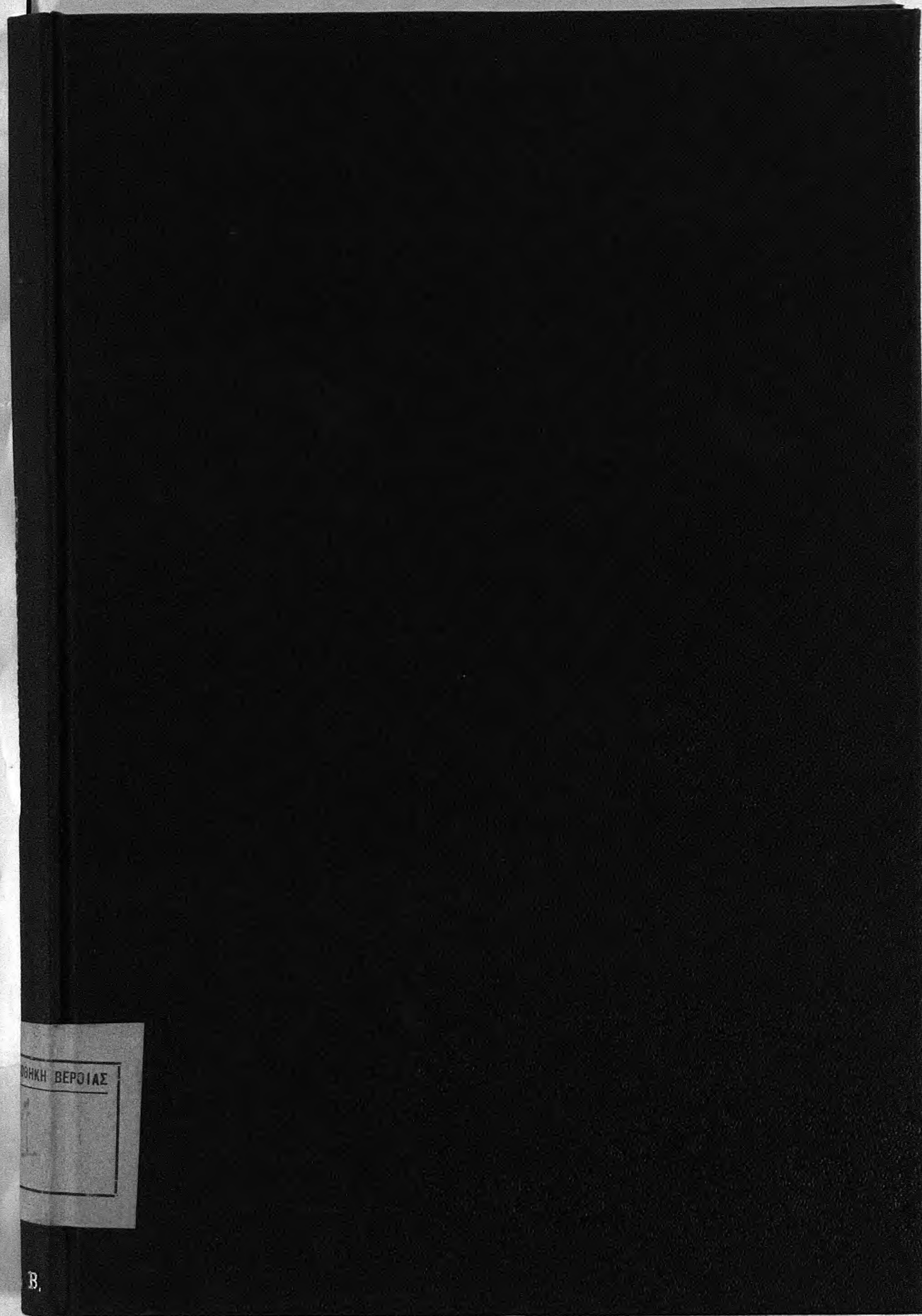

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

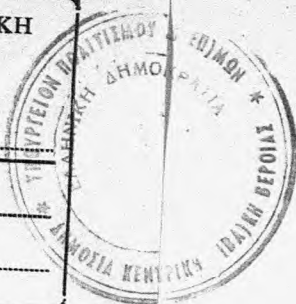
ΒΕΡΟΙΑΣ

Αριθ. εις

181

Εξ αγοράς

GRVTR-00064

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀγαπῶμαι
ἀγαπῶμαι μοι ἀγαπῶμαι

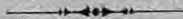
ΕΙΔΩΛΩΝ ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ

φιδικὸν
ἀνδρῶν

Γ. Ν. Χατζιδάκι

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ

[ΜΕΤΑΤΡΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΙ ΤΟΜ. Ζ']

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1895

Αρ. Εισ. 181

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Μέρος Γ'.

(ΕΙΔΩΛΩΝ ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ)

Ὡ παῖ, γένοιντ' ἄν εὖ λελεγμένοι λόγοι
 ψευδεῖς, ἐπῶν δὲ κάλλεσιν νικῶεν ἄν
 ἀληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἀκριβέστατον,
 ἀλλ' ἡ φύσις καὶ τοῦρθόν· δς δ' εὐγλωσσία
 νικᾷ, σοφός μὲν, ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγματα
 κρίσσω νομίζω τῶν λόγων ἀείποτε.

(Ἀποσπασμ. Ἑλλην. Τραγ. ἰκδ. Nauck 205).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης

Οὔτε παράδοξον οὔτε βεβαίως σφόδρα λυπηρὸν εἶναι ὅτι πολλάκις περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀκούομεν ἢ ἀναγινώσκουμεν διαστρόφους γνώμας, ὅταν τὰς γνώμας ταύτας ἀποφαίνωνται ἄνθρωποι τυχαῖοι. Εἶναι δ' ὅμως καὶ παράδοξον καὶ λυπηρὸν καὶ ἐπιβλαβές, ὅταν τοῦτο ποιῶσιν ἄνδρες εἴτε ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐντεταλμένοι τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐπιστημῶν παρ' ἡμῖν εἴτε οἰκοθεν ἀναλαμβάνοντες νὰ διδάξωσι τὸ ἔθνος διὰ συγγραφῶν ὅσα αὐτοὶ κρίνουσι χρήσιμα. Οὕτω κατὰ τινὰς μὲν ἡ γλωσσικὴ δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν φιλολογίαν, ἄφοῦ, ὡς λέγουσιν, ἔργον ἔχει νὰ ἐτυμολογήσῃ τὰς σκοτεινάς ὡς πρὸς τὸ ἔτυμον λέξεις· κατ' ἄλλους εἶναι μὲν αὕτη μάθημα φιλολογικόν, ἀλλὰ τὰ πορίσματα καὶ διδάγματα αὐτῆς, τοῦλάχιστον τὰ μέχρι τοῦδε, εἶναι οὕτως ἀόριστα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀεροιδῆ, ὥστε σφόδρα ἀμφίβολον, ἂν οἱ ἀκροώμενοι ἢ ἀναγινώσκοντες καρπῶνται ἀληθῶς τι ἄξιον λόγου, πάντως δ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωνται αὐτὴν οἱ νέοι οὔτε κατὰ τὰς ἑλληνοδιδασκαλικὰς οὔτε κατὰ τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκφέρονται προφορικῶς, καὶ οὐχὶ ἅπαξ ἤκουσα ἐγὼ αὐτὸς

παρὰ συναδέλφων μάλιστα τὰς γνώμας ταύτας. Ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐξηνέχθησαν περὶ τοῦ μαθήματος τούτου γνώμαι παντάπασι σφαλεραί καὶ βλαβεραί. Οὕτω λ. χ. ὁ πρῶν καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κ. Δημ. Βερναρδάκης ἀποφαίνεται ἀξιωματικῶς ὅτι «Ὁ τελικὸς σκοπὸς καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τῆς γλωσσολογίας εἶναι ἡ διάρρηξις τοῦ πυκνοῦ πέπλου, ὅστις διαχωρίζει ἀφ' ἡμῶν τὸ πυκνὸν καὶ ἀτέκμαρτον σκότος (1) τῶν ἐπέκεινα πάσης ἱστορικῆς εἰδήσεως καὶ ἐκ πάσης ἀπόψεως ἀγνώστων χιλιετηρίδων, καὶ ἡ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἀπειραίωνος τούτου ζόφου ψηλαφητὴ ἀναζήτησις γλωσσικῶν ἐμβρίων». Καὶ «Τὸ μέχρι τοῦδε καὶ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τῆς γλωσσολογίας εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῶν παναρχαίων ριζῶν ἢ φθογγικῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ποικιλαχῶς κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους συνδυαζομένων καὶ μορφουμένων, προήλθον αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι ὀλομελείας τινός, τὸ ἔργον ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ εἶναι κατὰ μέγα μέρος εἰκοτολογία . . .». Καὶ «Θὰ ἦτο γελοῖον, ἐὰν ὁ μέλλων νὰ διδαχθῇ ἀρχαίαν τινὰ ἢ νεωτέραν γλῶσσαν, μετεχειρίζετο ὡς βοήθημα ὅχι τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ λεξικὸν τῆς γλώσσης ἀλλὰ τὴν γλωσσολογίαν, τὰς γλωσσολογικὰς γραμματικὰς καὶ τοὺς τύπους τῶν ριζῶν ἢ τὰ ριζολόγια» (Γλωσσικῶν ἀποπημάτων Ἀναιρέσει σελ. 79).

Ἐπίσης ὁ κ. Ἐμμ. Δ. Ροίδης διαλαμβάνων περὶ τοῦ γλωσσικοῦ λεγομένου παρ' ἡμῖν ζητήματος ὑπεστήριξε περὶ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης δοξασίας καὶ θεωρίας, ἃς ἐγὼ μετὰ μεγάλης μου λύπης κρίνω ὅτι ὀφείλω νὰ ἀποκρούσω, ἅτε παντάπασιν ἐσφαλμένας. Ἀλλ' ἵνα ὁ ἀναγνώστης δυνήθῃ εὐκολώτερον νὰ παρακολουθήσῃ τὰ μέλλοντα νὰ ἐκτεθῶσιν, ἀνάγκη μικρᾶς τινος προεισαγωγικῆς κατασκευῆς.

Εἶναι πρᾶγμα πασίγνωστον ὅτι ἐν πολλαῖς γλώσσαις συνετάχθησαν λαμπρὰ φιλολογικὰ ἔργα ποιητικὰ καὶ πεζογραφικὰ, προτοῦ ἢ ἐπιστήμης τῆς γλώσσης, ἢ γλωσσικῆς, ἢ ὅπως συνήθως λέγεται ἡ γλωσσολογία, νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ φαινόμενα τῶν γλωσσῶν τούτων, καὶ προτοῦ καὶ ἐμπειρικῶς νὰ καταστή γινωστὴ ἡ γραμματικὴ, τὸ λεξικὸν κττ. αὐτῶν. Τοῦτο συνέβη ἐν τῇ Σινικῇ, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, τῇ Ἰνδικῇ, τῇ Ἀραβικῇ καὶ ἐν μέρει ἐν ταῖς πλεί-

(1) Ὡστε ὁ πυκνὸς πέπλος δὲν καλύπτει ἀφ' ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸ πυκνὸν καὶ ἀτέκματον σκότος, καὶ τοῦτο θὰ εὕρωμεν ἂν διαρρήξωμεν αὐτόν;

σταῖς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Ὅμοίως εἶναι πασίγνωστον, ὅτι ἄλλαι πάλιν γλώσσαι ἐτυχον ἐξαιρέτου γλωσσολογικῆς καλλιτεργίας, ὥστε καὶ τὰ λεξικολογικά καὶ τὰ γραμματικά καὶ τὰ φωνητικά κλπ. κλπ. αὐτῶν φαινόμενα εἶναι ἄριστα ἡρμηνευμένα, ἀλλ' ὅμως ἡ χρῆσις αὐτῶν εἰς σύνταξιν καλλιτεχνικῶν, φιλολογικῶν μνημείων εἶναι μικρὰ ἢ καὶ ἴση τῷ μηδενί. Τοιαύτη γλώσσα εἶναι λ.χ. ἡ Λιθουανική, ἡ Κελτική, ἡ Βασκική καὶ αἱ πλείεσται διάλεκτοι. Χρῆσις ἄρα γλώσσης τινὸς εἰς φιλολογικά καλλιτεχνικά ἔργα καὶ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς ἔρευνα φαίνονται προδήλως πράγματα οὐ μόνον διάφορα ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων. Ὅπως δὲ ὅλης γλώσσης οὕτω καὶ τύπου καὶ λέξεως καὶ συντάξεως κλπ. ἡ πρακτικὴ χρῆσις καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξακριβωσις εἶναι παντάπασιν διάφορα ἀλλήλων. Ἀνερμήνευτον λ. χ. εἶναι τὸ ἀκόμη καὶ ὅμως τὸ γράφομεν, ὁμοίως ἀνώμαλον τὸ θὰ ἀλλ' ὅμως εἶναι εὐχρηστότατον. Καὶ ἀντιστρόφως ὁμαλὸν τὸ περβόλι, παιδιὰ κττ. ἀλλὰ δὲν τὰ γράφομεν. Καθόλου ἄρα ἡ μὲν ἐπιστημονικὴ ἐξακριβωσις τῶν γλωσσικῶν φαινομένων εἶναι ζήτημα καθαρῶς ἐπιστημονικόν, ἐξαρτᾶται ἐξ ὀλίγων, τῶν ἐπιθυμούντων νὰ μελετήσουν καὶ ἐξεύρουν τὸν λόγον τὸν διέποντα τὰ γλωσσικά φαινόμενα, ἡ δὲ πρακτικὴ χρῆσις τῆς γλώσσης ζήτημα καθαρῶς πρακτικόν, κρέμαται οὐχὶ ἐκ τῶν ἐπιστημόνων, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῶν καλλιτεχνῶν, ἐκ τῆς διοικήσεως, ἐκ τῆς βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐκ μυρίων ἄλλων περιστάσεων αἵτινες κατὰ μικρὸν ὀρίζουσι τίνα ἐπιτρέπονται εἰς τὸν γραπτὸν λόγον καὶ τίνα οὐχί, ἐν μιᾷ λέξει ἐκ τῆς ἱστορίας, καὶ δὴ ζήτημα ἱστορικόν.

Ζήτημα ἱστορικόν, ἅτε ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐξαρτώμενον, εἶναι προδήλως καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου παρ' ἡμῖν ἡ τοιαύδε ἢ τοιαύδε μορφή, καὶ τοιοῦτον τὸ ὠνόμασα ἐγὼ διαρρήδην πρὸ πολλῶν ἐτῶν, τονίσας ἰδίως ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἡ ἐξετάζουσα τὸ πῶς προῆλθεν καὶ ἀνεπτύχθησαν τὰ γλωσσικά φαινόμενα τῶν φθόγγων, τῶν τύπων, τῶν συντάξεων, τῶν σημασιῶν κλπ., πόθεν προῆλθεν αὕτη ἡ γλώσσα καὶ αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι μεταβολαὶ αὐτῆς, ἡ ἐπιστήμη, ἔλεγον, αὕτη δύναται μὲν ὡς ἱστορικὴ ἐπιστήμη νὰ εἴπῃ τί ἦτο πρότερον καὶ ἴσως καὶ συμβουλευσῇ τι περὶ τοῦ μέλλοντος, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ νὰ διαγράψῃ καὶ ἐπιβάλῃ τὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ ἐν τῷ μέλλοντι, καθὼς οὐδ' ὁ ἱστορικὸς ὁ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος

ἀνερευνῶν καὶ συγγραφέων δύναται νὰ διευθύνῃ καὶ διαγράφῃ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι πορείαν τοῦ ἔθνους.

Ὁ κ. Ροίδης ἐπιθυμῶν ν' ἀφαιρέσῃ τὸ ἀσφαλές ἔδαφος, ἐφ' οὗ καὶ ἐγὼ κατὰ τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ἰστάμην καὶ τὸ ζήτημα εἶχον τοποθετήσῃ ἐβάδισε μακρὰν κυκλοτερῇ πορείαν καὶ ἐξέθηκε τὸν ἀκόλουθον συλλογισμόν: Ἐπειδὴ ἡ γλωσσολογία περιορίζεται μὲν ἐν μόνοις τοῖς φωνητικοῖς καὶ τυπικοῖς, εἶναι δ' ἐπιστήμη φυσικὴ, θετικὴ καὶ ἀκριβής, καὶ τὰ πορίσματα αὐτῆς βέβαια καὶ ἀναντίλεκτα καὶ ἡ μέθοδος τῆς ὁποίας καὶ ἡ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· ἐπειδὴ αἱ ἰδιαιτεრაὶ ἱστορικαὶ περιστάσεις οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσι σημασίαν ἐπὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ δὴ τὸ ζήτημα οὐχ ἱστορικόν· ἐπειδὴ ὁ νόμος τῆς εὐκολίας εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐνεργὸς καὶ δὴ δι' αὐτὸν αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι ἀδιαλείπτως βαίνουνσιν ἐλαττούμενοι καὶ ἀπλοποιούμενοι, οὐδέποτε δ' αὐξανόμενοι ἢ ἐπανερχόμενοι εἰς ὃν πρὶν εἶχον πλοῦτον, καὶ ἐπειδὴ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ἠδύνατο ἢ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν καθολικὸν νόμον τοῦτον καὶ δι' αὐτὸ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου ἤρχισαν νὰ σμικρύνωνται αἱ λέξεις καὶ ἐλαττώνωνται καὶ ἀπλοποιῶνται οἱ τύποι· ἐπειδὴ ἡ ἀπώλεια τοῦ μεγέθους τῶν λέξεων καὶ ὁ ἐξαφανισμὸς τῶν τύπων δὲν εἶναι σημεῖον παρακμῆς καὶ καταπτώσεως, ἀλλὰ τούναντίον ἀκμῆς καὶ προόδου εἰς τὸν πολιτισμόν· ἐπειδὴ καὶ ἡ νέα Ἑλληνικὴ ἀπλοποιηθεῖσα κατέστη καὶ τελειότερα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνιαία ὥστε εἶναι μία πανταχοῦ, σαφὴς καὶ καταληπτὴ καὶ πλουσία· ἐπειδὴ καὶ οἱ σοφοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μας καταδικάζουν διὰ τὴν χρῆσιν τῆς γραφομένης καὶ μας συνιστοῦν τὴν λαλουμένην· ἐπειδὴ κατεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ἀδύνατον τῆς ἀνορθώσεως τῆς ἀρχαίας, ὅπως ὠνειροπόλουν οἱ παλαιότεροι, καὶ ἐπειδὴ οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ὑπάρχει διγλωσσία· διὰ ταῦτα ἀνάγκη ἀμείλικτος ἐπιβάλλει τὸν καθαρισμὸν τῆς καθαρευούσης!

Κατὰ πρῶτον παρατηρῶ, ὅτι τὸ συμπέρασμα δὲν μοι φαίνεται οὔτε ἀντάξιον τῶν τοσούτων αἰτίων οὔτε καλῶς συνδεόμενον πρὸς αὐτά. Ἡ λογικὴ αὐτῶν ἰσχὺς, ἂν ᾗσαν ἀληθῆ καὶ ἂν ἀληθῶς εἶχον ἰσχὺν ὄντως ἀποδεικτικὴν, θὰ ἐπέβαλλεν ἡμῖν, νομίζω, ἄλλο συμπέρασμα, τ. ἔ. τὴν πλήρη ἐκβολὴν εἰς τὴν θάλασσαν τῆς γραφομένης καὶ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον καὶ χρῆσιν τῆς λα-

λουμένης. Ἐπειτα διατείνονται ὅτι οὔτε τὰ προφερόμενα αἰτία εἶναι, ἀληθῆ οὔτε τὸ συναγόμενον συμπέρασμα ἀποδεκτόν.

Ἐν τοῖς ἀκολουθοῖς θὰ ἐξετάσω ἐν ἑκαστον τῶν προταθέντων αἰτιῶν κατὰ σειρὰν καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ συμπέρασμα. Θὰ φροντίζω δ' ἐκάστοτε ν' ἀντιτάσσω εἰς τοὺς μάρτυρας, οὓς ὁ κ. Ροίδης προσάγεται ὑπὲρ τῶν γνωμῶν του, τὸ μὲν ἄλλους μάρτυρας, νεωτέρους καὶ κατὰ πάντα ἀξιόπιστοτέρους, τὸ δὲ αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ διδάγματα, ὅποια αὐτῇ ἡ μητρικὴ ἡμῶν γλῶσσα δαψιλῇ παρέχει, τὸ δὲ τέλος αὐτὴν τὴν εὐθυκρισίαν τοῦ ἀναγνώστου μου. Διότι καὶ ἐνταῦθα κρίνω ἄξιον νὰ ὑπομνήσω ὅτι Ἑλληνικὸν εἶναι τὸ χρυσοῦν λόγιον *Νάφει καὶ μέμρασ' ἀπιστεῖν*, καὶ ὅτι τούτου εἶπερ ἀλλαχοῦ που ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ζητήματι μεγίστην ἔχει ἀνάγκην.

Ὁ κ. Ροίδης ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ α' *Ἡ ἐπιστήμη* διατείνεται ὅτι ἡ γλωσσολογία οὔτε περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς γλώσσης οὔτε περὶ τῆς συντάξεως, οὔτε περὶ τῆς σημασιολογίας τῶν λέξεων οὔτε περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἔχει νὰ φροντίσῃ ἢ περὶ μόνων τῶν φθόγγων καὶ τῶν τύπων, ὅτι τούτου ἕνεκα εἶναι φυσικὴ ἐπιστήμη.

Καὶ ἵνα μὴδεὶς δυνηθῇ ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῶν λόγων του, προσήγαγε πολλὰς πολλαχόθεν μαρτυρίας, καὶ πρὸς τούτοις διατείνεται ὅτι οὐ μόνον πάντες πασῶν τῶν χωρῶν ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν χρόνων οἱ γλωσσολόγοι συμφωνοῦσι περὶ τῆς θέσεως τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐπιστημῶν (πρβλ. σελ. 16, 21 καὶ 24), οὐδ' ὑπάρχει, ἐπιφέρει, διαφωνία τις ἐν αὐτοῖς, ὅπως τις θὰ ἤκαζεν ἐξ ὧν ἐγὼ εἶπον πρὸ ἐτῶν περὶ τῶν τοῦ Humboldt καὶ Schleicher ὀργανισμῶν· διότι, διατείνεται, ἐγὼ ἐσφάλην παρανοήσας τοὺς λόγους αὐτῶν, οἵτινες ὑπὸ «τοὺς ὀργανισμοὺς τούτους τοὺς φυσικοὺς, τοὺς ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τοὺς γεννωμένους καὶ γηράσκοντας καὶ ἀποθνήσκοντας κατὰ νόμους ὠρισμένους» δὲν ἐνόουν ἐκεῖνοι ἀληθεῖς καὶ πραγματικοὺς ὀργανισμοὺς, ὀργανισμοὺς ὄντας ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνεξαρτήτους ἀπ' αὐτοῦ, ἔχοντας ζῶην καὶ ἀτομικότητα ἰδίαν, ἀλλὰ μόνον ὅτι «δὲν δύναται ὁ ἀνθρώπος νὰ λαλήσῃ ὅπως βούλεται, ἀλλὰ μόνον κατὰ τινες νόμους ἀπαραβάτους, ἐπὶ τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει ἡ ἀτομικὴ αὐτοῦ θέλησις ἐπιδρᾶσιν κάμμιαν».

Ἄλλ' οὔτε τὸ πρῶτον εἶναι ἀκριβὲς ὅτι δηλ. οἱ γλωσσολόγοι πάν-

τες πανταχοῦ καὶ πάντοτε συμφωνοῦσιν τὴν παράδοξον ταύτην συμφωνίαν καθ' ἣν ἡ γλωσσικὴ περιορίζεται ἐν τοῖς φθόγγοις καὶ τύποις καὶ ὅτι εἶναι φυσικὴ ἐπιστήμη, οὔτε τὸ ἕτερον ἀληθὲς ὅτι ἐγὼ δὲν ἐνόησα τί ὁ Schleicher καὶ ὁ Οὐμβόλδος εἶχον κατὰ νοῦν, ὅτε ἔλεγον τὴν γλῶσσαν ὀργανισμόν. Διςχυρίζεται δὲ ταῦτα ὁ κ. Ποιδης, διότι δὲν παρηκολούθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης ὅπως ὤφειλεν, ἀλλ' ἐξέλεξε συγγραφεῖς τινας ἀπηρχαιωμένους καὶ εἰς τούτων τὰς μαρτυρίας ἠρκέσθη. Διότι ἀληθῶς μετ' ἐκπλήξεως παρατηρεῖ ὅστις παρακολούθησας τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἤξεύρει τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν ὅτι, ὅπως συμβαίνει πάντοτε εἰς τοὺς δημῶδως ἐξετάζοντας τοιαῦτα ἐπιστημονικὰ ζητήματα, νὰ λαμβάνωσιν ἐσφαλμένως μίαν μόνην, τὴν ἀρέσκουσιν αὐτοῖς, γνώμην καὶ ταύτην νὰ ὑποστηρίζωσιν ἐκθύμως, ἀδιαφοροῦντες ἂν ὑπάρχωσιν ἄλλαι πιθανώτεραι ἢ καὶ βέβαιαι ἔτι, οὕτω συνέβη καὶ εἰς τὸν κ. Ποιδην. Οὐδεὶς τῶν ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας τὴν γλωσσικὴν ἀνακαινισάντων μεγάλων γλωσσολόγων τῆς Γερμανίας μνημονεύεται ὑπ' αὐτοῦ. Οὔτε ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τῆς γλωσσικῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος (1869) Θεόδωρος Benfey, οὔτε ὁ Steintal καὶ ὁ Lazarus, οἵτινες διὰ τῶν πολλῶν γλωσσολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν αὐτῶν συγγραφῶν καὶ δι' ἰδίου περιοδικοῦ οὕτω δαιμονίως ἐνεβάθυναν εἰς τὴν ψυχολογικὴν τῆς γλώσσης ἐξέτασιν (πρβλ. τοῦ Steintal ἰδιαιτέρως τὸ Abriss der Sprachwissenschaft ἐκδ. 2^α 1881), οὔτε ὁ Delbrück, ὅστις κατὰ τὸ 1880 ἐξέδωκε τὸ πρῶτον (ἐκτοτε τρίς) τὴν Einleitung in das Sprachstudium, οὔτε ὁ Brugmann, ὅστις τῷ 1885 ἐξέδωκε τὸ πᾶγκாலον αὐτοῦ βιβλίον Περί τῆς σημερινῆς θέσεως τῆς γλωσσικῆς, οὔτε ὁ Georg von der Gabelenz ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 1891 ἐξέδωκε τὴν «Γλωσσικὴν, τὸν σκοπὸν, τὴν μέθοδον καὶ τὰ μέχρι τοῦδε πορίσματα αὐτῆς», οὔτε ὁ δαιμόνιος Paul ὅστις τῷ 1886 ἐδημοσίευσε τὸ δεύτερον τὰς Γενικὰς ἀρχὰς τῆς γλωσσικῆς, οὔτε ὁ Gröber, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1888 κέξ. ἐκδίδει μετὰ πολλῶν ἄλλων τὴν Σύνοψιν τῆς Ῥωμανικῆς φιλολογίας καὶ συνέγραψεν αὐτῆς ἄλλα τε καὶ τὴν μέθοδον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς γλωσσικῆς ἐρεῦνης σελ. 210 κέξ., οὔτε ὁ Scherer, οὔτε ὁ Leskien, οὔτε ὁ Osthoff, οὔτε ὁ Schuchardt κλπ. Πάντες οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀγνοοῦνται, διότι ὁ κ. Ποιδης δὲν ἠξίωσε προσοχῆς τινος τοὺς μετὰ τὸν

August Schleicher (ἀποθανόντα τῷ 1868) Γερμανοὺς γλωσσολόγους. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μονομεροῦς ταύτης καὶ ἑλλιποῦς μελέτης εἶναι πάντα τάνωτέρω παρατεθέντα διδάγματα, ὧν οὐδὲν δυστυχῶς ἀληθεύει.

Ἵνα δὲ ἕκαστος κατανοήσῃ πόσον διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἀπρηχαιωμένας δοξασίας καὶ θεωρίας προφέρει εἰς τὸ κοινὸν ὁ κ. Ροΐδης γράφω τινὰ τῶν ἀναγινωσκομένων ἐν τῷ μεγάλῳ βιβλίῳ «Περὶ τῶν Γερμανικῶν Πανεπιστημίων» τῷ διαλαμβάνοντι ἀπὸ σελ. 536 κέξ. «Περὶ τῆς γλωσσολογίας καὶ τῶν ἐργατῶν αὐτῆς» ἂ Ἀπὸ τοῦ 1870 κέξ. ἤρχισε δευτέρα περίοδος ἀναπτύξεως τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης· τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ μέθοδος τῆς ἐρεῦνης. Ἡ μέθοδος τῶν παλαιωτέρων δὲν ἐστηρίζετο πάντοτε ἐπὶ τῶν γενικῶν νόμων τοῦ βίου τῆς γλώσσης· πολλάκις ὠρμῶντο ἐκ θεωριῶν αἰτινες συνεκρούοντο πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀνελιξεως τῆς γλώσσης, παρ-γνώριζον ἰδίως ὅτι τὸ λεγόμενον συνήθως γλῶσσα εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀφαίρεσις ἐκ τῶν ἀτομικῶν γλωσσῶν. Κατενοήθη λοιπὸν πρῶτον ὅτι ἡ ἀληθὴς τῆς ἐρεῦνης μέθοδος ἀνάγκη νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς γλωσσικῆς ἀνελιξεως, καὶ ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται ὀφείλου νὰ ἐρμηνεύουν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν αἰεὶ καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἐξελίξει ὁμοίων διαμενόντων παραγόντων· ἔπειτα ὅτι ἀπαραίτητον εἶναι, ἵνα ἀποβληθῇ πᾶν ὅ,τι ἀντίκειται τῇ φύσει τοῦ ἐξεταζομένου ὑποκειμένου οὐδὲ δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν».

«Πρὸς τοῦτοις ὁ μὲν Steinthal τὴν ὑπὸ τοῦ Humboldt εἰσαχθεῖσαν φιλοσοφικὴν τῆς γλώσσης ἐξέτασιν ἐστήριξεν ἐπὶ ψυχολογικῶν βάσεων, ὁ δὲ Scherer μάλιστα πάντων ἐξῆρε τὴν ἐπίδρασιν τῶν ψυχολογικῶν παραγόντων ἐπὶ τὴν μεταβολὴν τῆς γλώσσης, ὁ δὲ August Leskien διέστειλε τὰ ὅρια τῶν φωνητικῶν μεταβολῶν ἀπὸ τῶν ἀναλογικῶν σχηματισμῶν. Οὕτω δ' ἐγένετο δῆλον, ὅτι ἵνα τις κατανοήσῃ τὴν πρῶτην καὶ ἀληθὴ αἰτίαν τῶν γλωσσικῶν φαινομένων, ὀφείλει νὰ μελετήσῃ τὰς νέας καὶ νεωτάτας φάσεις τῶν γλωσσῶν, ἔνθα αἱ πηγαὶ καὶ θαυμάσιαι καὶ διαυγέσταται ρέουσι, μάλιστα δὲ πάντων τὴν λαλουμένην σήμερον μητρικὴν γλῶσσαν, καὶ τὰ ἐντεῦθεν συναχθέντα πορίσματα νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπὶ τὰς μακρὰν φάσεις τῆς γλώσσης. Ὑπὲρ τῶν θεωριῶν τούτων καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων καὶ τῆς πρακτικῆς

ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν ἀφαιρέσεων καὶ μεταφορῶν ἃς ἡ ἀρχαιότερα γραμματικὴ εἶχε καταστήσει συνήθεις, εἰργάσθησαν πλὴν τοῦ Leskien ὁ Osthoff, ὁ Brugmann καὶ ὁ Paul, οὗ τὸ βιβλίον *Principien der Sprachgeschichte* παρέσχε τὴν πρώτην ἐκτενῆ, σαφῆ καὶ ἀπηλλοτριμένην προλήψεων παράστασιν τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης. Κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τῶν ἐμπείρων τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι τῶν ἐξοχωτάτων ἔργων τῆς συμπάσης γλωσσολογικῆς γραμματείας». (541).

Πάντας τοὺς ἄνδρας τούτους καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἐπελθοῦσαν β' περίοδον ἀγνοεῖ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὁ κ. 'Ροίδης, εἰ καὶ παραδόξως διατείνεται ὅτι πάντες οἱ γλωσσολόγοι συμφωνοῦσιν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν ἐν σελ. 25 σημ. ἀναγράφει ὡς χαρακτηριστικὰ διακρίνοντα τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον, ἣν σχολὴν ὀνομάζει, ἀπλούστατα μόνα τὰδε: «τὴν πίστιν εἰς τὸ ἀλάθητον τῶν φθογγικῶν νόμων, τὴν κατὰ προτίμησιν μελέτην τῶν λαλουμένων διαλέκτων, τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς ἀκεραιότητος τῶν φθόγγων καὶ τῶν τύπων τῆς Σανσκριτῆς, τὴν εὐρυτέραν χρῆσιν τῆς λεγομένης ἀναλογίας ἢ συνεκδρομῆς, τὴν παράτινων τούτων καὶ ἰδίως τοῦ Hermann Paul ἐπίδοσιν εἰς τὴν σημαντικὴν καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰν ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μελέτης αὐτοῦ»! Οὕτως ἀποσιωπᾶται καὶ παραλείπεται καθ' ὀλοκληρίαν ἡ διὰ τῆς ψυχολογίας ἀνακαίνις τῆς γλωσσικῆς!

Ἄλλ' οὐχ ἦτον παράδοξον εἶναι καὶ τόδε, ὅτι ἀναφέρει μὲν πολ- λάκις τὸν πρὸ ἐνὸς ἔτους ἀποθανόντα Ἀμερικανὸν γλωσσολόγον Whitney καὶ τὸν Ἀγγλον Sayce, ἀλλ' ὅμως παρὰ προσδοκίαν δὲν πείθεται τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἀλλὰ ἀδιαλείπτως ἀκολουθεῖ τοῖς ὑπὸ τινων Γάλλων ἀτόπως εἰρημένους (ἴδε κατωτέρω). Ἐντεῦθεν διδάσκει τᾶναντία οὐ μόνον τοῖς ἀνωτέρω μνημονευμένοις Γερμανοῖς ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ Whitney καὶ Sayce, τοῦτο δ' ἔσται δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς λεγομένων.

Περὶ τῆς γενέσεως τῆς γλώσσης.

Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς γλώσσης διδάσκει ὁ κ. 'Ροίδης ἐν σελ. 4 ὅτι «Ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁμολογοῦσα ἀνε-

πίδεκτον λύσεως ἢ τοῦλάχιστον ἄσχετον πρὸς αὐτὴν τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης». Καὶ ἐν σελ. 5 «Ἡ ἀναζήτησις αὐτῆς (τ. ἔ. τῆς γενέσεως τῆς γλώσσης) εἶναι ἐξίσου ἀλλοτρία τῆς ἐπιστήμης τοῦ γλωσσολόγου, ὅσον καὶ τῆς τοῦ φυσιοδίφου ἢ ἐξήγησις τῆς δημιουργίας τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, τὰ ὅποια περιγράφει» (Grimm). Καὶ «πῶς ἐγεννήθησαν αἱ ῥίζαι τῶν λέξεων, ἡ πρώτη αὐτῇ ὕλη τῆς γλώσσης, εἶναι ζήτημα, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐξ ἴσου ἀνεπίδεκτον λύσεως, ὅσον καὶ τὸ τῆς γενέσεως οἰουδήποτε ἄλλου ὁργανισμοῦ» (Schleicher).

Ὅτε ἔγραφε ταῦτα ὁ κ. Ροίδης, θὰ εἶχε, φρονῶ, τοιαύτας γνώμας πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅποια διετυπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γάλλου Βрунетиέρ συντομώτατα ὡς «χρεωκοπία τῆς ἐπιστήμης». Αἱ ἐπιστήμαι, διατείνεται ὁ Γαλάτης ἐκεῖνος, εἶναι ἀνίκανοι νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς, ἐρωτᾷ, ἐγεννήθη ἡ γλώσσα; πῶς ἐγεννήθη ἡ κοινωνία; πῶς ἡ ἠθικὴ; Πάντες οἱ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐξηγήσωσι τὰ ζητήματα ταῦτα ἀπέτυχον οἰκτρῶς.

Ἄλλ' αἱ γνώμαι αὗται καὶ οἱ δυσχυρισμοὶ ἐψέχθησαν· ἐλέχθη πρὸς τὸν ἐκφράσαντα ταύτας ὅτι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης προκειμένου ἡ γλωσσολογία, ἡ ψυχολογία καὶ ἡ φυσιολογία συνεργαζόμεναι συνέλεξαν καὶ συνέδεσαν τοσαῦτα γεγονότα ὥστε πιθανὸν ταχέως νὰ διαμορφωθῇ καθολικὴ τις περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης ἔννοια.

Καὶ ἀληθῶς οὔτε οἱ φυσιοδίφαι τῆς σήμερον πείθονται ὅτι εἶναι ἔργον ἀλλότριον αὐτῶν ἡ ἐξήγησις τῆς δημιουργίας τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, οὔτε οἱ γλωσσοίκοι ὅτι πρέπει νὰ καταλείπουν ἄθικτον καὶ ἀνεξερεύνητον τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης. Ἀλλὰ καθ' ὃν τρόπον σήμερον ὁ ζωολόγος καὶ ὁ βοτανικὸς δὲν περιορίζονται μόνον ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ἀλλὰ ἐφαρμόζοντες τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξελιξεως τῶν ὄντων ἀνατρέχουν κατὰ τὸ ἐνὸν εἰς τὰ πρῶτα εἶδη τῆς ζωῆς, ζητοῦντες ἀδιαλείπτως τοὺς νόμους τῆς ἐξελιξεως ταύτης τῶν ὄντων ἀπὸ τῶν ταπεινοτάτων εἰδῶν μέχρι τῶν ἀνωτάτων καὶ καθ' οὓς ἡ πρώτη ζωὴ εἰς τὴν ἄψυχον φύσιν εἰσῆλθεν, τ. ἔ. τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ γένεσιν πάσης ζωῆς, οὕτω καὶ ὁ γλωσσικός ἐκτείνει τὰς ἐρεῦνας του κατὰ τὸ δυνατόν μέχρι τῶν στοιχειωδῶν ἐκείνων φθόγγων, μεθ' ὧν διὰ τῶν ψυχολογικῶν αὐτοῦ δυνάμεων κατῴρθωσεν

ὁ ἄνθρωπος νὰ συνάψῃ σημασίας, ἤτοι νὰ πλάσῃ γλώσσαν. Καὶ καθὼς ὁ φυσιοδίφης δὲν δύναται νὰ χαράξῃ καὶ θέσῃ ὅρια μέχρι τίνος πρέπει νὰ προβαίνειν ἐν τῇ ἐρευνῇ του, ἀλλὰ προβαίνει πρὸς τὰ πρόσω ἀδιαλείπτως χωρῶν, οὕτως οὐδ' ὁ γλωσσικός. Καὶ ἂν μὴ τοῦτο ποιῇ, παύεται ὢν ἐπιστήμων.

Ὅτι δὲ κατὰ ταῦτα τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς γλώσσης δὲν θεωροῦσιν οἱ γλωσσικοὶ ἀλλότριον τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν, ἀλλ' ἐξετάζουσι καὶ πάσῃ δυνάμει πειρῶνται νὰ ἔλθωσιν εἰς λύσιν αὐτοῦ, τεκμήρια εἶναι τάδε: Ὁ πολὺς Οὐμβόλδος διδάσκει ὅτι «Ὁ σκοπὸς τῆς ἐρέυνας τῶν γλωσσῶν ἐπιτυγχάνεται μόνον ὅταν συνεξετασθῶσιν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τελειοποίησις τῶν γλωσσῶν. Μόνον οὕτω δύνανται αἱ ἐρευναι αὗται νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς νὰ μὴ θεωρῶμεν τὰς γλώσσας ὡς αὐθαίρετα καὶ τυχαῖα σημεῖα καὶ εἰσδύοντες εἰς τὸν πνευματικὸν βίον νὰ ζητήσωμεν τρόπους, δι' ὧν νὰ ἀνιχνεύσωμεν καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν κτλ.»

Ὅμοιως ὀρίζει ὁ Benfey (σελ. 786 ἐνθα ἀνωτέρω) ὡς ἔργα τῆς γενικῆς γλωσσικῆς τάδε: «Πῶς ἐγεννήθη ἡ γλώσσα; κατὰ τίνα τρόπον καὶ κατὰ τίνας νόμους ἐπετέλεσε τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν ταῖς διαφοροῖς γλωσσικαῖς ὁμοφυλίαις, ἐν ταῖς διαφοροῖς γλώσσαις καὶ διαλέκτοις; πῶς ἔχουσιν οἱ τύποι καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ἔργον ἢ τὴν ιδέαν τῆς γλώσσης καθόλου, ἐν μιᾷ λέξει τίς ἡ ἀρχή, ἡ οὐσία καὶ ἀνέλιξις τῆς γλώσσης. Ἐν τῇ ἐρευνῇ ταύτῃ πολλὰ μὲν ἐγένοντο μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ἀνάγκη νὰ συνεργασθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ φιλοσοφία καὶ γλωσσική, ἵνα ἔλθωσιν εἰς ἀληθῆ πρόοδον». Καὶ ἐν σελ. 297 κρίνων τὸ Περὶ γενέσεως τῆς γλώσσης πασίγνωστον ἔργον τοῦ Herder οὐκ ὀλίγα διαλαμβάνει περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης.

Ἰδοὺ δὲ καὶ τί ὁ πολὺς Steinthal ἐν τῇ Συνόψει τῆς γλωσσικῆς Τόμ. Α', σελ. 495-6 λέγει περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης:

«Ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῆς γλώσσης διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος οὐδαμῶς προϋποθέτει, ὅτι αὕτη ὀφείλει τὴν γένεσιν αὐτῆς εἰς περιστάσεις, αἵτινες ζωολογικῶς ἐξεταζόμεναι εὐρίσκονται ἐξαιρετικά, τοῦλάχιστον δὲν εἶναι πᾶσαι ἐξαιρετικά. Μάλιστα φρονῶ, ὅτι θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι θηλαστικὰ πολὺ ἀνεπτυγμένα, λ.χ. ὁ κύων, ὁ ἵππος, θὰ ἡδύναντο νὰ παραγάγῃσι γλώσσαν, ἂν μὴ ὑπῆρ-

χον κωλύματά τινα. Ταῦτα δὲ τὰ κωλύματα δύνανται νὰ καταδειχθῶσι, καὶ ἐν τῇ ἀπομακρύνσει τούτων κεῖται τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο ἄνθρωπος».

«Τὸ πᾶν φαίνεται ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς ὀρθοθασίας. Εἶναι δὲ καθ' ὁλοκληρίαν καταληπτὸν πῶς ἡ ὀρθοθασία αὕτη ἀπὸ πιθηκοειδοῦς τινος ζώου διὰ συνεχοῦς ἀσκήσεως ἠδύνατο νὰ προσκτηθῇ καὶ στερεωθῇ. Καθὰ δηλ. ὁ Caspary ὀρθῶς παρετήρησεν, ἠδύνατο κατὰ τὴν μάχην καὶ κατὰ τὴν ἀπαγωγὴν λείας νὰ καταστῇ εὐκολώτατα δῆλη εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ ὠφέλεια τῆς ὀρθοθασίας. Ἐὰν δηλ. ἵνα μεταβῇ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετεχειρίζετο μόνον τὰ ὀπίσθια ἄκρα, τὰ δὲ πρόσθια ὅπως μάχεται, ἢ ἐὰν ὠπλιζεν αὐτὰ διὰ ξύλου ἢ ἔρριπτε δι' αὐτῶν λίθους κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τοῦτο τοσοῦτο προφανεῖς ὠφελείας ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι παρεῖχεν εἰς αὐτόν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν διαφύγῃ. Ἐντεῦθεν θὰ προσελάμβανε μᾶλλον ὠρισμένως καὶ ἀποφασιστικῶς τὴν ὀρθοθασίαν. Φανταζόμενοι δ' ὅτι ἡ ἀσκησις αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ χιλιάδας γενεῶν, ἐννοοῦμεν πῶς ἡ ὀρθοθασία ἀνεπτύχθη καὶ κατέστη σταθερὰ συνήθεια, καὶ τὰ ἄνω ἄκρα καὶ ὁ θώραξ προσέλαβον τὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ἀναγκαῖον τύπον καὶ τὴν ἀμοιβαίαν θέσιν».

«Πρὸς τούτοις ἔδειξεν ὁ Jäger, ὅτι ἡ ὀρθοστασία εἶναι ἀπαραίτητος, ἵνα ὁ ἄνθρωπος κατὰ βούλησιν κρατῇ καὶ κανονίζῃ τὴν ἀναπνοήν του, ὃ ἀναγκασιότατον διὰ τὴν γλῶσσαν. Διότι κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἐκπέμπεται τὸ πνεῦμα τμηματικῶς κατὰ διαλείμματα μεμετρημένα. Πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει οἱ μύες τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ θώρακος νὰ εἶναι ὅλως εἰς τὴν διάθεσίν μας, ὅπερ μόνον κατὰ τὴν ὀρθοστασίαν εἶναι δυνατόν, κατὰ δὲ τὸ τετραποδητὶ βαίνειν παντάπασιν ἀδύνατον. Τούτου ἕνεκα πλὴν τοῦ ἀνθρώπου μόνον τὰ πτηνὰ ἔχουσι κυριότητά τινα ἐπὶ τῶν φωνητικῶν αὐτῶν ὀργάνων καὶ τινα ὀξύτητα καὶ βαρύτητα τῶν ἤχων».

«Λοιπὸν ἀφοῦ μόνος ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθέρως ἀναπνοῆς, μόνος οὗτος ἀπέκτησε καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν φωνητικῶν χορδῶν, καὶ οἱ λεπτοὶ μύες τοῦ λάρυγγος οἵτινες τὰς φωνητικὰς χορδὰς τείνουσι καὶ πρὸς ἀλλήλας πλησιάζουσιν ἢ ἀπομακρύνουσιν, οὕτω διεμορφώθησαν».

Ἐπειτα ὀρθῶς ὁμολογεῖται ὅτι μετὰ τῆς ὀρθοστασίας ἀνεπτύχθη

καὶ τὸ κρανίον καὶ ὁ ἐγκέφαλος. Ἐντεῦθεν ἡ σύνδεσις μεταξὺ τοῦ αἰσθητηρίου καὶ τοῦ κινητηρίου γλωσσικοῦ κέντρου, δηλ. τῆς παραδοχῆς τοῦ ἤχου τῶν λέξεων διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς παραγωγῆς τῶν φθόγγων διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων. Ἐνταῦθα κεῖται ἡ δύναμις τοῦ μιμεῖσθαι φθόγγους, δύναμις ἐλλείπουσα τοῖς ἄλλοις θηλαστικοῖς, εὐρισκομένη δὲ εἰς τινα εἶδη τῶν πτηνῶν».

«Εὐθὺς δ' ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔχομεν ὀρθοστατοῦν καὶ φθόγγους μιμούμενον θηλαστικόν, ἔχομεν ἐν αὐτῷ τοὺς κυριωτάτους ὅρους εἰς παραγωγὴν γλώσσης, καὶ ἅμα τοὺς ὅρους τούτους εἰς περαιτέρω κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξιν τοῦ λάρυγγος, τῆς λεπτοτέρας αἰσθήσεως τῆς ἀκοῆς, ἅμα δὲ καὶ τῆς λεπτοτέρας ἀναπτύξεως τῆς συνειδήσεως· τούτου δὲ δοθέντος κατανοεῖται εὐκόλως πῶς διὰ συνεχοῦς ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἀσκήσεως ἐπῆλθεν ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῆς ὅλης κεφαλῆς».

«Πάντοτε διισχυρίσθην, ὅτι ἡ ἄμετρος διαφορὰ ἥτις παρατηρεῖται μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ἀλόγου ζώου ἐν τοῖς γνωστοῖς ἡμῖν χρόνοις, στηρίζεται μόνον ἐπὶ ἐλαχίστης ἀρχαίοθεν παραλλαγῆς, ἥτις ὅμως τοιαύτης ἦτο φύσεως, ὥστε ἡδύνατο ὅλως ἐκτάκτως νὰ αὐξηθῇ. Πρῶτερον ἐφρόνουν, ὅτι ἡ πρώτη ἐκείνη διαφορὰ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ πλάστου, τῶρα δ' ὅμως δυνάμεθα κάλλιστα κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως νὰ φαντασθῶμεν ὅτι αὕτη τοῦλάχιστον ἐν τοῖς καθόλου ἐκτῆθη ἐν τῇ καθολικῇ ἀνελίξει τῆς φύσεως».

Καὶ σελ. 354 «Πρόκειται ν' ἀποδειχθῇ, τίνος ἕνεκα ἐκ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐκ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς, προῆλθε γλῶσσα, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἄλλων ζώων οὐχί. Κατὰ τὰ λεχθέντα οὐδεὶς θ' ἀπορήσῃ διατὶ ἡ τῆς ψυχῆς τῶν ἄλλων ζώων ἀνάπτυξις παύεται ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἄρχεται πλάσσουσα τὴν γλῶσσαν καὶ ἀναπτύσσουσα τὴν ιδιάζουσαν αὐτῇ φύσιν. . . ».

«Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἡ γλῶσσα ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· μάλλον εἶναι δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου τελεσθεῖσα οὐχὶ ἄνευ τινὸς συνειδήσεως, ἂν καὶ μὴ πρᾶξις συνειδητῇ, εἶναι βαθμὶς τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς ψυχῆς καὶ ὀφείλει νὰ παραχθῇ ἐκ τῶν προηγουμένων αὐτῆς βαθμιδῶν. Μετ' αὐτῆς ἄρχεται ἡ ἀληθῶς ἀνθρωπίνη δρᾶσις, εἶναι ἡ γέφυρα ἡ ἄγουσα ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ζώων εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ δ' ὑλικά εἰς

τὴν δημιουργίαν ταύτην ἡδύναντο ἐκ μόνης τῆς τάξεως τῶν ζώων νὰ ληφθῶσιν. Ἐν τῷ ζώῳδαι-ἀνθρώπῳ ἀνάγκη ν' ἀποδειχθῇ τὸ δυνατὸν τῆς γενέσεως τῆς γλώσσης.

Καὶ ἐν Α' 367 «Ὅπως ἡ ἐπιτηδαιοτάτη, ἡ συχωτάτη καὶ κανονικωτάτη κίνησις τῆς χειρὸς καὶ τοῦ βραχίονος ἀρχὴν ἔσχεν ἐκ τῶν ἀσκοπῶν καὶ ἀκανονίστων κινήσεων τοῦ παιδός, οὕτως ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ εὐφωνία τῶν γλωσσῶν, ἅτινα ἡμεῖς ἀπὸ τινων χιλιάδων ἐτῶν βλέπομεν, δὲν ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν διὰ μακρᾶς κατεργασίας ἐπετεύχθησαν ἐν διαστήματι ἑκατοντάδων χιλιάδων ἐτῶν ἐκ φθόγγων τὸ κατ' ἀρχᾶς ἀρρυθμῶν καὶ κατ' ἀντανακλάσεις ἐκπεμπομένων».

Καὶ Α' 370 «Πῶς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἐνόησε τὸν κατ' ἀντανάκλασιν ἐκπεμφθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἦχον; πῶς ἦλθεν ἐπὶ τὴν ἔρμηνειαν αὐτοῦ; πῶς ἐξεφράσθη δι' αὐτοῦ; πῶς ἔκαμε τὸν ἦχον τοῦτον γλώσσαν; . . . Ἐδῶ ἄρχεται ἡ ἐργασία τοῦ συνάπτειν τὴν ιδέαν μετὰ τοῦ φθόγγου . . . Παράστασις τις δίδοται καὶ εὐθὺς ἐκβάλλεται φθόγγος τις. Τὸν ἐξ ἀντανακλάσεως γενόμενον φθόγγον τοῦτον αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος συγχρόνως μετὰ τῆς παραστάσεως καὶ ἀμφοτέρα συνάπτονται ἐν τῇ συνειδήσει. Τὸ ἅπαζ γενόμενον θὰ ἤρκει ἴσως ἵνα τὴν κτηθεῖσαν ἔννοιαν πιστῶς ἐν τῇ μνήμῃ τηρήσῃ καὶ τὸν ἐξ ἀντανακλάσεως φθόγγον μετ' αὐτῆς συνδέσῃ, ἀλλ' ὅμως καὶ θὰ ἐπανελαμβάνετο πάντως· διότι οὐδεὶς λόγος δι' ὃν τὸ γεγονὸς κατὰ πρῶτον οὕτως, ἐμελλε νὰ γίνῃ ἔπειτα ἄλλως . . .».

Καὶ ὁ Hermann Paul ὁλόκληρον κεφάλαιον, τὸ ἑνατον, γράφει ἐξετάζων τὸ ζήτημα περὶ τῆς πρώτης γενέσεως τῆς γλώσσης, ἔνθα πλὴν ἄλλων λέγει καὶ τάδε: « . . . Πολλάκις ἀνακύπτουσι δοξασαίαι περὶ δυνάμεων τινων ἰδιαζουσῶν τῇ πρώτῃ ἀνθρωπότητι, ἐκλιπουσῶν δ' ἔπειτα. Τοιαῦται θεωρίαι πρέπει ἀμειλίκτως ν' ἀποβληθῶσι (1).

(1) Καὶ ὅμως παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις ταύτας τοῦ Paul γράφει ὁ κ. Προῖδης ἐν σελ. 51-2 «Οἱ σκηνίζονται τῶν Ἰμαλαίων, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἐπιστήμη περιωρίζεται εἰς τὴν ἀποθέωσιν τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἡ δὲ ἐργασία εἰς ἄρμεγμα θαμάλειον καὶ συγκομιδὴν αὐτοφυοῦς ὀρύζης, ἡ καίρου βεβαίως νὰ πλάττωσι δέκα ὀνόματα δι' ἑκάστον ἐκ τῶν ὀλίγων γνωστῶν αὐτοῖς πραγμάτων καὶ ν' ἀνυμνῶσι τὰ χρώματα τῆς Ἰριδος καὶ τὸν δίσκον τῆς πανσελήνου διὰ λέξεων δωδεκασυλλαβῶν, ἀλλ' ἀπολύτως ἀδύνατος ἦτο εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ὁ συμβιβασμὸς τοιαύτης φωνητικῆς πολυτελείας μετὰ τῆς ἀνάγκης δραστηριωτέρας πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἐνεργείας. Εὐθὺς δὲ

Καί ἐν τῇ σημερινῇ σωματικῇ καὶ πνευματικῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἀνάγκη νὰ κεῖνται πάντες οἱ ὅροι ὅσοι ἀπητοῦντο διὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν τῆς γλώσσης. Μάλιστα, ἐπειδὴ ἔκτοτε αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις ἐτελειοποιήθησαν, ἀνάγκη νὰ συναγάγωμεν ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ αἱ γλωσσοπλαστικαὶ δυνάμεις τῆς σήμερον εἶναι πολλῶν τελειότεραι ἢ κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν. Ἄν δ' ἡμεῖς σήμερον καθόλου εἰπεῖν δὲν πλάττωμεν νέον γλωσσικὸν ὑλικόν, αἰτία εἶναι ὅτι δὲν αἰσθανόμεθα οὐδεμίαν πρὸς τοῦτο ἀνάγκην· διότι δυσκόλως δύναται νὰ γεννηθῇ παράστασις ἢ αἰσθημά τι ἐν ἡμῖν, ἀφ' οὗ νὰ μὴ ἄγῃ ἡμᾶς εἰς τὸ παραδοθῆν τῆς γλώσσης ὑλικὸν συνειρμός τις. Τοῦτο δὲ τὸ ὑπάρχον μέγα ὑλικὸν ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ πλάττωμεν νέον, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ διὰ τῶν συνθέσεων καὶ τῶν μεταφορικῶν χρήσεων αὐτοῦ εὐκόλως δύναται νὰ πολλαπλασιάζεται . . . Ἄλλ' ὅμως καὶ ἐν αὐταῖς τῶν πεπολιτισμένων Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ταῖς γλώσσαις οὐδέποτε ἔπαυσεν ἡ δημιουργία ὅπως νέου ὑλικοῦ . . . Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς γλώσσης πρέπει νὰ διακρίνονται δύο περίοδοι, ἡ μὲν τῆς πλάσεως τῆς πρώτης ὕλης, τῶν ριζῶν, ἡ δὲ τῆς συνθέσεως αὐτῶν. Ἐν τῇ ἀνελίξει τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γραφομένην) οὐδεὶς ὑπάρχει χρόνος, ἐν ᾧ παύεται ἡ δημιουργία ὅπως νέου. Πρὸς δὲ καὶ εὐθύς μετὰ τὰ πρῶτα δημιουργήματα ἔσχυσαν πάντως οἱ αὐτοὶ νόμοι τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως καὶ μεταπλάσεως τοῦ πρώτου ὑλικοῦ, οἵτινες παρατηροῦνται βραδύτερον. Ἐνταῦθα οὐδεμία κατὰ τὸ ποιὸν ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν διαφορὰ δύναται νὰ ὑπάρχῃ».

Ὁμοίως διδάσκει ὁ Paul ἐν σελ. 33 «Ἄν ἀπταιστως ἔχῃ ἡ ἡμετέρα θεωρία, ἀνάγκη ἀπαραίτητος, ἵνα τὰ γενικὰ αὐτῆς πορίσματα τυγχάνωσιν ἐφαρμογῆς ἐπὶ πᾶσαν γλώσσαν καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἀναπτύξεως βαθμίδα καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν γένεσιν τῆς γλώσσης καθόλου. Τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης δύναται νὰ λυθῇ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν. Δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς παραδόσεως στηριζόμενοι

ἅμα παύσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ λαλῇ καθ' ὃν περίπου τρόπον τὰ πτηνὰ τὰ τερπόμενα εἰς τοῦ ἄσματος αὐτῶν τὸν ἥχον, εἰσέρχεται ἡ γλώσσα εἰς τὸ στάδιον τῆς παρακμῆς ἢ μᾶλλον τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ πάσης υπερτροφίας. Τὸν ἀπαράβατον τοῦτον νόμον ἐκφέρει ὁ Schleicher ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸν βίον πάσης γλώσσης διακρίνονται ἀκριδῶς δύο στάδια ἀπ' ἀλλήλων, τὸ τῆς αὐξήσεως αὐτῆς κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ τὸ τῆς μειώσεως κατὰ τοὺς ιστορικοὺς χρόνους».

νὰ διαγράψωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀνέλιξιν τῆς γλώσσης εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα εἰς ὃ δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν εἶναι: πῶς ἦτο δυνατόν ἡ ἀρχὴ τῆς γλώσσης; καὶ εἰς τοῦτο ἀπαντῶμεν ἐπαρκῶς ὅταν δυνηθῶμεν νὰ παραγάγωμεν τὴν γλῶσσαν ἀπλῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς ἐνεργείας ἐκείνων τῶν παραγόντων οἵτινες καὶ σήμερον ἔτι εἶναι ἀδιαλείπτως ἐνεργοὶ εἰς περαιτέρω αὐτῆς διαμόρφωσιν. Οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ ἀντίθεσις μεταξὺ πρώτης ἀρχῆς τῆς γλώσσης καὶ ἀναπτύξεως αὐτῆς ἔπειτα. Διότι εὐθὺς ὡς ἐγένοντο τὰ πρῶτα βήματα, ὑπῆρχε γλῶσσα καὶ ἐξέλιξις αὐτῆς. Ὑπάρχουσι μόνον διαφοραὶ κατὰ ποσὸν μεταξὺ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς γλώσσης καὶ τῶν μετὰ ταῦτα περιόδων».

Ὁμοίως ὁ Gabelenz ἐν σελ. 292 ἐνθα ἀνωτ. προβάλλει τὰ ἐρωτήματα: «Πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐπλασε τὴν γλῶσσαν καὶ διατί οὕτω ποικίλην; Ἐπειτα οὐ μόνον ὁ ἄνθρωπος ἐπλασε τὰς γλώσσας ἀλλὰ καὶ αὐταὶ διεμόρφωσαν τοὺς λαούς. Λοιπὸν τί μέρος ἔχει ἡ γλῶσσα εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν; τίς καὶ ποῦ στηρίζεται ἡ ἀξία της; Λοιπὸν οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπιδράσεις αὐτῆς, τὴν ἀξίαν, οὐχὶ μόνον τὰς δυνάμεις καὶ τύχας, δι' ὧν ἐγεννήθη καὶ ἐμορφώθη ἡ γλῶσσα ὅποια εἶναι ἐκασταχοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐγειρομένας καὶ ἐκφραζομένας δυνάμεις ἐρευνητέον». Ἐπιφέρει δ' ὅτι «τὸν πόθον τοῦ ἐξετάσαι τὰς πρώτας ἀρχὰς παντὸς ὄντος καὶ δὴ καὶ τῆς γλώσσης δὲν δύναται ν' ἀποκρούσῃ ἡ ἐπιστήμη». Καὶ «Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης, ἂν δηλ. εἶναι δῶρον τοῦ θεοῦ ἢ προϊόν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἀντάξιον τοῦ θορύβου, τὸν ὅποιον πρότερον παρήγαγεν. Ἡ ἐπιστήμη θέλει καὶ ὀφείλει κατὰ δύναμιν ν' ἀπομακρύνῃ τὸ θαῦμα καὶ ἐκτείνῃ τὸ κράτος τῶν ἐξηκριβωμένων νόμων ἐφ' ὅσον οἶόν τε πλείστον. Ὅτι ὁ πλάστης ἔδωκεν εἰς τοὺς προγόνους ἡμῶν κατὰ τὴν δημιουργίαν τὴν γλῶσσαν ὡς δῶρον, ἢ ὅτι ἐκάλεσε τὸν Ἀδὰμ καθ' ὃν τρόπον περιγράφεται ἀκριβῶς ἐν Γενέσει 2, 19-20 ἵνα ὀνομάσῃ τὰ ζῷα, τοιαῦτα καὶ παραπλήσια πράγματα δὲν δύναται ἡ ἐπιστήμη μήτε ν' ἀποδείξῃ μήτε ν' ἀνασκευάσῃ. Ἀλλ' ἂν ἐρωτήσῃ: ὑποθετίσθω ὅτι οὐδὲν πάντων τούτων ἐγένετο, εἶχεν ὁ ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ τὴν ικανότητα καὶ τὴν τάσιν ἵνα πλάσῃ τὴν γλῶσσαν; Ἐὰν οὕτως ἐρωτήσῃ, τότε ἐκτελεῖ μὲν τὸ καθήκον, ἐξασκεῖ δ' ἅμα καὶ τὸ δικαίωμα αὐτῆς». Μετὰ ταῦτα δὲ διὰ

πολλῶν ἐρμηνεύει πῶς ὁ ἄνθρωπος διὰ τὰς φυσικὰς καὶ ψυχικὰς αὐτοῦ ιδιότητας καὶ δυνάμεις ὁποίας σήμερον παρατηρεῖ καὶ εὕρισκεν ἐν αὐτῷ ἡ ψυχολογία, ἡδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ πλάσῃ γλῶσσαν.

Καὶ ὁ Sayce ἐν τῷ I' κεφαλαίῳ Τόμ. Β' σελ. 300 κέξ. ἐξετάζει ἐκτενῶς τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης λέγων: «Ἵνα ὀρθῶς νοήσωμεν πρᾶγμα τι, ὀφείλομεν νὰ μάθωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Διὰ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας δυνάμεθα σήμερον νὰ χαράξωμεν ἀρκούντως ἀκριβῶς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον τῆς γλώσσης. Θὰ καταστήσῃ ἄρα γε ἡμᾶς ἱκανοὺς ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη νὰ ἀνακαλύψωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς γλώσσης; Δυνάμεθα ν' ἀκολουθώσωμεν τὴν γλῶσσαν μέχρι τῆς πρώτης ἀρχῆς αὐτῆς καὶ νὰ καταδείξωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος προσέλαβε τὴν δύναμιν τοῦ ἀρθροῦν λόγον; Οὐδεμία, ἀληθῶς, ἐπιστήμη δύναται μόνη νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἀρχὴν τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων ἐφ' ὧν στηρίζεται. Ταῦτα ἀνάγκη νὰ λάβῃ ὡς αἰτήματα καὶ ν' ἀρκεσθῇ καθ' ἑαυτὴν ἀνακαλύπτουσα τὰς σχέσεις τούτων πρὸς ἄλληλα, τοὺς διέποντας αὐτὰ νόμους καὶ τὰς ἀλλοιώσεις ἃς ὑφίστανται. Ἄλλ' αἱ μερικαὶ ἐπιστήμαι ὑπόκεινται ἀλλήλαις, καὶ τὸ ἔργον ταύτης εἶναι νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων ἀφ' ὧν ἐκείνη ὀφείλει νὰ ὀρμηθῇ. Ἡ γλωσσικὴ δυνατὸν νὰ μὴ δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ διαλύσῃ τὸ μυστήριον τὸ περιβάλλον τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐνάρθρου λόγου· ἀλλὰ διὰ τῆς βοηθείας καθολικωτέρας ἐπιστήμης, τῆς ἀνθρωπολογίας, παύεται ὁπωσδήποτε τὸ μυστήριον νὰ εἶναι ἄλυτον, καὶ ἡ γένεσις καὶ χρῆσις τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου γίνεται τόσον ὀλίγον μυστηριώδης ὅσον καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἄλλων δυνάμεων τοῦ ἐξημερωμένου ἀνθρώπου». Ἐπειτα δ' ἐξακολουθεῖ ἐν πεντήκοντα ὅλαις σελίσιν ἐρμηνεύων τὴν γένεσιν τῆς γλώσσης.

Ὅμοιως διαλαμβάνει ὁ Whitney ἐν τοῖς Ἀκαδημ. Ἀναγνώσμασι, σελ. 550 κέξ. διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε παρατεθέντων τεκμηρίων πείθεται ἕκαστος ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη δὲν θεωρεῖ οὔτε ἀδύνατον νὰ λυθῇ οὔτε ἀλλότριον αὐτῆς τὸ περὶ τῆς πρώτης γενέσεως τῆς γλώσσης ζήτημα, ὅτι δ' ἂν τοῦτο ἔπραττε, θὰ παρέλειπε καθήκον αὐτῆς ἐπιβαλλόμενον, καὶ ὅτι ἀγωνίζεται ἀδιαλείπτως νὰ ἔλθῃ, καὶ νῦν ἔχει σφόδρα προσεγγίσει, εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ.

Περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ κ. Ροϊδης διατείνεται ὅτι ἡ γλωσσικὴ περιορίζεται ἐν τῇ ἐξέτασει τῶν φθόγγων καὶ τύπων, τοῦτο δὲ καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ ἐπρέσβευσαν καὶ νῦν ἔτι παρ' ἡμῖν πρεσβεύουσιν, ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶναι πλημμελὲς καὶ ἀπαράδεκτος σήμερον ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς γλωσσικῆς ἐν μόνῃ τῇ φωνητικῇ καὶ τῷ τυπικῷ, ἀποκλεισμὸς δ' ἀπ' αὐτῆς πάντων τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς γλώσσης, λέγω τοῦ συντακτικοῦ, σημασιολογικοῦ, συνθετικοῦ, παραγωγικοῦ κλπ. κλπ. Διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι λαλοῦντες δὲν μεταχειρίζομεθα ἀληθῶς εἰπεῖν λέξεις οὐδὲ τύπους οὐδὲ φθόγγους, ἀλλὰ προτάσεις, ἥτοι λόγον ἡρθρωμένον, συντεταγμένον εἰς ἔκφρασιν τῶν συντεταγμένων, ἀπηρτισμένων ἐννοιῶν ἡμῶν. «Γλῶσσα (λέγει ὁ Gabelenz σελ. 3 ἐνθα ἄνωτ.) τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει ἡρθρωμένην ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας διὰ φθόγγων». Καὶ ἀληθῶς εἶναι σήμερον ἀποδεδειγμένον, ὅτι οὔτε μεταξὺ συνεκφορᾶς δύο λέξεων ἐν τῇ προτάσει καὶ συνθέτου, οὔτε μεταξὺ συνθέτου καὶ ἀπλοῦ δύναται πάντοτε μετ' ἀσφαλείας νὰ διαχαρακτῆται ὅριόν τι· πρβλ. παρ' Ὁμήρῳ Διὶ φίλος ἢ Διίφιλος; πάντως ὁμως ὕστερον Δίφιλος. Πρβλ. ποδάγρα σύνθετον, ἀλλὰ καὶ στραβάγρα, κουφάγρα κττ., ἐν οἷς οὐχὶ πλέον σύνθεσις ἀλλὰ παραγωγή. Ὁμοίως χάρωπός, εὐωπός κτλ. σύνθετα, ἀλλὰ κοκκινωπός, συναυγωπός κτλ. οὐχὶ ἀλλὰ παράγωγα, ὥσπερ καὶ τὸ εἶμι, τίθημι κττ. οὐχὶ σύνθετα· ποδαπός, πέρυσι, οὗτος κττ. εἶναι σύνθετα, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἐτυμολογία αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὸ αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων ταῦτα ἦσαν ἀπλᾶ, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ καθίζω, καθεύδω, ἀμφιέννυμι κττ. κατέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ συνθέτων ἀπλᾶ, πρβλ. ἄμφια, καθιῶ! πρβλ. περὶ τούτων Brugmann Συνόψεως Β' σελ. 3 κέξ. καὶ Paul ἐνθα ἄνωτέρω σελ. 274 κέξ., ὅπου διὰ πολλῶν ἀποδείκνυται, ὅτι οὔτε μεταξὺ συντακτικῆς συνεκφορᾶς τῶν λέξεων καὶ συνθέτου οὔτε μεταξὺ συνθέτου καὶ ἀπλοῦ δύναται νὰ χαραχθῇ ὅριον. Οὐδεὶς ἄρα δύναται νὰ ἐξετάζῃ μὲν τὰ πάθη τῶν λέξεων, νὰ παραλείπῃ δὲ τὰ τῶν προτάσεων, ἀφοῦ πρότασις καὶ λέξις δὲν διαστέλλονται ἀπ' ἀλλήλων ἀκριβῶς.

Ἐπειτα παρατηρεῖται ὅτι αἱ μέγισται μεταβολαὶ τῆς γλώσσης ἔχουσι τὴν αἰτίαν των ἐν τῇ συντάξει καὶ τῇ σημαντικῇ· διατὶ λ. χ. ἀπώλετο ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἡ εὐκτική, ἡ δοτική, τὸ γ' ἐνικὸν καὶ πληθυντικὸν πρόσωπον τῆς προστακτικῆς, ἡ ἀπαρέμφατος, ὁ μονολεκτικὸς παρακείμενος καὶ ὑπερσυντελικός, ὁ μονολεκτικὸς μέλλων κττ. κττ.; Εἰς τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἀπορίας ταύτας οὐδεμίαν ἀπάντησιν θὰ δυνηθῇ νὰ δώσῃ ὁ γλωσσικός, ἂν θέλῃ νὰ περιορίζηται ἐν μόνῃ τῇ ἐξετάσει τῆς φωνητικῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ. Τούναντιον δὲ θ' ἀπάντησῃ ὁ καὶ τὰς συντακτικὰς καὶ σημασιολογικὰς σχέσεις ἐξετάζων. Διότι οὗτος θὰ δυνηθῇ νὰ παρατηρήσῃ ὅτι παρὰ τάρχαϊα στοιχεῖα ταῦτα ἀνεφάνησαν ἤδη ἔκπαλαι χάριν τοιαύτης ἢ τοιαύτης τοῦ λόγου ἀποχρώσεως ἄλλοι τινὲς νέοι καὶ ἐπήλυδες ὡς εἰπεῖν ἐκφράσεως τρόποι, δι' ὧν κομψότερον, σαφέστερον, ἰσχυρότερον κττ. ἐξεφράζοντο αἱ πρότερον διὰ μόνων τῶν εἰρημένων στοιχείων ἐκφραζόμεναι σχέσεις. Ὅτι δὲ τὰ νέα καὶ ἐπήλυδα ταῦτα ἐν τῇ συντάξει καὶ σημαντικῇ τυχόντα διὰ τὸν ἰδιάζοντα αὐτοῖς τότε καινὸν χαρακτῆρα μιμήσεως κατέστησαν συχνότερα, κατὰ μικρὸν δὲ οἱ νεωτερισμοὶ οὗτοι ἰσοδύναμοι σχεδὸν τοῖς ἀπλοῖς στοιχείοις, καὶ τέλος ὡς ἐκφραστικώτεροι, σαφέστεροι κττ. παρηγκώνισαν καὶ ἐξέβαλον αὐτά. Οὕτως ἐξεβλήθη ὁ γέγραφα διὰ τοῦ ἔχω γεγραμμένον, τὸ χρή σε λέγειν διὰ τοῦ χρή ἔνα λέγῃς, τὸ φοβείσθω διὰ τοῦ (χρή) ἔνα φοβῆται, τὸ λέγω σοι διὰ τοῦ λέγω πρὸς σε καὶ βραδύτερον εἰς σέ κτλ, κτλ. Ἡ στενὴ ἄρα συνάφεια πάντων τῶν γλωσσικῶν φαινομένων, φθογγικῶν, τυπικῶν, λεξιλογικῶν, συντακτικῶν, σημασιολογικῶν κλπ. κλπ. δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἐξετάζοντα τὴν γλῶσσαν καθόλου, νὰ παραλίπη τούτων ἐν οἰονδήποτε, πολλῶ δ' ἤτον πλείω τοῦ ἐνός, ὅπως λέγει ὁ κ. Ῥοιδης.

Ὅτι δ' ἀληθῶς πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς γλώσσης ἐξετάζει ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη, ἄλλη ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι πάντα τὰ τε γενικῶς περὶ τῆς γλωσσικῆς καὶ τὰ εἰδικῶς καὶ περὶ τῆς γραμματικῆς διαλαμβάνοντα βιβλία περιέχουσι καὶ τὰ μέρη ταῦτα. Οὕτω λ. χ. ὁ Paul ἐνθα ἄνωτ. ἐν μὲν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ διαλαμβάνει περὶ μεταβολῶν τῶν φθόγγων, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ καὶ ἐβδόμῳ καὶ δεκάτῳ τετάρτῳ περὶ τῶν μεταβολῶν τῶν σημασιῶν, ἐν δὲ κεφαλαίῳ ἕκτῳ καὶ δεκάτῳ ἕκτῳ περὶ τῶν συντακτικῶν κατηγοριῶν καὶ τῶν μεταβολῶν αὐτῶν κτλ. Καὶ ὁ Gabelenz ἀπὸ σελ. 233 κέξ. διαλαμβάνει περὶ τῶν σημα-

σιολογικῶν μεταβολῶν, ἀπὸ δὲ σελ. 316 κέξ. περὶ τῶν συντακτικῶν σχέσεων. Ὁ Brugmann ἐν τῇ Συνόψει αὐτοῦ οὐ μόνον σχεδὸν ὁλόκληρον τὸν Β' τόμον πληροῖ διὰ τοῦ περὶ παραγωγῆς καὶ συνθέσεως μέρους, σελ. 1-418, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς συντάξεως τῶν Ἰαπετιδῶν γλωσσῶν ἐπέτρεψε τῷ σεβαστῷ μοι Καθηγητῇ Β. Delbrück, ὅστις πρὸ ἐνὸς ἔτους ἐξέδωκε τὸν πρῶτον τόμον τῆς συγκριτικῆς συντάξεως ἐκ σελίδων σχεδὸν 800(1). Καὶ ὁ Whitney ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῶν Ἀκαδημεικῶν αὐτοῦ Ἀναγνωσμάτων διαλαμβάνει περὶ τῶν σημασιολογικῶν μεταβολῶν, ὡσαύτως ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Βίου καὶ Ἀναπτύξεως τῆς γλώσσης σελ. 77 κέξ.

Ἄλλ' ἵνα πάντες καὶ διὰ μαρτυριῶν ἄλλων πεισθῶσιν ὅτι τὸ ἔργον τοῦ γλωσσικοῦ δὲν περιορίζεται σήμερον ἐν τῷ περὶ τῶν φθόγγων καὶ τῶν τύπων μέρει ἀναγράφω καὶ γνώμας τινὰς σοφῶν ἀνδρῶν περὶ τούτου. Οὕτως ὁ Οὐμβόλδος ὀρίζει τὸν σκοπὸν τοῦ γλωσσοδύφου ὧδε:

«Νομίζεται ὅτι ἐπιτελεῖται μέγα τι, ὅταν γραμματικά τινα ἰδιώματα καὶ σειραὶ τινες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πολυπληθεῖς λέξεων συγκριθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ βαρβαρωτάτου ἔθνους ἡ διάλεκτος εἶναι πολλῷ εὐγενέστερον τῆς φύσεως ἔργον ἢ ὥστε κατατετμημένον οὕτως εἰς τυχαῖα κομμάτια νὰ προβάλληται εἰς ἐξέτασιν κατ' ἀποσπάσματα. Ἀποτελεῖ ὀργανικόν τι ὅλον καὶ ὡς τοιοῦτον ἀνάγκη νὰ ἐξετάζηται. Ὁ πρῶτος ἄρα κανὼν εἶναι ὅτι *ὀφείλομεν νὰ μελετῶμεν ἐκάστην γλῶσσαν ἐν συνόλῳ, νὰ ἀναζητῶμεν πάσας τὰς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσας ἀναλογίας καὶ τὰς ἐκθέτωμεν συστηματικῶς, ἵνα οὕτως*

(1) Μόνος ὁ κ. G. Meyer ἀπέκλεισεν ἀληθῶς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς αὐτοῦ τὸ συντακτικόν, ἀλλ' οὗτος ἠναγκάσθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ἐκδώσῃ ὑπερβαλλόντως μέγα βιβλίον, ἐντεῦθεν παρελείφθη οὐ μόνον τὸ συντακτικόν ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ παραγωγῆς καὶ συνθέσεως μέρος καθὼς (ὑπὲρ ἔτι μᾶλλον παράδοξον) καὶ αὐτὸ τὰ περὶ τονισμοῦ! Καὶ ὅμως ἰδοὺ τί περὶ τούτου λέγει ὁ Hirt ἐν Ἰαπετικαῖς Ἑρμείαις Τόμ. Α' σελ. 1, «Οἱ μὲν φθόγγικοι λεγόμενοι νόμοι ἀκριβῶς εἰπεῖν εἶναι ἀπλῶς γεγονότα, ἤτοι ἀπλῶς λέγουσιν ὅτι ἐκ τοῦ δεινὸς φθόγγου τοῦ δεινὸς χρόνου προῆλθεν ἔπειτα ὁ δεινὸς φθόγγος, μόνον δ' ὅταν ὑπάγωμεν φωνητικὴν τινα μεταβολὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ τόνου, δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος». Καὶ αὐτὴν ἄρα τὴν ἀληθὴ καὶ κυρίαν αἰτίαν τῶν φωνητικῶν μεταβολῶν παρέλιπεν ὁ κ. Meyer! Ἄλλ' εἰς τοῦτο δὲν ἐμνήθησαν αὐτὸν οὔτε ὁ Karl Brugmann οὔτε ὁ Victor Henry οὔτε ὁ Domenico Pezzi ἐν τῇ συγγραφῇ τῶν ἑλληνικῶν γραμματικῶν, οὐδὲ καθόλου ἄλλος τις, ὅσον ἤξεύρω. Ὑπάρχει δ' ἐλπίς ὅτι ἐν τῇ παρασκευαζομένῃ νῦν τρίτῃ ἐκδόσει θὰ κατορθωθῇ ὑπὸ τοῦ κ. G. Meyer ὥστε τὸ πολλοῦ λόγου ἕξιον βιβλίον αὐτοῦ μὴ ἐκδοθῇ καὶ πάλιν κολοδόν.

ἀποκτήσωμεν τὴν ἐναργῆ διάγνωσιν τῆς γραμματικῆς συνθέσεως τῶν ἐννοιῶν, τοῦ πλάτους τῶν παριστανομένων ἐννοιῶν, τῆς φύσεως αὐτῆς τῆς παραστάσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ζωηρᾶς τάσεως πρὸς ἑκτασιν καὶ ἐξευγενισμόν».

Καὶ ὁ Benfey (ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 560) ἀναγράφει ὡς καθήκοντα τοῦ γλωσσικοῦ 1) τὴν ἀκριβεστάτην τῆς γλώσσης, ἣν ἐξετάζει, αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν περιγραφὴν καὶ γνῶσιν· 2) τὴν ἐξεύρεσιν τῆς συγγενείας αὐτῆς πρὸς ἄλλας· 3) τὴν ἀπόδειξιν τῆς συγγενείας ταύτης καὶ τῶν μεταβολῶν ἃς ἡ ἐξεταζομένη γλώσσα ἐπαθεν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς συμβιώσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ μέχρι νῦν· 4) τὸν καθορισμὸν τῆς σχέσεως τῆς ἐξεταζομένης γλώσσης πρὸς τὰς ἄλλας συγγενεῖς καὶ τὴν ἐξέτασιν ἂν συνάπτηται αὕτη στενώτερον πρὸς τινα τούτων ἢ μή· 5) τὸν καθόλου σκοπὸν τῆς γλώσσης.

Καὶ ὁ Gabelenz ἀπαιτεῖ ἵνα ὁ γλωσσικὸς προπαιδευθῇ πρῶτον μὲν τὴν φωνητικὴν, ὥστε νὰ δύναται νὰ νοῇ τῶν φωνητικῶν παθήσεων τὰς αἰτίας, ἔπειτα τὴν ψυχολογίαν, ἵνα κατανοῇ τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας καὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν γλῶσσαν, ἔπειτα τὴν λογικὴν καὶ τέλος τὸ μέγιστον ν' ἀποκτήσῃ γνῶσιν ἀκριβῆ τῶν ἐξεταζομένων γλωσσῶν. Ὅριζει δὲ τὸ ἔργον τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης (σελ. 292 κέξ.) ὥδε: «*Ἡ τῆς γλώσσης ἐπιστήμη ὑπόθεσιν ἔχει τὴν λεκτικὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν δύναμιν ταύτην ζητεῖ τὰ κατανοῆσαι οὐχὶ μόνον ὡς πρὸς τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις καὶ ἰκανότητας ἐξ ὧν συνέστηκεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐν τῇ καθολικωτάτῃ ἐκτάσει τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς*». Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ροίδης παρέθηκε (σελ. 33) τὸν Sayce διδάσκοντα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἄλλοτρία τῆς γλωσσικῆς ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γλώσσης, ἡ πρὸ πάντων ἀξία τῆς προσοχῆς τοῦ φιλοσόφου, καὶ ὅτι «*ἔργον τῆς γλωσσολογίας εἶναι ἡ ἐξέτασις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τῆς ἐκδηλουμένης ἐν τοῖς γλωσσικοῖς μνημείοις*». Ὅτι δ' ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δὲν ἐκδηλοῦται ἐν μόνοις τοῖς φθόγγοις καὶ τοῖς τύποις τῆς γλώσσης ἀλλὰ μάλιστα ἐν τῇ συνθέσει, τῇ κατασκευῇ τῶν λέξεων καὶ προτάσεων καὶ ἐν τῇ χρήσει, κυριολεκτικῇ καὶ μεταφορικῇ αὐτῶν, τοῦτο, νομίζω, οὐδεμιᾶ δύναται νὰ ὑπόκειται ἀμφιβολία. Οὐδ' ἀντιφάσκει βεβαίως πρὸς ἑαυτὸν ὁ Sayce, ὅταν ἀποφαίνηται μὲν ὅτι τὸ φωνητικὸν μέρος τῆς γλωσσικῆς εἶναι βεβαιώτερον καὶ

ἀσφαλέστερον τῶν λοιπῶν, περιλαμβάνη δ' ἅμα καὶ ταῦτα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς καὶ διατείνεται ὅτι πάντα ταῦτα ἔχει καθῆκον νὰ συνεξετάζη ἡ γλωσσική. Διότι δὲν εἶναι, φρονῶ, πρέπον ἵνα ἐπιστήμη τις μόνα τὰ ἐξηκριβωμένα κεφάλαια τοῦ ὑποκειμένου της περιλαμβάνη, ἀποκλείη δὲ πάντα τὰλλα δίκην νόθων τέκνων· ἀλλὰ τούναντίον νὰ φιλοτιμῆται καὶ ἀγωνίζεται, ὅπως καὶ ταῦτα καλλιερ- γήσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ καὶ καταστήσῃ ἐπίσης ἀσφαλῆ καὶ βέβαια, ὅπως καὶ τὰλλα. Οὕτω, νομίζω, δὲν ἀποκλείουσιν οἱ ἱατροὶ τὴν γε- νικὴν παθολογίαν ἀπὸ τῆς ἱατρικῆς, εἰ καὶ δὲν ἔχει βεβαίως καλλιερ- γηθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ ὅσον ἄλλοι κλάδοι τῆς ἐπιστήμης ταύτης, λ. χ. ἡ χειρουργική. Καθὰ δὲ μανθάνω οὐδ' αὐτῆς τῆς μαθηματικῆς ἔχουσι πάντα τὰ μέρη ἐξ ἴσου ἀναπτυχθῇ, λ. χ. ὁ ὁλοκληρωτικὸς λογισμὸς, τὸ περὶ πιθανοτήτων κτλ., ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτου ἕνεκα ἀποκλείε- ται ἀπ' αὐτῆς, ἀλλὰ τούναντίον ἐπιζητεῖται καὶ τούτων ἡ ἐξακρι- βωσις κατὰ τὸ ἐνόν.

Ἄλλ' οὐδεὶς ἐξέφρασε τὰ κατὰ τὴν φύσιν τῆς γλώσσης καὶ τὸ ἔρ- γον τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης σαφέστερον τοῦ Paul, ὅστις ἐν σελ. 21 διδάσκει ὅτι «Θεμελιῶδες καὶ πρῶτον καθῆκον τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι νὰ βλέπῃ καθαρῶς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, οὗ τὴν ἀνάπτυξιν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξετάσῃ». Καθῆκον ἄρα καὶ τοῦ γλωσσο- δίδου εἶναι κατὰ πρῶτον νὰ φροντίσῃ νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τίς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φύσις καὶ οὐσία τῆς γλώσσης καὶ τίς ἡ ἔκτασις αὐτῆς. Γλῶσσα, ἐπιφέρει, λέγεται οὐχὶ τὸ σύνολον τῶν λέξεων ὁμογλώσσου ἔθνους κατὰ τοὺς τύπους μιᾶς καὶ μόνης γραμματικῆς, ἀλλὰ πλὴν ἄλλων καὶ ἡ τοιαύτη ἡ τοιαύτη σύνδεσις αὐτῶν πρὸς δήλωσιν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν. Ἄλλ' ἵνα τοῦτο πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον κατα- νοηθῇ, ἀνάγκη μικρᾶς τινος παρεκβάσεως. Ἀφοῦ ἡ ψυχολογία ἡδυ- νήθη νὰ ἀνεύρῃ καὶ διδάξῃ τὴν πασίγνωστον σήμερον καὶ ἀναμφισβή- τητον ἀλήθειαν, ὅτι τὰ λεγόμενα καθολικῶς τέχνη, θρησκεία, γλῶσσα κττ. εἶναι ἀφαιρέσεις οὐδὲν πραγματικὸν δηλοῦσαι, ὅτι πᾶσα πρόοδος ἢ μεταβολὴ τούτων τελεῖται ἐν τῷ ἀτόμῳ, ἐν τῇ ψυχῇ ἐνὸς ἐκάστου καὶ οὐδαμοῦ ἄλλαχοῦ, καὶ δὴ ὅτι καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς ὅρος γλῶσσα Ἑλληνικὴ λ. χ. ἡ Γαλλικὴ ἢ ἄλλη τις οὐδὲν ἀληθές, πραγματικὸν δηλοῖ, ὅτι γλῶσσαν ἔχει κυρίως τὸ ἄτομον, αὕτη δὲ ἀπαρτίζεται οὐχὶ ἐκ λέξεων μόνον ἀλλ' ἐκ τούτων τε καὶ ἐκ τῆς μυριοτρόπου συν-

δέσεως αὐτῶν εἰς προτάσεις, εἰς συστήματα καὶ συστημάτια, εἰς ὀργανισμούς. Οὕτω λ. χ. εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν συνδεδεμένα τὰ ῥήματα πρὸς ἄλληλα, καὶ τὰ ὀνόματα ὁμοίως· καὶ πάλιν τούτων οἱ ἀριθμοί, τὰ πρόσωπα, ἡ διάθεσις, ἡ φωνή, αἱ ἐγκλίσεις, οἱ χρόνοι, αἱ πτώσεις, τὰ μεταβατικά, τὰ ἀμετάβατα, τὰ μετὰ γενικῆς ἢ μετ' αἰτιατικῆς συντασσόμενα, τὰ κατὰ τοῦτο τὸ σχῆμα ἢ κατ' ἐκεῖνο κλινόμενα κττ., ὁμοίως λ. χ. συντάσσονται εἰς διάφορα συστήματα κατὰ τὰς σημασίας αὐτῶν αἱ διάφοροι λέξεις, λ. χ. τὰ δοξαστικά, τὰ λεκτικά κττ. ῥήματα, τὰ πατρωνυμικά, τὰ ἐθνικά, τὰ ὑποκοριστικά, τὰ ὀργάνου ἢ τόπου δηλωτικά, τὰ περιεκτικά, τὰ πλησμονῆς κττ. σημαντικά ὀνόματα, τὰ τοπικά, τροπικά, χρονικά, αἰτιολογικά κλπ. μόρια, τὰ ὁμορρίζα πάντα πρωτότυπα καὶ παράγωγα, τὰ δηλοῦντα πράγματα συνημμένα ἢ ὅμοια λ. χ. αἱ ἀλιευτικά, αἱ ναυτικά, αἱ ποιμενικά, αἱ χαλκευτικά, αἱ φυτῶν, πληγῶν, ὁσμῶν, φορτίων κτλ. δηλωτικά λέξεις κλπ. κλπ.

Τὰ διὰ μυριοκρίκου αὐτόχρημα ἀλύσεως συνδεδεμένα συστήματα καὶ συστημάτια ταῦτα, οἱ διάφοροι οὗτοι ὀργανισμοί, ἀπαρτίζουσιν ἓνα ὅλον ὀργανισμόν τῆς ὅλης γλώσσης· ταῦτα ἐδρεύουσιν ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου ἡμῶν, ταῦτα ἀναπτύσσονται καὶ ταῦτα εἶναι οἱ ἀληθεῖς φορεῖς πάσης ἐξελιξέως, ἡ ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ γλώσσα, ὅπως ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη συναρμογὴ τῶν λίθων κατὰ τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς κανόνας ἀπαρτίζει τὴν οἰκίαν, οὐχὶ οἱ τοιοῦτο ἢ τοιοῦτο σχῆμα ἔχοντες λίθοι. Αὐτόδηλον δ' ὅτι δὲν εἶναι γλώσσα οὐδὲ τὰ ἀπαγγελόμενα, ἅτινα ὡς φυσικά φαινόμενα ἅμα τῇ παραγωγῇ αὐτῶν παρέρχονται, πολλῶ δ' ἦττον τὰ γραφόμενα (1). Ἐκ τῶν ὀργανισμῶν τούτων ἀρυόμεθα οἱ ἄνθρωποι τὴν δύναμιν τοῦ λέγειν, τ.ἐ. τοῦ πλάττειν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκφράσωμέν τι, πάντ' ἀναγκαῖον ἡμῖν τύπον, πᾶσαν ἀναγκαίαν λέξιν, πᾶσαν σύνδεσιν καὶ πλοκὴν λέξεων, ἔστω καὶ ἂν μηδέποτε ἠκούσαμεν αὐτά. Ἡ μνήμη ἡμῶν δὲν ἐξαρκεῖ (2). Ἀποδείξις τούτου εἶναι ὅτι δύναται τις νὰ ἠξεύρῃ πλείστας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πάσας, τὰς λέξεις ξένης τινὸς γλώσσης καθὼς καὶ τὴν κλίσιν ἥτοι τοὺς τύπους αὐτῶν, ἀλλ' ἐὰν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ δὲν ἔχῃ ταξινομήσει καὶ συνάψῃ αὐτὰς προσηκόντως, ὥστε νὰ

(1) Ἰδὲ Paul 23-25.

(2) Paul αὐτ. 85 κέξ. ἐν τῷ περὶ ἀναλογίας κεφαλαίῳ.

ἔχη, ὡς λέγομεν, γλωσσικὸν αἰσθημα διὰ τὸν σύνδεσμον καὶ τὸν καθόλου ὀργανισμόν τῶν στοιχείων αὐτῆς, ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσῃ αὐτὴν "Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν διὰ συχνῆς ἀσκήσεως ἔλθῃ εἰς αἰσθησιν τῶν ποικίλων δεσμῶν τῶν συνδεόντων τὰ συστήματα καὶ συστημάτια, τὸν ὀργανισμόν αὐτῆς.

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατεδείχθη ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν συνίσταται μόνον ἐκ τῶν λέξεων καὶ τῶν ὀρισμένων τύπων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ποικιλωτάτης αὐτῶν συνδέσεως πρὸς ἀλλήλας τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου ἡμῶν τελουμένης (1). Ἄλλ' ἐπίσης ἀποδείκνυται εὐκόλως ὅτι ἡ σύνδεσις αὕτη δὲν γίνεται ἐν πᾶσι τοῖς ὁμογλώσσοις ὁμοιομόρφως, ἀλλ' ὅτι καὶ ποικίλως σχηματίζεται καὶ ποικίλως ἀναπτύσσεται καὶ ποικίλως μεταβάλλεται. Διότι πολλὰ στοιχεῖα τῶν συστημάτων τούτων μικρὸν ἢ καὶ οὐδαμῶς ἐρχόμενα εἰς χρῆσιν ἐξασθενοῦνται καὶ ἐκλείπουν, ἐνῶ ἄλλα διὰ τὸν ἀντίστροφον λόγον ἐνισχύονται, ἔπειτα διὰ τὴν ἐπιμιξίαν προστιθενταὶ τισιν ἄλλα νέα, καὶ οὕτως ἐκ τῆς ἀπωλείας τινῶν καὶ ἐνισχύσεως ἄλλων καὶ προσθήκης νέων ἐπιγίνεται μεταβολὴ τῶν συστημάτων. Πρόσθετες ὅτι τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀδιαλείπτως τακτοποιούμενα ὑπὸ τῆς ψυχῆς μεταβάλλουσι τάξιν καὶ θέσιν, ὥστε συχνότατα τὸ σύστημα τοῦτο ἐπαυξάνεται ἐπὶ βλάβῃ ἐκείνου (λ. χ. τὰ εἰς -ω ῥήματα ἐπὶ βλάβῃ τῶν εἰς -μι), ἢ γεννῶνται νέα συστήματα περιορίζοντα ἄλλα (λ. χ. τὰ ὀνόματα τῶν φυτῶν εἰς -έα, δι' ὃ ἐλέχθη καὶ ἡ φιλοκαλέα καὶ ἡ καλλονέα καὶ ἡ μυρτιά κττ. ἀντὶ ἡ φιλοκαλία, ἡ καλλονή, ἡ μύρτος) κττ.

Οὕτως ἀποδείκνυται ψυχολογικῶς ὅτι καὶ ἡ ἐν τῇ ψυχῇ ἐνὸς ἐκάστου τοιαύτη ἢ τοιαύτη σύνδεσις τῶν γλωσσικῶν στοιχείων τελεῖται κατὰ ψυχολογικοὺς νόμους καὶ ἀπαρτίζει μέρος ἀναπόσπαστον τῆς γλωσσοπλαστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Διὰ ταῦτα πάντα ὁ Paul ἐν

(1) Ὁ βουλόμενος ἄς παραβάλλῃ πρὸς ταῦτα τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Ροῦδου σελ. 343 - 4 διδόμενον ὀρισμὸν τῆς γλώσσης, καθ' ὃν «Γλῶσσα μὲν λέγεται ἀπανταχοῦ τὸ σύνολον τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται τὸ ὁμόγλωσσον ἔθνος κατὰ τοὺς τύπους μιᾶς καὶ μόνης γραμματικῆς, ὅφρος δὲ ὁ ἰδιόζων εἰς ἕκαστον συγγραφέα τρόπος ἐκφράσεως τῶν ἰδεῶν του δι' αὐτῶν τούτων καὶ οὐχὶ βεβαίως ἄλλων τύπων». Εἶναι τὸ αὐτὸ ὥσει ἔλεγέ τις ὅτι οἰκία εἶναι οἱ λίθοι οἳ ἔχοντες σχῆμά τι ὀρισμένον συναρμολογοῦνται ὑπὸ τοῦ οἰκοδόμου. Καὶ ὅμως τὴν διαφορὰν ταύτην γλώσσης καὶ ὅφρους ἐπανειλημμένως τονίζει ὁ κ. Ροῦδης καὶ διατείνεται ὅτι ἐπὶ τῆς οὐχὶ διαστολῆς τούτων στήρζονται πᾶσαι αἱ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος διάστροφοι γνώμαι καὶ δοξασταί!

σελ. 26 αναγράφει ὡς ἔργον τοῦ γλωσσοδίδου τὴν περιγραφὴν αὐτῶν τούτων τῶν μνημονευθέντων ὁργανισμῶν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ ἐδρευόντων, καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ παρασταθῶσιν οὗτοι ὅσον οἷόν τε πιστότατα, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενα στοιχεῖα ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους, ὡς πρὸς τὴν σχετικὴν ἰσχὺν ἐκάστου αὐτῶν καὶ ὡς πρὸς τοὺς ποικίλους συνδυασμοὺς καθ' οὓς συνδυάζονται καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἰσχύος τῶν συνδυασμῶν τούτων, ἐν μιᾷ λέξει ἀνάγκη νὰ παρασταθῇ τοῦτο ὅπερ κοινῶς λέγεται τὸ *γλωσσικὸν ἡμῶν αἶσθημα*. Καὶ ἐν σελ. 22-3 σαφέστερον ἔτι: «Τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον ἐρεύνης διὰ τὸν γλωσσοδίδου ἐῖναι σύμπασαι ἀνεξαίρετως αἱ ἐκδηλώσεις τῆς λεκτικῆς ἐνεργείας πάντων τῶν ὁμογλώσσων ἀτόμων ἐν τῇ ἐπ' ἄλληλα ἐπιδράσει αὐτῶν. Πάντα τὰ συμπλέγματα τῶν φθόγγων, ἃ ποτε ἐξήνεγκε τις ἢ ἤκουσεν ἢ διανοήθη μετὰ τῶν συνημμένων αὐτοῖς παραστάσεων, ἅτε σύμβολα αὐτῶν, πᾶσαι αἱ ποικίλαι σχέσεις εἰς ἃς ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου ἀτόμου συνεδέθησαν οἱ φθόγγοι, πάντα ταῦτα εἶναι στοιχεῖα τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης καὶ ὤφειλον νὰ εἶναι ἅπαντα γνωστά, ἵνα εἶναι δυνατὴ πλήρης κατάληψις τῆς ἀνελίξεως. Μόνον ἐν μέρος τῶν ἐνεργουσῶν τούτων δυνάμεων γινώσκεται. Οὐ μόνον τὸ λέγειν καὶ ἀκούειν εἶναι ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ οὐχὶ μόνον ὅσαι κατὰ τὰς ἐνεργείας ταύτας ἠγέρθησαν παραστάσεις ἢ ὅσαι κατὰ τὸν χρόνον τοῦ σκέπτεσθαι διὰ τῆς συνειδήσεως διέρχονται εἰκόνες...». Καὶ ἐν σελ. 31 ὡς κύριον σκοπὸν τοῦ ἔργου τοῦ ἀναγράφει «νὰ παραστήσῃ ἀκριβῶς τὴν κατὰ μικρὸν ἐξέλιξιν τὴν παρατηρουμένην τοῦτο μὲν ἐν ταῖς μεταβολαῖς τῆς γλώσσης ἐκάστου ἀτόμου, τοῦτο δὲ ἐν τῇ σχέσει τῶν διαφορῶν ἀτομικῶν τούτων γλωσσῶν πρὸς ἀλλήλας».

4/7/90
Τοιαῦτα καὶ παραπλήσια διδάσκουσιν οἱ νεώτεροι γλωσσικοί, οἱ ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τὴν ἐπιστήμην ταύτην στηρίζαντες. Ἀλλὰ καὶ ἄν τις εἶναι ἄπειρος τῶν ὑπ' αὐτῶν εἰρημένων, νομίζω ὅτι δύναται καὶ οἰκοθεν σκεπτόμενος νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἄτοπον τοῦ ἐκ τῆς γλωσσικῆς ἀποκλεισμοῦ τηλικούτων γλωσσικῶν στοιχείων οἷον ἡ σημαντικὴ, ἡ σύνταξις κτλ. «Ὁ ἄνθρωπος, διδάσκει ὁ κ. Ποίδης, λαλεῖ ὡς ψιθυρίζει τὸ φύλλωμα τοῦ δένδρου σειόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου» (16), καὶ «Ἡ λαλιά εἶναι φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἡ ἀναρθρὸς φωνὴ εἰς

τὸ ζῶον· ὁ ἄνθρωπος λαλεῖ καθ' ὃν τρόπον βλέπει καὶ ἀκούει· ἡ δ' ἄρθρωσις τῶν ἤχων εἶναι ἐξ ἴσου ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς σκέψεως ὅσον καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἄλλων τοῦ σώματος ἡμῶν μελῶν». Τὸ σφάλμα τοῦτο νοεῖ ἕκαστος εὐκόλως ἐνθυμούμενος ὅτι πάντοτε καὶ πανταχοῦ πάντες, ἂν μόνον ἔχωμεν ὑγιᾶ τὰ αἰσθητήρια ἡμῶν καὶ τὰ μέλη, βλέπομεν καὶ ἀκούομεν καὶ κινούμεθα ὁμοίως σχεδόν, ἀλλὰ λαλοῦμεν διαφόρως. (Δὲν βλέπουν οὐδ' ἀκούουν οἱ Γάλλοι διαφόρως ἡμῶν, λαλοῦν δ' ὁμως). Ὅτι αἱ μὲν κινήσεις τῶν ἄλλων μελῶν ἡμῶν καὶ τῶν φύλλων τοῦ δένδρου ἐκτελοῦνται αἰεὶ καὶ πανταχοῦ κατὰ φυσικούς καὶ φυσιολογικούς νόμους ἀπαρβατάτους καὶ ὁμαλώτατα, τοῦναντίον δὲ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων αἱ κινήσεις οὐχί, ἀλλὰ παικίλως κατὰ τε τῶν τύπων καὶ χρόνους. Προέρχεται δὲ τοῦτο ἐντεῦθεν ὅτι τὰ φωνητικὰ ἡμῶν ὄργανα ἴστανται ὑπὸ τὴν ἀδιάλειπτον ἐπίδρασιν τῆς ψυχῆς καὶ δὲν ἀφίνονται ἐλεύθερα πάντοτε νὰ ἐπιτελέσουν ἀφ' ἑαυτῶν ὅπως ἐσυνήθισαν τὸ ἔργον των, ἀλλ' ἐπιβάλλεται αὐτοῖς νὰ τὸ ἐκτελέσουν ὅπως θέλει ἡ ψυχὴ, ἥτοι νὰ κατασκευάσουν τοὺς ἤχους καὶ προφέρουν τὰς λέξεις ὅπως συνεδύασε καὶ μετέπλασεν αὐτὰς ἤδη ἡ ἀδιαιλείπτως κατεργαζομένη τὸ ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχον γλωσσικὸν ὑλικὸν ψυχῆ. Πρόσθετε ὅτι οὐδ' ἐσυνήθισαν πάντες πανταχοῦ ὁμοίως, ἄλλων ἄλλα ἑκασταχοῦ ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ τῶν περίξ διδασκόντων εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Καθ' ἃ ἤδη ἀνωτέρω ἐλέγχθη, ὁ μεταπλασμός λ.χ. τοῦ *ἡ μύρτος*, ἡ *λύρος*, ἡ *συκῇ*, ἡ *φιλοκαλία*, ἡ *καλλονή*, ἡ *ἀχράς* κττ. εἰς *μυρτέα*, *λυγέα*, *συκέα*, *φιλοκαλέα*, *καλονέα*, *ἀχραδέα*-*ἀχλαδέα* δὲν ὀφείλεται εἰς τὰ φωνητικὰ ὄργανα οὐδ' ἐπομένως εἰς τὴν φωνητικὴν, ἀλλ' ὁμως τούτου ἕνεκα δὲν εἶναι ἀλλοτρία τοῦ γλωσσικοῦ. Ὅμοιως ἡ χρῆσις τῶν ἐμπροθέτων ἀντὶ τῶν πρότερον ἀπροθέτων δὲν δύναται νὰ ἔχῃ προφανῶς τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ φωνητικῇ, ἥτοι τὸ *ἐν οἴκῳ μένω*, εἰς οἶκον εἶμι, *λέγω* πρὸς σέ κττ. ἀντὶ οἴκῳ μένω, οἶκον εἶμι, *λέγω* σοι. Ὅμοιως ἡ μεταβολὴ τῶν συντάξεων τῶν ῥημάτων λ. χ. *ὀπῶμαί τινος*, *φλέγομαί τινος* διὰ τὴν σημασίαν, ἥτοι ὡς ἴσα τῷ *ἐρᾶσθαι τινος*. Ὅμοιως λέγεται *ἐξαρίστασθαι τι* ἀλλὰ καὶ μετ' αἰτιατικῆς, ὡς *φρονοῦντα γάρ τιν οὐκ ἂν ἐξέστην ὄκνῳ* (Σοφ. Αἷ. 82), διότι = ἐφοβήθη. Ὅμοιως ἡ φωνητικὴ δὲν θὰ δυνηθῇ ποτε ν' ἀπαντήσῃ, διατί ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀπώλοντο τσσαῦται λέξεις, διατί τσσαῦται πτώσεις ἐγένοντο ἐπιρ-

ρήματα, ἡ ἀντωνυμία ὁ, ἡ, τό, ἐγένετο ἄρθρον, κττ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ γλωσσολογία περιοριζομένη ἐν τῇ φωνητικῇ ὑπάγεται μὲν ὑπὸ τὴν φυσιολογίαν καὶ δύναται νὰ λέγηται ὅ,τι τις θέλει· ἀλλὰ τότε προφανῶς δὲν εἶναι πλέον γλωσσικὴ ἤτοι ἐπιστήμη τῆς γλώσσης, ὅπως τὸ ὄνομά της ἐμφαίνει, ἀφοῦ τὰ μέγιστα καὶ σπουδαιότατα τῆς γλώσσης φαινόμενα ἐγκαταλείπει ἀνερμήνευτα, ἀλλότρια τοῦ ἔργου αὐτῆς κρίνουσα ταῦτα.

Ἐπειτα παρατηρῶ, ὅτι ἂν τις θέλῃ νὰ μὴ ἀπατᾶται ὑπὸ τῶν λέξεων ἀλλὰ νὰ προσέχῃ εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, πείθεται ταχέως, ὅτι μόνον ὀνόματι οὐχὶ δὲ πράγματι ἀποκλείεται ὑπὸ τῶν τοιαῦτα δοξαζόντων ἡ σύνταξις καὶ σημαντικὴ ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῆς γλώσσης. Εἶναι δηλαδὴ προφανές ὅτι ἵνα δυνηθῶμεν νὰ παραβάλωμεν δύο φθόγγους ἢ δύο τύπους δύο ἢ πλειόνων γλωσσῶν ἢ δύο περιόδων τῆς αὐτῆς γλώσσης, καὶ ἰδῶμεν τὴν συμφωνίαν ἢ διαφωνίαν αὐτῶν κτλ., λ. χ. *medius* καὶ μέσος, *fumus* καὶ θυμός, *fero* καὶ φέρω, εἰς μίον-ζιμιό, ποδάγρα-στραβάγρα κττ., ἀνάγκη πρότερον νὰ ἀποδειχθῇ δι' ἐτυμολογίας ὅτι ἡ ἀμφότεροι κατὰγονται ἐκ τινος παλαιότερου ἢ ὁ ἕτερος ἐκ τοῦ ἑτέρου. Βάσις ἄρα καὶ πρώτη ἀρχὴ πάσης γλωσσικῆς ἐξετάσεως πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὁμοίων ἢ διαφορῶν, εἶναι ἡ ἐτυμολογία, ἔστω καὶ ἡ τῶν προφανῶν κατ' ἀρχὰς καὶ ὡς εἰπεῖν αὐτοδῆλων. Ἄλλ' εἶναι καὶ τυφλῷ δῆλον, ὅτι ἡ σύνταξις καὶ ἡ σημαντικὴ οὐδέποτε ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύνανται νὰ παραλείπωνται κατὰ πᾶσαν ἐτυμολογικὴν ἐργασίαν. Διότι ὅπως θὰ ἦτο ἐσφαλμένη ἡ ἐτυμολογία ἡ παραμελοῦσα τῶν τυπικῶν καὶ φθογγικῶν μεταβολῶν, οὕτως εἶναι ἀναντιλέκτως ἐσφαλμένη καὶ ἀσύστατος καὶ ἡ καταφρονοῦσα τῶν σημασιολογικῶν καὶ συντακτικῶν σχέσεων καὶ παραλλαγῶν. Ὑποθές ὅτι τις ἐτυμολογεῖ τὸ *ξυπάζω* οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐκ-συ-(σ)πάζω, ὅπως ἀληθῶς ἔχει, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐξ-ιππάζω, τίνα νοῦν θὰ εἶχεν; Ὁμοίως θὰ ἦτο ἄτοπος ἡ τοῦ λατ. *fortis*=ἰσχυρὸς (ἀρχ. λατ. *foretus*) ἐκ τοῦ *fero* καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ *dridhà*, ρίζ. *dragh* (δραχμή). Ὁμοίως ἡ μὲν φωνητικὴ δύναται νὰ ταύτιζῃ τὸ νέον *ἐξομολογῶ* καὶ *ἐξαγορεύω* πρὸς τὰρχαῖα *ἐξομολογῶ*, *ἐξαγορεύω*, ἀλλ' ἡ σημαντικὴ καὶ τὸ συντακτικὸν τὰ χωρίζει, διότι ὁ ἱερεὺς οὐδὲν ἐκφέρει τῶν ἐξομολογηθέντων αὐτῷ, ἀλλὰ τότε πῶς *ἐξομολογᾷ* καὶ *ἐξαγορεύει*; Ἴνα τοῦτο νοηθῇ, ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι μετὰ τῆς χρήσεως μετεβλήθη καὶ ἡ σύνταξις τῶν ρη-

μάτων, καθ' ὅσον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἄλλως συνεδέθησαν καὶ συνετάχθησαν τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ἄλλως συνεδέοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ. Ἡμεῖς δηλ. καθὼς ἐν τῷ ἀγιάζεται, βαπτίζεται, μυρώνεται, εὐλογεῖται, φωτίζεται, θάπτεται κττ. ἐννοοῦμεν πράξιν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐκτελουμένην, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἐξομολογεῖται, ἐξαγορεύεται, καὶ δὴ κατὰ τὸ ἀγιάζεται ὁ λαός, ἀλλ' ἀγιάζει ὁ ἱερεύς, εὐλογεῖται ὁ γάμος, ἀλλ' ὁ ἱερεύς εὐλογεῖ αὐτόν, βαπτίζεται βαπτίζει, μυρώνεται μυρώνει κττ. ἐπλάσαμεν καὶ τοῦ παθητικοῦ πλεον ἀντὶ μέσου ἐκκληφθέντος ἐξομολογοῦμαι ἐνεργητικὸν ἐξομολογεῖ ὁ ἱερεύς, καὶ τοῦτου παραλλήλως τὸ συνώνυμον ἐξαγορεύω - ἐξαγορεύομαι. Οὕτω τὸ νῦν ἐξομολογῶ καὶ ἐξαγορεύω οὐδὲν κοινὸν ἔχει τῷ ἀρχαίῳ ἐξομολογῶ καὶ ἐξαγορεύω, ἀλλ' ἐπλάσθη ἐκ τοῦ κατ' ἀρχὰς μέσου καὶ ἔπειτα παθητικοῦ, καθ' ὃν τρόπον ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἐλέγχθη τὸ ψηφίζω ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ παθητικοῦ ψηφίζομαι, χαρίζω ἀπὸ τοῦ χαρίζομαι, ἡτῶ = νικῶ ἀπὸ τοῦ ἡττῶμαι, βεβαιῶ ἀπὸ τοῦ βεβαιοῦμαι, ἀλίσκω ἀπὸ τοῦ ἀλίσκομαι, κτῶ ἀπὸ τοῦ κτῶμαι, ἐξηγῶ ἀπὸ τοῦ ἐξηγοῦμαι κττ. καὶ ἀντιστρόφως ἀπὸ τῶν ὡς ἐνεργητικῶν μεταβατικῶν ἐκκληφθέντων τύπων εἰς -ω ἐπλάσθησαν τὰ μέσα ἀπαντῶμαι ἀπὸ τοῦ ἀπαντῶ τινα, δοκοῦμαι ἀπὸ τοῦ δοκῶ (= νομίζω), συνερίζομαι ἀπὸ τοῦ συνερίζω, ἐχθρεύομαι κττ. πρβλ. περὶ τούτων Einleitung σελ. 198 κέξ.

Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἀπαξάπαντες λαμβάνουσι ὑπ' ὄψιν κατὰ τὰς ἐτυμολογικὰς ἀποπείρας καὶ τὰς μεταβολὰς τῶν σημασιῶν. Διαρρήδην μάλιστα ἀπαιτεῖ τοῦτο ὁ Whitney ἐνθα ἀνωτέρω διδάσκων ἐν σελ. 177 ὅτι «τὸ ἔρευναν τὰ κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν λέξεώς τινος δηλοῖ ἐξετάζειν ἀκριβέστατα πάσας τὰς περὶ τὴν σημασίαν καὶ τοὺς φθόγγους μεταβολὰς αὐτῆς, καὶ ἀνατρέχειν κατὰ τὴν ἐξέτασιν ταύτην εἰς ὅσον ἔνεστιν ἀρχαιοτάτους χρόνους». Καὶ 161-2 «ἡ μεταβολὴ τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἶναι πολλῶ οὐσιωδέστερα καὶ ἀναγκαιοτέρα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης ἢ ἡ μεταβολὴ τῶν τύπων· ἡ ἔρευνα δὲ τῆς ἀναπτύξεως τῆς σημασίας λέξεώς τινος μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν πρώτην καὶ κυρίαν, εἶναι ἐν πάσῃ ἐτυμολογικῇ ἐρευνῇ ἐξ ἴσου ἀπαραίτητος καθήκον ὅπως καὶ ἡ ἔρευνα τῶν κατὰ μικρὸν ἐπελθουσῶν φθογγικῶν μεταβολῶν τῶν λέξεων μέχρι τοῦ ἀρχαιοτάτου τύπου αὐτῶν· μάλιστα τὸ πρῶτον εἶναι πολλῶ ὠφελιμώτερον, καθ'

ὅσον παρέχει μᾶλλον διαφέροντα προβλήματα ἢ τὸ ἕτερον». Προφανῶς ἄρα δὲν δύναται ν' ἀποκλείηται ἡ σημαντικὴ καὶ ἡ σύνταξις ἐκ τῆς γλωσσικῆς, ἐκτὸς ἂν τις καὶ τὴν ἐτυμολογίαν ἦται αὐτὴν τὴν βάσιν πάσης γλωσσικῆς ἐρεύνης συναποβάλλῃ.

Διαρρήδην δὲ διδάσκει καὶ ὁ Froehde Bezz. Beitr. Τόμ. Κ' 195 ὅτι «Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σημασιῶν πολλάκις φαίνεται ἡμῖν παράδοξος καὶ ἀδιανόητος, ἀλλ' ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ ἔρευνα αὐτῆς, μάλιστα ὁσάκις δύο ἢ πλείους λέξεις ὁμοίαι μὲν ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους ἀλλ' ἀσύναπτοι ὡς πρὸς τὰς σημασίας γίνεται ἀνάγκη ν' ἀναχθῶσιν εἰς δύο ἐξ ἀρχῆς διαφόρους τύπους μετὰ διαφόρου σημασίας ἐκάτερον». Καὶ αὐτὸς ὁ Sayce, ὃν ἀνέγνω καὶ οὐ πολλάκις ἐμνημόνευσεν ὁ κ. Ροῖδης, ὁλόκληρον συνέγραψε κεφάλαιον τῆς Εἰσαγωγῆς του, τὸ Δ', ἐν ᾧ ἐξετάζει ἠνωμένας τὴν φωνολογίαν καὶ τὴν σημασιολογίαν. Ἵνα δὲ δείξῃ ὀπόσῃ βαρύτητα ἀπονέμει εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐξέτασιν ἀμφοτέρων καὶ μάλιστα εἰς τὴν σημασιολογίαν, ἀναγράφει ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ μέρους τούτου τοὺς ἀκολουθοῦντες βαρυσημάντους λόγους τοῦ August Pott «Ἀναμφιβόλως οἱ φθόγγοι εἶναι τὸ παραπέτασμα, ὑφ' ὃ κρύπτεται τὸ μυστήριον τῶν ἐννοιῶν, τὸ παρὰ τοῦ γλωσσοδίφου προσδοκῶν διαφώτισιν». Ὅμοίως διδάσκει ὁ Brugmann ἐν τῷ περὶ Γερμανικῶν Πανεπιστημίων σελ. 542 ὅτι «Ἡ σύνταξις περὶ ἧς ὁ Bopp καὶ οἱ ἄλλοι διάδοχοι αὐτοῦ ὀλίγον ἐφρόντιζον, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1870 κέξ. περιελήφθη εἰς τὰς γλωσσικὰς σπουδὰς καὶ ἔκτοτε ἐκαλλιεργήθη λίαν ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ B. Delbrück, ὃν καὶ ἰδρυτὴν τῆς συγκριτικῆς συντάξεως δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν».

Ἐννοῶ ἐκείνους ὅσοι φρονοῦν ὅτι μόναι αἱ φυσικαὶ καὶ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶναι καὶ πρέπει νὰ λέγωνται ἐπιστῆμαι, διατείνονται δ' ὅτι τὸ δίκαιον, αἱ θρησκείαι καὶ ἡ φιλολογία δὲν πρέπει ν' ἀξιῶνται τῆς προσηγορίας ταύτης. Οἱ τοιοῦτοι τοῦλάχιστον φαίνονται ἀκόλουθοι ἑαυτοῖς, καθ' ὅσον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἐξετάζομένου ἐν συνόλῳ, οὐχὶ τμηματικῶς, πράγματος κατατάσσουσι τὴν ἐξετάζουσαν αὐτὸ ἐπιστήμην εἰς ταύτην ἢ εἰς ἐκείνην τὴν κατηγορίαν. Δὲν ἐννοῶ δ' ὅμως ἐκείνους οἵτινες ἀξιοῦσιν, ἵνα ἐν μὲν μέρος τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν ὁμοειδῶν φαινομένων τοῦ αὐτοῦ πράγματος, λ.χ. ἡ φωνητικὴ ἐκ τῆς γλώσσης, ὑπαχθῇ εἰς ταύτην, τὰ δ' ἄλλα αὐτῆς μέρη εἰς ἐκείνην τὴν κατηγορίαν, ὥσῃ μὴ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα

συνεδέοντο στενώτατα πρὸς ἄλληλα μὴδ' ἐξηρτῶντο ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐνθυμήθητε πόσον ἄτοπον θὰ εἶναι προκειμένου περὶ ἐρμηνείας τινός, οἷον ἐτυμολογίας, ὁ μὲν γλωσσικός νὰ ἐξετάζῃ μόνας τὰς τῶν φθόγγων σχέσεις, ὁ δὲ φιλόλογος τὰς συντακτικὰς, σημασιολογικὰς κλπ., ἢ νὰ παραγγέλλῃ ἕτερος πρὸς τὸν ἄλλον τὴν ἡμίσειαν ἐργασίαν, ἵνα μόνον διὰ τῆς συνεργασίας ἀμφοτέρων δύνηται νὰ τελεῖται ἔστω καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐργασία! Καὶ τί θὰ διέφερον τότε οἱ λεγόμενοι ἐπιστήμονες οὗτοι τῶν τεχνιτῶν, ὧν ὁ μὲν λ.χ. κόπτει μόνον, ὁ δὲ ῥάπτει μόνον, ὁ δὲ ἄλλο τι ποιεῖ κττ. καὶ οὕτως οὐχὶ εἰς τις ἄλλὰ πολλοὶ διὰ καταμελισμοῦ ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον των; Ναὶ μὲν καὶ ἡμῖν ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ μεγέθους τοῦ ἔργου ὁ μελισμὸς αὐτοῦ καὶ οὐδ' ἡμεῖς δυνάμεθα ν' ἀσχολώμεθα περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς φιλολογίας ἐξ ἴσου συντόνως. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὀφείλομεν κατὰ δύναμιν νὰ παρακολουθῶμεν ἔστω καὶ παθητικῶς μόνον ταῖς γενομέναις προσδοίς, ἔπειτα δὲ νὰ ἐνθυμώμεθα πάντοτε ὅτι τὸν μελισμὸν τοῦτον ἐπιβάλλει ἡμῖν τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ βραχὺ τοῦ βίου, οὐχὶ δὲ οὐδαμῶς αὐτὴ τοῦ ἐξεταζομένου πράγματος ἡ φύσις, ἀδιαίρετος καὶ ἐνιαία οὖσα.

Περὶ τοῦ κύρους καὶ τοῦ ἀνεξαιρέτου τῶν φθογγικῶν νόμων.

Ἀλλὰ καὶ ἂν τις ᾔθελεν ἐπιμένει νὰ περιορίζῃ τὴν γλωσσικὴν ἐν μόνῃ τῇ φωνητικῇ, ἵνα ἔχῃ ἀσφαλῆ καὶ βέβαια πορίσματα αὐτῆς, ὡς θετικῆς ἐπιστήμης, πάλιν δὲν θὰ ἐπετύγχανε τοῦ σκοπομένου, διότι οὐδ' ἐν τοῖς φωνητικοῖς παρέχει ἡ γλωσσικὴ οὕτω βέβαια καὶ ἀνεξαιρέτα πορίσματα, ὅποια λ. χ. αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Τοῦτο ἄγνοοῦσιν ὅσοι ἄνευ ἀκριβοῦς φιλολογικῆς γνώσεως τῶν γλωσσῶν, φυσιοδίφαι συνήθως ἢ ἐρασίτεχνοι γλωσσικοὶ ἀποφαίνονται καθολικῶς περὶ ὧν ἄγνοοῦσι πραγμάτων. Ἀλλ' ὅστις μετὰ φιλολογικῆς ἀκριβείας ἐξήτασέ ποτε τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα εἴτε τῶν παρελθόντων αἰώνων εἴτε τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἠξέσκει ὅτι οἱ λεγόμενοι φθογγικοὶ νόμοι πάμπολυ ἀφίστανται τῆς ἀκριβείας ἐκείνης, ἣν ἔχουσιν οἱ συνήθως λεγόμενοι φυσικοὶ νόμοι. Δὲν ἀρμόζει βεβαίως εἰς ἐμὲ νὰ κατηγορήσω τὸ μάθημα οὐ τὴν διδασκαλίαν ἐπετράπην. Ἀλλ' ὅμως

αείποτε καὶ ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἐμίσησα τὸν κόμπον καὶ τοὺς παχεῖς καὶ μεγάλους λόγους· οὐδέποτε ἠθέλησα δίκην καπήλου νὰ ἐπαρινέσω τὰ ἐμὰ παριστῶν αὐτὰ κρείσσω καὶ καλλίῳ τοῦ ἀληθοῦς. Διὰ ταῦτα οὐδὲ σήμερον διστάζω παρρησίᾳ νὰ εἴπω, ὅτι οὐδ' αὐτῆς τῆς φωνητικῆς εἶναι ἀληθῶς αείποτε ἀνεξαίρετα τὰ διδάγματα. Καὶ αἰτία τούτου εἶναι ἡ ἱστορία, τ. ἔ. ὅτι ἡ γλῶσσα ἀκαταπαύστως ἐν τοῖς ἀνθρώποις μεταπλαττομένη καὶ μεταρρυθμιζομένη κατὰ τὸν πνευματικὸν διάκοσμον ἐκάστου τε καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους ἐκάστοτε πολλὰ κατὰ τοὺς διαφοροὺς αἰῶνας ἔπαθε παθήματα, ὧν ἡμεῖς πολλάκις οὐδεμίαν ἔχομεν γνῶσιν. Οὕτω λ.χ. πάντες, οἷς ἐπιμελές ἐστὶν εἰδέναι, ἐπίστανται ὅτι τὸ ἀντί τοῦ δ εὐρισκόμενον β ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἀνωμαλώτατον, διότι τὸ ὑπερωικὸν ἱαπετικὸν g πρὸ μὲν τῶν ἀδροτέρων φωνηέντων γίνεται χειλικὸν β, πρὸ δὲ τῶν λεπτοτέρων ὀδοντικὸν δ· διὸ λέγεται κανονικῶς *βάραθρον* ἀλλὰ *δέρεθρον*, *βοῦλομαι* ἀλλὰ *δήλομαι*, *δέλλομαι*, κτλ. ἀλλ' ὅμως καὶ βίος ἀντὶ *δῖος. Γνωστὸν ὁμοίως ὅτι τὸ ἱαπετικὸν ὑπερωικὸν q κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον γίνεται π καὶ τ· ἐντεῦθεν τείνω καὶ ποινή, τίς καὶ πόσος, πῶς, πότερος, ἀλλ' ὅμως πάλιν κίς ἐν *Λαρίσῃ*, κῶς κττ. ἐν τῇ *Ἰωνίᾳ*.

Ὅμοίως λέγομεν ἐν τῇ συνήθει *Ἑλληνικῇ* γυναικα, γῦρος, γέρως, γείρω κττ. πάντα μετὰ τοῦ ἐν ἀρχῇ γ ὁμαλῶς· ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα λέγομεν ὁ ὕψος ἀντὶ ὁ γύψος. Ὅμοίως κείνος, κείτεται, κοίτη, κινεῖται κττ. πάντα μετὰ τοῦ ἀρκτικοῦ κ, ἀλλ' ὅμως πάλιν ἐν μὲν τῷ τσίχλα (ἐν *Ῥόδῳ* κίχλα) ἐτρέψαμεν τὸ κ εἰς τσ, ἐν δὲ τῷ γυψέλι (= κυψέλιον) εἰς γ. Ὅμοίως λέγομεν πόσος, ποταμός, ποτάμι, ποτίζω, πόνος πονῶ, πωρί (οὕτως ἐν *Κρήτῃ*), πῶς, ὅπως, πολὺς, ποκάρι (οὕτως ἐν *Κρήτῃ*), ἀλλ' ὅμως ποῦμα = πῶμα, πολῶ, πουλάρι κτλ. Ὅμοίως ξωμένω, ξεκάνω, ξένος, ξαίνω, κττ. ἀλλ' ὅμως τσῶφλοιο = ἐξῶφλοιο. Τοιαῦτα ἀνώμαλα ἦτοι ἄγνωστα, παραβαίνοντα τοὺς φθογγολογικοὺς νόμους ἡδυνάμην νὰ παραθέσω πάμπολλα, ἀλλ' ἀρκούμενος τούτοις ἐρωτῶ μόνον, τίνος ἔνεκα ταῦτα ἐτράπησαν τὴν κακὴν ὁδὸν ταύτην; Ἄν δέ τις σήμερον μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ πράγματος δυσκόλως δύναται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο μετὰ τινος πιθανότητος, αὐτόδηλον ὅτι οὐδόλως οὐδεὶς ἡδύνατο ἐκ τῶν προτέρων νὰ προείπῃ τὰ παθήματα ταῦτα. Εἶναι ἄρα παντάπασι πλημ-

μελές ὅπως ἐκ τῶν ὑστέρων, ἤτοι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἀποδείκνυται, ὅπερ λέγει ὁ κ. Ροίδης ἐν σελ. 8-9 ὅτι «Ἡ ἀσφάλεια τῶν φθογγικῶν τούτων νόμων εἶναι τοιαύτη, ὥστε δύναται ἐκ τῶν προτέρων νὰ βεβαιώσῃ ὁ γλωσσολόγος ὅτι, ἂν τυχὸν σφύζεται εἰς τινα νεωτέραν γλῶσσαν μία τις οἰαδήποτε ἀρχαία ἰνδοευρωπαϊκὴ (γρ. ἰαπετική) λέξις, αὕτη ἐκφέρεται οὕτως καὶ οὐχὶ ἄλλως, ἀνευρίσκων τοῦτο διὰ μεθόδου οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀσφαλοῦς τῶν ὑπολογισμῶν, διὰ τῶν ὁποίων κατῴρθωσε, χωρὶς νὰ εὐθύνῃ τὸ τηλεσκοπίον εἰς τὸ στερέωμα, νὰ ὀρίσῃ ὁ Λεβεριέ τὴν θέσιν, τὸν ὄγκον καὶ τὴν τροχίαν τοῦ πέραν τοῦ Οὐρανοῦ ἀγνώστου καὶ ἀοράτου πλανήτου». Ταῦτα παντάπασιν ἐσφαλμένα, καὶ μόνοι οἱ ἀγνοοῦντες τὰ πράγματα δύνανται νὰ λέγωσι, διότι οἱ γλωσσικοὶ διαρρήδην κηρύττουσιν ὅτι τὸ ἀνεξάαιρετον τῶν φθογγικῶν νόμων πιθανολογεῖται μὲν ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ δὲν ἀποδείκνυται οὐδαμοῦ ἐκ τῶν ὑστέρων. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ παραδέχονται ὅτι πλὴν τῶν μεταβολῶν ἐκείνων ὅσαι γίνονται ὁμαλῶς ὡς ὑπαγόμεναι ὑπὸ νόμους τινάς, οὓς καλοῦμεν φθογγικούς, παρατηροῦνται καὶ ἄλλαι τινὲς παθήσεις αὐτῶν παντάπασιν ἀνευρημέναι. Ταύτας οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουσι συνήθως δι' ἄλλου ὀνόματος, ἤτοι Lautwandel, καὶ οὕτω διαστελλοῦσι τῆς ὁμαλῆς Lautveränderung, πρβλ. Paul ἐνθα ἀνωτ. σελ. 59 κέξ. Ἄλλὰ προφανῶς διὰ τούτου οὐδὲν ἀληθές ἐπιτυγχάνεται. Εἰς τὴν ἀκανόνιστον κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται λ. χ. αἱ μεταθέσεις, αἱ ἀνομοιώσεις, αἱ ἀφομοιώσεις κττ., πρβλ. γλήγορα Γληγόρις ἀλλὰ κριάρι (μόνον ἐν Κύπρῳ κλιάρι), παραθύρι, ὃ ἐν διαλέκτοις καὶ παλεθούρι καὶ παναθύρι λέγεται· ὁμοίως καραφλὸς ἀντὶ φαλακρός, ἀλλὰ καρύδι, καλάμι, κττ.

Πάντες λέγομεν ἀρσενικό, χέρσο, μερσίνη κττ. μετὰ ρσ, ἀλλ' ὅμως θάρρος καὶ θαρρῶ μετὰ διττοῦ ρρ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Κοινῆς. Ὅμοίως λέγομεν πάντες γλῶσσα, θάλασσα, πίσσα, μέλισσα, βασίλισσα, γειτόνισσα, πρᾶσσω, ἀλλάσσω, περίσσοις κττ. ἀλλ' ὅμως ἤδη ἀπὸ τοῦ Πολυβίου πιττάκιον, πρὸς δὲ κύτταρον. Πανταχοῦ ὁ ἄκμων-ἄκμόνιον-ἄγμόνιον ἐγένετο ἄμόνι ἀποβληθέντος τοῦ κ ἢ μᾶλλον τοῦ γ· πρὸ τοῦ μ τοῦ συμπλέγματος κμ - γμ· ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ συμπλέγματος ἐν τῇ λέξει ἄκμη ἄκμαϊος, ἄκμάζω, ὑπῆρξεν ἄλλη ἢ τύχη, διότι τοῦτο μὲν, ὡς φαίνεται τοῦλάχιστον, ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν δύο ἐτι ἀπαθῶν συμφώνων φωνῇ ἐν τι ο, ἀκομή, ὅθεν ἔπειτα

ἀκόμη, τοῦτο δὲ τὸ μ. ἐγένετο *r*, ὅθεν ἔχομεν ἐν Θήρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἄκναιος, ἀκναϊάζω ἀντὶ ἀκμαῖος, ἀκμάζω. Καὶ ὁμως οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη νὰ δικαιολογήσῃ φωνητικῶς οὔτε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ *o* οὔτε τὸν ἀναβίθασμόν τοῦ τόνου, οὔτε τὴν διάφορον τοῦ ἄκναιος πάθῃσιν, πολλῶ δ' ἤττον ἠδύνατό τις νὰ προείπῃ τὰ ποικίλα παθήματα ταῦτα ὅπως ἐκείνος ὁ ἀστρονόμος ἐπραξεν. Ὅμοίως λέγεται συνήθως καπινὸς -ινά, καπινίζω, ἀλλὰ πινίγω σπανιώτατα, ὑπινος δὲ οὐδέποτε, ἐφ' ὅσον τοιλάχιστον ἠξεύρω, ἀλλ' αἰεὶ ὑπιρος ὑπνωτικό, ὁμοίως ἀναπνέω ἀναπνοή κτλ. οὐδέποτε ἀναπινέω κτλ. Τὸ Ἰταλικὸν *volta* ἐν μὲν Χίῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐγένετο βόρτα, ἐν δὲ Κρήτῃ βόλιτα κατ' ἀνάπτυξιν ἐνὸς φθόγγου *i* κατόπιν τοῦ *l*. θὰ ἠδύνατό τις ἄρά γε ἐκ τῶν προτέρων νὰ εἴπῃ τίνος ἕνεκα ὤφειλε τοῦτο ἐν μὲν Χίῳ οὕτως καὶ οὐκ ἄλλως, ἐν δὲ Κρήτῃ πάλιν οὕτως καὶ οὐκ ἄλλως κτλ. νὰ διατεθῇ; ἢ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἰδιάζουσαν ἀνάγκην ταύτην ἐν Χίῳ, Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ τούτων τε καὶ τῶν προμνημονευθέντων; Ἐὰν δύναται, ἅς πράξῃ τοῦτο, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεῦσωμεν αὐτῷ. Ὅμοίως ἐρωτᾶται διατί ἐν μὲν τῷ κοχλιάριον, κόχλαξ, κοχλίας ἐγένετο ἀφομοίωσις, ὅθεν χουλιάρι (ἀντὶ χου(χ)λιάρι δι' ἀνομοίωσιν), χόχλακας χοχλακῶ, χοχλιὸς (ἀλλὰ πάλιν διατί ἐν Νάξῳ κοχλιός;), ἀλλ' ἐν τῷ κε(γ)χρί(ον), κίχλα, κιχώρι(ον) κττ. δὲν ἔγινεν; Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐρωτήματα οὐδεὶς ἀνθρώπων μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη ν' ἀπαντήσῃ.

Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Gabelenz ἐν σελ. 184 γράφει ὅτι: «Ἦδη ὁ Schleicher, ἴσως δὲ καὶ τινες πρὸ αὐτοῦ, ἐδίδαξαν, ὅτι παρὰ τὴν μηχανικὴν ὡς εἶπεν τῶν φθόγγων μεταβολὴν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης καὶ τις ἄλλη, ψυχικὴ δύναμις, ἡ ἀναλογία. Ἄλλ' ὁμως τοῦτο δὲν ἐκώλυσεν αὐτὸν νὰ καταλέξῃ τὴν γλωσσικὴν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, καὶ ἄλλα, ἀσθετέστερα πνεύματα τῶν ὑλιζόντων τούτων χρόνων ἤρπασαν αὐτό». Καὶ ἐν σελ. 200 «Τὴν διδασκαλίαν ὅτι οἱ φθογγικοὶ νόμοι ἐνεργοῦσιν ἄνευ ἐξαιρέσεως ὁμοιοτρόπως οὔτε ὡς δόγμα δύναμαι ν' ἀνομολογήσω οὔτε βεβαίως ὡς ἀποδεδειγμένον θεώρημα νὰ παραδεχθῶ, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς μεθοδολογικὴν ἀρχὴν ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν νὰ σκεπτώμεθα ἀδιαλείπτως καὶ ἐρευνῶμεν μηδ' ἡσυχάζωμεν μέχρις οὗ εὕρωμεν ἢ τὸν φθογγικὸν νό-

μον καθ' ὃν τελοῦνται αἰτμεταβολαί, ἢ τὴν αἰτίαν δι' ἣν φαίνεται ὅτι παραβαίνεται ἐν ὠρισμέναις περιπτώσεσιν ρ.

Ὅμοιως διδάσκει ὁ Delbrück ἐν Εἰσαγωγῇ σελ. 116 ἐκδ. 2 «Δὲν δύναται τις νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι κατ' ἐπαγωγὴν τὸ ἀνεξαίρετον τῶν φθογγικῶν νόμων δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ». Ἐν δὲ σελ. 129 συγκεφαλαίων τὰ εἰρημένα ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ἀνεξαίρετου τῶν φθογγικῶν νόμων ὡδε «Εἶδομεν ποῦ δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ὅτι εὐρίσκονται τοιοῦτοι νόμοι. Πάντως οὐχὶ ἐν τῷ συνόλῳ φιλολογικῆς ἢ ἐθνικῆς τιнос γλώσσης. Διότι δὲν δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ὅτι πάντα τὰ ὁμόγλωσσα ἄτομα παντελῶς ὁμοίως θὰ λαλῶσιν. Λοιπὸν μόνον περὶ ἐνὸς ἐκάστου ἀτόμου, ἢ μᾶλλον, ἂν θέλωμεν νὰ εἴμεθα ἀκριβεῖς, μόνον ἐν ὠρισμένῃ στιγμῇ περὶ τῆς γλώσσης ἀτόμου τινὸς δυνάμεθα τοῦτο. Καί πάλιν ἐκ τούτου, ὅπερ ἄνθρωπός τις καθ' ὠρισμένην στιγμὴν προφέρει ἢ θὰ προέφερεν, ἂν ᾔθελεν ἐκφέρει ἐκ τοῦ στόματός του σύμπαντα τὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων, ἀνάγκη ν' ἀποχωρισθῇ πρῶτον πᾶν ὅ,τι δύναται ὡς δάνειον (ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως) νὰ ἐκληφθῇ, ἔπειτα δὲ καὶ πᾶσα ἐπὶ ἀναλογικῆς ἐπιδράσεως στηριζομένη μεταβολὴ τῶν φθόγγων. Ὅταν τοῦτο γένηται, τότε ὑπολείπονται οἱ διὰ τῶν φθογγικῶν μεταβολῶν κεκανονισμένοι φθόγγοι. Καὶ ἐν τούτοις μόνοις δυνάμεθα ἡμεῖς — ἂν πάλιν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τοὺς σάλους ἐκείνους οὓς πᾶσα μεταβατικὴ περίοδος παρέχει — νὰ περιμένωμεν ὅτι θὰ εὕρωμεν πλήρη ὁμαλότητα ἐν τῇ διαχειρίσει πασῶν τῶν ἀναλόγων περιπτώσεων, καὶ οὕτως δύναται τις νὰ δισχυρισθῇ, ὅτι οἱ φωνητικοὶ νόμοι καθ' ἑαυτοὺς εἶναι ἀνεξαίρετοι».

«Οὕτως ὁμολογητέον μὲν ὅτι πλήρης ὁμαλότης ἐν ταῖς φθογγικαῖς μεταβολαῖς οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου τῶν γεγονότων εὐρίσκεται, πρόκεινται ὅμως ἀρκετοὶ λόγοι ἵνα παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁμαλῶς προβαίνουσα μεταβολὴ τῶν φθόγγων εἶναι εἰς τῶν παραγόντων, ἐκ τῆς συνεργασίας τῶν ὁποίων προκύπτει ὁ ἐν χρήσει τύπος τῆς γλώσσης. Ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ὅμως ἀληθῶς μόνον κατὰ προσέγγισιν θὰ εἶναι πάντοτε δυνατόν νὰ καταδειχθῇ ὁ παράγων οὗτος σαφῶς».

«Συγχρόνως δὲ συνάγεται ἐκ τῶν εἰρημένων ἕαν καὶ κατὰ πόσον δυνάμεθα προκειμένου περὶ φωνητικῆς νὰ ὁμιλῶμεν περὶ νόμων καὶ μάλιστα περὶ φυσικῶν νόμων. Οἱ φθογγικοὶ νόμοι οὓς ἡμεῖς θέτομεν,

εἶναι, ὅπως ἀπεδείχθη, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἰσότητες, αἵτινες ἐν τινὶ γλώσσῃ καὶ ἐν τινὶ χρόνῳ παρατηροῦνται, καὶ μόνον ὡς πρὸς ταῦτα ἰσχύουν. Ἀμφίβολον ἄρα ἂν καθόλου ἐπιτρέπηται ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου ἀνόμος». Ἀλλ' ὅμως ἀποφεύγω νὰ εἰσέλθω εἰς ἐξήγησιν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὅπως λέγεται ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμας καὶ ἐν τῇ στατιστικῇ, ἐπειδὴ εὐρίσκω, ὅτι ὁ ὅρος φθογγικὸς νόμος οὕτως ἐπάγῃ, ὥστε δὲν δύναται πλέον νὰ ἐκβληθῇ, καὶ πρὸς τούτοις διότι δὲν δύναμαι νὰ προτείνω ἀρμοδιωτέραν ἔκφρασιν. Εἶναι δὲ καὶ ἀθῶος, ἂν μόνον τις πάντοτε ἐνθυμῆται ὅτι οὗτος οὐδεμίαν ἄλλην ἢ τὴν εἰρημέτην δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν. Οὐδαμῶς δὲ δύναμαι νὰ ἐπιδοκιμάσω τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν φθογγικῶν νόμων ὡς νόμων φυσικῶν. Πρὸς τοὺς τῆς χημείας καὶ τῆς φυσικῆς νόμους προφανῶς οὐδεμίαν ἔχουσιν ὁμοιότητα αἱ ἱστορικαὶ αὗται ἰσότητες. Ἡ γλώσσα σύγκειται ἐξ ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ δὴ οἱ φθογγικοὶ νόμοι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ περὶ τῆς νομιμότητος τῶν φυσικῶν γεγονότων ἀλλ' εἰς τὰ περὶ τῆς νομιμότητος τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον αὐθαιρέτων ἀνθρωπίνων πράξεων».

Περὶ τῆς θέσεως τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης.

Καὶ τώρα δυνάμεθα νὰ ἔλθωμεν εἰς τὸ μέγα ἐρώτημα: τίς ἐπιστήμη εἶναι καὶ ποῦ καταλέγεται ἡ γλωσσική; Κατὰ μὲν τὸν κ. Ροῖδην καταλέγεται εἰς τὰς φυσικὰς καὶ ἡ μέθοδός τις εἶναι ἡ φυσική, καὶ ταῦτα πρεσβεύουσι, λέγει, πάντες πανταχοῦ οἱ γλωσσολόγοι. Κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν τὰ πράγματα δὲν ἔχουσιν οὕτως. Πρῶτον παρατηρῶ ὅτι τὸ πρᾶγμα φαίνεται σφόδρα παράδοξον, ὅταν τις ἐνθυμηθῇ, ὅτι πάντα μὲν τᾶλλα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, οἷον νόμοι, πολιτεύματα, θρησκείαι, ἡθὴ καὶ ἔθιμα, τέχνη καὶ ἐπιστήμη, κτλ. ὑπάρχοντα εἰς τὰς κατ' ἐξοχὴν λεγομένας ἱστορικὰς ἐπιστήμας καὶ ἐν πᾶσι τούτοις τὸ εἶναι διὰ μόνου τοῦ γίνεσθαι κατανοεῖται, καὶ δὴ ἐν πᾶσι τούτοις ἡ ἐπικρατούσα μέθοδος εἶναι ἡ ἱστορική, μόνη δ' ἡ γλώσσα, οὕσα βεβαίως — τοῦτο εἶδομεν ἀνωτέρω σελ. 154 κἑξ. — ὅτι ἀνομολογεῖται σήμερον κοινῶς — καὶ αὕτη ἐπίσης ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ κατὰ μικρὸν γιγνομένη, ἔχουσα ἄρα ἀνέλιξιν ἐν τῷ χρόνῳ καὶ δὴ καὶ ἐν ταύτῃ τὸ εἶναι διὰ μόνου τοῦ γίνεσθαι δεόν νὰ νοηθῇ, μόνη,

λέγω, ἡ γλῶσσα πρέπει κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας νὰ ἐξετάζηται, εἰς ταύτας νὰ ὑπάγῃται καὶ ἡ μέθοδός της πρέπει νὰ εἶναι ἡ φυσικὴ!

Ἀλλὰ, λέγουσι, τὰ πορίσματα καὶ διδάγματα αὐτῆς εἶναι πολλῶν βεβαιότερα ἢ τὰ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, προσεγγίζουσι δὲ λόγῳ πιθανότητος ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις. Κάλλιςτ' ἐπαινῶ· ἀλλ' ἐρωτῶ, εἶναι τοῦτο λόγος ἀποχρῶν, ἵνα ἐπιστήμη τις ἐκτοπισθῇ, διότι τὰ διδάγματα αὐτῆς ἔχουσι μείζω ἢ ἐλάσσων πιθανότητα; Λοιπὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης δὲν θὰ ὀρίζῃ τοῦ λοιποῦ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ποιὸν τῶν διδαγμάτων της; Ἄν ἐν τῇ γλωσσικῇ ἡ πρόοδος καὶ βεβαιότερα καὶ ταχυτέρα καὶ πλουσιωτέρα ἢ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἱστορικαῖς ἐπιστήμαις εἶναι, ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου κεῖται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς γλώσσης καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ. Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τούτου ὁ Paul ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 5 α' Ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ κλάδῳ τοῦ πολιτισμοῦ δύνανται μετὰ τηλικαύτης ἀκριβείας νὰ διαγνωσθῶσιν οἱ ὅροι τῆς ἀναπτύξεως ὅπως ἐν τῇ γλώσσῃ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἐπιστήμης ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν πολιτισμὸν δύνανται ὅσον τῆς γλωσσικῆς νὰ τελειοποιηθῇ ἡ μέθοδος. Οὐδεμία ἄλλη ἡδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ ὑπερβῇ ἐπὶ τοσοῦτον τὰ ὅρια τῆς παραδόσεως καὶ οὐδεμία ἄλλη προέβη ἐπὶ τοσοῦτον θεωρητικῶς καὶ δημιουργικῶς. Διὰ τὴν ἰδιότητα δὲ μάλιστα ταύτην φαίνεται μὲν στενωτέρον συγγενὲς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἤγαγε δὲ πρὸς τὴν διεστραμμένην δοξασίαν (Verkehrtheit) νὰ θέλουν τινὲς ν' ἀποκλείσουν αὐτὴν ἐκ τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πολιτισμοῦ».

Καὶ εὐθὺς δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου του γράφει ὁ Paul «Ἡ γλῶσσα εἶναι, ὅπως πᾶν προῖον ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ὑποκείμενον τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως». Καὶ ἐν σελ 19-20 α' Ἐλέχθη ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῆς γλώσσης πλὴν τῆς ἱστορικῆς. Ὅφειλω ν' ἀρνηθῶ τοῦτο. Ὅ,τι λέγεται ὅτι δὲν εἶναι ἱστορικὴ ἀλλ' ὅμως οὐχ ἥττον ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῆς γλώσσης, εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀτελὴς ἱστορικὴ, ἀτελὴς δὲ τὸ μὲν διὰ τὸν ἐξετάζοντα, τὸ δὲ διὰ τὸ ἐξεταζόμενον ὑλικόν. Διότι εὐθὺς ὥς τις δὲν πιστοῖ μόνον μερικὰ γεγονότα, εὐθὺς ὥς πειραθῇ νὰ διίδη τὴν συνάφειαν αὐτῶν, νὰ ἐννόησῃ τὰ φαινόμενα, εὐθὺς τότε εἰσέρχεται εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως, ἂν καὶ ἴσως ἄνευ ἐπιγνώσεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐπιστημονικῶς τὴν γλῶσ-

σαν οὐ μόνον ὅπου πρόκειται ἡμῖν διάφοροι ἀναπτύξεως βαθμίδες τῆς αὐτῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ὅπου πρόκειται παρ' ἀλλήλας σύγχρονοι διάφοροι φάσεις τῆς ἐξεταζομένης γλώσσης. Κάλλιστα μὲν ἔχει λ. χ., ἂν εἶναι γνωσταὶ πολλὰὶ συγγενεῖς γλώσσαι ἢ διάλεκτοι. Τότε ἡ γλωσσικὴ ὀφείλει οὐ μόνον νὰ πιστοῖ, τὰ ἐν ταῖς διαφόροις γλώσσαις ἢ διαλέκτοις ἀντιστοιχοῦντα ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν παραδεδομένων νὰ ἀνοικοδομῇ κατὰ δύναμιν τοὺς οὐχὶ παραδοθέντας πρώτους τύπους καὶ τὰς πρώτας σημασίας. Ἄλλ' οὕτω προφανῶς μεταβάλλεται ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις εἰς ἱστορικὴν. Ἀλλὰ καὶ ὅπου μία μόνη ὠρισμένη φάσις μιᾶς μόνης διαλέκτου πρόκειται, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη εἶναι δυνατὴ μέχρι τινὸς βαθμοῦ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις· διότι συγκρίνων τις λ. χ. τὰς διαφόρους σημασίας λέξεώς τινος πρὸς ἀλλήλας, ζητεῖ νὰ ὀρίσῃ τίς τούτων ἡ πρώτη ἢ τίς πρότερον ὑπάρχουσα ἀλλ' ἔπειτα ἀπολεσθεῖσα ἦτο ἡ πρώτη. Ἄλλ' εὐθύς ὥς τις ὠρίσῃ μίαν σημασίαν ὡς πρώτην, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ προήλθον, ἐπίστωσεν ἱστορικὸν γεγονός. Ἡ συγκρίνει τις τοὺς συγγενεῖς τύπους πρὸς ἀλλήλους καὶ παράγει αὐτοὺς ἐξ ἐνὸς κοινοῦ πρώτου, καὶ τότε πάλιν πιστοῖ ἱστορικὸν γεγονός. Καθόλου δὲν δύναται τις νὰ δισχυρισθῇ, ὅτι συγγενεῖς τύποι προέκυψαν ἐκ κοινῆς τινος ἀρχῆς, ἂν μὴ θέλῃ νὰ ὁμιλήσῃ ἱστορικῶς. Ἡ πιστοῖ τις μεταξὺ συγγενῶν τύπων καὶ λέξεων φωνητικὴν ἀλλοίωσιν, καὶ θέλει νὰ ἐξηγήσῃ αὐτήν, τότε ἀναγκάζεται νὰ εἴπῃ ὅτι αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα φθογγικῆς μεταβολῆς τ. ἔ. ἱστορικῆς πράξεως. Ἡ θέλει νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν κατὰ τὸν Οὐμβόλδον καὶ Steinthal ἐσωτερικὸν τῆς γλώσσης τύπον, τοῦτο θὰ δυνηθῇ μόνον ἐὰν ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτῆς. Καθόλου εἰπεῖν δὲν ἐννοῶ, πῶς τις θὰ ἠδύνατο νὰ σκέπτεται περὶ γλώσσης ὀρθῶς, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ τὸ πῶς αὕτη ἐγένετο ἱστορικῶς».

Ὅμοιως γράφει ἐν σελ. 30 σημ. «Ἡ φιλολογία καὶ ἡ γλωσσικὴ δὲν δύνανται νὰ χωρίσωσιν ἀπέναντι ἀλλήλων τοὺς κύκλους τῶν ἐργασιῶν τῶν οὕτως ὥστε ἡ ἑτέρα νὰ ἐπωφεληθῇ μόνον τὰ ἔτοιμα πορίσματα τῆς ἑτέρας· θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀρίσῃ διαφορὰν μεταξὺ φιλολογικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας οὕτως, ὅτι ἡ μὲν γλωσσικὴ ἀσχολεῖται περὶ τὰς γενικὰς, τὰς διὰ τὴν χρῆσιν σταθεράς σχέσεις τῆς γλώσσης, ἡ δὲ φιλολογία περὶ τὴν ἀτομικὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἄλλ'

ὁμως τὰ προϊόντα ενός τινος συγγραφέως δὲν δύνανται ἐπαρκῶς νὰ ἐκτιμηθῶσιν, ἂν μὴ τις ἡξεύρῃ κάλλιστα τίς ἡ σχέσις τῶν προϊόντων αὐτοῦ πρὸς τὸ σύνολον τῆς γλώσσης καὶ πρὸς τὴν καθολικὴν χρῆσιν. Καὶ ἀντιστρόφως ἡ μεταβολὴ τῆς καθολικῆς χρήσεως ἀδύνατον νὰ νοηθῇ, ἂν μὴ καλῶς μελετηθῇ ἡ ἀτομικὴ τοῦ λέγειν ἐνέργεια».

Ὅμοιως διδάσκει ὁ πρὸ ενός ἔτους ἀποθανών πολυγλωσσότατος τῆς Γερμανίας ἀνὴρ Γεώργιος von der Gabelenz σελ. 13 κέξ. τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρω βιβλίου του «Ἡ γλῶσσα εἶναι κοινὸν τοῦ ἀνθρώπου κτῆμα· μόνον δ' ὡς τοιαύτη, τ. ἔ. μόνη ἡ ἀνθρωπίνη γλῶσσα εἶναι ὑποκείμενον τῆς γλωσσικῆς. Κατ' αὐτὰ ἡ γλωσσικὴ εἶναι μέρος τῆς περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστήμης, τῆς ἀνθρωπολογίας ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως . . . Ἡ γλῶσσα ἔθνους τινὸς εἶναι ἡ ἄμεσος ἔκφρασις τοῦ πνευματικοῦ του βίου, καὶ δὴ ἐκ τούτου καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεώς του ἐξηρητημένη. Κατὰ ταῦτα ἡ γλῶσσα εἶναι μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, καὶ καθ' ὅσον ἐξετάζει τὰς μερικὰς γλώσσας καὶ τὰς τύχας των εἶναι ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Ἐπειδὴ δ' ὁμως πλὴν τῶν μερικῶν γλωσσῶν ἐξετάζει ἡ γλωσσικὴ καὶ τὴν κοινὴν βάσιν πασσῶν τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, τὴν λεκτικὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ ταῦτα ὅταν μὲν πρόκειται περὶ τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ νὰ παράγῃ φθόγγους, τότε τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς φυσιολογίας τῶν φθόγγων, ἥτις ὑπάγεται ὑπὸ τὴν φυσιολογίαν· ὅταν δὲ πρόκειται περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ν' ἀρθροῖ τὰς ιδέας του, τότε ἡ ἐξέτασις γίνεται ψυχολογικὴ· ὅταν δὲ πάλιν πρόκειται περὶ τῶν καθηκόντων, ἅτινα προβάλλονται εἰς τὴν γλῶσσαν ὡς εἰς ἔκφρασιν τῶν συνδέσεων τῶν νοημάτων καὶ διανοημάτων, τότε ἀπαντῶσιν ἡ λογικὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ· οὕτω δὲ τὰ σπουδαιότατα μέρη τῆς λεκτικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου κεῖνται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἀλλὰ σημειωτέον τοῦτο καλῶς: μόνον τὰ ζητήματα ἐτέθησαν ἐκ τῶν προτέρων, δὲν ἐδόθησαν δ' ὁμως καὶ αἱ λύσεις, μόνον τοὺς τύπους τοῦ σκέπτεσθαι παρέχει ἡ λογικὴ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοὺς δυνατοὺς τῆς ἐκφράσεως τύπους. Καὶ ἀπέναντι τῶν τοῦ διανοεῖσθαι τύπων τούτων αἱ μερικαὶ γλῶσσαι διάκεινται ποικιλώτατα, ἐνίοτε σφόδρα ἑλλιπῶς, σχεδὸν πάντοτε φανταστικῶς, αἰσθητὰ ἀναμιγνύουσιν. Ἐπειτα οὐ μόνη ἡ λογικὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ προβάλλουσι ζητήματα τῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ

σύμπας ὁ σωματικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου παρέχει τὸ θέμα, ὃ ἡ γλῶσσα ὀφείλει νὰ κατεργασθῇ».

Οὕτως ὁ Gabelenz διδάσκει ὅτι εἰς λύσιν τοῦ ὑπάρχοντος προβλήματος τῆς λεκτικῆς δυνάμεως τ.ἐ. τῆς κοινῆς βάσεως πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου ἵνα ὁμιλῇ, συμβάλλεται μὲν ἡ φυσιολογία καὶ ἡ φιλοσοφία, ἀλλ' αἱ ἐπιστῆμαι αὗται διὰ τὴν ἄπειρον ποικιλίαν τῶν γλωσσικῶν φαινομένων μόνον καθολικώτατα περὶ τούτων δύνανται νὰ διαλάβωσι, τὸ πᾶν δ' ἀφίνεται εἰς τὴν μερικήν, τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν.

Διὰ δὲ ταῦτα καὶ ἐπιφέρει εὐθὺς ἔπειτα α *Παράδοξος μορομερῆς θεωρία* ἣτο ἡ τάσις νὰ κατατάξωσι τὴν γλωσσικὴν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ταπεινὸν ὕλισμόν, ὁποῖος πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων συνετάραττε τὰς ἁώρους κεφαλάς, οὐδεὶς ἀληθῶς δύναται νὰ μεταπείσῃ ὅτι οὐχὶ πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι φυσικὴ ἐπιστήμη. Καὶ ὅτε τέλος ὁ Κάρολος Darwin μετὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ προῆλθεν εἰς μέσον, ἔτεινεν αὐτῷ σοβαρὸς γλωσσολόγος, ὁ Αὐγουστος Schleicher, ἀδελφικὴν χεῖρα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος τοῦ γλωσσικοῦ εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν τοῦ φυσικοῦ ἐπιστήμονος, ἀλλὰ τὸν ἐπιστήμονα δὲν ὀνομάζουσιν ἀπὸ τοῦ ὀργάνου ὃ μεταχειρίζεται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὕλικου ὃ κατεργάζεται, καὶ τοῦτο εἶναι πράγματι λίαν διάφορον. Τὰς ἐννοίας τῆς ἀναπτύξεως, τῆς υποδιαίρεσεως εἰς εἶδη, κττ. μεταχειριζόμεθα ἡμεῖς οἱ γλωσσικοὶ πολὺ πρὸ τοῦ Darwin, καὶ μεταβατικὸς τύπος κατὰ χιλιάδας ἡξεύρομεν πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ὀρυκτοῦ ἱππαρίου καὶ τοῦ ἀρχαιοπτέρυγος. Οὐδεμίαν ἄρα ἔχομεν ἡμεῖς ἀνάγκην νὰ προσέλθωμεν εἰς τὴν τράπεζαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημόνων, καὶ ἂν οὗτοι ἡμῖν ποτε ἔν καὶ ἡ ἔν ἡ, μίαν ὑποτακτικὴν τοῦ ὑπερσυντελικοῦ ἢ τι τοιοῦτον ἀποδείξωσιν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν σωμαμάτων, τῷ μόνῳ κτήματι αὐτῶν, μέχρι τούτου δυνάμεθα νὰ περιμένωμεν. *Ὅστις πράγματι ἐν τῇ γλώσσῃ οὐδὲν ἄλλο βλέπει ἢ εἰκόνας φθόγων, πτώματα ἐπὶ τῆς ἀνατομικῆς τραπέζης χωριζόμενα καὶ καταμελιζόμενα, οὗτος βεβαίως ὀφείλει νὰ αἰσθάνηται ἑαυτὸν συγγενῇ πρὸς τὸν ἀνατομικόν. Ἀλλὰ δύναται τις ὅλα ἔτη νὰ διατρέψῃ ἐν τῷ ἀνατομικῷ μουσεῖῳ καὶ παρὰ τὴν ἀνατομικὴν τράπεζαν, καὶ ὅμως νὰ μὴ γνῶρῃσι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δύναται νὰ ἀναλύῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη λέξεις καὶ τύπους λέξεων καὶ ὅμως οὐδεμίαν ἔρροίαν νὰ ἔχῃ περὶ τῆς*

οὐσίας τῆς γλώσσης. Ἡ γλῶσσα ζῇ καὶ μόνον ἐν τῇ ζωῇ δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὸ ζῶν».

«Λαλοῦσι περὶ ὀργανισμοῦ τῆς γλώσσης καὶ δικαίως, τοῦλάχιστον ἀβλαβῶς, ἐφ' ὅσον ἐνθυμοῦνται, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν ἔχει ἴδιον βίον, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἰκανότης καὶ λειτουργία τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τούτου ὁμολογηθέντος ἀνακύπτουσιν ἄλλαι συγγένειαι, γνήσiai, γενετικῶς ἡτιολογημέναι, οὐχὶ ἀπλᾶι ἀναλογίαι. Αἱ θρησκεῖαι, τὸ δίκαιον, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἐν μιᾷ λέξει σύμπας ὁ πολιτικὸς βίος τῶν ἐθνῶν ὀρίζεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν δυνάμεων ὅπως αἱ γλῶσσαι αὐτῶν, οὐδὲ δύνανται νὰ ὀρίζωνται ὑπὸ ἄλλων».

Καὶ ὁ Whitney δὲ καὶ ὁ Sayce διαρρήδην ἀποφαίνονται ὅτι ἡ γλωσσικὴ εἶναι ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Οὕτως ὁ Sayce ἐν *Principes de philologie Comparée* (Jovy) σελ. 23 γράφει: «Ὀνομάζοντες τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην ὀφείλομεν πάντως νὰ μὴ θεωρῶμεν αὐτὴν θετικὴν ἐπιστήμην ὅπως λ. χ. τὴν ἀστρονομίαν». Καὶ σελ. 39 «Ἡ γλωσσικὴ ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι αἱ ἀσχολούμεναι περὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διαφέρει τῆς γεωλογίας. Εἶναι ἱστορικὴ ἐπιστήμη καὶ κατὰ τοῦτο διαστέλλεται τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν». Καὶ ἐν σελ. 70 κέξ. τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐξετάζων ὁ Sayce τὴν γνώμην τοῦ Schleicher καὶ τοῦ Γάλλου Hovelague, καθ' ἣν ἡ γλωσσικὴ εἶναι φυσικὴ ἐπιστήμη λέγει διαρρήδην (σελ. 74) ὅτι «τοῦ Schleicher αἱ θεωρίαι στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης παραδοχῆς, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι πραγματικὴ οὐσία, ὑπάρχουσα μακρὰν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ στόματος τῶν λαλούντων αὐτήν». Ὁμοίως ὁ Whitney ἐν τῷ δευτέρῳ ἀναγνώσματι (σελ. 50 κέξ.) διὰ μακρῶν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἔχει ἱστορίαν καὶ ἀναπτύσσεται, καὶ ὅτι ἡ ταύτης ἐπιστήμη ἀνήκει εἰς τὰς ἐπιστῆμας τὰς ἐξεταζούσας τὰ προϊόντα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ ὅτι ἡ μέθοδός της εἶναι ἱστορικὴ. Καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Βίου καὶ τῆς Ἀναπτύξεως τῆς γλώσσης ἔγραφε πρὸ 20 ἐτῶν ὁ αὐτὸς ἀοιδιμος ἀνὴρ «Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ψυχολογία διαγωνίζονται νὰ ἐκλύσουν ἑκάτερα πρὸς ἑαυτὴν τὴν γλωσσικὴν, ἐνῶ ἐπ' ἀληθείας αὕτη οὐδετέρᾳ ἀνήκει».

Ἀλλὰ πάντων τῶν μνημονευθέντων ἀνδρῶν κρείσσον ὤρισεν ὁ κ.

Brugmann ἐν τῷ Περὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τῆς γλωσσικῆς βιβλίῳ αὐτοῦ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα. Οὕτω γράφει ἐν σελ. 4 κέξ. «Καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τελευταίαις δεκαετηρίσιν ἠναγκάσθησαν οἱ ἐπιστήμονες ὑπὸ νέων ἀνακαλύψεων, αἵτινες νέας ὅλως ἀπόψεις ἤνοιξαν εἰς τὴν ἔρευναν, νὰ ὀρίσωσι τὴν ἐννοίαν διαφόρων ἐπιστημῶν ἄλλως ἢ πρότερον. Δὲν δυνάμεθα ἄρα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἀπὸ τοῦδε ἐκάστη μάθησις εὔρει τὴν τελειωτικῶς ὀρθήν, τὴν δι' οὐδεμιᾶς προόδου μετακινήτην θέσιν τῆς ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πρὸ πάντων ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ἀείποτε καὶ μάλιστα τῶρα ὅτε ἀκαταπαύστως χωρεῖ ὁ καταμελισμὸς καὶ ἡ ἐιδίκευσις ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ζητήσει, ὅτι ὅπου πρόκειται ἀπλοῦς καταμελισμὸς τῆς ἐργασίας, δὲν πρέπει νὰ ἐγείρωνται τεχνητὰ ὅρια, ὅτι δὲ μόνον τοιαῦτα ὅρια πρέπει νὰ θεωρῶνται ὅτι ἀληθῶς ὑπάρχουσιν, ὅσα διὰ τῆς φύσεως τοῦ ἐξεταζομένου ὑποκειμένου, διὰ τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς χαράσσονται». Ἐξακολουθῶν δ' ἀποδείκνυει ὅτι πρότερον μὲν ἐνομιζέτο ὅτι τὸ ἔργον τοῦ φιλόλογου ἦτο παντάπασι διάφορον τοῦ τοῦ γλωσσικοῦ, ἀλλ' ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἐπῆλθε προσέγγισις καὶ τὰ πρότερον διάφορα νομιζόμενα ἐθεωρήθησαν συγγενέστατα καὶ τέλος ἐταυτίσθησαν, διότι καὶ ὁ γλωσσικὸς ὅπως καὶ ὁ φιλόλογος τὸ αὐτὸ ἔργον ἔχουν νὰ ἐπιτελέσουν, ἥτοι τὴν ἐξεύρεσιν τῶν νόμων καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἐπλασεν ὅ,τι κατέλιπεν ἡμῖν. Καὶ ὁ μὲν γλωσσικὸς ἀσχολεῖται περὶ ἓνα μόνον κλάδον τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ τῶν παλαιοτέρων γενεῶν, ὁ δὲ φιλόλογος περὶ πάντας τοὺς κλάδους τοῦ θησαυροῦ τούτου. Ὑπάρχει ἄρα ἡ γλωσσικὴ ὑπὸ τὴν φιλολογίαν ἐν τῇ καθολικωτάτῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ, καὶ ἀπαρτίζει αὐτῆς ἐν μέρος σπουδαιότατον, τὴν τῆς γλώσσης καθόλου ἐξέτασιν. Ὅτι κατ' ἀλήθειαν οὐδεὶς οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ χαράξῃ μεταξὺ γλωσσικῆς καὶ φιλολογίας ἀληθῆς καὶ ἀδιάσειστον ὄριον· ὅτι δ' εἶναι ψευδὲς ὅτι ὁ μὲν φιλόλογος καταλέγει, ὁ δὲ γλωσσικὸς ἐρμηνεύει, διότι ἂν τοῦτο ἡλήθευεν, ἡ τοῦ φιλόλογου περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσχολία δὲν θὰ ἦτο πλέον ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ βαναυσουργικὴ. Ἀποδείκνυται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ψευδές, ἀφοῦ τοσαῦτα οἱ φιλόλογοι ἡρμήνευσαν μέχρι τοῦδε ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν γλωσσικῶν, διὰ μόνης τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως τῶν φαινομένων, καὶ τάνάπαλιν οἱ γλωσσικοὶ οὐκ ὀλίγα ἐφιλόλογησαν, λ.

χ. ὁ Schleicher ἐν τοῖς Λιθουανικοῖς, ὁ Ebel ἐν τοῖς Κελτικοῖς κλπ., ἀλλ' οὔτινες ὁμῶς τούτου ἕνεκα δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι γλωσσι-
κοί. Ὅτι ὁμοίως εἶναι ψευδὲς ὅτι ὁ μὲν φιλόλογος τὴν φιλογολικὴν,
τὴν γραπτὴν γλῶσσαν, ὁ δὲ γλωσσικὸς τὸν καθημερινὸν λόγον ἐξετά-
ζουσιν. Διότι γίνεται μὲν τοῦτο συνήθως, ἀλλ' αἰτία εἶναι ὅτι οἱ φιλό-
λογοι καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τῆς γλωσσικῆς ἡσχολουῦντο καὶ νῦν ἔτι ὡς
ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσχολουῦνται, ὡς εἰκός, περὶ τὴν γλῶσσαν τῶν βιβλίων,
τῶν περιεχόντων μάλιστα τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος, οἱ δὲ γλωσσι-
κοὶ θηρεύοντες τὴν ἀπλουστάτην, τὴν ἥκιστα περιπλοκὸν φάσιν τῆς
γλώσσης εὕρισκον καὶ εὕρισκουσιν αὐτὴν φύσει ἐν τῷ καθ' ἡμέραν
λόγῳ. Ἀλλ' ἂν ἡ γλωσσικὴ καθῆκον ἔχη νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀνάπτυξιν
τῆς γλώσσης μέχρις αὐτῆς τῆς γενέσεως τῶν γλωσσικῶν φαινομένων
τ. ἔ. μέχρι τῶν ἀτομικωτάτων διακλαδώσεων, δῆλον ὅτι δὲν δύνα-
ται νὰ παραλίπη καὶ τὸ ἀτομικὸν μέρος ἐκάστου συγγραφέως, διότι
καὶ τοῦτο φύσει ἐπετελέσθη κατὰ τοὺς αὐτοὺς ψυχικοὺς καὶ φυσικοὺς
νόμους καθ' οὓς καὶ τὸ πάντων τῶν ἄλλων ὁμογλώσσων· φύσει
ἄρα οὐδὲ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἡ γλωσσικὴ τῆς φιλογολίας· τὸ πολὺ
πολὺ πρόκειται πάλιν καὶ ἐδῶ καταμελισμὸς τοῦ ἔργου διὰ τὸ μέγε-
θος αὐτοῦ. Ὅμοίως ἀποβάλλει ὁ Brugmann τὴν δοξασίαν, καθ' ἣν
ὁ μὲν φιλόλογος ἀσχολεῖται περὶ τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς
πρώτης γραπτῆς παραδόσεως αὐτῆς, ὁ δὲ γλωσσικὸς περὶ τὴν προ-
ϊστορικὴν περίοδον, διδάσκων ὅτι ἡ ἱστορία μιᾶς οἰασδῆποτε γλώσσης
ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ νῦν ἀποτελεῖ ἐνότητα ἀδιά-
σπαστον. Καὶ καθ' ὃν τρόπον εἶναι ἀδύνατος ἡ πλήρης κατάληψις
τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἢ τῆς Γαλλικῆς ἄνευ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς
ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἢ Λατινικῆς, οὕτως οὐδ' ἡ κατανόησις τῆς γλώ-
σσης τοῦ Ὀμήρου εἶναι δυνατὴ ἄνευ συνεξετάσεως καὶ τῶν προϊστορι-
κῶν χρόνων. Ἐπειτα θὰ ᾔτο καὶ ἀνάξιον τῶν φιλολόγων νὰ περιμέ-
νωσιν ἔτοιμα παρ' ἄλλης ἐπιστήμης διδάγματα περὶ τῆς γλώσσης,
ἥτοι περὶ αὐτοῦ τούτου περὶ ὃ μάλιστα ἀσχολουῦνται. Πρόσθετε ὅτι ἡ
Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο αἰῶνας πρὸ τοῦ Ὀμήρου, καὶ ὅτι ἡ σχέ-
σις τῶν Ἑλληνικῶν διαλέκτων πρὸς ἀλλήλας δύναται τότε μόνον νὰ
νοηθῇ ἐπιστημονικῶς, ὅταν τις ζητήσῃ τὴν κοινὴν πασῶν ἀρχήν, ἥτις
κεῖται πέραν πάσης παραδόσεως. Τὴν κοινὴν δὲ ταύτην ἀρχὴν δὲν
δύναται τις πάντοτε διὰ μόνης τῆς βοηθείας τῶν Ἑλληνικῶν διαλέ-

κτων νὰ νοήσῃ, ἀλλὰ πολλάκις ἐπιβάλλεται καὶ ἡ τῶν συγγενῶν γλωσσῶν συνεξέτασις. Ὁ Ἑλληνιστὴς ἄρα ἂν θέλῃ νὰ ἐξετάζῃ ιστορικῶς τὴν γλῶσσαν δὲν δύναται νὰ στερηθῇ τῆς γλωσσικῆς μάλιστα ὡς πρὸς τὴν παλαιοτάτην περίοδον.

«Ἐκ τῶν εἰρημένων, λέγει ὁ Brugmann, συνάγεται ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρισθῶσι φιλολογία καὶ γλωσσικὴ ἀπ' ἀλλήλων, ὅθενδῆποτε καὶ ἂν πειραθῇ τις τούτου». Περὶ δὲ τῆς λεγομένης γενικῆς γλωσσικῆς διδάσκει ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῶν Γερμανικῶν Πανεπιστημίων σελ. 544 «Ἡ λεγομένη γενικὴ γλωσσικὴ (διάφορος τῆς φιλοσοφίας τῆς γλώσσης) φύσει οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ ἄθροισμα πασῶν τῶν μερικῶν γλωσσικῶν ἐπιστημῶν τῶν διαφόρων λαῶν καὶ ὁμοφυλίων αὐτῶν. Οἱ ἐρευνηταί, ὅσοι ἐκτείνονται ἐπὶ τοσοῦτον εὐρέος κύκλου, δύνανται νὰ λύσωσι πολλὰ ζητήματα, μερικὰ καὶ καθολικά, τῆς γλωσσικῆς, ἅτινα δὲν λύονται εἰμὴ ἡμιτελῶς ἢ καὶ οὐδαμῶς ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ μίαν μόνην γλῶσσαν. Τῆς γενικῆς ταύτης γλωσσικῆς μέρη εἶναι λ. χ. ἡ γενεαλογικὴ συγγένεια τῶν γλωσσῶν, τὸ ζήτημα τῆς διαφοροῦ κατασκευῆς τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν κατὰ τε τὸν ἐξωτερικὸν καὶ τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν τύπον. Ἐν τούτοις εἰργάσθησαν πλὴν τοῦ Οὐμβόλδου καὶ Pott, ὁ Steinthal καὶ τελευταῖος ὁ Georg von der Gabelenz δημοσιεύσας *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*. Ὁμοίως διδάσκει ὁ Paul ἐν σελ. 1 ὅτι «Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὴν γενικὴν γλωσσικὴν ἡ ιστορικὴ, ὡς ἐμπειρικὴ, διότι ἀμφοτέραι αἱ ἐρευναι εἶναι ἐμπειρικαί, τ. ἔ. ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐκ τῶν ὑστέρων συναγόμεναι».

Τοσαῦτα ὁ κ. Brugmann καὶ ὁ Paul ἐδίδαξαν, καὶ οὐ μόνον οὐδεὶς ἀντεῖπεν ἐν Γερμανίᾳ ἕκτοτε ὡς κακῶς καὶ ἀτόπως ἐξήνεγκαν ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τούναντίον πάντες οἱ λόγου καὶ προσοχῆς ἄξιοι ἐπιστήμονες συνεφώνησαν αὐτοῖς. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τούτου ἐν Γερμανίᾳ οὐδεὶς τῶν νεωτέρων οὔτε γλωσσολογεῖ οὔτε φιλολογεῖ μόνον, ἀλλὰ πάντες οἱ σπουδάζοντες ἀμφοτέρας τὰς μαθήσεις παιδεύονται καὶ σφόδρα θὰ ἡσχύνοντο νὰ ἐμφανισθῶσι μονομερῶς εἴτε ὡς φιλόλογοι ἄνευ γλωσσικῆς εἴτε ὡς γλωσσικοὶ ἄνευ φιλολογίας. Ἡ συναψὶς δὲ τῶν μαθησέων τούτων παρήγαγεν ἤδη τοὺς προσδοκώμενους ἀγλαοὺς καρποὺς ἐν Γερμανίᾳ. Ἀρκοῦμαι ν' ἀναγράψω τὰς

Questiones Epicae τοῦ καθηγητοῦ Wilhelm Schulze, θαῦμα φιλολογικῆς καὶ γλωσσικῆς εὐφυΐας καὶ πολυμαθείας, καὶ τοῦ Solmsen τὰς ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Kuhn τόμ. ΚΘ' γλωσσικὰς διατριβὰς καὶ τὰ ἐξαιρέτα καὶ φιλογλώττα Studien zur lateinischen Lautgeschichte.

Ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιότεροι πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζονται νὰ μὴ ἀπολείπωνται ἐν τῷ εὐγενεῖ ἀγῶνι. Ὅτε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Johannes Schmidt ἔγραφε τὸ πρῶτον αὐτοῦ μέγα ἔργον Zum Vocalismus, θέλων νὰ μάθῃ τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρθογραφίαν τοῦ *velum*, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον ν' ἀποταθῇ πρὸς δόκιμον Ἑλληνιστὴν, ἵνα μάθῃ παρ' αὐτοῦ πῶς ἐκφέρεται τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ τοῖς χειρογράφοις. Ὅτε δ' ὅμως κατὰ τὸ 1889 ἔγραφε περὶ τῆς τροπῆς τοῦ α εἰς ε πρὸ τοῦ ο, ω, ου, λ. χ. ποτέονται ἀλλὰ ἀμφεποτάτο, μενοι-
 reon ἀλλὰ μενοιρά, οὔδας ἀλλ' οὔδεος κττ. δὲν ἐπραξεν οὕτως, ἀλλ' αὐτὸς διελθὼν τὰς ἐπιγραφάς, τοὺς ποιητάς, τοὺς γραμματικούς καὶ λεξικογράφους εὔρε καὶ παραθεῖς ἡρμήνευσε ταῦτα. Ὅμοιως ἐπραξε καὶ ὅτε πρὸ μικροῦ ἡρμήνευσε τὰ περὶ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν φωνηέντων ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Kuhn Τόμ. ΛΒ'. Ὁ Paul ὁ τὸ δόκιμον βιβλίον Principien der Sprachgeschichte συγγράψας εἶναι ἔξοχος Γερμανιστὴς καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ συνετάχθη ἡ ἐξαισία Σύνοψις τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας. Ὁ Delbrück ἐξέδωκε φιλολογικώτατον ἔργον πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὸ Ῥῆμα τῆς ἀρχαίας Ἰνδικῆς, ὁ δὲ Gabelenz καὶ γραμματικὴν καὶ κείμενα Σινικὰ πολλὰ ἐξέδωκε καὶ καθόλου ὁ πολυγλωσσότατος τῆς Γερμανίας ἀνὴρ ἐθεωρεῖτο. Ὅμοιως ὁ Brugmann ἐδίδαξεν ὡς φιλόλογος ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐν Γυμνασίῳ καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον πραγματεύεται περὶ Ὀμηρικῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ἐξέφρασε τὴν στενὴν, τὴν ἀχώριστον σχέσιν φιλολόγων καὶ γλωσσικῶν ὁ πολὺς Fick, ὅστις ἐν σελ. 1 τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἰλιάδος ἀπαντῶν τῷ 1885 τῷ καθηγητῇ Christ εἰπόντι ἄλλα τε καὶ τάδε: «Αὕτη ἐστὶν ἡ μέθοδος, μεθ' ἧς οἱ φιλόλογοι πραγματεύονται τὰ τοιαῦτα ζητήματα, καὶ ἧς ἡμεῖς δὲν θὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς γλωσσολόγους» γράφει: «Ἀνὴρ ἔχων οἷον ὁ Christ ἀξίωμα, ὧφειλε νὰ προσέχῃ καὶ μὴ εὐρύνη ἐπὶ μᾶλλον τὸ τυχαῖον χάσμα τὸ μεταξὺ δύο οὕτω συγγενῶν καὶ ἀλλήλας ἀναπληρουσῶν διευθύνσεων τοῦ ζητητικοῦ πνεύματος, ὅπως τῆς φιλολογίας καὶ τῆς

γλωσσικῆς. Οὐδὲ θὰ ἐπιτύχη τούτου, διότι νῦν ἤδη ὑπάρχει μέγας ἀριθμὸς πρώτης τάξεως ἐπιστημόνων, οἵτινες ἴστανται ὑπεράνω τῶν συνήθων φιλονικιῶν καὶ ἀγωνίζονται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἀμφοτέρων τῶν μαθήσεων (1). Ἐπειτα διαμφισβητῶ ἐγὼ πάσῃ δυνάμει πρὸς τὸν κ. Christ τὸ δικαίωμα νὰ μοι ἀρνήται τὸ ἐντιμον ὄνομα τοῦ φιλόλογου. Εἶμαι οἰκοθεν φιλόλογος καὶ δὲν ἤξεύρω ἂν διὰ τῶν φιλολογικῶν μου ἐργασιῶν περιποιήσά ποτε ἀτιμίαν τινὰ εἰς τὴν φιλογολίαν . . .». Καὶ ὅμως ὁ Fick οὗτος ὁ καυχώμενος ὅτι εἶναι φιλόλογος ἐξέδωκε τετράκις ἤδη τὸ Συγκριτικὸν λεξικὸν τῶν Ἰαπετίδων γλωσσῶν. Καὶ περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Delbrück ἐν Εἰσαγωγῇ 47 «Πόσα δὲν ἐξηυρέθησαν ὑπὸ μόγου τοῦ Fick!» (δηλ. ὡς γλωσσικοῦ).

Τῆς εὐτυχοῦς συνδέσεως τῶν δύο τούτων μαθήσεων εἰς μίαν ἐπιστήμην, τὴν φιλογολίαν, ἔχομεν καὶ ἄλλο τρανὸν τεκμήριον, τὴν ὑπὸ τῶν γλωσσικῶν ἐξέτασιν καὶ ἔκδοσιν τῶν διαλεκτικῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν. Τὴν ἔκδοσιν τούτων ἀνέλαβε πρὸ ἐτῶν ὁ Collitz καὶ οἱ ἄριστοι γλωσσολόγοι Fick, Bezzenberger, Prellwitz, Deecke, Hofmann, Meister, Baunack καὶ λοιποὶ μετέσχον τοῦ ἔργου. Πόσον δ' ἡ γνῶσις τῶν Ἑλληνικῶν διαλέκτων διὰ τῶν φιλολογικῶν ἐργασιῶν τῶν γλωσσικῶν τούτων προήχθη, εἶναι σήμερον πασίγνωστον. Ἄλλ' ὅμως ταῦτα πράττοντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι δὲν ἐνόμιζον ὅτι περὶ ἀλλότρια ἡσχολοῦντο.

Ἐὰν δ' ἐπιτρέπηται νὰ ὁμιλήσω καὶ περὶ τῶν σπουδῶν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς παρ' ἡμῖν, εἶναι ἀληθὲς ἢ ὅχι ὅτι μόνον ἀφοῦ ἡ φιλολογικὴ καὶ ἡ γλωσσικὴ παιδεία συνημμέναι ἐφηρμόσθησαν ἐπ' αὐτήν, κατωρθώθη ὅ,τι κατωρθώθη; Ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν δύναμαι νὰ νοήσω διατί οὔτε οἱ παλαιότεροι, οἱ ἀγλωσσολόγοι, οὔτε τῶν νεωτέρων τις ἔχων μὲν ἴσως τῆς γλωσσικῆς εἰδησὶν τινὰ ἀλλ' ἀφιλόλογητος ὅλως, ἀπέτυχον ἐν τῇ ἔργῳ καὶ ταῦτα οὕτως οἰκτρῶς, ὥστε ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡ περὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ἀσχολία ὑπελαμβάνετο αὐτόχρημα ἀγυρτεία.

(1) Καὶ ὅμως παρ' ἡμῖν συνέβαινον ἐπὶ πολὺ καὶ συμβαίνουσιν ἀκόμη σήμερον παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα τάναντία, ἀφοῦ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἑδρας τοῦ Πανεπιστημίου δὲν κρίνεται, ὡς φαίνεται, οὔτ' ἀπρεπὲς οὔτ' ἀσύμφορον νὰ κατηγορῶνται μὲν τὰ μαθήματα τῆς γλωσσικῆς, ν' ἀποτρέπωνται δ' οἱ φοιτηταὶ ἀπὸ τῆς ἀκροάσεως αὐτῶν!

Ἄλλην δ' ὅμως μορφήν ἔλαβε τὸ πρᾶγμα, ὅταν ἡ γλωσσικὴ μέθοδος συνήφθη μετὰ φιλολογικῆς ἐμπειρίας, ἥτοι ὅταν ἡ γλωσσικὴ ἐφηρμόσθη ἐπὶ τοῦ φιλολογικῶς ἐγνωσμένου ὕλικου τῆς γλώσσης. Διότι βέβαια εἶναι ἀντικρυς γελοῖον νὰ ζητῇ τις νὰ ἐφαρμόσῃ μέθοδον ἐπὶ πράγματος ἀγνωστοῦ ὑπ' αὐτοῦ. Ὅτε πρὸ ἐτῶν ἐδίδασκον ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν, ἤκουσα μαθητοῦ τινος διδάσκοντος ἱστορίαν ἐν τῇ δοκιμαστικῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' οὕτω διαστρέφοντος αὐτήν, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ παρατηρήσω αὐτῷ μετὰ τὸ τέλος τοῦ μαθήματος, ὅτι ἐσφάλλετο δεινῶς καὶ διέστρεφε διηγούμενος τὴν ἱστορίαν. Ἐπειδὴ δ' ὁ καθηγητὴς τῆς διδακτικῆς εἶπε τότε πρὸς ἐμέ, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐδίδαξε *lege artis* καί, ἂν περὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἐσφάλη, οὐδὲν βλάπτει, ἐγὼ ἔχων ἄλλην ιδέαν περὶ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας, ἀπεσκοράκισα καὶ *leges* καὶ *artes*, ὅταν δὲ συμβαδίζωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, τ. ἔ. τὴν ἀκριβῆ καὶ πλήρη γνῶσιν αὐτῶν. Ὅ,τι συνέβη εἰς τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, τοῦτο συνέβαινε καὶ θὰ συμβαίνει αἰέποτε εἰς τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν ὅταν γίνηται ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων, ἥτοι ἄνευ φιλολογικῆς παιδείας καὶ ἀκριβείας.

Διὰ ταῦτα ἐγὼ καὶ ἀπὸ τῆς ἑδρας καὶ ὁπόθεν ἄλλοθεν δύναμαι ἐπιμένω καὶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι μόνος ὁ φιλόλογος δύναται καὶ νὰ γλωσσολογῇ καὶ προτρέπω τοὺς συνόντας ν' ἀκροῶνται καὶ τῶν κατ' ἐξοχὴν παρ' ἡμῖν λεγομένων φιλολογικῶν μαθημάτων, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξηκριβωμένου αὐτοῖς ὕλικου τούτου ἐφαρμόζωσι ὅσας παρ' ἐμοῦ μαθάνωσι γενικὰς ἀρχὰς καὶ γλωσσικοὺς νόμους. Θὰ ἐλυπούμην δὲ σφόδρα ἂν ποτε ἤθελε συμβῇ, ὥστε διὰ τὰ ἐμὰ μαθήματα οἱ νέοι νὰ ἀμελῶσι τῶν ἄλλων φιλολογικῶν μαθημάτων.

Ἵνα δὲ πεισθῇ ἕκαστος ὅτι ἄνευ τῆς ἀκριβεστάτης φιλολογικῆς γνώσεως τῆς γλώσσης εἰς μέγιστα κινδυνεύει νὰ περιπίπτῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν σφάλματα ὁ γλωσσοδίφης, ἀναγράφω ἀκόμη τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα. Τοὺς ἀντωνυμικοὺς τύπους *mihi* καὶ *tu* ἠθέλησέ τις νὰ ἐτυμολογήσῃ ἐκ τῶν μορίων *sme* + *in* καὶ *pu* + *in* ὅθεν μ' *in* ν *Fi*ν — *min* νιν. Ἡ ἐτυμολογία ἐνομίσθη εὐφυῆς καὶ ἐπεδοκιμάσθη, ὅτε γνώστης ἀκριβῆς τῆς χρήσεως τῶν μορίων *sme* (Ἰνδ. *sma*) καὶ *pu* — *nu* παρετήρησεν ὅτι ταῦτα οὐδέποτε τάσσονται πρὸ τῶν ἀντωνυμιῶν ἀλλ' αἰέποτε ἐπιτάσσονται, ἥτο ἄρα ἀδύνατον νὰ λεχθῇ *pu* + *in*,

smē - in. Ἀποδείξας δὲ τοῦτο δι' ἀκριβεστάτης ἐρεύνης ἐν ταῖς συγγενέσι γλώσσαις καὶ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἀπέβαλε δικαίως τὰς ἐτυμολογίας.

Ὁμοίως παραβάλλοντες μέχρι τινὸς οἱ παλαιότεροι τὸν λέοντα πρὸς τὸ Ἰνδ. *ravant* (= ὠρυόμενος) ἀνέυρισκον ὅτι ὁ λέων ἦτο ζῷον γνωστὸν τοῖς ἔτι ἀχωρίστοις Ἰαπετικοῖς λαοῖς καὶ δὴ ἐκ τούτου συνηγον συμπεράσματα σπουδαιότατα περὶ τῆς πρώτης κατοικίας αὐτῶν. Φωνητικῶς τὸ πρᾶγμα οὐδεμίαν ἐνέχει δυσκολίαν καὶ ὑπὸ πάντων σχεδὸν ἐγένετο ἀποδεκτόν. Ἀλλ' ὅμως ὁ καθηγητὴς Pischel, γνώστης ἄριστος τῆς Ἰνδικῆς φιλολογίας, ἀπέδειξεν ἐν ταῖς Συμβολαῖς τοῦ Bezzenberger K' 256 κέξ, ὅτι κατὰ τε τὰς μαρτυρίας τῶν ἐγγχωρίων Ἰνδῶν λεξικογράφων καὶ τὴν ὁμόφωνον χρῆσιν τῶν συγγραφέων τὸ *rava* λέγεται ἐπὶ τῶν βατράχων καὶ λοιπῶν μικρῶν ζῴων, τὸ δὲ *nada* ἐπὶ τῶν λεόντων, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ὠρύεσθαι ὠρυγῇ λέγεται ἐπὶ κυνῶν καὶ μικρῶν ζῴων, τὸ δὲ βρυχᾶσθαι ἐπὶ τῶν λεόντων. Οὕτω δὲ δι' ἐξηκριθωμένης φιλολογικῆς ἐρεύνης καὶ διὰ μόνης αὐτῆς ἐγένετο καταφανές, ὅτι ἡ ἐτυμολογικὴ δῆθεν συγγένεια τοῦ λέων πρὸς τὸ *ravant* εἶναι ἀδύνατος· μετ' αὐτῆς δὲ ἔπεσον καὶ πάντα ὅσα ἐκ τῆς ἐτυμολογίας ταύτης συνήγοντο περὶ τῆς προϊστορικῆς πατρίδος τῶν Ἰαπετικῶν λαῶν κλπ. συμπεράσματα. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐπραξε καὶ ὁ Bechtel ὁ χωρίσας τὸ *ρόθος* *ρόθιος* *ρόθιάς* *ρόθιάζω* ἀπὸ τοῦ Γερμανικοῦ *stredan* καὶ συνάψας μετὰ τοῦ Ἰνδικοῦ *vrādhāt*, ἀφοῦ ἀπέδειξε διὰ φιλολογικῆς ἐξηκριθωμένης ἐξετάσεως τῆς χρήσεως τούτων ἐν ταῖς τρισὶ γλώσσαις, ὅτι τὸ μὲν *ρόθος* καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ καθ' ἃ καὶ τὸ Ἰνδ. *vrādhāt* λέγονται ἐπὶ τοῦ ἥχου, ψόφου, τὸ δὲ Γερμ. *stredan* ἐπὶ τοῦ διαπύρου, θερμοῦ, οὐχὶ δὲ ἐπὶ κρότου, ψόφου κττ. Bezz. Beitr. K' σελ. 251 κέξ.

Ἀλλὰ μοι φαίνεται ὅτι αἰσθάνομαι τὸν ἀναγνώστην μου ἀσχάλλοντα καὶ ἐρωτῶντά με: Λοιπὸν ἀφοῦ τὰ πρᾶγματα ἔχουν οὕτως ὅπως λέγεις καὶ προφανῶς πείθεις, πῶς ὁ κ. Ποίδης ἠδυνήθη νὰ παραθέσῃ τοσοῦτους καὶ τηλικούτους μάρτυρας ὑπὲρ τῆς κατατάξεως τῆς γλωσσικῆς εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντῶ ὅτι οἱ μάρτυρες τοῦ κ. Ποίδου φαίνονται μὲν πολλοί, εἶναι δ' ὅμως ἐπ' ἀληθείας εἰς καὶ μόνος, τ. ἔ. ἐν μόνον εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, ὁ Schleicher, οἱ δ' ἄλλοι ἀντίγραφα αὐτοῦ καὶ μάλιστα μετὰ

τινων ἀνορθογραφιῶν. Πῶς δὲ ὁ Schleicher ἤλθεν ἐπὶ τὴν διάστρο-
 φον δοξασίαν ταύτην ὅπως ὠνόμασεν αὐτὴν ὁ Paul, περὶ τούτου θὰ
 προσθέσω ὅσα ὁ κ. Delbrück ἐν τῇ εἰρημένῃ Εἰσαγωγῇ εἶπεν. 'Ε-
 πειδὴ δὲ ἡ τοῦ Delbrück κρίσις αὕτη περὶ τοῦ Schleicher μετ'
 ἐπανειλημμένας μάλιστα ἐκδόσεις τῆς Εἰσαγωγῆς παραμένει ἀμετά-
 βλητος, δηλὸν ὅτι οὐτ' ἄδικος οὐτ' ἐσφαλμένη δύναται νὰ εἶναι. Ἴδου
 λοιπὸν τί γράφει ὁ κ. Delbrück ἐν Einleitung² 42-3 «Πρὸς τὰς
 φυσικὰς ἐπιστήμας διέκειτο ὁ Schleicher ἄλλως ἢ οἱ πλείστοι φιλό-
 λογοι, καθ' ὅσον ἤξευρε πολλὰ τούτων πράγματα, ἰδίως τῆς βοτανι-
 κῆς. Λέγεται δ' ὅτι καὶ τὸ μικροσκοπίον μετεχειρίζετο ἀξίως λόγου
 εἰς ἐξέτασιν τῶν φυτῶν. Αἱ μελέται δ' αὐταὶ καὶ κλίσεις αὐτοῦ σὺν
 τῷ χρόνῳ ἐπιδουῶσαι ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπὶ τὰς γλωσσικὰς αὐτοῦ
 θεωρίας. Ὅτε δηλ. περιπατῶν ἐν τῷ προσφιλεῖ του κήπῳ ἀνέλυε
 γλωσσικούς τύπους, πιθανόν νὰ ἐφαντάζετο ὅτι ἀληθῶς εἶπεν τὴν
 αὐτὴν ἐργασίαν ἐργάζεται καὶ ὁ φυτὰ καὶ ὁ γλωσσικούς τύπους ἀνα-
 λύων· καὶ ἀναλογιζόμενος τὴν ὁμαλότητα τῆς γλωσσικῆς ἐξελιξέως,
 περὶ ἣν μάλιστα ἐσπούδαζεν, εὗρισκε λίαν φυσικὴν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ
 γλῶσσα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ *φυσικὸν ὄν*. Αἱ ἐντυπώσεις καὶ ἰδέαι αὐ-
 ται διεμορφώθησαν ἐν τῷ ὁργανωτικῷ πνεύματι αὐτοῦ εἰς ἀπλὴν δι-
 δασκαλίαν, ἥς τὰ κεφάλαια εἶναι: *Ἡ γλῶσσα εἶναι φυσικὸς ὁργανι-*
σμός· ὥς ὅπως οἱ ἄλλοι ὁργανισμοί, εἰ καὶ δὲν ἐνεργεῖ ὅπως ὁ ἄν-
 θρωπος. *Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὁργανισμοῦ τούτου ἀνήκει ταῖς φυσικαῖς ἐπι-*
στήμας, καὶ ἡ μέθοδος, δι' ἣς πρέπει νὰ καλλιεργῇται εἶναι ἡ τῶν
φυσικῶν ἐπιστημῶν».

«Εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας ἀπέδιδε μεγάλην σπουδαιότητα καὶ φρονῶ
 ὅτι ταύτας ἐθεώρει ὡς τὸ σπουδαιότατον αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κα-
 τήρωμα. Ἀλλὰ καὶ οἱ πλείστοι τῶν συγχρόνων ἔκριται ἄλλως καὶ
 σήμερον εἶναι σχεδόν τι πάντες σύμφωνοι, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται τοῦ
 Schleicher δὲν δύναται νὰ τύχωσιν ἐπιδοκιμασίας τινός. Τὸν ὅρον
 «ὁργανισμὸς» εἶχε πρότερον μεταχειρισθῇ προκειμένου περὶ γλώσ-
 σης ὁ Bopp, ἀλλ' ἐνόει ὑπὸ τούτον οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν
 εἶναι αὐθαίρετον κατασκευάσμα (1). Τοιαύτην εἰκόνα δύναται τις νὰ

(1) Κατὰ τὸν κ. Ποίδην ἐν σελ. 14 ὁ Bopp ἐφρύνει περὶ τῶν ὁργανισμῶν τούτων
 ὅ,τι καὶ ὁ Schleicher, ὅπερ καθὼς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Delbrück τοῦ γράψαντος
 ἐπίτηδες χαρακτηρισμὸν τῶν ἀνδρῶν τούτων καταφαίνεται, δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὅτι

ἐπιτρέψῃ, ἀλλ' εὐθὺς ὡς τὴν εἰκόνα ὡς πρᾶγμα ἐκλάβῃ, προκύπτει ἡ ἀντίφασις. Ἡ γλῶσσα βεβαίως δὲν εἶναι ὄν, ἀλλ' ἐκφρασις ὄντος, εἶναι ἄρα, ἂν τις θέλῃ νὰ λαλῇ τὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γλῶσσαν, οὐχὶ ὁργανισμὸς ἀλλὰ λειτουργία (1). Καὶ ἡ κατὰ ταξίς τῆς γλωσσικῆς εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας δυσκόλως θὰ γίνῃ ἀποδεκτή. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι τι ὅπερ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ἐμφανίζεται, ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς δὲν ἀνήκει ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις, τοῦλάχιστον ἂν τις τὴν ὀνομασίαν ταύτην μεταχειρίζεται ἐν τῇ συνήθει σημασίᾳ».

Τὴν περὶ τῆς θέσεως τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης δοξασίαν ταύτην ἐξήνεγκεν, ὡς βλέπετε, ὁ Schleicher καὶ ἀσθενέστερα ὑλίζοντα πνεύματα ἤρπασαν αὐτήν, καθὰ εὐφυῶς καὶ ἐπιχαρίτως ἐκφράζει αὐτὸ ὁ Gabelenz. Ἰνα δὲ κατανοήσῃ ἕκαστος τίνα ἀξίαν ἀποδίδουσιν ἐν Γερμανίᾳ εἰς τὸν Hovelague καὶ συντροφίαν, ἀναγράφω ἦν περὶ αὐτοῦ ἐξέφρασε γνώμην ὁ Gabelenz 29 «Ο . . . Hovelague διατείνεται ἀπλούστατα Le linguiste n'a que faire d'être polyglotte, ou, du moins, il n'est point nécessaire qu'il soit. Εἰς ἀπόδειξιν τοῦτου ἐκθέτει ὀλίγα τινά, ἐνθα περιγράφονται διαδοχικῶς κατὰ σειρὰν αἱ μονωτικά, αἱ συγκολλητικά καὶ κλιτικά γλῶσσαι τῆς γῆς, καὶ διὰ σειρᾶς θαυμασιωτάτων παρανοήσεων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς βεβαίως δὲν εἶναι πολὺγλωσσος». Τοιοῦτοι καὶ χεῖρονες ἔτι εἶναι οἱ ἐκ Γαλλίας μάρτυρες οὓς παρέχει ὁ κ. Ροῖδης (2)· διότι ἐν Γαλλίᾳ

δ' οὐδ' ὁ Οὐμβόλδους οὐδ' ὁ Grimm οὐδ' ἄλλος τις τῶν παλαιότερων γλωσσικῶν ἐφαντάζοντο τοὺς ὁργανισμοὺς τούτους ὡς φυσικοὺς, δηλοῦται τοῦτο μὲν ἐξ ὧν ὁ Delbrück λέγει ἐρμηνεύων πῶς ὁ Schleicher ἦλθεν ἐπὶ τὴν παραδοξολογίαν ταύτην τὴν οὔτε τότε οὔτε σήμερον πιστευομένην, τοῦτο δὲ ἐξ ὧν ἄνωτ. σελ. 176 ὁ Gabelenz περὶ ἀσθενεστέρων πνευμάτων καὶ 182 περὶ τοῦ Darwin εἶπεν.

(1) Ἄν τις παραβάλλῃ τὰν ὀλίγον τοῦ Delbrück πρὸς τὰ ἐν σελ. 183 ἄνωτέρω ὑπὸ τοῦ Sayce λεγθέντα «αἱ θεωρίαι τοῦ Schleicher στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης παραδοχῆς ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι πραγματικὴ οὐσία ὑπάρχουσα μακρὰν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ στόματος τῶν λαλοῦντων αὐτήν» παρατηρεῖ ὅτι ἀδίκως μ' ἐψέξεν ὁ κ. Ροῖδης ὅτι παρενόησα τὸν Schleicher, διότι, λέγει, οὔτε ὁ Brugmann οὔτε ἄλλος τις τῶν νεωτέρων κατηγορήσῃ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης ὡς διδάξαντας ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι τι ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου (ἴδε ἄνωτέρω σελ. 149). Αἰτία τούτου βεβαίως εἶναι ὅτι ὁ κ. Ροῖδης δὲν παρηκολούθησέ ποτε τῇ ἐξελίξει τῶν γλωσσικῶν πραγμάτων καὶ ἄγνοεῖ αὐτά.

(2) Περὶ δύο ἐκ τούτων τοῦ Chaignet καὶ Benloew δὲν δύναμαι ἡ χάριν διασκεδάσεως τῶν ἀναγνωστῶν μου ν' ἀναγράψω τὰ ἐν σελ. 41 σημ. ὑπὸ τοῦ κ. Ροῖδου

δυστυχῶς δὲν ἀκμάζει οὔτε ἡ φιλολογία οὔτε τούτου ἕνεκα ἡ γλωσσική· ὥστε ἂν τις ἐξαιρέσῃ ἐντιμὰ τινα ὀνόματα νεωτέρων Γάλλων, οἷον τὸ τοῦ κ. Victor Henry, L. Havel, Ferd. de Saussure, οἵτινες ὁμως οὐδέποτε ἐξέφρασαν ὅποιαν ὁ Schleicher ἐδόξασε γνώμην, πάντες οἱ λοιποὶ στερούμενοι, ὡς φαίνεται, τῆς ἀπαιτουμένης ἐπιμονῆς εἰς φιλολογικὰς ἐξηκριβωμένας ἐργασίας δὲν δύνανται, ὡς εἰκός, οὐδ' εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐρευναν νὰ διαπράξωσιν ἄξια λόγου ἔργα. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τοῦ F. Max Müller· οὗτος εἶναι ἀναντιλέκτως τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ὡς γνωστὸν ἡ δύναμις αὐτοῦ δὲν κεῖται ἐν τῇ γλωσσικῇ ἀλλ' ἐν τῇ μυθολογίᾳ καὶ τοῖς Ἰνδικοῖς· πρὸς δὲ τούτοις συνέγραψε τὸ βιβλίον του πρὸ πολλῶν (34) ἐτῶν, ἔκτοτε δέ, δι' ἄλλας ἀσχολίας ὡς φαίνεται, δὲν ἐξηκολούθησε νὰ μεταρρυθμίσῃ καὶ βελτιστῇ αὐτό, ἀλλ' ἐκδίδει σχεδὸν ἀπαράλλακτον ὅπως ἐν ἀρχῇ. Ἐπειτα ῥητέον καὶ τοῦτο ὅτι δὲν συνέταξε βιβλίον ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ χάριν τῶν πολλῶν δημῶδες, καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐν ἄλλοις (λ.χ. ἐν τῷ περὶ τῆς ὀρθοεπειᾶς ζητήματι, ἴδε Ἀθηνᾶς Τόμ. Ε' σελ. 185) ἠκολούθησε τῷ Schleicher, διὰ τοῦτο ὑπεστήριξε καὶ ἐν τοῖς Ἀκαδημεικοῖς αὐτοῦ Ἀναγνώσμασι τὰς γνώμας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου του Whitney.

Ὁ κ. Ποῖδης ἀπέδωκε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ὑπὸ τε ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ Schleicher σφόδρα τονισθεῖσαν διαφορὰν τῶν ἐκ προνοίας μετὰ σκέψιν ἀπὸ τῶν ἀνεπιγνώστως γινομένων μεταβολῶν. Καὶ τοῦτο τὸ ἐκ προνοίας ἢ οὐχὶ ἔθηκεν ὡς βάσιν εἰς διαίρεσιν τῶν ἐπι-

παρεθὲν χωρίον «Τὴν ὁμόφωνον γνώμην (!) τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω γλωσσολόγων συνοψίζει ὁ Chaignet ὡς ἐξῆς: *Les racines de tous les mots de toutes les langues du groupe indo-européen sont identiques, tous les suffixes déterminants les sont également...*». La philosophie du Lang. σελ. 71. Ἐν τῶν ἐξεταζομένων τις ἐξέφραξέ μοι τὴν παχυλὴν ταύτην ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων, κακῶς ὁ ἀπήλλαττεν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ὁ καλὸς Γαλάτης γράφει φιλοσοφίαν τῆς γλώσσης, καὶ ὁ φίλτατος Ποῖδης πείθεται αὐτῷ! Ὁμοίως διδάσκει ὁ Benloew, ὅτι «Αἱ ἀρχαὶ γλῶσσαι ἦσαν ἔργον τοῦ ἀσυνειδήτου λόγου καὶ ἀνεπτύσσοντο καθ' ὃν τρόπον οἱ φυσικοὶ ὄργανισμοί, ἐνῶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν νεωτέρων συνέτρεξε καὶ ὁ μέτοχος συνειδήσεώς τινος ἑαυτοῦ, ἥτοι πρόθεσις τείνουσα εἰς ἀντικατάστασιν τῆς πρὶν περισσείας τύπων διὰ τρόπον ἐκφράσεως ἐναργεστέρου». Ὡστε κατὰ τὸν σοφὸν τοῦτον οἱ τὰς νεωτέρας γλώσσας πλάττοντες ἐργάζονται ἐκ προνοίας πρὸς ἀπλοποίησιν καὶ ἐναργεσίαν τῆς γλώσσης!

στημῶν εἰς ἱστορικὰς καὶ φυσικὰς. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐσφάλη. Διότι δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι «πᾶσα ἀσυνείδητος πνευματικὴ ἐργασία πρέπει νὰ ἐξετάζηται φυσικῶς, ἡ δὲ ἱστορία γεννᾶται μετὰ τῆς συνειδήσεως» (29). Διότι πρῶτον ἐπειδὴ τὸ μέγιστον μέρος τῶν γλωσσικῶν μεταβολῶν τελεῖται ἄνευ σκέψεως καὶ προμελέτης, δηλὸν ὅτι ἡ γλῶσσα καθόλου δὲν θὰ ἔχῃ ἱστορίαν. Καὶ ἀληθῶς τοῦτο διαρρηδην λέγεται ἐν σελ. 11 «Ἱστορίαν ἔχουσιν ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, καὶ ἡ φιλολογία, αἱ μεταβαλλόμεναι καὶ προοδεύουσαι διὰ πνευματικῆς ἐργασίας ἐχούσης συνείδησιν ἐαυτῆς, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἡ γλῶσσα, ἡ ἀνεπιγνώστως (1) ἀλλοιούμενη εἰς τὸ στόμα τοῦ λαλοῦντος κατὰ νόμους ἀμετατρέπτους». Ἀλλὰ τοῦτο πρὸ 25 ἐτῶν ἔχον λόγον εἶναι παραδοξολογία σήμερον. Πρότερον δηλ. ἐπιστεύετο ὅτι μόνη ἐκείνη εἶναι κυρίως πνευματικὴ ἐργασία ἣν τις ἐπιτελεῖ μετὰ σκέψιν, ὅ, τι δ' ἄνευ σκέψεως καὶ προμελέτης, οὐχί. Ἐπειδὴ ἄρα ἐν τῇ γλώσσῃ αἱ μεταβολαὶ γίνονται ἀνεπιγνώστως, διὰ τοῦτο αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐλέγοντο οὐχὶ ἱστορία ἀλλ' ἀνάπτυξις, ἣν δὲν ἐθεώρουν ὡς σημεῖον πνευματικῆς ἐνεργείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐναργέστερον ἔτι κατεφαίνετο ἐν τοῖς φυσικοῖς ὀργανισμοῖς· πρβλ. σελ. 11 τῶν Εἰδώλων «τὸ ὄνομα ὀργανικῆς ἀναπτύξεως ἀρμόζει εἰς τὰς γλωσσικὰς ἀλλοιώσεις, τὰς προερχομένας ἐκ μόνου τοῦ ποικίλου κατὰ καιροὺς καὶ τόπους συνδυασμοῦ τῶν αὐτῶν πάντοτε στοιχείων (2) ἀνεξαρτήτως πάσης προαιρέσεως ἀνθρωπίνης».

Ἀφοῦ δ' ὁμῶς ἡ νεωτέρα ψυχολογία ἀπέδειξεν ὅτι οὐδεμία παράστασις εἰσελθοῦσα ἅπαξ εἰς τὴν συνείδησιν ἀπόλλυται ἐξ ὀλοκλήρου, ἀλλ' ὅτι μένει ἐκεῖ, ἔστω καὶ λανθάνουσα, καὶ μετ' ἄλλων συνδυάζεται μυριοτρόπως, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι ἡμῶν εἴτε αἱ αὐτόματοι ἢ μηχανικαὶ λεγόμεναι, εἴτε αἱ προμεμελετημέναι, πᾶσαι ἀνεξαιρέτως ἀρχὴν ἔχουσι καὶ ὁρμῶνται ἐκ τῶν ἐν τῇ συνείδησει παραστάσεων ἡμῶν, ἔκτοτε οὐδεὶς δύναται νὰ διακρίνῃ τὰς ἄνευ σκέψεως ἢ

(1) Ὁ κ. Ποῖδης ὅστις διατείνεται ἐνταῦθα ὅτι τὰ τῆς γλώσσης μεταβάλλονται ἀνεπιγνώστως, παρέθηκε κατωτέρω τὸ χωρίον τοῦ Benloew, ὃ ἀνωτέρω σελ. 193 ἀναγινώσκεται, καθ' ὃ καὶ ἡ συνείδησις καὶ ἡ πρόθεσις συνειργάσθη κτλ., δὲν βλέπει δὲ τὴν ἐκ τούτων ἀντίφασιν!

(2) Ὅτι οὐχὶ πάντοτε ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων πλάττεται ἡ γλῶσσα, ἀλλ' ὅτι καὶ νέον υλικὸν προσγίνεται, ἴδε ἀνωτ. σελ. 158.

μετ' αὐτῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου εἰς πνευματικὰς καὶ μὴ, ἀφοῦ πᾶσαι ἐκ τῆς συνειδήσεως ἦτοι τοῦ πνεύματος ἀπορρέουσι καὶ ὁρμῶνται, καὶ πᾶσαι κοινὴν ἔχουσι τὴν πρώτην αἰτίαν, τὰς ἐν ἡμῖν παραστάσεις. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκ τοῦ ἐκτὸς κόσμου κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους εἰς τὴν συνειδήσιν ἡμῶν εἰσερχόμεναι παραστάσεις εἶναι ἄπειροι καὶ οἱ συνδυασμοὶ αὐτῶν ὁμοίως ἐν ἡμῖν ποικιλώτατοι, διὰ ταῦτα καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἄπειρος, λ.χ. τὸ δίκαιον, τὰ πολιτεύματα, τὰ θρησκευματα, αἱ γλώσσαι κλπ. Τούναντίον ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμας μόνοι οἱ φυσικοὶ, οἱ χημικοὶ καὶ μηχανικοὶ νόμοι ἐφαρμόζονται ἀδιαλείπτως· τῶν ἐνεργειῶν δ' ὁμῶς τῶν νόμων τούτων οὐδεμία παράστασις ἀπολείπεται, αἰσθητὴ ἢ λαμβάνουσα, ἐν τινι μέρει τῶν φυσικῶν σωμάτων, οὐδὲ συμβαίνουσι φύσει συνδυασμοὶ τῶν παραστάσεων ἐν αὐτοῖς, ὅπως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· διὰ τοῦτο οἱ φυσικοὶ καὶ λοιποὶ νόμοι ἐπὶ τῶν ἀψύχων σωμάτων ἐνεργοῦσιν αἰεὶ ὁμοίως, ἀφοῦ οὐδεὶς ἄλλος νόμος ἐκ τῶν ἔσω ἀντενεργεῖ, ἐνῶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ συμβαίνει τούναντίον συνεργασία ψυχῆς καὶ σώματος εἰς πᾶσαν ἐργασίαν καὶ οὐχ ἥκιστα εἰς τὴν γλωσσικὴν δημιουργίαν. Ἐνεκα δὲ τῆς συνεργασίας καὶ συγκρούσεως ταύτης τῶν ἐξωθεν καὶ ἔσωθεν ἐνεργούντων ἡ αὐτὴ ἡ ὁμοία ἐπίδρασις τῶν τοῦ ἐκτὸς κόσμου φαινομένων ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον δὲν παράγει πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὰ αὐτὰ ἡ ὁμοία ἀποτελέσματα, ὅπως λ. χ. ἐπὶ τῶν ἀψύχων ὄντων. Διὰ τὴν λ. χ. ὁ ἐλάχιστος θόρυβος φέρει ἀσυνειδήτως τὴν χεῖρα τοῦ πολεμιστοῦ ἢ τοῦ ληστοῦ ἐπὶ τὸ ὄπλον ἢ τὸ ξίφος, τούναντίον δὲ τὴν τοῦ ἡσύχου πολίτου οὐχί; διότι αἱ παραστάσεις ἐκείνου αἰεὶ περὶ τὰ ὄπλα, τὴν ἀμυναν κττ. περιστρέφονται καὶ ἐξ αὐτῶν λαμβάνονται· ἐντεῦθεν αἱ τοιαῦται παραστάσεις αὐτοῦ εἶναι τοσοῦτον ζωηραὶ καὶ ἰσχυραί, ὥστε αὐταὶ κανονίζουσιν οὐ μόνον τὰς μεμελετημένας ἀλλὰ καὶ τὰς μηχανικὰς ἢ αὐτομάτους αὐτοῦ ἐνεργείας, τὸ ἐνστικτον αὐτοῦ ὡς εἶπεν. Ὅ,τι ἄρα εἶναι εἰς ἡμᾶς τοὺς ἡσύχους σκόπιμον, εἰς ἐκεῖνον εἶναι μηχανικόν, ἀλλ' αἰτία τούτου οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αἱ τοιαῦται ἐκείνου καὶ τοιαῦται ἡμῶν παραστάσεις, ἦτοι ὁ πνευματικὸς ἐκάστου πλοῦτος τῶν παραστάσεων.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον ὅ,τι εἶναι σήμερον συνειδητὸν αὔριον δύναται γὰρ γίνῃ ἀσυνειδητὸν· οὕτω λ. χ. ἡμεῖς ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ὀρθογραφοῦμεν τὰς λέξεις οὕτως ἢ ἄλλως, διὰ τοῦ ἐι ἢ ἢ οἱ

ἢ η, διὰ τοῦ αἰ ἢ ε, διὰ διττοῦ λλ ἢ διὰ ἀπλοῦ λ κττ. προσέχοντες τὸν νοῦν, ἐκ προνοίας καὶ συνειδητῶς, ἀφοῦ δὲ συνηθίσωμεν μετὰ μακρὰν ἀσκησιν, ἀσυνειδήτως, ἄνευ τινὸς προσοχῆς· προσοχὴ τοῦναντίον θ' ἀπρητεῖτο, ἂν διὰ λόγον οἰονδήποτε ἐσκοποῦμεν νὰ ἀνορθογραφήσωμεν αὐτάς. Ὡσαύτως ὁ μανθάνων νὰ νήχηται ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἐκτελεῖ τὰς ἀπαιτουμένας κινήσεις προμεμελετημένως καὶ συνειδητῶς, ἔπειτα δ' ἀσυνειδήτως καὶ ἀνεπιγνώστως. Καθόλου δὲ τοῦτο γίνεται ἐν πάσῃ ἐργασίᾳ εἰς ἣν ἐπὶ πολὺ ἡσκήθη τις, τ. ἔ. ἀπὸ συνειδητῆς καθίσταται ἀσυνειδήτος· ἀλλ' οὐχ ἥττον πάντοτε εἶναι ἐργασία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, πάντοτε τελεῖται καὶ κατὰ ψυχολογικοὺς νόμους, οὐχὶ μόνον κατὰ φυσικοὺς, καὶ σφόδρα θὰ ἐσφάλλετο ὁ κατὰ μόνους τοὺς φυσικοὺς νόμους ἐπιχειρῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ φαινόμενα ταῦτα. Ὅτι δὲ αἱ ἀσυνειδήτοι αὗται ἐνέργειαι τελοῦνται καθόλου εἰπεῖν ὁμαλώτερον τῶν συνειδητῶν, τοῦτο δὲν εἶναι λόγος ἀποχρῶν νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, ἀφοῦ ἡ αἰτία αὐτῶν εἶναι καὶ μένει πάντοτε ἡ αὐτή, τ. ἔ. ἡ ψυχὴ.

Διὰ ταῦτα σήμερον οὐχὶ τὸ προμεμελετημένον ἢ ἀπρομελέτητον, συνειδητὸν ἢ ἀσυνειδητὸν τῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν ἢ οὐ ψυχικόν λαμβάνεται ὡς βάσις διαιρέσεως. Πρὸς Paul σελ. 6 ἐνθ' ἄνωτ. «Ὡς χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῶν τοῦ πολιτισμοῦ ἐπιστημῶν ὀφειλομένον νὰ ὀνομάσωμεν τὴν ἐνέργειαν ψυχικῶν παραγόντων. Τοῦτο φαίνεται μοι ὁ μόνος δυνατὸς ἀκριβὲς χωρισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἅτινα ἐξετάζουσιν αἱ καθαρῶς φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. . . Τὸ ψυχικόν ἄρα στοιχεῖον εἶναι ὁ κυριώτατος παράγων ἐν πάσῃ κινήσει τῶν τοῦ πολιτισμοῦ ἐπιστημῶν, περὶ τοῦτον στρέφεται τὸ πᾶν, καὶ ἡ ψυχολογία τούτου ἔνεκα εἶναι ἡ πρώτη βᾶσις πάσης ὑψηλότερον ἐννοουμένης ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ».

Τοῦτου δ' ἔνεκα ἐξαιρουμένων τῶν φυσικομαθηματικῶν καὶ τῆς λογικῆς, ὧν οἱ νόμοι ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἴσχυον καὶ ἰσχύουν, διαίρουνται αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι εἰς ἱστορικοφυσικὰς καὶ εἰς ἱστορικοκοινωνικὰς ἢ ἱστορικὰς τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τῶν μὲν πρώτων, τῶν ἱστορικοφυσικῶν, τὰ ὑποκείμενα ἀνεπτύχθησαν, διεμορφώθησαν σὺν τῷ χρόνῳ, λ. χ. ἡ γῆ, τὰ ζῷα, τὰ φυτά, τὰ οὐράνια σώματα κλπ., ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις εἴτε ἱστορία αὐτῶν ἐτελέσθη καὶ τελεῖται ἀεὶποτε κατὰ νόμους φυσικοὺς, χημικοὺς, μηχανικοὺς, οὐχὶ δὲ κατὰ ψυχικοὺς. Τὰ πράγ-

ματα ταῦτα θὰ ἐγίνοντο καὶ ἂν μὴ ὑπῆρχε καθόλου ἄνθρωπος ἢ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Τῶν δὲ δευτέρων, τῶν ιστορικοκοινωνικῶν ἐπιστημῶν, τὰ ὑποκείμενα οὐ μόνον ἐμορφώθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀνωτέρω φυσικῶν, χημικῶν κλπ. νόμων συνειργάσθη καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἂν μὴ ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρχεν, αἱ ὑποθέσεις τῶν ἐπιστημῶν τούτων δὲν θὰ ὑπῆρχον· λ. χ. ἡ γλῶσσα, οἱ νόμοι, τὰ θρησκευμὰ κλπ. Ταῦτα ἐξῆλθον κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου λαβόντος καὶ λαμβάνοντος ἔξωθεν μόνον παραστάσεις κατὰ τοὺς φυσικοὺς κλπ. νόμους, διὸ λέγονται καὶ ἐπιστήμαι τοῦ πνεύματος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς κλάδοις παρατηρεῖται ἐξέλιξις (εἴτε ἀνάπτυξιν εἴτε ἱστορίαν ὀνομάζει τις ταύτην, οὐδὲν σημαίνει, εἶναι ἀγὼν περὶ λέξεων), ἀλλ' οἱ παράγοντες τῆς ἐξελιξέως ταύτης ἐν μὲν ταῖς ιστορικοφυσικαῖς ἐπιστήμαις εἶναι μόνον φυσικοί, χημικοὶ καὶ μηχανικοί, ἐν δὲ ταῖς τοῦ πολιτισμοῦ πνευματικαῖς πλὴν τῶν εἰρημένων συνεργάζονται καὶ οἱ ψυχολογικοὶ διὰ τὰς ἐν τῇ ψυχῇ παραστάσεις καὶ τοὺς συνδυασμοὺς αὐτῶν. Ὅτι δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ διακρίνη τις ἀκριβῶς ἐκάστοτε τὰς τῶν ἔξω νόμων ἐπενεργείας ἀπὸ τῶν ψυχολογικῶν εἶναι γνωστὸν εἰς πάντα ψυχολογήσαντα.

Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων κατέστη, ἐλπίζω, δῆλον α') ὅτι τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης οὔτε ξένον τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης δύναται νὰ εἶναι οὔτε ὅλως ἄλυτον θεωρεῖται, ἀλλ' ὅτι τούναντίον πρεσβεύεται ὅτι δύναται νὰ λυθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ταῦτα διὰ τῶν αὐτῶν καὶ σήμερον ἐνεργῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων· β') ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη δὲν περιορίζεται ἐν μόνῃ τῇ φωνητικῇ καὶ τῷ τυπικῷ, ἀλλ' ἐκτείνει τὴν ἐνέργειάν της ἐπὶ σύμπαντ' ἀνεξαιρέτως τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, ἥτοι καὶ ἐπὶ τὰ συντακτικὰ καὶ τὰ παραγωγικὰ καὶ τὰ σημασιολογικὰ καὶ τὰ λεξιλογικὰ κλπ.· γ') ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη καταλέγεται οὐχὶ εἰς τὰς φυσικὰς ἀλλ' εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας, ἅτε οὐ μόνον πρᾶγμα σὺν τῷ χρόνῳ ἀνελισσόμενον ἐξετάζουσα ἀλλὰ καὶ τοῦτο προϊόν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ὅπως καὶ πάντα τᾶλλα τοῦ πολιτισμοῦ μέρη. Πρὸς δὲ καὶ ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἱστορικῆς τοῦ πολιτισμοῦ ἐπιστήμης ταύτης δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἢ ἱστορικὴ, ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ ἐπαγωγικὴ λεγομένη, ἅτε ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἀπὸ

τῶν πραγμάτων, λαμβάνουσα τοὺς νόμους τοὺς διέποντας αὐτά. Ἄλλ' ἐπίσης κατεδείχθη καὶ τι ἕτερον, ὅτι ὁ κ. Ροίδης ἄτε οὔτε φιλόλογος οὔτε γλωσσικός ὢν, ἀγνοεῖ μὲν τὰ ἐξεταζόμενα τῆς γλώσσης φαινόμενα καὶ πράγματα, ἀγνοεῖ δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς γλωσσικῆς, τ. ἔ. ἀγνοεῖ πότε καὶ ὑπὸ τίνος προηγήθη ἐκάστη περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀρχὴ καὶ θεωρία, πῶς ἐβασανίσθη ἐκάστη, τίνες τούτων ἐνεκρίθησαν καὶ ἐγένοντο τῆς ἐπιστήμης κτῆμα ἀναφαίρετον καὶ τίνες πάλιν ἀπεδοκιμάσθησαν καὶ περιέπεσον εἰς λήθην παρὰ τοῖς ἀξίοις λόγου ἐπιστήμοσι, παραμένονσι δὲ καὶ πιστεύονται ἔτι παρὰ πάντα λόγον ὑπὸ τῶν ἰδιωτικῶς μὲν ἐχόντων πρὸς τὴν ἀληθῆ τῆς γλωσσικῆς κατάστασιν, λαβόντων δ' ὅπωςδῆποτε γνῶσιν τῶν τοιούτων θεωριῶν (1). Ἀγνοεῖ πᾶσαν ἐργασίαν γενομένην ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τοῦ Schleicher καὶ ἐξῆς, οὕτω δὲ συμβαίνει ὥστε ἐνῶ διὰ τοῦ Steinthal, Paul καὶ ἄλλων ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ ἱστορικαὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἐθεμελιώθη ἐπὶ τῆς ψυχολογίας, τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος ἐν ἀπάσαις ταύταις σπουδαιότητας θεωρηθέντος, ὁ κ. Ροίδης διατείνεται ὅτι ἡ γλωσσικὴ οὐδὲν ἔχει κοινὸν τῇ φιλοσοφίᾳ (2), ὑπάγεται δ' εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες πᾶσαι ἐξετάζουν πράγματα ἀλλότρια καθ' ὁλοκληκληρίαν πάσης ψυχικῆς ἐργασίας. Ἐπραξε δὲ τοῦτο διότι ἀγνοῶν πάντα ταῦτα εὐρὼν δὲ συγγραφεῖς τινὰς συμφωνοῦντας πρὸς ὃν προέθετο σκοπόν, τούτοις μὲν ἠκολούθησε, τοὺς δ' ἄλλους πάντας διὰ σιωπῆς ἀντιπαρῆλθε — πλὴν τοῦ Whitney καὶ Sayce, ὧν μνημονεύει μὲν, δὲν παραδέχεται δ' ὅμως τὰ διδάγματα — ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ δικηγόροι ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἀναφέρουσι μὲν τὰ ἄρθρα τῶν νόμων καὶ τὰς γνώμας τῶν νομοδιδασκάλων, ὧν αἱ γνώμαι φαίνονται

(1) Διδάσκων ποτὲ ὁ διάσημος ψυχολόγος Wundt περὶ τοῦ συστήματος τοῦ Ἑγέλου εἶπεν ὅτι ἐν Γερμανίᾳ οὐδεὶς σήμερον ἀσπάζεται αὐτό, μόνον δ' ἐν Πορτογαλίᾳ, ὡς μανθάνει, ὑπάρχει τις ὁπαδὸς τοῦ Ἑγέλου, ἅμα δὲ τῷ ῥήματι τούτῳ πάντες ἡδὺ ἐγέλασαν.

(2) Πόσον τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων ἀλλὰ καὶ ὑφ' ὧν ὁ Paul ἐν σελ. 12 σημ. διαλαμβάνει ὅτι ὀφειλομέν πάντες πάσῃ δυνάμει ν' ἀγωνιζώμεθα κατὰ τοῦ εἰσελάσαντος δυναμοῦ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης· καὶ ἐν σελ. 33 ὅτι «Ἐν τῇ ἀντιδράσει πρὸς ἀρχαιότεραν ἐξέτασιν τῆς γλώσσης, καθ' ἣν πᾶσαι αἱ γραμματικαὶ σχέσεις παρήχοντο ἐκ τῶν λογικῶν προέβησαν ἐπὶ τοσούτον, ὥστε ἐπεχίρηναν ν' ἀποκλείσουν ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς πᾶσαν τῆς λογικῆς ἀνάμειξιν. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν δύναται νὰ τύχῃ ἐγκρίσεως . . .».

εἶτε ἀληθῶς εἶτε καὶ ψευδῶς ὅτι συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως των, παρασιωπῶσι δ' ἐπιμελῶς πᾶσαν τυχόν ἐναντίαν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἄγνοια πάντοτε δὲν εἶναι μόνον δεινὸν ἀλλὰ καὶ θάρρους παρεκτικόν, διὰ τοῦτο δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ πρῶτον μὲν ὅτι πάντες πάντων τῶν χρόνων καὶ τῶν τόπων οἱ γλωσσικοὶ συμφωνοῦσι περὶ τῆς θέσεως τῆς γλωσσικῆς ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καίτοι εἰδομεν ἄνωτέρω σελ. 191 τὸν κ. Delbrück διδάσκοντα ὅτι οὔτε οἱ σύγχρονοι συνεφώνησαν τῷ Schleicher τὴν παραδοξολογίαν ταύτην προενεγκόντι οὔτε οἱ νῦν γλωσσικοὶ ἀποδέχονται αὐτήν, ὅπως καὶ ἄλλως ἀπεδείχθη διὰ τῶν παρατεθέντων ἐκ τοῦ Paul, Delbrück, Brugmann, Gabelenz, Sayce, Whitney. Ἐπειτα δ' ὅτι οὐδεμία διαφωνία ἐν τοῖς γλωσσικοῖς περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιστήμης ταύτης ὑπάρχει, ὅπως τις θὰ ἤκαζεν ἐξ ὧν ἐγὼ ἄλλοτε περὶ τοῦ Schleicher ἔγραψα, διότι πάντες, δικτείνεται, ἄλλως ἢ ὅπως ἐγὼ εἶπον ἐνόησαν τοὺς ὀργανισμοὺς ἐκείνους περὶ ὧν λέγεται ὅτι γεννῶνται, ἀναπτύσσονται καὶ ἀποθνήσκουν κατὰ νόμους ἰδίους ὡς πᾶν τὸ μετέρον ζῶν. (Καὶ ὅμως εἰδομεν τί λέγει περὶ τούτου ὁ Sayce καὶ ὁ Delbrück καὶ ὁ Gabelenz σελ. 182, 183, 191-2). Καὶ τέλος ἔψεξεν ἐμὲ ὡς παρανοήσαντα τὸν Schleicher, ὑπέβαλε δ' αὐτὸς τῷ Schleicher ἦν περὶ τῶν ὀργανισμῶν εἶχεν ὁ Bopp γνώμην.

Τὸ ζήτημα τοῦτο, ἂν δηλ. ἡ γλῶσσα μόνον κατὰ φυσιολογικοὺς νόμους μεταβάλλεται καὶ ἀναπτύσσεται, ὡς φυσικὸν τι προϊόν, ἢ ἂν τοῦναντίον κατὰ τε φυσιολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς, ἔχει πολλῶν μείζονα σπουδαιότητα καὶ δι' αὐτὴν τὴν γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν ἢ ὅσον θὰ ἐνόμιζέ τις ἄγνων τὰ ἡμέτερα, τούτου δ' ἔνεκα ἐνόμισα καθήκον μου ἀπαραίτητον νὰ ἐπιμείνω ἐπὶ μακρὸν εἰς φανεράν κατὰδειξιν τῆς γνώμης ὅτι πλὴν τῶν φυσιολογικῶν καὶ οἱ ψυχολογικοὶ νόμοι κανονίζουσιν αὐτήν. Οὐ πρό πολλῶν ἡμερῶν ἀνέγνων γνωστοῦ τινος κεκράκτου τὴν φοβεράν παραδοξολογίαν ὅτι τὰ τῆς γλώσσης δεικνύονται ὑπὸ φυσιολογικῶν ἀπαρχάτων νόμων. Εἰς ταῦτα ἀναφερόμενος ἔρωτᾷ ὁ κ. Κ. Παλαμᾶς ἐν Ἐφημερίδι Κορομηλᾶ τῆς 29 Ἰανουαρίου 1895 ὁρθῶς: «Ἡ μόρφωσις τῆς ποιητικῆς γλώσσης ἔθνους τινὸς ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἐκ τῶν φυσιολογικῶν νόμων, εἰς οὓς ὑπόκειται ἡ γλῶσσα αὕτη ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει της (1), ἢ ἐξαρ-

(1) Οὐδ' ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει ὑπόκειται ἡ γλῶσσα κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε

τάται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν (γρ. ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καθόλου), παρεμβαινόντα καὶ ἀποτυπῶντα ἐπὶ τῆς γλώσσης καὶ τὴν σφραγίδά του, σφραγίδα μὴ σχετιζομένην πρὸς τοὺς φυσιολογικοὺς νόμους;». Εἰς τὴν λογικωτάτην ταύτην ἐρώτησιν ἀπαντᾷ ὁ γεννάδας ἐκείνος μετὰ πολλοῦ θάρρους καὶ πλείονος ἀλογιστίας: «Ὁχι! δὲν εἶναι δυνατόν τοῦτο . . !».

Αὐτόδηλον δ' ὅτι ἂν κατὰ τὴν ἀσύστατον ταύτην θεωρίαν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντῃ ἀμέτοχος πάσης γλωσσικῆς μεταβολῆς, ἀφοῦ πᾶσαι αὗται τελοῦνται κατὰ φυσικοὺς ἢ φυσιολογικοὺς νόμους, τότε ἐπιβάλλεται ἡμῖν τὸ κῦρος τῶν νόμων τούτων ἀμειλίκτως, τότε ἐπὶ μόνων τῶν νόμων τούτων τὴν τήρησιν ἀνάγκη νὰ προσέχῃ ἀδιαπτώτως ὁ γράφων, καὶ πᾶσα ἀπὸ τούτων ἀπόκλισις θὰ εἶναι ἐπιστημονικὸς ἀσύγγνωστος σολοικισμός, ἢ μᾶλλον ἀδύνατος (μήπως δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἢ ἀκούσωμεν ἄλλως ἢ κατὰ τοὺς ὠρισμένους φυσικοὺς τῆς ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς νόμους;). ἂν δὲ τούναντίον μὴ εἶναι δρῶντες ἐν τῇ γλώσσῃ παράγοντες μόνοι οὗτοι ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ ἐπ' ἴσης ἰσχυροί, τότε ἡμεῖς δὲν θὰ καταπληττώμεθα ὑπὸ τῶν ἀλαζονευμάτων καὶ κραυγῶν τούτων, ἀλλὰ θὰ ἐξετάζωμεν τὰ πράγματα ἄνευ προκαταλήψεως καὶ φόβου καὶ θὰ ἴδωμεν πῶς ἔχουσι καὶ τί διδάσκουσι.

Καὶ τότε φαίνεται μοι πολλῆς ἀπορίας ἄξιον, πῶς ὁ κ. 'Ροίδης ἠδυνήθη νὰ περιορίσῃ μὲν τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην ἐν μόνοις τοῖς φωνητικοῖς καὶ τυπικοῖς φαινομένοις, νὰ διατείνηται δ' ὅμως ἔπειτα ὅτι τῆς ἐπιστήμης ταύτης οἱ νόμοι ἔχουσι κῦρος ἀπαράβατον καὶ ἀδιάσειστον καὶ ὡς πρὸς τὴν γραπτὴν γλῶσσαν, ἐν ἣ καὶ λεξιλογικὰ καὶ σημασιολογικὰ καὶ συντακτικὰ κλπ. πράγματα ἀνάγκη ἀπαραίτητος εἶναι νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν. Διότι πασίδηλον εἶναι βεβαίως ὅτι ὅπως οἱ φθόγγοι καὶ οἱ τύποι πεφυκώς, σεσηπώς, προκεχωρηκώς, γερονώς, τῆς νεώς, δεξάμενος, ἀφικόμενος, ἡ βαρύτης κττ. οὕτω καὶ μάλιστα πολλῶ μᾶλλον ἢ χρῆσις πολλῶν ἀρχαιοπινῶν λέξεων λ. χ. σχετιάζω, αἱ ἀγνωστότεραι σημασίαι, λ. χ. κολάζω = σωφρονίζω, γεγωνός = μεγαλοφώνως, κτλ. καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀρχαιοτρόπος σύνταξις καὶ πλοκὴ τῶν λέξεων καθιστῶσι τὸν λόγον καθόλου λεχθέντα μόνοις τοῖς φυσιολογικοῖς ἢ καθόλου φυσικοῖς νόμοις ἀλλὰ καὶ ταῖς ψυχολογικοῖς.

ἀρχαιοπρεπέστερον τ. ἔ. διαφορώτερον τοῦ συνήθους. Οὐδείς δύναται βεβαίως ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι φράσεις οἷον ἡ νεότης εἶναι πέλαγος πλήρης τρικυμίας, τὸ δὲ γῆρας πλήρες ἐνοχλήσεων εἶναι ἀρκετὰ σαφεῖς καὶ εὐληπτοὶ καὶ εὐφωνοί, εἰ καὶ πλήρεις τριτοκλίτων ὀνομάτων καὶ τύπων, ἀπηγορευμένων ὑπὸ τοῦ κ. 'Ροίδου· τούναντίαν δὲ φράσεις οἷον πασῶν ὅσας οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς ἐργαζόμεθα ἀρετὰς τῆς εὐσεβείας οὐδεμία εἶναι ὑπερτέρα, ἢ οἱ νεώτεροι ὀφείλουσιν γὰρ εἰλκωσι τοῖς πρεσβυτέροις καὶ ὁδοῦ καὶ ἔδρας εἶναι σφόδρα ἀπροσπέλαστοι εἰς τὴν διανοίαν τῶν ἀπαιδευτῶν, εἰ καὶ πάντες οἱ τύποι αὐτῶν εἶναι πρωτόκλιτοι καὶ δευτερόκλιτοι καὶ δὴ οὐκ ἀπηγορευμένοι.

Αὐτόδηλον δ' ὅμως εἶναι ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη, ἂν κατὰ τὸν ὅρισμόν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ κ. 'Ροίδου περιορίζεται ἐν μόνοις τοῖς τυπικοῖς καὶ φωνητικοῖς, οὔτε περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων οὔτε περὶ τῆς συντάξεως αὐτῶν καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν προτάσεων δικαιούται νὰ εἴπῃ τι μικρὸν ἢ μέγα. Καὶ ναὶ μὲν διαλαμβάνει ὁ κ. 'Ροίδης οὐκ ὀλίγα καὶ περὶ τούτων, λ. χ. ἐν σελ. 271 ὅτι «Συνήθη δύνανται ν' ἀποβῶσι μόνα τὰ πρὶν ἄγνωστα πράγματα μετὰ τοῦ οἰουδήποτε αὐτῶν ὀνόματος, οὐχὶ ὅμως καὶ νέα ὀνόματα παλαιῶν καὶ μὴ ἀνωνύμων πραγμάτων». Καὶ «νέον ὄνομα ἐπιδέχονται μόνα τὰ νέα πράγματα, πᾶσα ὅμως ἀπόπειρα ἀλλαγῆς τοῦ ὑπάρχοντος πανελληνίου, εἶναι ἐξ ἴσου μωρὰ, ἄσκοπος, γελοία καὶ ματαιὰ, ὡς ἂν ἐπεχειρεῖ τις νὰ πείσῃ Πέτρον τινὰ ἢ Γεώργιον ὅτι πρέπει νὰ μεταβαπτισθῇ Πρόδικος ἢ Γοργίας» (1). Καὶ 327 «Τὸ ἀληθινὸν ὅμως καὶ ἀσυγχώρητον σφάλμα ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὴν τυχὸν ἐσφαλμένην, ἀλλ' εἰς τὴν οἰανδήποτε τοιούτων (δηλ. ἀρχαίων) στοιχείων χρῆσιν»· ἀλλαχοῦ διαλαμβάνει περὶ τοῦ πλούτου τῶν γνησίων δημοτικῶν λέξεων, κλπ. κλπ., ἅτινα προφανῶς ἀναφέρονται εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς γλώσσης οὐχὶ εἰς τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς τύπους· ἐν δὲ σελ. 325 - 6 διδάσκει περὶ τῶν μέσων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐκείνων ὧν ὁ τύπος τίθεται «οὐ μόνον ὅταν τὸ ὑποκείμενόν ἐκτελῇ ἐνέργειαν ἐφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπιτρέπῃ νὰ ἐκτελεσθῇ παρ' ἄλλου ἢ ἐνέργεια ἐφ' ἑαυτοῦ» ἅπερ

(1) Ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ἀκριβῆ, κατανοεῖ ἕκαστος εὐκόλως, ἂν μόνον ἐνθυμηθῇ ὅτι ἂν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος καὶ ἐξῆς μὴ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὸν λόγον αὐτῶν ἀρχαίας Ἑλληνικὰς λέξεις ἀντὶ ξένων, ἢ γλώσσα ἡμῶν θὰ ἔδριβε σήμερον ξενισμῶν, ἢ θὰ ἦτο πτωχοτάτη.

ἐν μέρει ὀφθαλμοφανῶς ἀναφέρονται εἰς τὴν σημασιολογίαν· ἀλλαχοῦ δὲ πολλαχοῦ ὁμιλεῖ περὶ καλλιτεχνικοῦ λόγου κττ. κττ., πάντων τούτων ἀναντιλέκτως πραγμάτων παντάπασιν ἄλλοτρίων τῆς περιωρισμένης γλωσσικῆς αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων διαλαμβάνων ὁ κ. Ροΐδης ἐν ὀνόματι τῆς γλωσσικῆς, ἧς καὶ μόνης τὸ κύρος ἐπικαλεῖται εἰς λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, περιπίπτει προφανῶς εἰς μεγάλην ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτόν.

Τοῦτο δ' ἔπαθε διότι ἐν τῷ ὑπερβάλλοντι αὐτοῦ ζήλῳ, ὅπως μ' ἐξελέγξῃ διδάξαντα ὅτι ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος διεμορφώθη ὅποιος εἶναι σήμερον ἔνεκα ἱστορικῶν ἀναγκῶν καὶ δὴ ὅτι πᾶς περὶ αὐτοῦ λόγος ὀφείλει νὰ λαμβάνηται ἐκ τῆς ἱστορίας κττ. ἠθέλησε ν' ἀντιτάξῃ πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τούτους λόγους ἄλλους πολλῶ ἰσχυροτέρους, αὐτὸ τοῦτο φυσικοὺς· ἐντεῦθεν ἤρπασε μὲν προθύμως ἦν εὖρεν ἀπηρχαιωμένην θεωρίαν, καθ' ἣν ἡ γλωσσικὴ εἶναι θετική, φυσικὴ ἐπιστήμη, ἠναγκάσθη δ' ἵνα μὴ τὸ σφάλμα εἶναι προφανές, νὰ περιορίσῃ αὐτὴν ἐν μόνοις τοῖς φωνητικοῖς καὶ τῷ τυπικῷ, δὲν παρετῆρει δ' ὅμως κατὰ τὸν περιορισμὸν τοῦτον ὅτι ἡ τοιοιυτοτρόπως εὐνουχιζομένη καὶ ἀνάπηρος καθισταμένη γλωσσικὴ του σχεδὸν οὐδεμίαν πλέον εἶχεν ἐφαρμογὴν καὶ χρῆσιν προκειμένου περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Τοιαῦτα παθήματα πάσχουσι πάντοτε ὅσοι ἀνάγονται εἰς ξένα πέλᾳ καὶ ἀπαράσκευοι ἐπιλαμβάνονται τοιούτων ζητημάτων, ὅτε γίνονται εἰκότως θύματα τοῦ ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένου ἢ ἀντιγραφομένου δοκίμου ἢ συνηθέστερον ἀδοκίμου συγγραφέως.

Βεβαίως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἥτοι ἄλλο δικαίωμα ἔχει νὰ ὁμιλῇ ἐν ὀνόματι τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης ὅστις τῆς ἐπιστήμης ταύτης θεωρεῖ καθήκον νὰ ἐξετάσῃ πᾶσας τὰς τύχας καὶ πάντα τὰ φαινόμενα τῆς γλώσσης, διότι καὶ ἡ γραφομένη εἶναι μέρος τῆς ὅλης γλώσσης καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ νόμους ἱστορικοὺς, ψυχολογικοὺς κλπ. Διὰ ταῦτα ὁ Paul ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ βιβλίου του διαλαμβάνει περὶ τῆς κοινῆς γλώσσης. Τοῦ κ. Ροΐδου ἡ γλωσσικὴ τοσοῦτο μόνον θὰ ἡδύνατο νὰ μᾶς διδάξῃ, ὅτι ἂν τις ἀπειρεῖστο νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ζωὴν τὴν προφορὰν τοῦ Ἑλληνικοῦ υ (ὡς τοῦ Γαλλικοῦ u) ἢ τῶν διφθόγγων αι, ει, οι (ὡς αι, ει, οι, πρβλ. ἀηδόνη, λειμόνη, βόχθη) κτλ. καὶ δὴ νὰ ἀπαγγέλλωμεν συρρίζα, συγκόφτω, αιτία, εικόνα κττ. ἢ ἂν συνίστα τὴν χρῆσιν τῆς εὐκτικῆς τοῦ μονο-

λεκτικῷ παρακειμένου κλπ. κλπ., θὰ ἐματαιόπῳνει· οὐδαμῶς δ' ὅμως οὐδὲν περὶ τῆς χρήσεως σημασιῶν, λέξεων, συντάξεων κλπ. κλπ. ἅτινα ἀπαρτίζουν τὸ σπουδαιότατον καὶ μέγιστον μέρος πάσης γραφομένης γλώσσης.

Ἐπειτα πῶς ὁ κ. 'Ροίδης ὁ τοὺς φθογγικοὺς νόμους ἀνακηρύττων ἰσοδυνάμους τοῖς φυσικοῖς, θὰ δυνήθῃ νὰ ἐρμηνεύσῃ δι' αὐτῶν τὴν τροπὴν τοῦ με εἰς μι ἐν τῷ τέρατι *πλῶμι!* κττ. ἐν ᾧ λέγει (σελ. 311) ὅτι τὸ με ἐτράπη εἰς μι; πῶς τὴν συγκοπὴν τοῦ *οἶδασθα* εἰς *οἶσθα* (σελ. 177), κλπ. κλπ.; Καὶ πῶς ἀφοῦ ἐπ' αὐτῶν καὶ μόνων ἐστήριξε τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐκήρυξεν ὅτι πᾶν ὅ,τι δὲν συμφωνεῖ πρὸς αὐτοὺς εἶναι ἀπόβλητον, βάρβαρον κττ., ἔρχεται ἔπειτα (σελ. 393) καὶ λέγει ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς καθαρθείσης κατὰ τὰς ἰατρικὰς αὐτοῦ συνταγὰς γλώσσης «Βαρύτατα ἐλαττώματα εἶναι ἡ παραβλασις τῶν φθογγικῶν νόμων τῆς λαλουμένης καὶ ἡ ἐκ τῆς περιττοφωγίας δυσχρηστία εἰς καλλιτεχνικὸν λόγον»;, ὥστε οὐδ' αὐτὴ θὰ εἶναι κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης κατεσκευασμένη· ἀλλὰ τότε τί θὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ παρόντος γνωστοῦ κακοῦ δι' ἄλλου κακοῦ ἢ καὶ χείρονος ἔτι — διότι ἀγνοεῖται τὸ ποσὸν τῆς κακίας αὐτοῦ —;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ νόμου τῆς εὐκολίας.

Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ ὁ κ. 'Ροίδης ὑποστηρίζει τὴν ἀρχὴν καθ' ἣν ἡ διὰ τοῦ χρόνου ἐλάττωσις τοῦ μήκους τῶν λέξεων καὶ τοῦ πλήθους τῶν τύπων ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης λαλιᾶς, καὶ ὅτι ἡ ἐλάττωσις αὕτη εἶναι πάντοτε ἀνάλογος τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι δὲ τούτων οὐδεμία ὑπάρχει ἐξαίρεσις. Ταῦτα δ' ὅμως εἶναι τοσοῦτον ἐσφαλμένα καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα ἐναντία, ὥστε θαῦμα φαίνεται μοι πῶς ἀνὴρ εὐφυῆς οἷος ὁ κ. 'Ροίδης ἠδυνήθῃ νὰ δια-

τείνηται αὐτά· πάντως αἰτία τοῦ παραδόξου τούτου θὰ εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἔχει φιλολογικὴν παιδευσιν καὶ δὴ ἀγνοεῖ τὰ πράγματα τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης. Διότι ὅστις μετ' ἐπιμελείας τινὸς προσέσχε ποτὲ εἰς τὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης παθήματα, ἤξεύρει κάλλιστα ὅτι τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων τῆς γλώσσης ἡμῶν ὀλίγοι μὲν σχετικῶς ἐβραχύνθησαν, οἱ πλείους δὲ καὶ ἠυξήθησαν. Ἐπιθεωρήσωμεν τοὺς γραμματικοὺς τύπους καθ' ὁμάδας· οἱ τῆς πρώτης κλίσεως ἐν μὲν τῷ ἐνικῷ δὲν συνεστάλησαν, *τιμή-τιμῆς, θάλασσα-θάλασσας, μέλισσα-μέλισσας, γαρά-γαράς, μάνα-μάννας* κτλ. ἐν δὲ τῷ πληθυντικῷ ἠυξήθησαν ἢ κατὰ ἐν σ, *θάλασσες, μέλισσες, τιμές* ἢ κατὰ μίαν ὁλόκληρον συλλαβὴν *μαντᾶδες, μαθητᾶδες, φαφτᾶδες, ἀδερφίδες καὶ ἀδερφᾶδες, κεραῖδες, ποιητᾶδες, δεσπότιδες καὶ δεσποτᾶδες, κολυμβητιδες καὶ κολυμβητᾶδες, πρᾶματεντίδες καὶ πρᾶματεντᾶδες* κλπ. κλπ. Οἱ τῆς β' κλίσεως τύποι τῶν μὲν πλείστων ἀρσενικῶν ἢ μένουσιν ἀπαθεῖς, *ἄγγελος, δρόμος, θεός, ἄλλος - ἄγγελοι, δρόμοι, θεοί, ἄλλοι* κλπ. ἢ αὐξάνονται κατὰ μίαν συλλαβὴν ἐν τῇ γενικῇ πληθυντικῇ λ. χ. *τῶν ἀνθρώπων, τῶν δρόμων, τῶν Τουρκῶν, τῶν ἄλλων*· τῶν δ' οὐδέτερον εἰς *ων-ιν-ι* καὶ τῶν οὐσιαστικῶν ἀρσ. εἰς *-ιος* φαίνεται ἀληθῶς ὅτι ἐξέπεσε τὸ ο τῆς τελικῆς συλλαβῆς· ἀλλ' ἡ ἔκπτωσις αὕτη, ὡς ἐξαίρεσις τῆς καθόλου σωτηρίας πασῶν τῶν τελικῶν συλλαβῶν τῶν νεοελληνικῶν λέξεων ἐμφανιζομένη, εἶναι ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐξαίρεσεων ἐκείνων αἰτίνας ἀληθῶς εἰπεῖν χρησιμεύουν μᾶλλον εἰς κύρωσιν ἢ εἰς ἀνατροπὴν τοῦ νόμου ὑφ' ὃν ὑπάγονται. Διότι σήμερον εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησώς τινος, ὅτι ἡ ἔκπτωσις αὕτη ἐγένετο διὰ ξένην, Ἰταλικήν, ἐπίδρασιν (πρβλ. *Einleitung* σελ. 314 κέξ.), περιορισθεῖσαν ἐν μόνοις τούτοις· δι' αὐτῶν ἄρα δὲν ἀποδεικνύεται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νόμος ἐπικρατῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καθ' ὃν ἀποκόπτονται καὶ πίπτουν αἱ τελικαὶ ἢ ἄλλαι οἰκιδήποτε συλλαβαὶ καὶ βραχύνονται οἱ τύποι τῶν ὀνομάτων. Διὰ τῆς συνιζήσεως κατέστησαν ἀληθῶς τὰ οὐδέτερα ἐν τῷ πληθυντικῷ καὶ τῇ γενικῇ τοῦ ἐνικῆς μικρότερα κατὰ μίαν συλλαβὴν, *παιδιοῦ, παιδιᾶ, παιδιῶν*, ἀλλὰ πάλιν ἠυξήθησαν πολλὰ κατὰ ἐν σ, *παιδιῶν, σκυλλῶν*, καὶ πάλιν ὁμως οὐδ' οὕτως τὰ ὑποκοριστικά ταῦτα εἶνε βεβαίως βραχύτερα τῶν παλαιότερων πρωτοτύπων ὁ *παῖς*, ἡ *βίβλος*, ὁ *πούς*, ὁ *βοῦς*, ἡ *πλάξ*, ἡ *δάς*, ἡ *αὐλά* κλπ. Ἐπειτα ὅτε κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους ἐπλάσθησαν τὰ πο-

λυάριθμα υποκοριστικά (πρβλ. Ἀριστοφάνη), τότε βέβαια αἱ λέξεις ἠϋζάνοντο καὶ ἡ γλῶσσα θὰ ἐξεβαρβαροῦτο κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην! Τῶν δὲ τριτοκλίτων οἱ τύποι μάλιστα ἠϋζήθησαν· διότι πάντα ὅσων ἡ αἰτιατιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ ἐληγεν εἰς α καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις εἰς -αν, ἠϋζήθησαν κατὰ μίαν συλλαβὴν: ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ἡ ἐλπίδα, ἡ ρύχτα, ὁ μῆρας, ἡ πλάκα κτλ. καὶ ὁ πληθυντικὸς πολλῶν τούτων ὁμοίως φέρεται ἠϋξημένος· πρβ. βασιλεῖδες ἢ βασιλέιδες, ἀνδράδες (οὕτως ὁ Χριστόπουλος), μήνιδες, πατέριδες κτλ. Λοιπὸν καθόλου περὶ ἐλαττώσεως συλλαβῶν ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ γίνηται λόγος, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον περὶ αὐξήσεως αὐτῶν.

Καὶ ἐν ταῖς ἀντωνυμίαις καὶ ἐν τῷ ῥήματι ὁμοίως ἀποδείκνυται· πρβλ. ἐσύ, ἐμένα, ἐσένα, ἐτοῦτος, αὐτῆρος, τῶν ἄλλῳ, τῶν πολλῶν, μυιῆς, μυροῦ, ποιοῦ, ποιαῆς, ὁ ἕνας τὸν ἄλλο = ἀλλήλους, ποῖος ἀπὸ τοῦς δυό = πότερος κττ. Περὶ τοῦ ῥήματος διατείνεται ὁ κ. Ροῖδης (142) ὅτι καὶ ἀναλυθὲν ὅπως ἀνελύθη πάλιν κατέστη βραχύτερον· παρέβαλε δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μόνον περιφραστικούς τινας μέλλοντας. Ἄλλα ὅμως διδασκόμεθα, ἂν παραβάλωμεν πάντας ἢ τοῦλάχιστον πολλοὺς νεωτέρους τύπους τοῦ ῥήματος πρὸς τοὺς ἀρχαίους· ἦτοι πατάω, πατάεις, πατάει, πατούμενε, πατούσινε, ἐπατοῦσα, ἐπατοῦσε, ἐπατούσε, ἐπατούσαμενε, ἐπατούσατε, ἐπατήθηκα, ἐπατήθηκες, ἐπατήθηκατε, ἐπατηθήκαμενε, ἐπατηθήκατε, ἐπατηθήκατε κττ. κττ. Ἡ τὰ περιφραστικῶς λεγόμενα θὰ πατήσω, θὰ γράψω, θὰ ἐπατοῦσα, θὰ ἔγραφα, ἔχω πατημένον, ἔχω γραμμένον κττ. κττ.

Καθόλου ἄρα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξαίρεσει τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ καὶ Ἰκάρῳ φαινομένων ἡ ἐλαί, ἡ γραῖ, ἡ ραβδέ, ἡ μηλέ, ὁ Ἀνδρές, ὁ βορές, ὁ φορές, ὁ Κεραμές, ὁ πρινές, ὁ πλατανές, ὁ κερδές . . . (1), ἅτινα ὡς διαλεκτικοὶ νεωτερισμοὶ δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν προκειμένου περὶ κρίσεως τῆς καθόλου νεωτέρας Ἑλληνικῆς, οὐδεμία ἀπολύτως ἀπεβλήθη συλλαβὴ διὰ φωνητικὸν νόμον ἐλευθέρως ἐνεργοῦντα οὔτε ἀπὸ τοῦ τέλους οὔτε ἀπὸ τοῦ μέσου οὔτε

(1) Περὶ τούτων πρβλ. Ἀθηνᾶς Τόμ. Γ' σελ. 36 κέξ. Μόνον τὸ ὄνομα ὁ βασιλεὺς εὐχρηστοῦν καὶ ἐν Χίῳ καὶ ἐν Κυζίκῳ καὶ ἀλλαχοῦ δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι προήλθεν ἐκ τοῦ βασιλέως ὅπως τὰ ἀνωτέρω Κρητικὰ καὶ Ἰκάρια, ἀλλ' ἐκ τοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐπισήμου ὁ βασιλεὺς (-λέφς) κατ' ἀποβολὴν τοῦ φ.

ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν λέξεων, ὅτι δὲ τοῦναντίον διὰ ἀναλογίαν πλεῖσται λέξεις καὶ τύποι ἠϋξήθησαν. Μόνον ὅπου φωνητικὸς τις νόμος δὲν εἰργάζεται ἐλεύθερος ἀλλ' οἱ παρακείμενοι φθόγγοι ἢ αἱ περιβάλλουσαι λέξεις συνήρουν, ἐκεῖ παρατηρεῖται ἐλάττωσις τις. Τοῦτο συνέβη λ. χ. ὅπου ὑπῆρχεν ἄτονος φθόγγος *i*, παρέκειτο δὲ ὑγρὸν ἢ συριστικὸν λ. χ. *κορφή, στᾶρι, σπερνός, περβόλι* κττ. καὶ ὅπου ἐν ἀρχῇ ἀσθενεῖς φωνήεντες φθόγγοι *i, e*, διὰ τὸν Sandhi, τ. ἔ. διὰ τὴν ἐν τῇ συντακτικῇ συνεκφορᾷ σύγκρουσιν ἀπεβλήθησαν, ἢ ὅπου δι' ἀναλογίαν ἢ δι' ἀνομοιώσιν ἀπεβλήθη συλλαβὴ τις, λ. χ. ὁ γούμερος, ἡ μέρα, ἡ κοδέσποινα, τὸ νύχι κτλ., δάσκαλος, σιδάζω κτλ., δεμέρος διότι δένω, θὰ δέσω, κομμέρος διότι κόφτω, θὰ κόψω κτλ., ἡ παράδει διότι ἡ κόλασι κτλ. περὶ ὧν διὰ πολλῶν διελάθον ἐν Einleitung σελ. 321 κέξ. καὶ 348. Ὁμοίως διὰ τῆς συνιζήσεως ἐξηφανίσθη πολλαχῶς μία συλλαβὴ ἔκ τε τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκ τοῦ μέσου τῶν λέξεων, πρβλ. *ἰατρός, ἰόθος, ἰά σου* = (ὕ)γειά σου), *ἀγκαλιάζω, παιδίά, ἀμπέλια* κτλ. ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε πολυάριθμοι γραμματικοὶ τύποι οὔτε πᾶσαι αἱ λέξεις, ἀλλὰ μόνον εὐάριθμοι σχετικῶς ὑπέκυψαν τοῖς παθήμασι τούτοις, τῷ Sandhi, τῇ ἀνομοιώσει, τῇ ἀναλογίᾳ, τῇ συνιζήσει, ἐπῆλθε δὲ αὐξήσις ἄλλων καὶ μάλιστα παμπόλλων γραμματικῶν τύπων, διὰ ταῦτα πάντα καὶ ἀμφίβολον καθόλου εἶναι ἂν ἐν συνόλῳ αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν δοκίμων χρόνων μέχρις ἡμῶν ᾗτοι ἐν διαστήματι 2,000 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐβραχύνθησαν, πάντως δὲ περὶ γλωσσικοῦ καθολικοῦ νόμου καθ' ὃν σὺν τῷ χρόνῳ αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης κατ' ἀνάγκην συστέλλονται, οὐδεὶς δύναται νὰ γίνηται λόγος. Ὡστε τὸ γλωσσικὸν ἀξίωμα τοῦ κ. Ροΐδου καθ' ὃ «ὥς ἐκ τοῦ μήκους τῶν ὁδόντων γνωρίζεται ἡ ἡλικία τῶν ἱππων, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ μήκους τῶν λέξεων δύναται νὰ ὀρισθῇ καὶ ἡ τῶν γλωσσῶν, πλὴν μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι ἀντὶ μακροτέρων γίνονται βραχυτέροι· ἐφ' ὅσον ἡ γλῶσσα γηράσκει. Ὁ δὲ γλωσσικὸς οὗτος κατὰ τοῦτο διαφέρει τῶν γραμματικῶν, ὅτι δὲν ἐπιδέχεται ἐξαιρέσιν καμμίαν» (1) σελ. 50, ἀποδείκνυται ὅτι ἔχει ἐξαιρέσεις πραγματικὰς παμ-

(1) Λ.χ. *ἱππος-ἱππᾶριον, κόρη-κοράσιον, λέμβος-λεμβάδιον, ἀργύριον-ἀργυρίδιον, λέξις-λεξειδιον, λόγος-λογόδιον* κττ. κττ.!

πόλλας καὶ ταύτας ἐκ τῆς ἡμετέρας γλώσσης, καὶ δὴ ὅτι δὲν εἶναι ἀληθές.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως γίνεται κατὰδηλος ἡ ἀτοπία τῆς θεωρίας ταύτης ἂν, καθὼς λέγει ὁ κ. Ροΐδης, ἐν τῇ γλώσσῃ ἀδιαλείπτως ἡ πρόοδος γίνηται δι' ἀποβολῆς στοιχείων καὶ σμικρύνσεως τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων, καὶ ἂν αἱ παρατεθεῖσαι Ἰνδικαὶ πολυσύλλαβοι λέξεις παριστῶσιν ἡμῖν τὴν παλαιοτάτην βαθμίδα τῆς παραδόσεως, πηλίκαι ἄρα θὰ ἦσαν αἱ λέξεις τῆς παλαιοτάτης Ἰαπετικῆς γλώσσης κατὰ τὴν πρὸ τοῦ χωρισμοῦ τῶν γλωσσῶν περίοδον; καὶ πρὸς τούτοις ἐπειδὴ ὅσῳ ἀπωτέρω χωροῦμεν, τοσούτῳ μείζους λέξεις κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἀνάγκη νὰ ὑποθέτωμεν, πηλίκαι θὰ ἦσαν αὗται ἔτι παλαιότερον κατὰ τοὺς γλωσσοπλαστικούς χρόνους; Βεβαίως θὰ ἡριθμουν δεκάδας συλλαβὰς ἐκάστη. Καὶ ποῦ ἄρά γε εὖρον αὐτάς οἱ κατὰ τὴν πρώτην, τὴν γλωσσοπλαστικὴν περίοδον, ἄνθρωποι ἐκεῖνοι; Τὴν ἀτοπίαν ταύτην νομίζει ὁ κ. Ροΐδης ὅτι αἶρει ὑποθέτων, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω σελ. 157 σημ., ὅτι τῶν παλαιοτάτων ἀνθρώπων ἡ γλωσσοπλαστικὴ ἐνέργεια ἦτο διάφορος τῆς τῶν νῦν, καὶ ὅτι κατὰ τὸν Schleicher «Εἰς τὸν βίον πάσης γλώσσης διακρίνονται ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων δύο στάδια, τὸ τῆς αὐξήσεως αὐτῆς κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ τὸ τῆς μειώσεως κατὰ τοὺς ιστορικοὺς. Ὅσον μᾶλλον ἀναπτύσσεται τὸ πνεῦμα, κατὰ τοσοῦτον τείνει ν' ἀποσεισῇ τὸν ζυγὸν τοῦ ἥχου. . . ».

Τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῆς εἰς δύο στάδια διαιρέσεως τῆς γλώσσης, τὸ πρῶτον τῆς δημιουργικῆς ἀκμῆς ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις καὶ τὸ δεύτερον τῆς παρακμῆς ἐν τοῖς ιστορικοῖς, ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ πολὺς Οὐμβόλδος ἐν τῇ περιφήμῳ Εἰσαγωγῇ αὐτοῦ (1), οὖσαν

(1) Περὶ τοῦ Οὐμβόλδου λέγει ὁ Benfey ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Γλωσσικῆς σελ. 521 τάδε: «Ἐπειδὴ τοῦ Γουλιέλμου Οὐμβόλδου ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις κεῖται ἐν τῇ μέσῳ τῶν δύο τάσεων, ὧν ἡ μὲν ἐπεκράτει κατὰ τὸν παρελθόντα ἡ δὲ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα (τότε μὲν ἡ φιλοσοφικὴ, ἰδιαίτερος Καντιανή, πρὸ πάντων ὑποκειμενικὴ, ἐκ τῶν προτέρων, νῦν δὲ ἱστορικὴ, ἀντικειμενικὴ), διὰ τοῦτο οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἐμφανεῖται ἀσυνειδήτως τὸν ἀγῶνα ὃν ἀμφότεραι αἱ τάσεις ἡγωνίζοντο. Εἰ καὶ ἡ ἱστορικὴ διεύθυνσις ἡ κατισχύσασα ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς γλώσσης δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐξασκήσῃ ἐπ' αὐτὸν τὴν μεγάλην αὐτῆς δύναμιν καὶ εἰ καὶ αὐτὸς οὗτος ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνώσῃ ἀμφοτέρας, οὐχ ἦτο δὲν ἦτο ἱκανῶς ἰσχυρὸς, ὥστε νὰ μεταρρυθμίσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν φιλοσοφικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ἐν ᾧ εἶχε παιδευθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ. . . καὶ τινες τῶν ἀντιφάσεων, τῶν ἀσαφειῶν καὶ τῶν πεπλανημένων

δὲ σύμφωνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Hegel, ἡσπάσθη καὶ ὁ Schleicher, ἀλλ' εἶναι ψευδής, καὶ σήμερον ὑπ' οὐδενὸς τῶν λόγου ἀξίων γλωσσικῶν ἀναφέρεται εἰ μὴ ἵνα ἐπικριθῇ καὶ ἀπορριφθῇ. Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 157-8. Καὶ ἀληθῶς πῶς δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ γυμνόποδες ἢ καὶ γυμνοὶ ὅλως, οἱ ἄοικοι καὶ ἄγριοι ἔτι προπάτορες ἡμῶν, οἱ παλαίοντες ἄοπλοι καὶ γυμνοὶ πρὸς πάντα τὰ δεινὰ τῆς φύσεως καὶ τὰ θηρία τῶν ἐρήμων, θὰ ἠυκαίρουν ἵνα, καθὰ λέγει ὁ Οὐμβόλδος, ἀσχολῶνται μᾶλλον περὶ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ἢ περὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἥτοι τὴν δῆλωσιν τῶν δηλωτέων; Ἄν σήμερον οἱ ἄνθρωποι ἐξαίρουμένων τῶν λογίων, τῶν γραφόντων καὶ τῶν ποιητῶν, ἂν σήμερον οἱ φυσικοὶ ἄνθρωποι, μηδέποτε σκέπτονται περὶ τῆς γλώσσης μὴδ' εὐκαιρῶσι νὰ ἐργάζωνται εἰς βελτίωσιν ἢ πλουτισμὸν αὐτῆς, πῶς ἔμελλον νὰ πράττωσι τοῦτο οἱ παλαιότατοι ἐκεῖνοι; Διατεινόμενος δὲ ὁ κ. Ροΐδης ταῦτα δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης περιπίπτει εἰς νέαν προφανῆ ἀντίφασιν, διότι διὰ τούτων ἀκριβῶς αἶρει ὅπερ ἀνωτέρω παρεδέχτο, τὸ ἀνεπίγνωστον τῆς γλωσσοπλαστικῆς ἐνεργείας. Καὶ ὅμως εἶναι σήμερον πασίγνωστον, ὅτι ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος καθὼς οὐδὲ τὸ μικρὸν παιδίον πρὸς ὃ παραβάλλεται συχνά, καὶ νέαν λέξιν καὶ νέον τύπον καὶ νέαν σημασίαν ἢ σύνταξιν κτλ. ἂν πλάττη, οὐδέποτε πράττει τοῦτο ἐπίτηδες, ἐκ προνοίας, ἵνα πλάσῃ τι διαρκές καὶ μόνιμον καὶ πλουτίσῃ δι' αὐτοῦ τὴν γλῶσσαν. Οὗτος ἀρκεῖται, ἐκπληρῶν τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς, νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἐκφραστέον ὅπως δύναται· ἂν δὲ τὸ δημιουργηθὲν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τύχῃ νὰ κριθῇ ἀρμόδιον ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων αὐτό, καὶ τύχῃ μιμήσεως, τότε ἐγκριθὲν, ὡς εἶπεῖν, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν γίνεται δεκτὸν εἰς τὸν γλωσσικὸν θησαυρόν. Ταῦτόν συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν ξένης τινὸς λέξεως· ἦτοι ὁ πρῶτος μεταχειρισθεὶς ξένην τινὰ λέξιν ἐν τῇ λόγῳ του, δὲν σκοπεῖ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπείγόμενος νὰ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του καὶ στερούμενος καταλλήλου ἐγχωρίου ἐκφράσεως, καταφεύγει χάριν τῆς στιγμιαίας ἀνάγκης εἰς τὴν ξένην λέξιν. Ἐὰν δὲ αὕτη πληροῖ ἀληθῶς κενὸν τῆς γλώσσης καὶ τύχῃ μιμήσεως,

δοξασίων αὐτοῦ συνίστανται μάλιστα ἐν τούτῳ ὅτι ἀμφοτέραι αἱ διευθύνσεις αὗται ὅταν ἐφαρμοσθῶσιν, ἐμφανίζουσιν ἐν τισι σχέσεσιν ἀδιαιλάτους ἀντιθέσεις, ὧν τὸ ἀσυμβίβαστον αὐτὸς οὗτος καθαρῶς δὲν διέβλεπεν».

ἐγκριθῇ τρόπον τινά ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, εἰσάγεται εἰς τὴν γλῶσσαν. Ἐὰν δὲ σήμερον ταῦτα οὕτως ἔχωσι — καὶ ἔχουσι προφανῶς οὕτως — οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει πείθων ἡμᾶς ὅτι ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις τὰ πράγματα ἐτελοῦντο ἄλλως (1).

Πρόσθετε τούτοις ὅτι καθὰ σήμερον ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται, ἡ κλίσις καθόλου εἰπεῖν στηρίζεται ἐπὶ συνθέσεως, τ. ἔ. τὰ νῦν σχέσεων μόνων γραμματικῶν δηλωτικὰ στοιχεῖα ἦσαν πρὸ τῆς συνθέσεως ἐκείνης ἐννοιῶν σημαντικά. Ταῦτα συνεξεφέροντο ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐκ τῆς συγχῆς καὶ αἰεὶ ὁμοιοτρόπως γινομένης ἐν τῇ προτάσει συνεκφορᾶς τούτων ἐπῆλθε κατὰ μικρὸν ἡ συγκόλλησις αὐτῶν καὶ ἡ κατασκευὴ λέξεων καὶ τύπων ὅποιοι πρόκεινται ἡμῖν. Ἀλλὰ προφανῶς ἡ τοιαύτη συγκόλλησις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φθορὰ τῶν συγκεκολλημένων. Ἴδου τί λέγει ὁ Paul ἐν σελ. 298 « Παντάπασι ἀπόβλητος εἶναι ὁ συνήθης χωρισμὸς τῆς Ἰαπετικῆς κλίσεως εἰς περίοδον ἀνοικοδομίας καὶ εἰς περίοδον πτώσεως. Τοῦτο ὃ λέγουσιν ἀνοικοδομίαν ἐπιτυγχάνεται διὰ μόνης τῆς καταστροφῆς αὐθυπάρχτων πρότερον στοιχείων, καὶ ὅπερ λέγουσι πτώσιν καὶ φθοράν, εἶναι ἀπλούστατα ἡ περαιτέρω ἀνέλιξις τῆς αὐτῆς λειτουργίας. Ἀνοικοδομία κατορθοῦται τῇ βοηθείᾳ τῆς συντάξεως καὶ δύναται νὰ τεληθῇ ἐν πάσῃ γλωσσικῇ περιόδῳ, καὶ τὸ νέον ἀνοικοδομηθὲν ἔρχεται εἰς ἀναπλήρωσιν ὅταν ἡ πτώσις ὑπερβῇ μέτρον τι ».

Ἐπειτα καὶ τόδε λεκτέον: ἂν ᾗτο ἀληθές ὅτι σὺν τῇ ἡλικίᾳ τῶν γλωσσῶν σμικρύνονται αἱ λέξεις καὶ τοῦτο πάντοτε κατ' ἀναλογίαν τῶν χρονικῶν διαστημάτων, ἔδει πασῶν τῶν Ἰαπετιδῶν συγγενῶν γλωσσῶν αἱ λέξεις νὰ ἔχουν τὸ αὐτὸ μέγεθος, ἀφοῦ πᾶσαι ὁμοίως εἶναι συνέχεια τῆς πάλαι ποτὲ ὑπαρξάσης μιᾶς ἐκείνης γλώσσης. Δὲν ἐγέννησε βεβαίως ἐκείνη διαδοχικῶς τὴν μίαν καὶ ἔπειτα τὴν ἄλλην, ὅπως αἱ μητέρες τὰς θυγατέρας αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ πρότερον μία γλῶσσα

(1) Ὁ Paul ἐν σελ. 149 τοῦ βιβλίου του γράφει « Ὅπως ἐν τῇ φυσικῇ ἐξελλίξει τῆς γλώσσης οὕτω καὶ κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν αὐτῆς οὐδέποτε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρχε σκοπὸς δημιουργίας μονίμου τινὸς ὀργάνου ἀνακοινώσεως. Μόνη ἡ ἀνάγκη τῆς στιγμῆς παράγει νέον φθόγγων σύμπλεγμα. Ἀλλ' ἂν τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἅμα παραχθὲν ὁ ἀπολεσθῇ ἢ ἂν θὰ παραμείνῃ ἐνεργόν, τοῦτο κρίνεται ἐκ τοῦ ποιοῦ του καὶ πολλῶν ἄλλων περιστάσεων ». Καὶ σελ. 340 « ὁ πρῶτος μεταχειρισθεὶς ξένην λέξιν, δὲν σκοπεῖ συνήθως νὰ καταστήσῃ αὐτὴν εὐχρηστον ἐν τῇ γλώσσῃ του. Ἰκανοποιεῖ ἀπλῶς τὴν στιγμιαίαν ἀνάγκην τῆς συνεννοήσεως ».

διεσχίσθη ἔπειτα εἰς πολλὰς· πᾶσαι ἄρα ἔχουν τὴν αὐτὴν ἡλικίαν καὶ πασῶν τούτων αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι κατὰ τὸν γλωσσικὸν νόμον τοῦτον, τὸν οὐδεμίαν, ὡς λέγεται, ἐπιδεχόμενον ἐξαίρεσιν, ὥφειλον ἀναγκαιῶς νὰ εἶναι ἰσομεγέθεις. Ὅτι δὲ τῆς μιᾶς παρεδόθησαν ἡμῖν παλαιότερον φιλολογικὰ ἔργα ἢ τῆς ἄλλης, τοῦτο οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν· βέβαια ἡ γραφὴ δὲν μεταβάλλει τὸν νόμον. Τὸ ῥηθὲν δὲ περὶ τῶν συγγενῶν Ἰαπετίδων ἰσχύει προφανῶς καὶ περὶ τῶν Νεολατινικῶν γλωσσῶν ἰδιαιτέρως καὶ οὕτω καθεξῆς· ἤτοι καὶ αὗται ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἰσομεγέθεις λέξεις, ὅπερ δὲν συμβαίνει· τούτου τεκμήρια δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσαγάγω.

Ἄλλ' ὁ κ. Ροΐδης ἐπήνεγκε καὶ ὅτι κατὰ λόγον τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ προβαίνει ἡ καταστροφὴ αὕτη, καὶ ἰσως θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι διὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ συγγενεῖς Ἰαπετίδες γλῶσσαι καθὼς καὶ αἱ Νεολατινικαὶ διαφέρουσιν ὅπως διαφέρουσιν. Ἄλλ' ὅμως οὐδ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀληθής, ὅπως αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν. Ἀρκεῖ δηλ. τις νὰ ἐνθυμηθῇ, ὅτι τῆς Λατινικῆς γλώσσης αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι ἐπὶ Πολυβίου ἦσαν πολλῶ μᾶλλον μεταβεβλημένοι ἢ οἱ τῆς Ἑλληνικῆς, ὥστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου 209, «*τηλικαύτη ἡ διαφορὰ γέγονε τῆς διαλέκτου καὶ παρὰ Ῥωμαίοις τοῖς νῦν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ὥστε τοὺς συνετωιάτους ἔνια μόλις ἐξ ἐπιστάσεως διευκρινεῖν*». Καίτοι ὁ μὲν ἑλληνικὸς κόσμος εἶχε διαπράξει ἀληθῶς θαύματα ἐν τε τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ καθόλου ἐν τῇ πολιτισμῷ, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐλάχιστα.

Καὶ αὗται δὲ αἱ διάλεκτοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὥφειλον νὰ ἀναπτυχθῶσι παντάπασι διαφορῶς, ἂν ἡ θεωρία αὕτη ἡλῆθευεν. Ἦτοι ἡ μὲν τῶν δραστηρίων καὶ εὐτραπέλων Ἰώνων τῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης τῶν γραμμάτων τηλικαῦτα κατορθωσάντων ὥφειλε νὰ ἔχῃ σφόδρα περιστάλῃ, ἡ δὲ τῶν βαρέων καὶ βραδυκινήτων Δωριέων καὶ πρὸ πάντων τῶν Λακωνῶν (περὶ ὧν ἴδε Θουκυδίδου Α' 70) ἦκιστα. Καὶ ὅμως τὰ πράγματα διδάσκουσιν ὅλως ἄλλοιᾶ, τ.ἔ. ὅτι ἡ τῶν Ἰώνων διάλεκτος ἐφίλει τὰ ἀσυναίρετα, ἡ δὲ τῶν Δωριέων καθ' ἕπερ σχεδὸν καὶ ἡ τῶν δραστηριωτάτων Ἀθηναίων τὰ συνηρημένα καὶ ἡλαττωμένα τὸν ὄγκον. Καὶ πάλιν ἡ τῶν Ἀθηναίων (περὶ τῆς δραστηριότητος τῶν ὁποίων ἴδε Θουκυδίδην ἐνθα ἀνωτέρω) ἔπρεπε κυρίως νὰ μεταβληθῇ κατὰ τὸν Σ', Ε' καὶ Δ' π.Χ.

αἰῶνα. Καὶ ὁμῶς εἶναι σήμερον πασίγνωστον ὅτι αὕτη ἀπὸ Σόλωνος μέχρι Δημοσθένους ἐλάχιστον σχετικῶς μετεβλήθη, καίτοι τὸ «δαιμόνιον πτολίεθρον», τὸ «ἔρεισμα Ἑλλάδος» κατὰ Πίνδαρον τηλικαῦτα κατώρθωσεν ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἔργα, ὅποια οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἐν τοσούτῳ χρόνῳ. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τεκμήριον τοῦ ὅτι ἡ θεωρία τοῦ κ. Ροῖδου αὕτη εἶναι πλημμελὴς καὶ ἀσύστατος, παρέχει τοῦτο μὲν ἡ καθόλου εἰπεῖν μακρὰς λέξεις καὶ μέγαν πλοῦτον τύπων διασφύζουσα Ἑλληνική, τοῦτο δὲ ἡ βραχυτάτας λέξεις καὶ μεγάλην πενίαν τύπων παρέχουσα Ἀλβανική, εἰ καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες καὶ τὸ πάλαι ἀνέπτυξαν θαυμάσιον πολιτισμόν, ὥστε μετὰ δικαίας τῷ ὄντι ὑπερηφανίας ἀπεκάλουν πάντας τοὺς ἄλλοφύλους βαρβάρους, καὶ διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέχρι τῆς χθὲς ἔτι διετέλεσαν ὁ μόνος πεπολιτισμένος λαός, τὸ ἄλλας ὡς εἰπεῖν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ οὔτε τὸ πάλαι οὔτε ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις μέχρι σήμερον παρήγαγόν τι λόγου ἄξιον (1). Ὁμοίως εἶναι σφόδρα παρηλλαγμένη ἡ γλῶσσα τῶν Κελτῶν, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Περσῶν, καίτοι πάντες οὗτοι δὲν ἐπρωταγωνίστησαν βεβαίως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐγένετο ἡλίου φαινότερον, ὅτι ὁ κ. Ροῖδης ἐσφάλη ὑποστηρίξας τὰ ἀσύστατα ταῦτα· αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἄγνωσθαι αὐτὰ τὰ πράγματα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀνελίζει πείθεται ἄλλοις καὶ λαμβάνων παρ' ἐκείνων ἀταλαιπώρως ὅ,τι νομίζει χρήσιμον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ μεταφέρει εὐκόλως εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. Ἐντεῦθεν τὰ μὲν παραδείγματα αὐτοῦ εἶναι ἐσφαλμένα καὶ στηρίζονται ἢ ἐπὶ ἐσφαλμένων ἐτυμολογιῶν ἢ ἐπὶ ἀγνοίας τῶν χρόνων ὧν προϊόντα προφέρει, αἱ δὲ παρεχόμεναι μαρτυρίαι εἶναι ἀνθρώπων ἐπίσης ἡμιτελῆ φιλολογικὴν παιδείαν κεκτημένων καὶ οὐχὶ κατ' ἐπαγω-

(1) Ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ πλεῖστον ἐχώρησεν εἰς τὴν ἀλλοίωσιν καὶ φθορὰν τῶν ἀρχαίων φθόγγων καὶ τύπων καὶ δὴ πλείστας ἔχει μονοσυλλάβους λέξεις, δύναται μὲν καὶ ὁ ἄπειρος τῆς γλώσσης ταύτης εὐκολώτατα νὰ μάθῃ εἰπτῶν ἐν βλέμμα ἐπὶ τὴν Γραμματικὴν τῆς γλώσσης ταύτης τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ G. Meyer ἐκδοθεῖσαν ἢ εἰς τὸ Ἐτυμολογικὸν αὐτοῦ λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, ἐδίδασκε δὲ διαρκῶς τοῦτο καὶ ἀνὴρ γνώστης ἄριστος τῶν κατὰ τοὺς Ἀλβανούς, ὁ φίλος K. X. Βάμβας ἐν Παρνασσῷ Γ' 291 εἰπὼν ὅτι «Ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα τείνει φυσικῶς νὰ εἶναι βραχεῖα καὶ ἀποκεκομμένη, συγκριτικὴν δὲ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν παρουσιάζει τὸ ἰδίωμα τῆς Γαλλικῆς πρὸς τὴν Λατινικὴν . . .».

γῆν, ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀπὸ πασῶν τῶν γλώσσων τῆς γῆς, ὡς ὤφειλον, συναγόντων τοὺς γενικοὺς περὶ γλώσσης νόμους, ἀλλὰ περιοριζομένων ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ (ἥτις δι' ἄλλας εἰδικὰς αἰτίας, λ. χ. τὴν ποικίλην λαῶν καὶ φυλῶν ἀνάμιξιν, τὸν ἰδιάζοντα αὐτῇ τονισμὸν κλπ. κλπ. κατῴρθωσεν ἀληθῶς νὰ περιστείλῃ τὰς λέξεις σφόδρα), καὶ ἐκ ταύτης λαμβανόντων καὶ καθολικευόντων ἀτόπως τὰ ἐν αὐτῇ παρατηρούμενα. Διὰ τοῦτο οὔτε τοῦ Paul οὔτε τοῦ Gabelenz οὔτε τοῦ Brugmann οὔτε τοῦ Delbrück κλπ. μαρτυρίαν τοιαύτην παρέθηκεν ὁ κ. 'Ροίδης, διότι ἐκεῖνοι ἤξεύρουν τὰ πράγματα καὶ δὲν περιπίπτουν εἰς τοιαύτας παραδοξολογίας, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν. Διότι δὲν ἠδύναντο βεβαίως ἐκεῖνοι ν' ἀναγράψουν, ὅπως ὁ κ. 'Ροίδης πράττει, τὰ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις τῆς Ἰνδικῆς φιλολογίας κακοζήλως ἀναπτυχθέντα ἐν τῇ γραπτῇ, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ προφορικῇ γλώσσῃ, καὶ πᾶν μέτρον ὑπερβάντα σύνθετα καὶ νὰ παραστήσουν αὐτὰ ὡς τὰ πρῶτα τῶν Ἰαπετίδων γλώσσων καθόλου καὶ τῆς Ἰνδικῆς εἰδικῶς μαρτυρία· ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἤξεύρουν κάλλιστα ὅτι τὰ παλαιότατα μνημεῖα τῆς Ἰνδικῆς γραμματείας, λ. χ. τὸ Rig-vēda καθὼς καὶ τὰ ἄλλα vēda παρέχουσι λέξεις μικράς, ὁποίας καὶ ἡ Ἑλληνική, ὅτι δὲ ἐνῶ ἐν τῇ φυσικῇ τοῦ λαοῦ γλώσσῃ, τῇ λεγομένῃ prakritā, αἱ λέξεις καθόλου εἰπεῖν μᾶλλον ἐφθείροντο, ἐν τῇ λεγομένῃ Sanskritā, τ. ἔ. τῇ γραφομένῃ, τῇ τελείᾳ, τῇ δοκίμῳ, ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ἡ μανία αὕτη τῶν συνθέτων, ἥτις, ὅπως πάντες οἱ συρμοί, πολλὰ ἐγέννησεν ἄτοπα καὶ οὐχ ἥκιστα τὰ τερατώδη ἐκεῖνα σύνθετα ἄτινα ὡς ὀρυκτὰ μαμμούθεια ἐνόμισεν ὅτι ἀνεκάλυψεν ὁ κ. 'Ροίδης.

Πολλῶ δὲ χεῖρονα εἶναι τὰ ἐν σελ. 67 κέξ. ἀναγραφόμενα παραδείγματα δῆθεν συγκοπῆς, λ. χ. τὸ oracula, circulum, spectaculum, περὶ ὧν λέγεται ὅτι προῆλθον κατὰ συγκοπὴν ἐκ τῶν oracula, circulum, spectacula· ἐνῶ ἐπ' ἀληθείας τούναντίον ἀληθεύει. Ταῦτὸ ῥητέον καὶ περὶ τοῦ dixisti-dixti, διότι καὶ τούτων δὲν παρήχθη τὸ βραχύτερον ἐκ τοῦ πληρεστέρου, ἀλλ' εἶναι ἀδελφοὶ τύποι ὅπως ὁ Osthoff ἐν Παρακειμένου σελ. 217 κέξ. ἐδίδαξεν. Ἐπίσης ψευδὲς εἶναι ὅτι τῶν προομηρικῶν Ἑλλήνων πάντα τὰ ῥήματα ἔληγον εἰς -μι· σφόδρα δὲ παράδοξος φαίνεται μοι ἡ ἐν σελ. 70 ὑποσημείωσις, ἐν ᾗ γίνεται παραπομπή περὶ τούτου εἰς πάντας τοὺς γραμματικούς καὶ ἰδίως εἰς τὸν Victor Henry. Διότι ἀφοῦ πρῶτος ὁ μακα-

ρίτης Scherer πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τοῦ βιβλίου του Zur geschichte der deutschen sprache σελ. 229 κέξ. ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι ἀρχαιοῦθεν τὰ ῥήματα τῶν συγγενῶν γλωσσῶν ἦσαν διηρημένα εἰς δύο τάξεις, τὴν τῶν εἰς -ω καὶ τὴν τῶν εἰς -μι, καθὰ περίπου ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διδάσκει, ἔκτοτε κατὰ μικρὸν ἡ προφανὴς αὕτη ἀλήθεια κατίσχυσε καὶ σήμερον οὐδεὶς πλέον πιστεύει τάναντία. Οὕτω καὶ ὁ Brugmann καὶ ὁ G. Meyer καὶ ὁ Victor Henry οὐδὲ λέξιν γράφουσι περὶ προτεραιότητος τῶν εἰς -μι (πρβλ. Victor Henry § 86 (τῆς 4ης ἐκδόσεως) καὶ § 269, G. Meyer² § 443, K. Brugmann² § 111). Πῶς λοιπὸν γίνεται εἰς αὐτοὺς παραπομπὴ περὶ τούναντίου, ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ νοήσω. Ὅτι δὲ τὰ Αἰολικὰ *φίλημι, αἶνημι, στεφάνωμι, ὄρημι* κτλ. δὲν εἶναι ἀρχαία κληρονομία διασωθεῖσα ἀπαθὴς ἐν τῇ διαλέκτῳ ταύτῃ, ἀλλὰ νεωτερικὰ κατ' ἀναλογίαν πλάσματα, ἐδίδαξε πειστικώτατα ὁ Richard Meister Ἑλλην. Διαλ. Τόμ. Α' σελ. 177 καὶ πάντες ἔκτοτε ἐπίσθησαν αὐτῷ.

Ἐπίσης εἶναι ἐσφαλμένον ὅπερ λέγει ὁ κ. Ῥοῖδης ἐν σελ. 71 ὅτι διὰ τῶν Ὀμηρικῶν *βλήμενος, δέχμενος* κττ. πιστοῦται, ὅτι ἔκτοτε χρονολογεῖται ὁ κατὰ τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ ἄγών· διότι ταῦτα δὲν εἶναι παρακειμένου χρόνου, ἀλλ' ἀορίστου, ὅπως ἦδη πρὸ ἐτῶν ἐδίδαξεν ὁ Johannes Schmidt ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Kuhn Τομ. KZ'. σελ. 320 κέξ. καὶ πάντες ἠκολούθησαν αὐτῷ. Οὐδ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλλον τὸν ἀναδιπλασιασμόν. Διατί δὲν ἐπιστῶθη τοῦτο διὰ παραδειγμάτων; Τερατωδέστερα δ' εἶναι τὰ ἐν σελ. 76-7 λεγόμενα α' Ἀντί: τὰ *τέρατα*, τὰ *κέρατα* κτλ. ἔλεγον (οἱ Ἀττικοὶ συγκόπτοντες βέβαια) τὰ *τέρα*, τὰ *κέρα*, τὰ *κρέα*, . . . τὴν εἰκόνα ἠκρωτηρίαζον εἰς *εἰκῶ*, τὸν Ποσειδῶνα εἰς Ποσειδῶ, τὰς γηραιάς, *γραιάς* ἢ *γράας* συνέτεμνον εἰς *γραιῦς*, . . . ἀντὶ οἱ *βόες* καὶ τοὺς *βόας* ἔλεγον οἱ *βοῦς* τοὺς *βοῦς*, ταυτίζοντες χάριν μονοσυλλαβισμοῦ τῶν δύο πτώσεων τὰς καταλήξεις (1), . . . τὸ *οἶδα* εἰς *οἶσθα* κ κλπ. Ἐν σελ. 154 μανθάνομεν ὅτι τὸ *δέω* σημαίνει *χρειάζομαι* καὶ τὸ *ἦς ἢ* εἶναι τύ-

(1) Πόσον ἐσφαλμένη εἶναι ἡ δοξασία ὅτι οἱ Ἕλληνες χάριν μονοσυλλαβισμοῦ ἠδύναντο ποτε νὰ πράξουν τοιοῦτόν τι, ὅποιον λέγει ὁ κ. Ῥοῖδης, μανθάνει τις εὐκόλως ἐνθυμούμενος ὅτι ἀκριβῶς μονοσύλλαβα ὀνόματα ἐλάχιστα ἔχει ἡ νεωτέρα Ἑλληνική! πρβλ. Foy ἐν Rezenberger Beiträge Τομ. IB'. σελ. 67 κέξ.

ποι τοῦ εἶμι καὶ τοῦ ἔημι καὶ τοῦ ἤμμαι! Ἐν σελ. 78 λέγεται ὅτι οὐχὶ οἱ Ἑλληνες ἀλλ' οἱ ἐλληνισταὶ (οἱ στερούμενοι δηλ. γλωσσικοῦ αἰσθη-
ματος) ἔλεγον τοὺς δεδιπλασιασμένους παρακειμένους καὶ ὑπερσυντε-
λικούς τεταμίευμαι, ἐπεπαρῶντο, ἐκδεδητημένη, ὁμώμοται, προεληλυ-
θυῖα κττ. Καὶ ὁμῶς πρβλ. τεταμίευται παρὰ Λυσία Α' 3, Ὑπερείδ.
Α' 4, 10, ἐπεπαρῶντο παρ' Αἰσχίνῃ Β' 154, ἐκδεδητημένη παρὰ
Θουκυδίδῃ Α' 132, ὁμώμοται παρὰ Δημοσθ. Κ' 159, Ἀριστοφ.
Λυσιστρ. 1007, ὁμώμονται Ἀνδοκ. Α' 98· τοῦ δὲ προελήλυθα δὲν
κρίνω ἀναγκάσιον νὰ καταγράψω παραδείγματα. Ἐν σελ. 79 διδά-
σκεται ὅτι τὸ ἦσμεν προῆλθεν ἐκ τοῦ ἦδαιμεν, ὅπερ ἡ ὁλως ἀνύπαρ-
κτον ἢ μεταγενέστερον καὶ πολλῶ τοῦ ἦσμεν νεώτερον, πρβλ. Blass
ἐν Γραμματικῇ Kühner Α' σελ. 16'). Ἀπέναντι τηλικούτων σφαλ-
μάτων, ἅτινα ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ συγχω-
ρήσωμεν εἰς τὸν πρὸς ἡμᾶς περὶ τούτων συζητοῦντα, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν
ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ μόνον λόγον συγγνώμης δύναται τις νὰ προ-
βάλλῃ τὸ ὅτι ὁ κ. Ροίδης δὲν εἶναι φιλόλογος, μικρὸν βεβαίως σημαί-
νουςι τὰ εἰς τὰς ἄλλας γλώσσας ἀναφερόμενα λάθη, λ.χ. τὰ ἐν σελ.
45 ἀναγραφόμενα ὡς Ἰνδικὰ brathar, swastra, dhuitar ἀντὶ bhrā-
tar, svasar, duhitar ἢ patni ἀντὶ patnī· ἡ ἢ ἐν σελ. 40 ἐσφαλ-
μένη ἀναγραφὴ τῶν συγγενῶν λαῶν «οἱ Πέρσαι, Ἰνδοί, Λατῖνοι,
Γότθοι, Ἰθῆρες, Κέλται, Γερμανοὶ καὶ Σλαῦοι», ἐν ἣ παρελείφθησαν
μὲν οἱ Ἀρμένιοι, Ἀλβανοί, Βαλτικοὶ καὶ τινες ἄλλοι μικροὶ λαοὶ τῆς
Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ὡς οἱ Μεσσάπιοι, Βένετοι, Θράκες, Φρύγες, Λυ-
δοί, Γεωργιανοὶ κλπ., ἐδιχάσθησαν δ' οἱ Γερμανοὶ εἰς Γερμανοὺς καὶ
Γότθους, ὠνομάσθησαν δ' οἱ Λατῖνοι ὡς τὸ μόνον τῆς Ἰταλικῆς χερ-
σονήσου συγγενὲς ἡμῶν φύλον, παρελείφθησαν δὲ τὰ λοιπὰ φύλα τῶν
Ὀμβρων, Ὀσκων, Φαλίσκων κλπ., ἀνεμίχθησαν δὲ πάλιν ἀτόπως οἱ
Ἰθῆρες, οἵτινες ὅπως καὶ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀπόγονοι αὐτῶν
Βάσκοι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἰαπετικὴν ὁμοφυλίαν· πρβλ. Συνόψεως
Ῥωμαν. Φιλολογίας Α' 324 κέξ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἀπεδείχθη ὅτι 1) ὁ
δῆθεν νόμος τῆς σμικρύνσεως τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων ἀναλόγως
τῆς ἡλικίας αὐτῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαλούντων αὐτάς ἐθνῶν
εἶναι ἀσύστατος, ὅπως καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ θεωρητικῶν λόγων
καθίσταται πιθανόν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων διὰ τῶν πραγμάτων ἀποδεί-

κνυται πασιφανώς· 2) ἡ θεωρία περὶ τοῦ χωρισμοῦ δύο περιόδων ἐν τῇ φυσικῇ ἀναπτύξει τῆς γλώσσης, τὴν προϊστορικὴν τῆς δημιουργίας καὶ τὴν ἱστορικὴν τῆς φθορᾶς, εἶναι ἐπίσης ἀπόβλητος· 3) αἱ λέξεις ἐκεῖναι καὶ οἱ τύποι ὅσας ὡς ἀρχαιοτάτας δῆθεν, ὡς πρῶτα παραδείγματα τῆς παλαιοτάτης τῶν Ἰνδῶν γλώσσης προήνεγκεν ὁ κ. Ροῖδης, καθὼς καὶ πλείστα ἄλλα ἐκ τῆς Λατινικῆς καὶ Ἑλληνικῆς παρατεθέντα τεκμήρια τοῦ ἐπικρατοῦντος δῆθεν ἀείποτε ἀγῶνος πρὸς ἐλάττωσιν τῶν λέξεων, εἶναι ἄτοπα. Διὰ τούτων, ἐννοεῖται, δὲν διατεινόμεαι ὅτι δὲν συμβαίνουσιν ἀποβολαὶ φθόγγων καὶ τύπων ἐν ταῖς γλώσσαις σὺν τῷ χρόνῳ, ἀλλ' ὅτι τοῦτο οὔτε νόμος καθολικὸς πασῶν τῶν γλωσσῶν εἶναι, ὅπως λέγει ὁ κ. Ροῖδης, οὔτε ἐν πάσαις ὁμοιοτρόπως τελοῦνται τὰ πάθη ταῦτα καὶ ἐν ἴσῳ βαθμῷ. Τοῦτο κρέμαται ἐκ τοῦ τονισμοῦ, ἐκ τῆς μίξεως διαφόρων ἔθνων καὶ ἐκ μυρίων ἄλλων ἱστορικῶν λόγων. Αὐτόδηλον δ' ὅτι ὅπου δι' ἑλλειψιν τῶν τοιούτων αἰτίων αἱ παθήσεις αὗται δὲν ἐπεγένοντο, ἀλλὰ τὰ παλαιὰ στοιχεῖα ἐσώθησαν ὅπως ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἐκεῖ οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει δι' ὃν πρέπει νὰ εὐχεται τις τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν καὶ νὰ νομίζῃ τοῦτο πρόοδον, ἀτοπώτατον δὲ βεβαίως εἶναι νὰ νομιζῇται ὅτι ὅ,τι ἰδιάζει ὀλίγαις γλώσσαις εἶναι κοινὸς πασῶν νόμος καὶ βίᾳ ν' ἀναζητῇται ἐν αὐταῖς, ἀφοῦ καὶ τούναντίον, ἤτοι καὶ αὐξήσεις τῶν τύπων καὶ τῶν λέξεων συμβαίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πολλαπλῇ ἢ τελειότης τῶν γλωσσῶν.

Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ὁ κ. Ροῖδης πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ τελειότης πάσης γλώσσης εἶναι ἀνάλογος τῆς ἀπλότητος τοῦ τυπικοῦ, τ. ἔ. ὅσῳ πενέστερον τὸ τυπικὸν γλώσσης τινός, τοσούτῳ τελειότερα εἶναι. Τὸ ἐκ πρώτης ὀψews παράδοξον τοῦτο αἰτιολογεῖ λέγων ὅτι διὰ τὴν πτωχείαν τῶν τύπων γίνεται χρῆσις ἀναλύσεως καὶ

ὅτι διὰ τῆς ἀναλύσεως ἡ σαφήνεια εἶναι πολλῶ μείζων ἢ διὰ τῶν μονολεκτικῶς ἐκφραζομένων. «Ἡ σαφήνεια, λέγει, εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀνάλογος τῆς τελειότητος τῆς ἀναλύσεως, ἥτοι τῆς ἐκφράσεως πάσης σχέσεως διὰ λέξεως χωριστῆς, ὁ δὲ βαθμὸς ἀκριβείας, ὁ ἀπαιτούμενος παρὰ τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης, ἥτο τι ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν φύσιν τῆς συνθετικῆς αὐτῶν γλώσσης» (85). Καὶ «πολὺ σαφέστερον τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν ἐκφράζουσιν αἱ νεώτεραι *pāsar* σχέσιν διὰ λέξεως χωριστῆς» (95). Καὶ «εἰς ὅλας τὰς γλώσσας ἡ ἱκανότης πρὸς τὴν δῆλωσιν τῶν γραμματικῶν σχέσεων εἶναι ἀπολύτως ἡ αὐτὴ καὶ ὅλως ἄσχετος πρὸς τὴν δαψίλειαν ἢ πενιχρότητα τοῦ τυπικοῦ ἢ καὶ τὴν τελείαν ἑλλειψιν κλιτικῶν καταλήξεων» (108). Καὶ σελ. 82 «αἱ ἀλλοιώσεις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι κοιναὶ εἰς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς γλώσσας, μοιραία καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ παντὸς ἱστορικοῦ παθήματος, ἀνάπτυξις σπέρματος φυσικοῦ, μεταβολὴ ἐγκειμένη εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης λαλιᾶς. Τοῦτο κηρύττει ἡ ἐπιστήμη καὶ τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία». Καὶ 80 «Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων ἐπὶ τὰς γλώσσας δύναται νὰ ὁμοιωθῇ πρὸς τὴν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπὶ τὰ φυτά. Καύσων καὶ ψυχρος, βροχὴ ἢ ξηρασία, χάλαζα ἢ πλήμμυρα, δύνανται νὰ ἐπισπεύσωσιν ἢ νὰ βραδύνωσι τὴν ὀρίμανσιν τοῦ καρποῦ ἢ καὶ νὰ καταστρέψωσι τὴν συγκομιδὴν, κατ' οὐδένα ὁμῶς τρόπον νὰ μεταβάλῃ τοὺς ἀπαραβάτους τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς καρποφορίας νόμους. Οὐχὶ ὀλιγώτερον τούτων ἄκαμptos εἶναι ὁ διέπων τὴν γλωσσικὴν ἀλλοίωσιν νόμος τοῦ ἐλάσσονος κόπου» (1). Καὶ σελ. 93

(1) Ὁ κ. Ῥοῖδης πανταχοῦ τοῦ βιβλίου του κάμνει μεγάλην κατάχρησιν τῶν παραβολῶν κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτι ἐν ἐπιστημονικοῖς βιβλίοις ἄτοπος εἶναι ἡ χρῆσις αὐτῶν, τούτου μάρτυρα θὰ προσαγάγω τὸν αἰδιμον Whitney, ὅστις ἐν Ἀναγνωσμ. σελ. 14 διδάσκει: «Θὰ ἀποβάλω κατὰ δύναμιν ἐκ τοῦ λόγου μου πάσας τὰς μεταφορικὰς λέξεις καὶ φράσεις, πάντας τοὺς φιλοσοφικοὺς καὶ γλωσσικοὺς ἐπιστημονικοὺς τεχνικοὺς ὅρους καὶ θὰ προσπαθῶ νὰ ὁμιλῶ ἐν ἀπλῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ. Τῆς διαδομένης δοξασίας, ὅτι δῆθεν ἡ γλῶσσα καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα εἶναι περιεκαλυμμένα ὑπὸ μυστηριώδους σκότους, αἰτία κατὰ μέγιστον μέρος εἶναι ὅτι κατὰ τὰς γλωσσικὰς ἐρεῦνας καὶ ἐρμηνείας γίνεται ὑπερβάλλουσα χρῆσις μεταφορικῶν ἐκφράσεων, αἵτινες μᾶλλον ἐπὶ ἀναλογιῶν ἢ ἐπὶ γεγονότων στηρίζονται καὶ τὰ πράγματα ἅτινα ὀφείλουσι νὰ παραστήσωσι, περιβάλλουσι διὰ φωτὸς ἀμυδροῦ καὶ φανταστικοῦ ἀντὶ νὰ ἐξαίρῃσι τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἀκριβῆ γνωρίσματα αὐτῶν». Καὶ ὁ Paul ἐν σελ. 3 διδάσκει ὅτι ἀνάγκη προσοχῆς «ἵνα μὴ μεταφορικῶς μεταφέρωμεν τὰ ἐν ἄλλαις

«Πολὺ τελειότερα πρότυπα ἀναλυτικῆς ἀκριβείας (τῶν Σλαυικῶν καὶ Γερμανικῶν γλωσσῶν) εἶναι αἱ Νεολατινικαὶ γλῶσσαι, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἡδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν Νεοελληνικὴν...» (Benloew).

Καὶ τώρα ἐρωτᾶται: εἶναι ἄρα γε αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα ἀληθῆ; Εἶναι ἀληθές ὅτι καθὰ αἱ Νεολατινικαὶ γλῶσσαι οὕτω καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ κατέστη πρότυπον τελείας ἀναλύσεως, ὅπως διδάσκει μὲν ὁ Γάλλος Benloew, πείθεται δ' αὐτῷ καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. Ροΐδης; Ἀληθές εἶναι ὅτι οὗτος τοσαύτας παρέθηκε μαρτυρίας ὥστε οὐδεμίαν βεβαίως περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων του θὰ ἀφῆκεν ἀμφιβολίαν ἐν τοῖς — οὐκ εἰδόσι τὰ πράγματα, διότι οἱ εἰδότες αὐτὰ δὲν δύνανται βεβαίως νὰ πεισθῶσιν αὐτῷ ταῦτα.

Κατὰ πρῶτον παρατηρῶ ὅτι πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι αὗται εἶναι ἡ Γερμανῶν γλωσσικῶν πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων τελευτησάντων λ.χ. τοῦ Grimm, τοῦ Schleicher κττ., ἡ Γάλλων ἐπαναλαμβάναντων ἀταλαιπώρως τὰ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἐκείνων παλαιότερον λεχθέντα καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἀπαρχαιωθέντα. Οὐδαμοῦ πάλιν γίνεταί μνεῖα τοῦ Brugmann, τοῦ Delbrück, τοῦ Paul, τοῦ Gabelenz, τοῦ Gröber κλπ. νεωτέρων, διότι οὗτοι δὲν λέγουν οὐδ' ἡδύναντο νὰ εἴπωσι ταῦτα. Οἱ παλαιότεροι ἄρα ἐκεῖνοι ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν ἰδίων γλωσσῶν, αἵτινες ὄντως δεικνύουν τοιαῦτα φαινόμενα, καὶ ἐρμηνεύοντες κατὰ δύναμιν αὐτὰ ἐπλασαν τὴν ἄτοπον ἐκείνην θεωρίαν, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ Αἰθίοπες θὰ ἐπλαττον τοὺς θεοὺς αὐτῶν μέλανας καὶ οἱ βόες ὁμοίως βοῦς, καθὰ εὐφυῶς παρατήρησεν ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος. Οἱ δὲ νεώτεροι ὁρμώμενοι ἐν τοῖς κατ' ἐπαγωγὴν συλλογισμοῖς αὐτῶν ἀπὸ εὐρυτέρας πείρας καὶ ἀπὸ ψυχολογικῶν ἀκριβῶν παρατηρήσεων δὲν δύνανται νὰ πρεσβεύωσιν οὔτε ὅτι ἐν τῇ ἀναλύσει κεῖται πολλῷ μείζων σαφήνεια ἢ ἐν τοῖς μονολεκτικοῖς, οὔτε ὅτι ἡ ἱκανότης εἰς δῆλωσιν τῶν γραμματικῶν σχέσεων εἶναι ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις ἡ αὐτὴ κτλ., διότι ταῦτα εἶναι ἀπλούστατα ἀναλήθη. Οὗτοι ἤξεύρουσιν ὅτι καὶ ἡ κατὰ πρῶτον συγκόλλησις αὐθυποστάτων

ἐπιστήμης κτηθέντα πορίσματα ἐπὶ τὴν γλωσσικὴν, δι' ὧν οὐδὲν ἄλλο κατορθοῦται ἢ αἱ ἀληθῶς ἐξερευνηταὶ πραγματικαὶ σχέσεις νὰ καλύπτονται». Καὶ ἐν σελ. 11 «ὅστις δὲν μεταχειρίζεται τὸν ἀναγκαῖον κόπον εἰς τὸ σκέπτεσθαι, ἵνα ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῆς λέξεως, οὐδέποτε θ' ἀνυψωθῇ εἰς ἐλευθέραν προκαταλήψεων θεωρίαν τῶν πραγμάτων. Ἡ ψυχολογία ἐγένετο ἐπιστήμη ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐπαυσε ν' ἀναγνώριζεν τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ὡς τι πραγματικόν...».

λέξεων και ὁ ἀπαρτισμὸς οὕτω λέξεων κλιτῶν ἐγίνετο χάριν σαφηνείας καὶ σήμερον ἀκόμη ἀδιαλείπτως πλάττονται ποικίλαι καταλήξεις δηλωτικαὶ γραμματικῶν σχέσεων ὁμοίως χάριν σαφηνείας. Ἐπειδὴ ἄρα πᾶσα ἡ γλωσσοπλαστικὴ ἐνέργεια καὶ κατὰ τὴν γλωσσογονικὴν περίοδον καὶ μετὰ ταῦτα διαρκῶς κατὰ τοὺς αὐτοὺς ψυχολογικοὺς νόμους ἐγίνετο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ γίνηται καὶ ἀείποτε ἡ σαφηνεία καὶ ἀκρίβεια κατ' αὐτὰς τὰς ἐργασίας ἐπιδιώκεται, εἶναι ὅλως παράλογον νὰ ὑποθεθῇ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τὸ πάλαι συντιθέντες καὶ καταρτιζόντες τὸ τυπικὸν καθίστων τὴν γλῶσσαν ἀσαφῆ. Ἄν δὲ τυχὸν σήμερον τὰ συντεθειμένα ἐκεῖνα φαίνονται ἡμῖν ἀσαφῆ, τοῦτο οὐδὲν θαῦμα. Εἶναι γενικὸς νόμος, καθ' ὃν τὰ κατὰ πρῶτον σαφῆ καὶ ἐναργῆ καὶ ἐμφαντικά, εἴτε μονολεκτικά εἴτε περιφραστικά εἶναι, σὺν τῷ χρόνῳ ἀποβάλλουσι τριβόμενα τὰς ἀρετὰς ταύτας καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐπιζητεῖται σαφεστέρα ἐκφράσις· πρβλ. τὰ σημερινὰ ἀπ' ὀπίσω του ἀντὶ τοῦ μεταγενεστέρου ὀπίσω του, ὑπαγε ὀπίσω μου, ἀπὸ πάντων του ἀντὶ ἐπάνω (ὄρους), τὸ Ὀμηρικὸν ἐξ ἐμέθεν ἀντὶ ἐμέθεν μόνου κλπ. Ἄλλ' ἡ ἀμαύρωσις αὕτη δὲν χωρεῖ ἰσοταχῶς ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις. Ὅπου οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀνέμιχθησαν μετ' ἀλλογλώσσων, ὅπου οἱ λαλοῦντες γλῶσσαν τινα δὲν εὗρον κατὰ τὴν ἄφιξίν των εἰς ἣν κατέκνησαν χώραν, ποικίλα φῦλα συγχωνευθέντα ὑπ' αὐτῶν, καθόλου ὅπου ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς κινεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ γλῶσσα, οἱ ἄνθρωποι, ἦσαν ἐξ ἀρχῆς καὶ διετέλεσαν μέχρι τοῦ νῦν ὁμοειδεῖς καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀμιγεῖς ἀλλογλώσσων, ἐκεῖ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων μεγάλη πιθανότης ὅτι ἡ ἐξέλιξις ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῶν προϋπαρχόντων, δὲν προβαίνει οὕτω ταχέως ὅσον ὅπου οἱ ἐναντίοι ὄροι ἐπεκράτησαν, καὶ δὴ ὅτι τὸ ὅλον θὰ φέρῃ συντηρητικὸν χαρακτῆρα, (πρβλ. Συνόψεως Ῥωμαν. φιλολογίας Α' 329).

Πρὸς τούτοις εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ νόμος τῆς φειδοῦς τοῦ κόπου ἢ τῆς εὐκολίας ἐν τῇ προφορᾷ δὲν ἐμφανίζεται ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις ὁμοιοτρόπως· ἰδοὺ τί λέγει περὶ τούτου ὁ Paul σελ. 53-4 α' Ἡ αἰτία δι' ἣν ἡ πρὸς ἀλλοίωσιν τάσις ἐκασταχοῦ μᾶλλον ἐπὶ τὰδε ἢ ἐπ' ἐκεῖνα ἄγει, δὲν δύναται νὰ ζητηθῇ ἀλλαχοῦ ἢ ἐν τούτῳ ὅτι ἡ ἐπὶ τὰδε ἀλλοιώσις εἶναι εὐκολωτέρα εἰς τὰ ὄργανα τοῦ λαλοῦντος. . . Ἄλλ' ἡ εὐκολία αὕτη ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν σχέσεων τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν, ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ τονισμοῦ, τοῦ τε ἐντατι-

κοῦ καὶ τοῦ μουσικοῦ. Διὰ τὴν μακρὰν συλλαβὴν εἶναι ἄλλο τι εὐ-
κολον καὶ διὰ τὴν βραχεῖαν ἄλλο· διὰ τὴν τονουμένην ἄλλο καὶ διὰ
τὴν ἄτονον ὁμοίως ἄλλο, διὰ τὴν περισπωμένην συλλαβὴν ἄλλο καὶ
διὰ τὴν ὀξυνομένην ἢ βαρυνομένην ἄλλο. Πρὸς τούτοις ἡ εὐκολία
κανονίζεται κατὰ μέγα πλῆθος σχέσεων, αἵτινες δύνανται νὰ εἶναι
διάφοροι δι' ἕκαστον ἄτομον, ἀλλὰ καὶ εἰς μείζονα ἢ ἐλάσσονα πλήθη
ἀτόμων ὁμοίως ἢ ἀπαραλλάκτως ν' ἀνήκουν. Πρὸ πάντων παρατη-
τέον τόδε ὅτι ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις ὑπάρχει σύστημά τι τῶν φθόγ-
γων, ἐκ τούτου ἡ πορεία τῆς ἀποκλίσεως φθόγγου τινὸς ὀρίζεται κατ'
ἀνάγκην ὑπὸ τῆς πορείας τῶν ἄλλων. Μεγάλην δ' ἔχει σημασίαν καὶ
ἡ ἀδιάφορος λεγομένη θέσις τῆς γλώσσης (ἥτοι τῆς θέσεως ἐν ἡ εὐρί-
σκεται ὅταν δὲν ὁμιλῶμεν), διότι πᾶσα παραλλαγή αὐτῆς μεταβάλλει
ὡς εἰκὸς τὴν εὐκολίαν δι' ἕκαστον φθόγγον».

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι τοῦ νόμου τῆς εὐκολίας αἱ ἐπιδράσεις δὲν
εἶναι πανταχοῦ αἱ αὐταί, ἀλλ' ὅτι τούναντίον καὶ σφόδρα ποικίλαι.
Ὡστε ἂν τυχὸν ὁ νόμος τῆς φειδοῦς καὶ τῆς εὐκολίας ἐν τινι γλώσσῃ
ἐνεφανίσθη οὐχὶ ὡς ἐμμονὴ ἐπὶ τινος, τονουμένης συνήθως ἢ μακρᾶς
ἢ ἀρκτικῆς συλλαβῆς, ἀλλὰ τάνάπαλιν ὡς βράχυνσις τῶν μακρῶν
συλλαβῶν, τότε ὁ χρόνος ὃν ἀποβάλλουσιν οὕτως αἱ μακραὶ συλλαβαὶ
μεταφέρεται καὶ δαπανᾷται εἰς ἀπαγγελίαν τῶν βραχείων, καὶ οὕτω
σφίζονται πᾶσαι. Ταῦτα δὲ πάντα ἀληθῶς συνέβησαν ἐν τῇ Ἑλλη-
νικῇ γλώσσῃ, ἥτοι καὶ ἄνθρωποι ὁμόφυλοι κατῴκουν ἀρχαίῳθεν τὴν
Ἑλλάδα, ἐντεῦθεν ἡ μικρὰ σχετικῶς διαφορὰ τῶν ἀρχαίων διαλέ-
κτων αὐτῆς (πρβλ. τὰς ἐν Ἰταλίᾳ!), καὶ κατόπιν ἡ Ἑλλὰς δὲν κα-
τεπλημμυρίσθη ὑπὸ βαρβάρων, ὅπως αἱ χῶραι ἐν αἷς ἐλαλεῖτο ἡ
Κελτικὴ καὶ ἡ Λατινικὴ γλώσσα, καὶ ἤδη ἐν τοῖς μεταγενεστέροις
χρόνοις ἤρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ εὐρίσκουν εὐκολώτερον, διὰ τὴν ἔκ-
τοτε ἐπικρατοῦσαν, ὡς φαίνεται, ταχεῖαν προφοράν, νὰ μὴ ἐμμένωσιν
ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν μακρῶν φωνηέντων καθὼς οὐδὲ
κατὰ τὴν τῶν διπλῶν συμφώνων, ἀλλὰ νὰ σπεύδωσιν ἐπὶ τὰς ἄλλας
συλλαβάς, αἵτινες τότε, ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ἰσχύει τὸ ἀξίωμα,
καθ' ὃ οὐδὲν ἀληθῶς ἀπόλλυται, προσέλαβον μείζονά πως χρόνον καὶ
διὰ τοῦτο ἐσώθησαν μέχρι σήμερον καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ κλίσις.

Οὕτως ὁ νόμος τῆς φειδοῦς ἢ τῆς εὐκολίας ἐν τῇ προφορᾷ δὲν συν-
τελεῖ πάντοτε εἰς ἀποβολὴν τῶν συλλαβῶν καὶ εἰς ἐλάττωσιν τοῦ

ὄγκου τῶν λέξεων καὶ τοῦ πλούτου τῆς κλίσεως, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν φαινομένων αὐτῆς ταύτης τῆς Ἑλληνικῆς καταδείκνυται, καὶ εἰς σωτηρίαν αὐτῶν. Οὕτως ἡρμήνευσα ἐγὼ πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν σωτηρίαν τῆς κλίσεως ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ καὶ καθόλου τοῦ πολυσυλλάβου τῶν λέξεων ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Kuhn τόμ. Α' σελ. 387, καὶ οὐδεὶς ἐν Γερμανίᾳ ἢ ἀλλαχοῦ με ἤλεγξε σφαλέντα τοῦτο, ἀλλ', ὡς φαίνεται, πάντες συνεφώνησάν μοι. Ἐνῶ δ' ἐκ τοῦ νόμου τούτου ἐπῆλθε σωτηρία τῶν ὑπαρχόντων, ἄλλοι νόμοι, λ.χ. ὁ τῆς σαφηνείας, καὶ ἡ ἀναλογία οὐ σμικρὸν συνεβάλλοντο εἰς αὐξήσιν τοῦ ὄγκου αὐτῶν· πρβλ. εὐρέθην καὶ ὡς α' καὶ ὡς γ' ἐνικόν (ἴδε Ἀθηνᾶς τόμ. Α' σελ. 521), ἐντεῦθεν εὐρέθηκα εὐρέθηκες εὐρέθηκεν· ἐλέγαμε ἐλέγατε καὶ κατ' αὐτὰ καὶ ἐλέγατε μετὰ τοῦ ε ἐν τέλει χάριν ἰσαριθμῶν συλλαβῶν· τὴν ἀκρίδα: τὴν ἄμαξαν: ἡ ἀκρίδα: ἡ ἄμαξα κττ.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν παρέχει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅτι εἶναι ψευδὴς ἡ ἀρχὴ καθ' ἣν ὅσῳ τελειότερα γίνεται ἡ γλῶσσα τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀποβάλλει τῆς κλίσεως τὰ στοιχεῖα. Πάντες βεβαίως ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Δημοσθένους κατέστη πλουσιωτέρα, τελειότερα κττ. Εἶναι δ' ὅμως γνωστὸν ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὴν φρασεολογίαν, τὴν σύνταξιν κττ. ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ τυπικὸν εἶναι πλουσιωτέρα· διότι ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ τοὺς δασύν ἔχοντας χαρακτῆρα παρακειμένους, λ.χ. πέπραγα παρὰ τὸν πέπραγα, ἀνέωγα παρὰ τὸν ἀνέωγα, ἔρρηγα παρὰ τὸν ἔρρωγα, πέπηγα παρὰ τὸν πέπηγα, κέκλοφα παρὰ τὸν κέκλεθα κττ. Ὁμοίως ἀγνοεῖ ὁ Ὅμηρος τὸν παθητικὸν λεγόμενον μέλλοντα εἰς -θησομαι, καὶ τὴν εὐκτικὴν τοῦ μέλλοντος εἰς -σοιμι -σοιμην. Ὡστε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα παρέχει ἡμῖν τὸ θαῦμα, ὅτι καὶ ἀναπτύσσεται, πλουτιζέται, τελειοῦται καὶ ὅμως σῦνμα δὲν ἀποβάλλει οὐδ' ἐλαττώνει τὸ πολύμορφον τυπικὸν αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὸ αὐξάνει. Γνωστὸν δ' εἶναι τοῖς γλωσσικοῖς ὅτι καὶ κατὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀρχηγόγου Ἰαπετικῆς ἐπλασε ποικίλιαν μεγάλην τύπων, λ.χ. τοὺς ἀορίστους εἰς -θην, σχεδόν τι πάσας τὰς ποικίλας προστακτικὰς τῶν τρίτων προσώπων, τοὺς λοιποὺς χρόνους (πλὴν τοῦ ἐνεστώτος καὶ παρατατικοῦ) καὶ τὰς λοιπὰς ἐγκλίσεις (πλὴν τῆς ὀριστικῆς) τῶν παραγῶγων ῥημάτων κλπ., διότι ταῦτα ἐν τῇ Ἰαπετικῇ γλῶσσῃ μόνον ἐνεστώτα καὶ παρατατικὸν ἐσχημάτιζον,

ἔπειτα δὲ μετὰ τὸν χωρισμὸν αἱ καθ' ἑκαστον γλῶσσαι τελειούμεναι — ἢ κατὰ τὸν κ. Ροῖδην βαρβαρούμεναι — ἐπλάσαν καὶ τοὺς λοιποὺς χρόνους καὶ συνεπλήρωσαν οὕτω τὸν διάκοσμον αὐτῶν ὅπως εἶχε καὶ ὁ τῶν πρωτοτύπων. Καὶ ὁμως οὐδεὶς φρονεῖ ὅτι πλάπτουσα ταῦτα καὶ πλουτιζουσα τὸν διάκοσμον τοῦ τυπικοῦ αὐτῆς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξεβαρβαροῦτο, ἀλλ' ὅτι τούναντίον ἐκαλλύνετο, ὅπως μαρτυροῦσι τὰ ἀθάνατα τοῦ Ὁμήρου ἔπη τὰ βραδύτερον ἐν αὐτῇ ποιηθέντα.

Ὅπως δ' ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐξελέγχεται ἀσύστατος, οὕτως εἶναι πλημμελὲς καὶ ἡ ἄλλη καθ' ἣν «Εἰς ὅλας τὰς γλώσσας ἡ ἱκανότης πρὸς δῆλωσιν τῶν γραμματικῶν σχέσεων εἶναι ἀπολύτως ἡ αὐτὴ καὶ ὅλως ἄσχετος πρὸς τὴν δαψίλειαν ἢ πενιχρότητα τοῦ τυπικοῦ ἢ καὶ τὴν τελείαν ἔλλειψιν κλιτικῶν καταλήξεων». Διότι πλείσταί γραμματικαὶ σχέσεις οὐδεμιᾶς τυγχάνουσιν ἐν πλείσταις γλώσσαις ἐκφράσεως. Τοῦτο παρετήρησεν ἥδη ὁ Οὐμβόλδος, ὅστις γράφων πρὸς τὸν Abel - Rémusat λέγει ἄλλα τε καὶ τάδε: «... Ἀλλὰ πάντοτε εἶναι βέβαιον ὅτι δύναται τις κατ' ἀρχὴν νὰ δισχυρισθῇ, ὅτι ὅταν γραμματικὴ τις σχέσις διεγείρῃ ζωντῶς τὸ αἶσθημα ἔθνους τινός, ἡ σχέσις αὕτη εὐρίσκει ἐκφρασίαν τινὰ οἰανδήποτε ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ἔθνους τούτου. Ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ζωντῶς καὶ ἐναργῶς συλλαμβάνει ἐν τῇ διανοίᾳ του, πάντως τὸ ἐκφράζει καὶ διὰ τῆς γλώσσης του. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην δύναται καὶ ν' ἀντιστρέψῃ τις καὶ νὰ δισχυρισθῇ ὅτι: Ἄν γραμματικὴ τις σχέσις δὲν ἐκφράζεται ἐν τινὶ γλώσσῃ, αὕτη δὲν προσβάλλει ζωντῶς τὸ ἔθνος τὸ λαλοῦν τὴν γλῶσσαν ταύτην, οὐδὲ αἰσθάνεται αὐτὴν μετ' ἐναργείας καὶ ἀκριθείας». Ἀπάντων Ζ'. 294 κέξ. Εἶναι δὲ τοῦτο τοσοῦτον προφανές, ὥστε ἄπορον πῶς ὁ κ. Ροῖδης ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ τοῖς τάναντία διδάξασιν. Οὕτω λ. χ. ἡ νέα Ἑλληνικὴ δὲν δηλοῖ διακεκριμένως δι' ἰδιαίτερου τύπου τὴν ἐν τόπῳ στάσιν· εἶμαι 'εἰς τὸν τόπον μου καὶ πάω 'εἰς τὸν τόπον μου, 'εἰς τὸν τόπον! 'εἰς τὸ διάβολον! πάντως διότι ἡμεῖς δὲν αἰσθανόμεθα οὕτω ζωντῶς ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ Γερμανοὶ σήμερον τὴν ἀνάγκην τῆς διαρρήδην δηλώσεως τῆς σχέσεως ταύτης. Τάνάπαλιν οἱ Γερμανοὶ δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τῆς διαστολῆς τῆς ἐπαναλαμβανομένης κατὰ παράτασιν πράξεως ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπὸ τῆς ἁπαξ μόνον γινομένης (θὰ τρώγω θὰ φάγω, ἔτρωγα ἔφαγα).

οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον *πίνω ὕδατος*, ἡμεῖς *πίνω νερό*(1), παραλείποντες οὕτω τὸ ὑπ' ἐκείνων δηλούμενον ὅτι μέρος τοῦ ὅλου πίνω. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον *λέγειν τιὰ κακὰ* καὶ *λέγειν τιὰ κακά*, ἡμεῖς ἐν Ἀθήναις μόνον τὸν εἶπα *πολλὰ κακὰ*, καὶ τὸν *λέγω γελοῖον*. Οἱ ἀρχαῖοι διέστελλον κάλλιστα τὴν ἐνεργητικὴν φωνὴν τῆς μέσης, διότι ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ῥητῆς διακρίσεως ταύτης, ἡμεῖς λέγομεν, *σκάσε!* ἔσκασε τὸ *ξύλον* καὶ *θά* σε *σκάσω*, ἔσκισε τὸ *σανίδι* καὶ ἔσκισα τὸ *φόρεμά* μου, *πεθαίνω* καὶ *θά* σε *πεθάνω* κτλ. καὶ οὕτω δὲν ἐκφράζει ἡ γλῶσσα ἡμῶν διακεκριμένην τὴν σχέσιν ταύτην. Αἱ πλεῖσται γλῶσσαι τῆς γῆς δὲν ἐκφράζουν τὴν διαφορὰν τοῦ γένους παντάπασιν, ἀλλαι διακρίνουσι δύο γένη μόνον ἐν ταῖς ἀντωνυμίαις, ἀλλαι τὸν ἀντιόν καὶ ἐν τοῖς ὀνόμασιν, ἀλλαι δὲ καὶ ἐν τῷ ῥήματι κτλ. κλπ. Πρόδηλον ἄρα ὅτι δὲν ἔχουσι πᾶσαι αἱ γλῶσσαι τὴν αὐτὴν ἱκανότητα εἰς δῆλωσιν πασῶν τῶν γραμματικῶν σχέσεων, ἀλλ' αἱ μὲν μᾶλλον, αἱ δ' ἥττον. Ὅτι δὲ ἡ ἀκριβοὺς καὶ πλήρης ἐκφρασις τῆς ἐννοίας μετὰ πάντων τῶν παρεπομένων αὐτῆς εἶναι προτιμότερα τῆς ἐλλιπούς, τῆς καταλειπούσης εἰς τὸν ἀκροατὴν τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν οὐχὶ ἐκφραζομένων σχέσεων, τοῦτο οὐδεμιᾶ, ἐλπίζω, δύναται νὰ ὑπόκειται ἀμφιβολίᾳ, μετὰ χαρᾶς δὲ βλέπω ὅτι καὶ ὁ κ. Ροῖδης ἐν σελ. 112 ἀντιφάσκων ἑαυτῷ θεωρεῖ μέγα πλεονέκτημα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς τὸ ὅτι δηλοῖ πάντοτε τὸ γένος τῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων δι' ἰδίας καταλήξεως — *ια* — *ισσα* — *αινα* . . . κτλ., καὶ ἀλλαχοῦ ἐπαινεῖ τὸν διπλοῦν μέλλοντα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς κτλ., ἀλλ' ὅμως πάλιν ἐπανερχόμενος εἰς τὴν παλαιὰν ἀμαρτίαν ἐν σελ. 114-5 ἀποφαίνεται ὅτι οὐδεμία ζημία ἂν λέγηται ἀδιακρίτως καὶ ὁμοιότατα τοῦ *πατέρα* τὸν *πατέρα*, καὶ μάλιστα οἱ ἀνθρώποι, *το' ἀνθρώποι!*

Εἶδομεν ὅτι ὁ κ. Ροῖδης δισχυρίζεται ὅτι αἱ σχέσεις αἱ ἐκφραζόμεναι δι' ἰδιαιτέρας λέξεως εἶναι σαφέστεραι, καὶ δὴ πᾶσαι αἱ νεώτεραι γλῶσσαι αἱ πρὸς δῆλωσιν ἐκάστης γραμματικῆς σχέσεως μεταχειριζόμεναι λέξιν τινὰ ἰδίαν εἶναι πολλῶν σαφέστεραι τῶν ἀρχαίων, τῶν

(1) Ἐν σελ. 116 διατείνεται ὁ κ. Ροῖδης ὅτι ἐν τῷ *γέμει* *χαρτία* ἀδύνατον νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὰ *χαρτία* ὡς γενικὴν ἀκραιφνεστάτην. Τὸ αὐτὸ δὲ ἀποφαίνεται καὶ περὶ τοῦ *ἑνα κομματί ψωμί*, *ἑνα ποτήρι κρασί*, *ἑνα κοπάδι χῆνες*. κλπ. Τάληθες περὶ τῶν τοιούτων ἐδίδαξεν ὁ Paul ἐνθα ἄνωτ. σελ. 120. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πάμπολλα σφάλεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ὁ κ. Ροῖδης, ὧν ὅμως τὸν ἔλεγχον παρατρέχω ὡς ἀλλότριον τῆς παρούσης μελέτης.

ἔχουσιν ἐν ἐνὶ μονολεκτικῷ τύπῳ συνημμένα πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Καὶ ταῦτα πάλιν ἐσφάλη ὁ κ. 'Ροῖδης πεισθεὶς ἀταλαιπώρως τοῖς ἀλλογλώσσοις τοῖς ἀπὸ μονομεροῦς ὄψεως τῶν πραγμάτων, ἀπὸ τῆς γλώσσης αὐτῶν, κρίνουςι καὶ ἀποφαινομένοις τὴν πλάνην ταύτην. Διότι δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ νεώτεραι γλώσσαι παριστῶσι *pā-sar* γραμματικὴν σχέσιν δι' ἰδιαιτέρας λέξεως, ὅπως κάλλιστα ἡδύνατο νὰ πεισθῇ ἐκ τῆς γλώσσης ἡμῶν· πρβλ. *ἀγαπῶ ἀγαπᾷ ἀγαπᾷ ἀγαποῦμαι ἀγαπᾶτε ἀγαποῦν, ἀγαποῦσα ἀγάπησα, ἀγαποῦμαι, ἀγαπειοῦνται, ἀγαπηθήκατε, ἀγαπημένος, ἀγαπημένα* κτλ. *χέρι, χερσι, χέρια, ἄνθρωπος, ἄνθρώπου, ἄνθρωπο(ν), ἄνθρωποι, ἀνθρώπων, ἀνθρώπους* κτλ.

Ἐρωτῶ δὲ πάντα τινὰ καὶ αὐτὸν τὸν κ. 'Ροῖδην, εὐρίσκει τὸ *ἀγαπῶ* ἦττον σαφὲς τοῦ *io amo* ἢ *j'aime* ἢ τὸ *ἀγαποῦμαι* τοῦ *ils s'aiment l'un l'autre*; ἢ τὸ *χερσι* ἀσαφέστερον τοῦ *de la main*; κττ. κττ. Ἐγὼ ὁμολογῶ παρρησίᾳ ὅτι δὲν εὐρίσκω ἀσαφέστερα τὰ ἑλληνικὰ τῶν Γαλλικῶν καὶ Ἰταλικῶν, εἰ δέ τις ἄλλος, μὴ φθονεῖτω (1).

(1) Ὁ κ. 'Ροῖδης ἐνόμισε καλὸν καὶ νὰ ψῆξῃ τοὺς ἀρχαίους τύπους ἐν σελ. 142 γράφας «ὁ μὲν παρατατικός τοῦ ἐσθίου ἡσθιον κάπως τρώγεται, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ μέλλον ἢ μᾶλλον οἱ τρεῖς μέλλοντες *ἔδομαι* ἢ *φάγομαι* ἢ ποιητικῶς *έδοῦμαι*, ὁ παρακείμενος *έδηδοκα*, ὁ ὑπερσυντελικὸς *έδηδόκειν*, καὶ ὁ ἀόριστος *ἠδέσθην*», καὶ προσθέσας φράσιν τινὰ τοῦ μακαρίτου Ζαμπελίου «ὅποια δυσκαταμάθητος ἀνωμαλία καὶ περὶ τῇ ποικιλίᾳ κατὰ τοὺς σχηματισμούς, τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις!» Ὡς φαίνεται, ὁ κ. 'Ροῖδης δὲν ἐπέστησέ ποτε τὸν νοῦν εἰς τάληθῶς συμβαίνοντα ἐν τῇ γλώσσῃ, δι' ὃ ἀγνοεῖ ὅτι πᾶσαι αἱ φοβεραὶ ἀνωμαλῖαι αὗται δὲν εἶναι αἰσθηταὶ τοῖς λαλοῦσιν ὡς μητρικὴν τὴν γλῶσσαν ταύτην, πρβλ. τὰ σημερινὰ ἀνωμαλῶτατα *ἔρχομαι, ἦρθα, ἔλα, ἄς ἔρθῃ, ἔλατε, ἄς ἔρθουν!* εἶμαι εἶσαι εἶται, τρώγω ἔφαγα, βλέπω εἶδα κτλ. Καὶ ὅμως τίς ἡμῶν ἔχει αἰσθησίν τινα τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων; Ἀτόπως ἄρα κακίζετα ἢ τοὺς μονολεκτικούς τούτους καὶ τοὺς τοιούτους σχηματισμούς ἔχουσα ἀρχαία γλώσσα. Ἐν τέλει παρατηρῶ καὶ τοῦτο ὅτι πρὸς δεινῶσιν τοῦ κακοῦ ὁ κ. 'Ροῖδης ἀνέγραψε τρεῖς μέλλοντας καὶ παρέστησε τὸ πρᾶγμα οὕτως ὥστε νὰ φαίνηται ὅτι ἡ δόκιμος γλώσσα εἶχε τοσαύτην σωρείαν τύπων, ἐνῷ τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὅτε ἐν τοῖς δοκίμοις χρόνοις ἐλέγετο *ἔδομαι* δὲν ἐλέγετο *φάγομαι*, ὁ μόνον τῶν μεταγενεστέρων, τὸ δὲ *έδοῦμαι* εἶναι ἐσφαλμένη ἀνάγνωσις καὶ μεταβάλλεται εἰς *έδομαι*.

Ὁ κ. 'Ροῖδης ἐνταῦθα μὲν ἐπαινεῖ τὰ ἀναλελυμένα, τὰ δι' ἰδιαιτέρας λέξεως δηλοῦντα ὡς λέγει, ἐκάστην γραμματικὴν σχέσιν, ἐν δὲ σελ. 326 ἐπιλαθόμενος ἑαυτοῦ γράφει περὶ τοῦ «*μάννα δὲ μ' ἐγγαστρώθη*» τοῦ Ἐρωτοκρίτου ὅτι «οὔτε εἰς τὴν ἀρχαίαν οὔτε εἰς ἄλλην γλῶσσαν δύναται νὰ εὑρεθῇ *μονολεκτικὸς* τρόπος ἐκφράσεως ἄξιος περισσοτέρων σχολίων...» ὅτι ἐν τούτῳ «συμπλέκονται δύο ἀντίθετοι ἔννοιαι

Ἄλλ' εἴτε βαρβαρότητος σημεῖον εἶναι ἢ πολυτυπία, ὅπως ἀξιοῖ ὁ κ. 'Ροίδης, εἴτε εὐγενείας ὅπως ἄλλοι θέλουσιν, εἴτε τὰ μονολεκτικὰ εἴτε τὰ περιφραστικὰ ἤθελέ τις (αὐθαιρέτως πάντοτε καὶ ἀνεπιστημόνως, διότι ἡ γλωσσικὴ ὡς ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται ν' ἀπονέμῃ βραβεῖα!) νομίζει προτιμότερα, πάλιν παρατηρῶ ὅτι οὐδεμία παρέχεται ἡμῖν αἵρεσις τούτων ἢ ἐκείνων. Ἡ γλῶσσα ἡμῶν διασώσασα δι' οὓς εἵπομεν λόγους τὴν κλίσιν καθόλου καλῶς οὔτε κατέφυγεν εἰς ἀναλύσεις ὅπως αἱ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης γλῶσσαι, οὔτε ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς νόμους ὑπάγεται ὅπως ἐκεῖναι οὐδὲ πρέπει νὰ καταφρονῇται ὁ τυπικὸς αὐτῆς πλοῦτος, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐκεῖναι ἀπώλεσαν αὐτόν. Πάντα ἄρα τὰ ἐκ τῶν γλωσσῶν τούτων ποριζόμενα διδάγματα δὲν πρέπει ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ μεταφέρονται ἀταλαιπώρως ἐπὶ τὴν ἡμετέραν, ἂν μὴ θέλωμεν ν' ἀπατώμεθα μὲν αὐτοὶ ν' ἀπατώμεν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐνότης τῆς λαλουμένης.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ἀναλαμβάνει ὁ κ. 'Ροίδης ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ λαλουμένη νεωτέρα Ἑλληνικὴ ἦτο ἤδη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων καὶ ἔτι σήμερον εἶναι πανταχοῦ ὁμοειδής, ἐνιαία, πᾶσι καταληπτὴ ὅτι δ' ἐσφάλην ἐγὼ διισχυρισθεὶς ὅτι ἡ ἔλλειψις γλώσσης τινὸς γνωστῆς, παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησιν ἐν χρήσει, ἠνάγκασε τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν λογίους Ἑλληνας νὰ πειραθῶσιν ὅπως ἐκ τῆς γλώσσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ τῆς τῶν σχολείων καὶ ἐκ τινων ἔτι μικρῶν στοιχείων τῆς λαλουμένης συμπήξωσι τὴν ἔκτοτε κατὰ μικρὸν ἀρξαμένην νὰ διαμορφωνῇται καὶ τελευταῖον ἐπικρατήσασαν γραπτὴν γλῶσσαν, ὅποια παρ' ἡμῖν εἶναι σήμερον ἐν χρήσει. Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πάθους καὶ ἐνεργείας». Ὡς βλέπετε ἄλλοτε λαλεῖ ὁ ὑποβολεὺς Φράγκος καὶ ἄλλοτε τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ Ἑλλήνος μόνη ἡ ἐπιστήμη τῆς γλώσσης οὐχί.

δυσχυρισμοῦ του ἐπάγεται ὁ κ. 'Ροῖδης α) ὅτι δὲν ἡδυνήθησαν ἀκόμη οἱ ἐρευνῆται νὰ διαίρεσωσιν αὐτὴν εἰς διαλέκτους, ὅπερ, λέγει, θὰ ἦτο εὐκόλον καὶ θὰ εἶχε πρὸ πολλοῦ γίνεи, ἂν ὑπῆρχον ἀληθεῖς διαφοραὶ ἐν αὐτῇ καὶ μὴ ἦτο ὁμοειδὴς καὶ ἐνιαία πανταχοῦ· β) γνώμας καὶ μαρτυρίας τινὰς λογίων περὶ τούτου· γ) δημοτικὰ τινὰ ἄσματα διαφόρων τόπων, ἅτινα ὡς ὅμοια, καίπερ ἐκ διαφόρων τύπων συνειλεγμένα, μαρτυροῦσι τὸ ἐνιαῖον αὐτῆς· δ) ὅτι μόνος ἐγὼ εἶπα ὅτι αἱ διάλεκτοι δὲν προσέπιπτον σαφεῖς τοῖς ἄλλας διαλέκτους λαλοῦσιν.

Λυποῦμαι πολὺ, ὅτι οὐδὲ περὶ τούτων δύναμαι νὰ συμφωνήσω πρὸς τὸν κ. 'Ροῖδην. Διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶναι εἰσέτι ἀκριβῶς γνωστὸν εἰς πόσας διαλέκτους διαιρεῖται ἡ νεωτέρα ἡμῶν γλῶσσα, ἀλλ' αἰτία τούτου δὲν εἶναι ὅτι αὐταὶ ὀλίγον διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἀλλὰ τοῦτο ὅτι ἡμεῖς δὲν ἐμελετήσαμεν αὐτὰς ἐπαρκῶς εἰσέτι, καὶ δὴ καθὼς εἰς τὸ σκοτάδι ὄλες αἱ ἀγελάδες εἶναι μαῦρες, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἀγνοουμέναις διαλέκτοις ταύταις ἡμεῖς βεβαίως δὲν ἡδυνήθημεν εἰσέτι νὰ ἀνεύρωμεν μεγάλας, χαρακτηριστικὰς διαφοράς. Τοῦτο, νομίζω, δὲν εἶναι θαῦμα, μᾶλλον τούναντίον θὰ ἦτο θαυμαστόν. Οὐδὲ τὰς μαρτυρίας τῶν λογίων ἐκείνων, παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων, κρίνω βαρυσημάντους, διότι—τούτο ἐλπίζω ὅτι ἐπιτρέπεται σήμερον εἰς ἐμὲ ἄνευ τινὸς φόβου ματαιίας περιαυτολογίας νὰ εἶπω περὶ ἑαυτοῦ—πλείονα πείραν ἔχω ἐγὼ σήμερον τούτων ἢ ἐκεῖνοι, ὥστε καθ' ὃν τρόπον δὲν ἀποδέχομαι οὐτ' ἐγὼ οὔτε τῶν συνεργατῶν τις ἄλλος τὰς περὶ πολλῶν φαινομένων τῆς γλώσσης ἡμῶν γνώμας αὐτῶν, οὕτως οὐδὲ τὴν περὶ τῆς ἐνότητος ταύτης ἀπόφασιν αὐτῶν δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ. Πολλῷ δ' ἤττον δύναμαι νὰ θεωρήσω ἀληθῆ τὴν διὰ παραθέσεως δημοτικῶν ἄσμάτων (μεταβεβλημένων μάλιστα ὑπὸ τοῦ κ. 'Ροῖδου ὀρθογραφικῶς) ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος, ἣν προσάγει ὁ κ. 'Ροῖδης, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ αὐτὸς ὁ προτείνας αὐτὴν ἀνῆρσεν ἔπειτα γράψας ἐν σελ. 198 ὅτι α' Ἡ μόνη κάπως—κατὰ τῆς ἐνότητος τῆς λαλουμένης—ἐνστάσις θὰ ἦτο ὅτι ἡ ἐπικράτησις εἰς τὰ δημῶδη ἄσματα λέξεων καὶ τύπων κοινῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας περιφορᾶς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπομένον ἦτο ν' ἀποβάλῃ τὸ πλεῖστον τοῦ ἰδιωτισμοῦ αὐτῶν ἀπαύστως ὁμαλιζόμενα καὶ βαθμηδὸν μεταβαλλόμενα ἀπὸ ἐπαρχιακῶν εἰς οἰκουμενικά. Ἡ ὑπόθεσις φαίνεται εὐλόγος». Ἀλλ' ἀφοῦ ἡ ὑπόθεσις

ἢ μᾶλλον ἢ ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου τούτου φαίνεται εὐλογος καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κ. συγγραφέα, πρὸς τίνα σκοπὸν προσήγαγε τὰ ἄσματα ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τῆς λαλουμένης;

Ὅτι δ' ἀληθῶς οὕτως ἔχει ὁ ἑξομαλισμὸς καὶ ἡ ἰσοπέδωσις αὐτῶν, ἐξέθηκε μὲν ἀξίως λόγου καὶ ὁ κ. Ἰάκ. Πολυλάς, γίνεται δὲ δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἀκολουθῶν τοῦ Paul, σελ. 365-6, ἐνθα διαλαμβάνων περὶ τῆς κοινῆς γλώσσης διδάσκει: «Μόνον διὰ τὴν ἄμεσον συγκοινωνίαν ἰσχύει μέγα ἡ ἀνάγκη κοινῆς γλώσσης, διὰ δὲ τὴν ἔμμεσον πολλὰκις οὐδ' ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη αὕτη, ἐὰν τὰ άτομα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ ἀνακοίνωσις, εἶναι ὅλως διάφορα διαλεκτικῶς. Ἐὰν δηλ. ἡ ἀνακοίνωσις τελεῖται δι' ἄλλων ἀτόμων, ὧν αἱ διάλεκτοι κείνται ἐν τῇ μέσῳ, τότε δύναται τὸ ἀνακοινωτέον μεταβιβαζόμενον ἀπὸ μιᾶς διαλέκτου εἰς ἄλλην καὶ ἐκ ταύτης πάλιν εἰς ἄλλην γὰρ λάβῃ τοιαύτην μορφήν, ὥστε γὰρ καταστῇ σαφὲς καὶ εἰς ἐκείνους οἷτινες δὲν θὰ τὸ ἐνόουν ἐν τῇ διαλέκτῳ, ἐν ἣ κατὰ πρῶτον ἦτο. Τοιαύτη δὲ διαδοχικὴ μετάβασις τελεῖται προδήλως ὅταν ποιητικὰ προϊόντα μεταφέρονται ἀπὸ ἐνὸς τόπου εἰς ἄλλον προφορικῶς Οὕτω δὲ κατορθοῦνται γὰρ συνδέωνται διὰ τῶν προϊόντων τούτων καὶ γῶραι σφόδρα διαλεκτικῶς διαφέρουσαι ἀλλήλων καὶ ἄνευ μεσολαβήσεως κοινῆς τινος γλώσσης. Μάλιστα ἡ συχνότατα παρατηρουμένη πρᾶξις αὕτη ἐμποδίζει ἀκριβῶς ὥστε διάλεκτός τις, ἐν ἣ τυχὸν συνετάχθησαν ἑξοχα καλλιτεχνικὰ μνημεῖα, νὰ τύχῃ δι' αὐτὰ διαδόσεως καὶ κατισχύσει τῶν ἄλλων, διότι δὲν διαδίδεται μετὰ τῶν μνημείων τούτων, τοῦλάχιστον οὐχὶ καθαρὰ . . . ». Τὰ δημοτικὰ ἄρα ἄσματα καὶ καθόλου τὰ δημοτικὰ φιλολογικὰ προϊόντα οὐδέποτε οὐδαμοῦ παριστῶσι καθαρὰς τὰς διαλέκτους, καὶ δὴ δὲν δύνανται νὰ προσάγῳνται μάρτυρες ὑπὲρ τῆς ἐλλείψεως αὐτῶν.

Ἐπειτα πολὺ πρὸ τοῦ 1879 εἶχον ἐγὼ μελετήσει τὰ ὑπὸ τοῦ Fauriel, Passow καὶ ἄλλων ἐκδοσθέντα δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον ὑπόνοιαν τῶν φοβερῶν ἀλλοιώσεων τῶν φωνηέντων, ἃς ἡ βορεία ἐλληνικὴ παρέχει. Ὅτε δὲ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1879 μεταβὰς εἰς Ἰέναν εὗρον ἐκεῖ δύο καλοὺς κάγαθους Μακεδόνας, Ἰωάννην Δέλλιον καὶ Ἀθανάσιον Οἰκονομίδην καὶ μετ' αὐτῶν συνεξήλθον εἰς περίπατον, παρέτῃρησα ὅτι ἐν τῇ λόγῳ αὐτῶν ἔλεγον φέρου, λέγου, κόφτου, ἔρχιτι, λέγιτι, καὶ εὐθὺς ἐνόησα ὅτι ἡ διάλεκτος αὐ-

τῶν τὰ ἄτονα ο, ε τρέπει εἰς ου, ι· βραδύτερον δὲ ἐν Ἀθήναις ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξω ταῦτα διὰ πολλῶν καὶ ἀναπληρώσω διὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι καὶ τὰ ἀρχαιοῦθεν ἄτονα ου ι πίπτουσιν· πρβλ. τὰ ἐν Περιοδικῷ τοῦ Kuhn Τομ. Α'. σελ. 388 κέξ. καὶ ἐν τῇ Einleitung 342 κέξ. περὶ τούτων διελημμένα μοι. Διὰ τῶν παθήσεων τούτων ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ ἐν τῇ βορείᾳ Ἑλλάδι κατέστη σφόδρα διάφορος τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλ' ὅμως τὰ δημοτικὰ προϊόντα αὐτῆς οὐδὲν σχεδὸν ἔχνος τῶν παθῶν τούτων δεικνύουσιν· εἶναι ἄρα παντάπασιν ἀναξιόπιστοι μάρτυρες ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως ἢ οὐχὶ διαλέκτων.

Καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ροΐδης ἐν σελ. 168 - 9 κατηγορεῖ, ἀδίκως μάλιστα, τοὺς ἐκδότας δημοτικῶν προϊόντων, λέγων ὅτι κακῶς ποιοῦσιν φροντίζοντες (ὅπως ἐγὼ πολλάκις συνεβούλευσα) νὰ καταγράψωσιν ὅσον οἶόν τε ἀκριβέστατα τοὺς προφερομένους φθόγγους καὶ εἰκονίζωσιν τὰς κατὰ τόπους ἀποχρώσεις τῆς προφορᾶς, διότι, ἐπιφέρει, προκύπτει οὕτως «ὁ ἐξαφνισμὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἡ διάσπασις ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἐπισχίασις τῆς γλωσσικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ παροχὴ ἐπιχειρημάτων εἰς τοὺς ἱκανοὺς νὰ ἀρνηθῶσιν αὐτήν» καὶ ἐν σελ. 209 σημ. 2 «Τὰ δημοτικὰ ἄσματα τῆς Κύπρου κατέστρεψεν ἡ προτίμησις τῆς φωνητικῆς γραφῆς» (καὶ ὅμως πόσον ἀπέχουσιν ἀκόμη!). Ταῦτα δ' ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνουσιν ἢ ὅτι ὑπάρχει ἀληθῶς δυσκολία μεγάλη καταλήψεως καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν δημοτικῶν προϊόντων χώρας τινὸς ὅταν μεταβιβασθῶσιν εἰς ἄλλην, ἣν ὁ κ. Ροΐδης νομίζει ὅτι αἶρει συγκαλύπτων τὴν διαφορὴν προφορᾶν τῶν λέξεων διὰ τῆς ἐκβολῆς πάντων τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἐκ τῆς γραφῆς αὐτῶν, ὥστε οὕτως ἐξεβάλλοντο αὐτὰ ταῦτα τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκάστης διαλέκτου καὶ ἐκ τῆς ζώσης λαλιᾶς. Αυτόδηλον δ' ὅτι ἂν τὰ φιλολογικὰ δημῶδη προϊόντα μόνον διὰ τῆς τεχνητῆς καὶ ψευδοῦς ὀρθογραφίας, ἣν προτείνει ὁ κ. Ροΐδης, γίνωνται καταληπτὰ ἀποβάλλοντα, ὅ,τι καθιστᾷ αὐτὰ ἀκατάληπτα, ἂν εἶναι οὕτως ἀσαφῆ, ὅτε ἐν διαφέρουσιν ἰδιώμασι συντεταγμένα, τὰ φιλολογικὰ προϊόντα, περὶ ὧν, καθὰ εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ Paul λέγει ὅτι μεταφερόμενα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀποβάλλουσι πᾶν τὸ ἰδιάζον τῷ τόπῳ ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐγένοντο, πολλῷ μᾶλλον ἀνάγκη νὰ εἶναι ἀσαφῆς καὶ διαφέρῃ ὁ φυσικὸς τῶν κατὰ τόπους ἀπαιδεύτων Ἑλλήνων λόγος. Τὰ λυπούντα τὸν

ὀφθαλμόν, ὡς λέγει ὁ κ. 'Ροίδης, ὅταν ἀναγινώσκωνται, καθίστανται παντάπασιν ἀκατάληπτα ὅταν ἀκούωνται, ὅπως ἐγὼ πολλῶ κρείσσον τοῦ κ. 'Ροίδου — ἐπιτραπήτω μοι καὶ τοῦτο — καὶ παντὸς ἄλλου ἡξέυρω. Ὅτε κατὰ πρῶτον τῷ 1878 μετὰ τοῦ ἐκ Καστορίας κ. Φίτσιου ἤκουσα ἐν Λιψία Μακεδόνων ἐμπόρων συνδιαλεγομένων ἔμεινα ἐνεός, οὐδ' ἡδυνάμην ἐπὶ τινὰ χρόνον νὰ ἐννοήσω, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἐλάλουν ἐλληνιστί, πολλῶ δ' ἦττον νὰ παρακολουθήσω τὸν διάλογον αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν μέσαις Ἀθήναις πολλάκις μοι συνέβη νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ λόγος τῶν ἐκ διαφόρων τόπων ἀπαιδεύτων Ἑλλήνων προσπίπτει πολλάκις ἀκατάληπτος εἰς τοὺς ἐξ ἄλλων χωρῶν ὀρμωμένους.

Περιπατῶν ποτε ἐν ὁδῷ Αἰόλου μετὰ παλαιοῦ συμμαθητοῦ καὶ φίλου ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου Βάθη, συνήντησά τινα τῶν παλαιμάχων ἐκείνων Κρητῶν, οἷς αἰεὶ ἔρις τε φίλη πόλεμοί τε μάχαι τε, καὶ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἠρώτησα αὐτὸν τί νέα ἤξευρεν· ἦν δὲ χρόνος ὅτε τὰ ἐν Κρήτῃ μᾶλλον ἢ κατὰ τὸ ἔθος ἐταράσσοντο καὶ σφόδρα προσδόκιμος νέος ἀγὼν ἐφαίνετο. Ὁ δὲ ἀπήντησε πρὸς ἐμὲ ὧδε: *ἐεπά ς' τοῦ Βιβιλάκι χαντῶ πῶς τὰ φέρασιν καὶ τὰ τυπῶνουσιν ἐδὰ!!* Τούτων δ' ἀπαγγελθέντων διὰ μιᾶς, ἄνευ διακοπῆς, καὶ μετὰ τῆς Κρητικῆς προφορᾶς οὐδὲ ἐν ἐνότησιν ὁ πλησιέστατος ἰστάμενος καί, ὡς εἰκός, ἀκούσας πάντα μακαρίτης Βάθης. Ἐντεῦθεν δ' ἠρώτησέ με ἔπειτα ἰδιαιτέρως τί τάχα ἐσήμαινον οἱ λόγοι τοῦ Κρητὸς ἐκείνου, ὦν οὐδὲ τὴν ἐννοιαν αὐτὸς ἡδύνατο νὰ ὑποτοπᾷ, καὶ ἐγὼ ἡρμήνευσα τότε πάντα πρὸς αὐτόν.

Ὅτε δ' ἄλλοτε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ πατὴρ μου ἤλειε (παρεκαθήμην δ' ἐγὼ παιδίον ὃν παρ' αὐτῷ) ὑπὸ μέγαν βράχον προφυλάσσοντα ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ δεινοῦ ζεφύρου καὶ τῶν κυμάτων, προσῆλθε γέρων ποιμὴν καὶ πρὸ πάσης προσρήσεως εἶπε πρὸς ἡμᾶς τάδε: *Ὅοι, δέεε γατῶ, μω' ἀνιψέε, μὰ γὰρ ἔχει λείπει κείρος ὁ βῶωακας, μὰ τοῦ διαόσου τό ἔχει κάθεσαι σέις ἀτοῦου!* Ἐπειδὴ δ' ἡμεῖς ἀπηντήσαμεν αὐτῷ ἀστεϊεύμενοι ὅτι πολὺ πρὸ ἡμῶν ὁ βράχος ἐκεῖνος ἦτο ἐκεῖ, ὁ γέρων προσέθηκεν *« Κατέεω το ἔγω μω' ἀνιψέε, πῶς πάαδα του, παδόσιτό δου ἦτορ αὐτὸς ὁ βῶωακας ἀτουδά, μὰ ὁ ὅο μας »*. Καὶ ἄλλα τούτου παραδείγματα ἐκ τοῦ φυσικοῦ εἰλημμένα ἡδυνάμην ν' ἀναγράψω, ἀλλὰ συντομίας χάριν ἀναγράψω ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν *Ἱστοριῶν Γιάγνου*

τοῦ 'Επαχτίτη σελ. 30 αὐτὰρ ἦταν μοναχὰ ποῦ περπάταγαν ἔτσι οἱ
 δυό, τὴν ὥρα τὴ γλυκειὰ τοῦ σκάρου. Γι' αὐτὸ καὶ τράβαγαν (γρ.
 τραύαγαν) μὲ συλλογὴ, χωρὶς νὰ κρίνουν. Μὰ ὅσο νὰ ζυγώσῃ τὸ με-
 σημέρι, ἔκοψαν δρόμον μακρυνόν, ἀνάποδον καὶ πλάκωσαν... » 31
 καλοῦν τὸν κόσμον ποῦ πάει κ' ἔρχεται λύση δέση... Καὶ γίνεται βρόν-
 τος δυνατὸς καὶ σάλαγος μεγάλος, ἐκεῖ στὴ λάκκα κ' ἀχὸς ἀδιάκοπος
 χτυπάει ὡς τὰ βάρη τὸν ἀθέρα... Ὁ Κώστας ψηλότερος, στέρεος,
 ἀνοιχτοπάτης ἔρχονταν πρῶτος... μὲ μάτια τολμηρὰ αὐθαδιασμένα·
 33 τὰ πρῶτα τὰ εἶχαν στοὺς σωροὺς ῥιγμένα, ἀδιάλεγα, ἀντάμα τὰ
 χονδροτρόκανα μὲ τὰ λειανὰ τροκάνια καὶ τὰ ξεροτρόκανα μὲ τὰ μισό-
 γονα, μὲ τὰ διγόνια. 34 Πίσω εἶχαν τὰ χονδρόκυπρα πλεῖο ψηλὰ καὶ
 μεγάλα, μπροστὰ τὰ γλαρόκυπρα καὶ τὰ στερφόκυπρα πλεῖο χαμηλὰ,
 κ' ἀκόμα μπροστὰ εἶχαν τὰ κυπρέλλια. 35 Ὅλες οἱ λιαρόκαππες κ'
 οἱ κοντὲς κάππες τῆς στάνης καὶ τοῦ χωριοῦ κ' ὅλες οἱ ἀγκλίτσες κ'
 οἱ στραβαγγοῦλλες ἐκεῖ ἦταν ἀνταμωμένες». κτλ. Ὡμοίως ἀναγινώ-
 σκονται ἐν τῇ Εἰκονογραφημένῃ Ἑστία τῆς 19 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ.

«Σοῦγραφε ῥοδοθάνατο ἢ τριμερούσω Μοῖρα».

καὶ

«Πλάϊ στὸ Δαρεῖο κάθεται ἡ μάργελι ἡ Ἀπάμη».

καὶ

«Ψυχὴ φρουμάζει, κόκκινη ψυχὴ σὰν Αἰμοστάτης!» κτλ.

Ὅτι ἡ ἀσάφεια αὕτη δὲν θὰ συντελέσῃ πολὺ εἰς διάδοσιν καὶ ἀπαθα-
 νάτισιν τῶν τοιούτων ἔργων, τοῦτο θὰ μοι ὁμολογήσῃ, ἐλπίζω ἕκα-
 στος (1).

Ἄν δὲ προκειμένου περὶ κοινῶν, ὡς λέγομεν, τόπων κατάρθουν οἱ
 ἐκ διαφορῶν χωρῶν Ἕλληνες νὰ συνεννοῶνται ὅπωςδήποτε βοηθού-
 μενοι καὶ ὑπὸ χειρονομιῶν καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως τῶν
 περὶ ὧν ἐλάλουν πραγμάτων, τὸ πρᾶγμα ἀπέβαινεν ὀφθαλμοφανῶς

(1) Πόσον φρονιμώτερον ἔπραξεν ὁ Λούθηρος ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἔγραφεν ἐν τῇ
 διαλέκτῳ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος, Θυριγγίας, ἔπειτα δ' ὅμως θέλων νὰ λαλήσῃ
 πρὸς σύμπαν τὸ ἔθνος ἔλαθεν ὡς βάσιν τοῦ γραπτοῦ τοῦ λόγου τὴν ἐν ταῖς Αὐλαῖς τῶν
 ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας (μάλιστα ἐν Σαξωνίᾳ) λαλουμένην καὶ ἐγένετο οὕτως ἰδρυ-
 τῆς τῆς Γερμανικῆς γραπτῆς γλώσσης; Ἡμεῖς λαμβάνομεν ὡς βάσιν τὴν ἐν ταῖς στά-
 ναις λαλουμένην!

καὶ ψυχὴ
 μάργελι

πολλῷ δυσκολώτερον προκειμένου νὰ λαλήσῃ τις διὰ τῆς γραφῆς πρὸς ἀπόντας, ἄλλην διάλεκτον ὁμιλοῦντας, καὶ περὶ ἀσυνήθων, ἀνωτέρων, ἔξω τοῦ κοινοῦ πάτου εὐρισκομένων πραγμάτων, περὶ ὧν οἱ γράφοντες κατὰ χρέος ὁμιλοῦσι πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμογλώσσους πάντας. Ἐνταῦθα ἡ πενία καὶ ἑλλειψις κοινῶν στοιχείων ἦτο καὶ εἶναι ἀκόμη σήμερον, ἂν τις μὴ μεταχειρίζεται τὴν γραφομένην, καταπληκτική. Διὰ τοῦτο ὅταν μὲν ἀναγινώσκωμεν ἄσματα περὶ πατρίδος, ἔρωτος, κττ., ἐννοοῦμεν εὐκόλως, ὅταν δ' ὅμως πεζὸν λόγον περὶ πραγμάτων οὐ πανταχοῦ γνωστῶν, ὅπως τάνωτέρω, οὐχὶ πλέον εὐκόλως. Ἐγὼ ὁμολογῶ, ὅτι ὅπως ἀναγνούς τὰς ἱστορίας Γιάννου τοῦ Ἐπαχτίτη πλεῖστα δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω, οὕτω μοι συμβαίνει καὶ ἄλλοτε πολλάκις ὁσάκις ἀναγινώσκω τοπικὸν χαρακτήρα φέρον βιβλίον. Ἄν δ' εἰς ἐμέ σήμερον ταῦτα δὲν εἶναι σαφῆ, βεβαίως πρότερον τοῖς ἄλλοις θὰ ἦσαν ἀσαφέστερα.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ὁ κ. Ροῖδης δὲν εἶναι βεβαίως φίλος τῶν θαυμάτων — οὐκ ἐπὶ μομφῇ λέγω τοῦτο — καὶ πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου του μέμφεται τοὺς ἀπονέμοντας τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐξαιρετικήν τινα θέσιν ἢ προνομίαν κτλ. Ἀλλὰ πῶς τότε αὐτὸς οὗτος κατώρθωσε νὰ γράψῃ (σελ. 181) «ὅτι κατ' ἐξαιρετικήν τοῦ Θεοῦ ἐυλογίαν εἶναι ἀδιαίρετος καὶ μία μόνη τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων ἡ γλῶσσα», τοῦτο εἶναι εἰς ἐμέ παντάπασιν ἀκατάληπτον. Προθύμως ὁμολογῶ ὅτι ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ καὶ διὰ τὸ ἀμιγὲς καθόλου εἰπεῖν τῶν κατοίκων καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ γλώσσῃ ἐπικρατήσασαν ἐξίσωσιν τῶν μακρῶν καὶ βραχέων φθόγγων, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἶπον, δὲν ἐμφανίζονται μεγάλαι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀλλοιώσεις καὶ δὴ οὐδ' ἔκτακτοί τινες ποικιλίαι ἐν ταῖς νῦν διαλέκτοις, ὅπως λ. χ. ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ. Διατείνομαι δ' ὅμως ὅτι, καθὰ καὶ ἡ καθ' ἐκάστην πείρα δύναται νὰ διδάξῃ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ διδαχθῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἔζη ἄνευ ἐπαρκῶν λαϊκῶν σχολείων καὶ δὴ ἀμαθές, ἐπειδὴ ἦτο πολιτικῶς κατατετμημένον καὶ δὴ οὐδὲ διὰ τῆς διοικήσεως ἐπεβάλλετο αὐτῷ ὅπωςδῆποτε ἐνιαῖα τις γλῶσσα, διὰ ταῦτα καὶ ἄλλα πολλὰ αἰ κατὰ τόπους διάλεκτοι δὲν ἦσαν σαφεῖς πᾶσιν, οὐδὲ γνωσταί· τοῦτου δ' ἕνεκα μετὰ τὴν φοβεράν Ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δούλωσιν ὅλου σχεδὸν τοῦ ἔθνους ἡμῶν οἱ τότε γράφοντες δὲν ἠδύ-

ναντο νὰ πράξωσιν ἄλλως ἢ ὡς ἔπραξαν, ἤτοι δὲν ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσιν κατ' ἀρχὰς μὲν ἄλλην γλωσσικὴν φάσιν ἢ τὴν διάλεκτον τοῦ τόπου του ἑκαστος συγκεκριασμένην κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μετ' ἐκκλησιαστικῶν τύπων καὶ λέξεων, βραδύτερον δέ, ἐπελθούσης τῆς ιδέας τῆς ἐνότητος εἰς τὸ ἠνωμένον ἐν τῇ δουλείᾳ ἔκτοτε ἔθνος, τὰ συνηθέστερα καὶ γνωστότερα ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ ἰδιαίτερώς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν γνωστῆς ὁπωσδήποτε γλώσσης, καὶ τὰ ἥττον παραλλαγμένα καὶ τὰ εὐδιάγνωστα, τὰ οὐδαμοῦ μὲν ἰδιάζοντα, ἀλλὰ πανταχοῦ γνωστὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς λαλουμένης. Εἰς τὴν πρώτην γλωσσικὴν φάσιν συνετάχθησαν τὰ Κρητικὰ ποιητικὰ ἔργα καὶ τὰ τῶν Κυπρίων πεζογραφήματα καὶ ἄλλα τινά, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὰ ἐκκλησιαστικά βιβλία τοῦ Λάνδου, Θεοτόκη, Βουλγάρεως καὶ ἄλλων, ἃ καθόλου σαφέστερα, διότι δὲν ἀντιπροσωπεύουσιν ἀληθῶς εἰπεῖν τὸν λόγον χώρας τινὸς ὠρισμένης. Αἰτία δὲ τῆς μεταβολῆς ταύτης εἶναι ἀναντιλέκτως οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι τὰ κατὰ τὸν παλαιότερον τρόπον συντεταγμένα οὔτε σαφῆ προσέπιπτον οὔτε εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τότε ἤρεσκον. Καὶ σήμερον δὲ ὅπως ἐγὼ οὐχὶ ἄπαξ ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσω, τὰ κατὰ τὸν πρῶτον ἐκείνουν τρόπον συνταχθέντα ἔργα κρίνονται πολλαχῶς ἀσαφῆ καὶ ἀηδῆ. Ὁ κ. 'Ροῖδης τοῦτο μὲν λέγει ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου ἔργα τῶν Κρητῶν εἶναι σαφῆ, ὅπερ οὐδὲν θαῦμα, ἅτε οὐχὶ ἐν ἀγνῇ Κρητικῇ διαλέκτῳ συντεταγμένα, τοῦτο δὲ διατείνεται ὅτι καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος εἶναι σαφέστατος πανταχοῦ· ἀλλ' ἐγὼ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων πολλάκις ἠρωτήθην περὶ πολλῶν λέξεων καὶ φράσεων αὐτοῦ, καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἂν ἦτο πανταχοῦ καταληπτὸς, ὅπως λέγει ὁ κ. 'Ροῖδης, πολὺ περισσότερον, ἢ ὅσον γίνεται, θὰ ἀνεγινώσκετο πανταχοῦ, καὶ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν νήσων καὶ μάλιστα ἐν Κρήτῃ.

Ἄλλ' ὁ κ. 'Ροῖδης ἀνεῦρεν ὅτι ἐγὼ περιέπεσον εἰς ἀντίφασιν, ἅτε ἄλλοτε διδάξας τάναντία, τ. ἔ. ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ δὲν διαιρεῖται εἰς διαλέκτους ἀλλ' εἰς ἰδιώματα, καὶ ταύτην τὴν ἀπόφασίν μου εὗρίσκει πολὺ συμφωνωτέραν πρὸς τὰ πράγματα (πρβλ. σελ. 211). Τὰ περὶ τούτων ὑπ' ἐμοῦ πρὸ πολλῶν ἐτῶν λεχθέντα εὗρίσκονται ἐν Ἀθηναίου Τομ. Ι'. σελ. 91, 92 καὶ 482 (οὐχὶ 94, 483). Ἐάν τις λάβῃ τὸν κόπον νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἐγὼ τότε ἠγωνιζόμην νὰ δείξω ὅτι ἡ νεωτέρα

Ἑλληνικὴ δὲν κατάγεται ἐκ τῆς Αἰολικῆς καὶ Δωρικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς Κοινῆς, ὅτι εἶναι καθόλου ὁμοιομερεστέρα ἢ ἡ ἀρχαία, διὰ τοῦτο ἔγραψα ἐν σελ. 92 α* Ἄν δὲ ἡ γλῶσσα σήμερον ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετος εἰς διαλέκτους *διαστελλομένας ἀλλήλων κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀρχαίων διαλέκτων* . . . ». Ἦξευρα δηλ. ἐγὼ ὅτι μέγας σάλος ὑπάρχει καὶ πολὺς ἐγείρεται θόρυβος περὶ τῶν λέξεων «*διάλεκτος*» καὶ «*ιδίωμα*», καὶ διὰ τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψει ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀρχαίων διαλέκτων παρ' ἡμῖν μετρεῖται ἡ διαφορὰ, καὶ θέλων νὰ δείξω ὅτι πολλῶ πλεον διέφερον τὸ πάλαι ἀπ' ἀλλήλων αἱ διάλεκτοι ἢ σήμερον, ἐνόμισα καλὸν ν' ἀποφύγω ὅλως τὸν ὄρον *διάλεκτοι*, ἀφοῦ εὗρισκον ὅτι παρίστα πλεον τι τοῦ ἀληθοῦς. Διαφορὰς ἄρα παρεδεχόμεν, ἀλλὰ φόβῳ μήπως νομισθοῦν μείζους τοῦ ἀληθοῦς, τ. ἔ. ὅσαι αἱ τῶν ἀρχαίων διαλέκτων ἀπ' ἀλλήλων, ἀπέφυγον τὸν ὄρον *διάλεκτοι*, εἰπὼν *ιδιώματα*. Πρόκειται ἄρα ἀγὼν μᾶλλον περὶ ὀνομάτων ἢ περὶ πραγμάτων, ἀφοῦ ἡ διαφορὰ οὕτως ἢ ἄλλως ὑπάρχει. Ὅτι δὲ ἔπειτα βραδύτερον μετὰ μακρὰς ἐργασίας εὗρον τὴν διαφορὰν μείζω ἢ τῇ 1880, οὐδὲν θαῦμα. Σήμερον διὰ τῆς παιδείας, διὰ τοῦ τύπου, μετὰ ἀγῶνας ἐνὸς αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα κατωρθώθη χάριτι θεῆς νὰ ἔχωμεν ὄντως μίαν γλῶσσαν, ἀλλ' αὕτη ἐπετελέσθη καὶ ὁσημέραι ἐπιτελεῖται ἐκβάλλουσα τὰ ἐκασταχοῦ ιδιάζοντα, τὰ ἀκατάληπτα καὶ ξενότροπα. Καὶ πάλιν δὲ τὸ ἐνιαῖον τῆς γλώσσης εἶναι σχετικόν, ἐπετελέσθη σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν ρηθέντων μέσων, δὲν ὑπῆρχε δ' ὅμως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· πρβλ. Ἀθηναῖς Τόμ. Β'. σελ. 213, ὅπου καὶ τοῦ κ. Χ. Ἀννίνου τοιαύτη περὶ παλαιότερας μὲν πολυγλωσσίας καὶ ἀκαταληψίας, νεωτέρας δὲ διὰ τὴν παιδείαν γλωσσικῆς ἐνότητος παρατίθεται λόγος. Ἐπ' ἴσης δ' ἀπέκρουσε τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ῥοίδου ὑποστηριζομένην ταύτην ἐξ ἀρχῆς ἐνότητα καὶ ἄλλος ἀνὴρ, ἀληθῶς σοφός, ὁ κ. Ἰάκωβος Πολυῶς. Ὡστε δὲν εἶναι ἀκριβές ὅπερ λέγει ὁ κ. Ῥοίδης, ὅτι μόνος ἐγὼ δι-σχυρίσθην ὅτι αἱ διάλεκτοι τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης δὲν προσέπιπτον πανταχοῦ καὶ πᾶσι σαφεῖς. Εἰς ταύτην δὲ τὴν οὕτω σχηματισθεῖσαν ἐνιαίαν τῶν ἐγγραμμάτων γλῶσσαν παρεκίνησα ἐγὼ πρὸ πολλοῦ τοὺς λογοτέχνας παρ' ἡμῖν νὰ πειραθῶσι νὰ γράφωσιν.

Ὁ κ. Ῥοίδης ἀρνείται ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ ἔχει πολλοὺς καὶ ποικίλους τύπους, διατείνεται δ' ὅτι τῆς ἀρχαίας οἱ τύποι εἶναι

πολὺ ποικιλώτεροι. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ σφάλλεται, διότι τοὺς μὲν νέους δὲν ἤξεύρει, διότι οὐδέποτε ἡσχολήθη περὶ αὐτούς(1), τούτων — ἐλπίζω νὰ μοι πεισθῇ καὶ ὁ κ. Ροΐδης — ἔχω περισσοτέραν παντὸς ἄλλου πείραν ἐγώ) τοὺς δὲ ἀρχαίους παριστᾷ πολλαπλασίους τοῦ ἀληθοῦς ἀριθμοῦ, ἐπειδὴ δὲν χωρίζει τοὺς ἀνήκοντας τῇ Ἀττικῇ ἢ τῇ Κοινῇ μόνη (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 223 τὰ περὶ τοῦ *ἔδομαι*, *φάγομαι*, *ἔδοῦμαι* λεχθέντα) καὶ τοὺς ἔτι ὀλιγωτέρους τούτων, οὓς ἐν τῷ συνήθει γραπτῷ λόγῳ συνήθως μεταχειρίζομεθα, ἀλλ' ἐπὶ δεινῶσει τοῦ κακοῦ ἀναμινγύει πάντας καὶ τὸ σύνολον τούτων ἐμφανίζει ὡς τύπους τῆς ἀρχαίας, ὥσει πάντες ἦσαν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἐν χρήσει.

Τελευταῖον ὑποθεθίσθω καὶ τὸ ὑνάντιον τοῦ ἀληθοῦς, ἥτοι ὅτι, καθὰ θέλει ὁ κ. Ροΐδης, ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς καὶ δι' ὅλου τοῦ χρόνου μία μόνη, ἀπλῆ, πανταχοῦ σαφὴς καὶ γνωστὴ νεωτέρα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅτι τὸ τυπικὸν αὐτῆς ἦτο ἐπίσης ὀλιγάριθμον, ὁμαλὸν καὶ ἐκφραστικὸν κλπ. κλπ., πάλιν ἐρωτῶ: τίς ἡ ὠφέλεια τῶν ἀγαθῶν τούτων ἐφ' ὅσον ἄνδρες γενναῖοι, καλλιτέχναι μεγάλοι δὲν μετεχειρίζοντο αὐτὴν καὶ ἐναποτιθέντες εἰς αὐτὴν τοὺς ἀδρούς καρπούς τῶν μεγάλων διανοιῶν των καθίστων αὐτὴν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἰδεῶν των οὐ μόνον γνωστήν, ἀλλὰ καὶ εὐγενῆ καὶ ἀγαπητήν; Ἐγιναν ταῦτα; οὐχί. Διὰ τὴν ἐξήτασα μὲν ἐγώ καὶ διὰ πολλῶν ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν εἰλημμένων ἱστορικῶν ἰσχυροτάτων λόγων ἐπειράθην νὰ ἐρμηνεύσω, δὲν ἠρέυνησε δ' ὁ κ. Ροΐδης, ἐπειδὴ

(1) Ὅτι ὁ κ. Ροΐδης δὲν ἐμελέτησε τὰς εἰς τὴν νεωτέραν λαλουμένην γενομένης ἀπὸ 15 ἑτῶν ἐργασίας, ἀποδείξει τρανὴ εἶναι τὰ ἐν σελ. 161 σημ. λεγόμενα, ἥτοι τὰ λείψανα τοῦ δωρισμοῦ ἐν τοῖς *δοῦλα*, *βελόνα*, *χελώνα*, *καλύθα*, ἡ διατήρησις τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τοῦ *η* ὡς *ε* εἰς τὰ *νερό*, *σίδερο*, *ξερό*, *στέκω* κττ. Καίτοι περὶ τούτων ἀπὸ πολλῶν ἑτῶν ἐδιδάχθη τάληθες ἐν Ἀθηναίοις I', 239 κέξ. καὶ ἐν περιοδικῷ τοῦ Kuhn, τόμ. ΔΓ', 105 κέξ. Ὁμοίως ὁ ἐν σελ. 162 δισχυρισμός, ὅτι δι' ἀντιπάθειαν τῆς ῥίνοφωνίας τὸ τελικὸν *ν* τοῦ ἄρθρου μετετέθη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ εὐθὺς ἐπομένου οὐσιαστικοῦ, τὸ *ροικοκόρι*, τὸ *ῥώμο* κττ., ὥσει οὕτως ἐξέλειπε τὸ *ν* καὶ μὴ μᾶλλον ἐπολλαπλασιαζέτο ἡ ῥίνοφωνία, ἅτε τούτου καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας πτώσεις καὶ πάντας τοὺς ἀριθμοὺς οὕτω μεταδεδομένου, κττ. Δὲν λέγω ταῦτα ἐπὶ μομφῇ τοῦ κ. Ροΐδου, διότι βεβαίως δὲν δύνανται οὐδ' ὀφείλου πάντες νὰ παρακολουθοῦν τὰς εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν ἀπὸ ὀλίγων ἑτῶν γινομένης ἐρεῖνας, πολλῶν δ' ἦντιν νὰ συμβάλλωνται καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτης ἀναδίφησιν, τοσοῦτο μόνον λέγω ὅτι ὅσοι δὲν φροντίζουν νὰ καλλιεργοῦν αὐτὴν οὐδὲ νὰ παρακολουθοῦν τὰς ἐρεῖνας, οὗτοι βεβαίως δὲν δικαιῶνται νὰ ὁμιλοῦν περὶ πολυτυπίας ἢ ὀλιγοτυπίας αὐτῆς.

διατείνεται ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα παρ' ἡμῖν δὲν εἶναι ἱστορικὸν οὐδ' ἔχει πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους σχέσιν τινά, ἀλλὰ γλωσσολογικόν, καὶ δὴ ὑπάγεται μετὰ τῆς γλωσσικῆς εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὅπερ παντάπασιν ἀνάληθες. Λοιπὸν ἐρωτῶ καὶ πάλιν, τί πταίει ἡ παρούσα ἢ καὶ ἡ ἀμέσως παρελθοῦσα γενεά, ἂν οἱ παλαιότεροι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν μεγίστων ἱστορικῶν ἀναγκῶν μικρά τινα καὶ λόγου ἀνάξια ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἐπραξάν, μὴδ' ἠδυνήθησαν κατὰ τοὺς χαλεποὺς ἐκείνους αἰῶνας νὰ δημιουργήσωσιν ἐν τινι μέρει τῆς Ἑλλάδος ἐθνικὴν φιλολογίαν πολλοῦ λόγου ἀξίαν, ἥς ἡ γλῶσσα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ πανταχοῦ; Βεβαίως θὰ ἦτο μέγα εὐτύχημα, ἂν ποὺ τῆς Ἑλλάδος ἐγίνετο τὸ ἀγαθὸν τοῦτο, διότι ἡ διάλεκτος τοῦ τόπου τούτου, εἴτε πολὺ εἴτε ὀλίγον διέφερε τῶν ἄλλων, θὰ κατίσχυεν, ὅπως τοῦτο συνέβη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν δὲν ἐγίνεν. Ἐντεῦθεν οὔτε τόπου τινὸς ἰδιαιτέρως ἡ διάλεκτος ἐξενίκησεν, οὔτε ἐκ τῆς πανταχοῦ λαλουμένης ἦτο δυνατόν νὰ συλλεχθῇ τὸ ὕλικόν καὶ καταρτισθῇ ἐξ αὐτοῦ γλῶσσά τις γραπτῇ. Τοῦτο οὐδαμοῦ οὐδέποτε συνέβη, οὐδὲ ἐν τῇ κατατετμημένῃ πολιτικῶς Ἑλλάδι ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ. Διότι πλὴν ἄλλων πῶς ἠδύνατο ὁ Κρῆς ἢ ὁ Κύπριος ἢ ὁ Πελοποννήσιος νὰ ἠξεύρῃ τὰ ἐν ἄλλαις χώραις εὐχρηστοῦντα, ἀφοῦ ἕκαστοι μόνα τὰ ἴδια αὐτῶν ἠδύναντο νὰ ἠξεύρουσιν καὶ ταῦτα κατὰ φύσιν ὡς τὰ πασιγνώστα καὶ τὰ μόνα ὁρᾷ ἐθεώρουν;

Διὰ ταῦτα πάντα οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὅσοι τυχόντες εὐρυτέρας παιδείας καὶ πειθόμενοι ὅτι ἡ διάλεκτος τοῦ τόπου αὐτῶν δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ὄργανον εἰς καθολικὴν τῶν γνωμῶν των διάδοσιν, ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ λαλήσωσιν οὐχὶ μόνον πρὸς τοὺς ἐπαρχιώτας των, ἀλλὰ πρὸς πᾶν τὸ Ἑλληνικόν, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν νὰ διαμορφώσωσιν γλῶσσαν ἐπὶ τῇ βάσει οὐχὶ μιᾶς τινος διαλέκτου ἢ τῆς δῆθεν ὑπαρχούσης ἔκτοτε κοινῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχαίας. Οὐδ' ἡμάρτησαν ἀληθῶς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ὅπως ὁ κ. 'Ροίδης δυσχυρίζεται, λέγων ὅτι «θέλουσι δώσει ἀπολογίαν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως διὰ τὴν ἀμαρτίαν ταύτην». Ἐγὼ ὁμολογῶ παρρησίᾳ, ὅτι πειθόμενος τῷ Κοραΐ λέγοντι ὅτι «Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν πρέπει νὰ ζητῇ τις παρὰ τὰ δυνατόν, καὶ διὰ νὰ κρίνῃ δικαίως τοὺς συγγραφεῖς πρέπει νὰ θεωρῇ τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἔγραψαν», δὲν θὰ θελήσω οὐδέ-

ποτε νὰ καταδικάσω αὐτούς. Διότι δὲν εἶμαι τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων οἵτινες μεταβάλλουσι τὴν ἐξέτασιν τοῦ παρελθόντος εἰς δικαστήριον, ἀλλ' ἐκείνων οἵτινες λαμβάνουσι τὰ πράγματα ὅπως ἀληθῶς ἔχουσι καὶ ζητοῦσι νὰ ἐννοήσουν αὐτά, οὐδὲ συμβουλεύουσι καὶ προφητεύουσιν ἐκ τῶν ὑστέρων, τ. ἔ. ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς πῶς ἔπρεπε νὰ γίνωνται ταῦτα καὶ πῶς ἐκείνα. Οὕτω δ' ἐξετάζων εὕρισκω ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ζῶντες ὑφ' οὓς ἱστορικοὺς ὄρους ἔζων, δὲν ἠδύνατο νὰ πράξωσιν ἄλλως. Ἀποδείξις δὲ τούτου πλὴν τῶν ἄλλων ἐν Ἀθηνᾶς τομ. Β'. σελ. 174 κέξ. εἰρημένων ἔστω καὶ τόδε, ὅτι δὲν προέβησαν εἰς τοῦτο καὶ δὲν ἤγαγον τὴν γραπτὴν ἡμῶν γλῶσσαν εἰς τὴν παροῦσαν αὐτῆς κατάστασιν διὰ νωθρότητα νοῦ, τ. ἔ., διότι ὅπως γηραιοὶ τινες Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀσίας ἐχώρουν ἐπὶ τῆς πεπατημένης καὶ τετριμμένης ὁδοῦ, καὶ διότι οὐδέποτε οὔτε αὐτοὶ ἐσκεπτοντο οὔτε παρ' ἄλλων ἤκουον ὅτι δύναται καὶ ἄλλος τρόπος τοῦ γράφειν νὰ ἐφαρμοσθῇ κτλ. Ὅλως τούναντίον συνέβη, τ. ἔ. δι' ὅλου τοῦ χρόνου καὶ αὐτοὶ ἐσκεπτοντο πολὺ — τοῦτο ἀποδεικνύουσι πασιφανῶς τὰ ἔργα ἄλλων τε καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Κοραῆ — καὶ παρ' ἄλλων ἀδιαλείπτως οὐκ ὀλίγα περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας ἤκουον, καὶ ὁμως παρὰ πάντα ταῦτα αἰέποτε ἐξηκολούθησεν ἀμετατρέπτως ἅμ' ἀρξαμένη ἢ πρὸς τὸν καθαρισμόν, ὡς λέγεται, πορεία τῆς γλώσσης. Τῶν πραγμάτων ἄρα ἡ βία καὶ ἡ λογικὴ ἀπεδείχθη καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ πολλῶ ἰσχυρότερα τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐλλιποῦς καὶ πλημμελοῦς σοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Πενία τῆς λαλουμένης.

Ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ προσπαθεῖ ὁ κ. Ροίδης ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ μεγάλης πενίας ἢ περὶ μεγάλου πλούτου τῆς νεωτέρας λαλουμένης εἶναι ἀνακριβῆ, διότι, λέγει, αἱ ἀληθῶς λαϊκαὶ λέ-

ξεις, ἅς πᾶσα γλῶσσα ἔχει κατ' ἀνάγκην, εἶναι ἀρκούντως πολλοὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ, διπλάσιαι ἢ ἐν τῇ Γαλλικῇ. Διέφυγε δ' ὅμως τὸν κ. Ροῖδην τὸ προφανές ἄλλως γλωσσικὸν ἀξιῶμα, ὅτι τὸν πλοῦτον γλώσσης τινὸς δὲν ἀπαρτίζει μόνον τὸ πλῆθος τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλά, λ. χ. ἡ σημασία αὐτῶν, ἡ εὐκολία εἰς μεταφορικὴν αὐτῶν χρῆσιν, ἡ φρασεολογία, αἱ συντακτικαὶ πλοκαὶ κττ. κττ. «Ἡ γλῶσσα τῶν Σινῶν, λέγει ὁ Whitney ἐν Βίῳ καὶ Ἀναπτύξει τῆς γλώσσης σελ. 251, σύγκειται ἐκ πεντακοσίων περίπου μονοσυλλάβων λέξεων, ὅπως ἡμεῖς θὰ τὰς ἐθεωροῦμεν. Ἀλλὰ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ διαφόρου τονισμοῦ ἐκφράζονται διαφοραὶ ἐννοιῶν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν λέξεων διὰ τῶν σημαντικῶν τούτων διαφορῶν ἐν τῷ τονισμῷ ἀνέρεχεται εἰς χιλιάς πεντακοσίας καὶ ἐπέκεινα». Καὶ ὅμως ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ οὐ μόνον μεγίστη καὶ πλουσιωτάτῃ γραμματεία συνετάχθη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρίστου Σινολόγου Γεωργίου von der Gabelenz μόνῃ ἡ Σινικὴ γλῶσσα — πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς — ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἰθαγενῇ θαυμασίως ἀνεπτυγμένην πεζογραφίαν. Ἴδου τί λέγει περὶ τῆς γλώσσης ταύτης ὁ Whitney ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 252-3: «Ἡ γλῶσσα τῶν Σινῶν εἶναι τῶν μάλα ἀξιοσημειώτων παραδειγμάτων δεικνύουσα πῶς δύναται ἀσθενὲς ὄργανον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἀνέγερσιν μεγαλοπρεπῶν κατασκευασμάτων· αὕτη ἐπαληθεύει τὴν ἀρχὴν — ἣν δυσκόλως δύναται ὁ γλωσσοδίφης νὰ ἐκτιμήσῃ ἐπαρκῶς — ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἀπλούστατα ὄργανον, τὸ δὲ πνεῦμα εἶναι ἡ δύναμις ἡ μεταχειριζομένη αὐτό, ἥτοι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐν πάσῃ χρήσει οἰασδήποτε γλώσσης μᾶλλον θέλει νὰ νοηθῇ ἢ ἀληθῶς ἐκφράζεται, δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ πλείστου λόγου ἀξίαν ἐργασίαν διὰ τῶν πενιχροτάτων φραστικῶν μέσων καὶ διὰ τῶν ἀσθενεστάτων ὑποδηλώσεων, ὅτι ἐκ τῆς συντάξεως καὶ ἐκ τῆς θέσεως τῶν γλωσσικῶν στοιχείων κατασκευάζει τὰς ἀπαιτουμένας ἀποχρώσεις τῶν ἐννοιῶν καὶ τὰς σχέσεις. . . . Ὀλίγαι γραμμαῖ δι' ἄνθρακος ἐρριμμέναι ἐπὶ σανίδος ὑπὸ γνησίου καλλιτέχνου δύνανται νὰ ᾔναι σημαντικώτεραι, νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὸ αἶσθημα ζωηρότερον ἢ ὅλη εἰκὼν ἀνασκήτου χειρὸς ἐπιτελεσθεῖσα διὰ πάντων τῶν μέσων τῆς νεωτάτης ζωγραφικῆς». Ὁμοίως διδάσκει ὁ Gabelenz σελ. 380: «Ἐὰν κατόρθωμά τι κρίνηται τοσοῦτῳ μεγαλοφύεστερον, ὅσῳ ἥττων μὲν εἶναι ἡ καταβληθεῖσα χάριν αὐτοῦ δύναμις, μείζον δὲ

τὸ ἀποτέλεσμα, τότε ἐκ πασῶν τῶν γλωσσῶν ἡ Σινική ἔχει τὰς διακαιοτάτας ἀξιώσεις νὰ καυχᾶται ἐπὶ μεγαλοφυΐᾳ.

Δὲν εἶναι ἄρα οὐδεμία ἀνάγκη ν' ἀπαριθμήσωμεν τὰς λέξεις τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἵνα μάθωμεν τὸν πλοῦτον ἢ τὴν πενίαν αὐτῆς, ἀλλὰ νὰ ἐρωτήσωμεν ἄλλα τινὰ γενικώτερα καὶ πολλῶ σπουδαιότερα τοῦ ἀπλοῦ ἀριθμοῦ τῶν λέξεων. Οὕτω λοιπὸν κατὰ πρῶτον ἐρωτᾶται ἂν ὁ θησαυρὸς τῶν λέξεων τούτων, πολὺς ἢ ὀλίγος ἀδιάφορον, ἢ το πρότερον ἢ καὶ εἶναι σήμερον γνωστὸς καὶ ἂν εἶναι καθωρισμένος ἢτοι ἐξηκριθωμένος κλιτικῶς, σημασιολογικῶς, συντακτικῶς, ἂν εἶναι γνωστὴ ἢ ἐκασταχοῦ εἰς μεταφορικὰς ἐκφράσεις χρήσις αὐτοῦ, ἂν εἶναι ἢ χρήσις αὕτη ἀνεπτυγμένη κττ. ἢ μὴ. Διότι ὑποθεθεῖσθω ὅτι οἱ ἄλιεῖς τῆς Χαλκίδος ἢ τοῦ Μεσολογγίου ἔχουσιν, ὅπως ἀληθῶς ἔχουσι, πλουσιωτάτην φρασεολογίαν περὶ τῶν ἰχθύων, τῆς ἀλειείας κττ., ὅτι δὲ οἱ ποιμένες τῆς Δωρίδος, τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀρκαδίας ὁμοίαν περὶ τῶν ποιμνίων, τῆς τυροποιίας κττ., οἱ γεωργοὶ καὶ κηπουροὶ τῆς Χίου, Νάξου, Πάρου, Ζακύνθου ἀνάλογον περὶ τῆς γεωργίας, τῆς κηπουρικῆς, τῆς δενδροκομίας κττ. καὶ οὕτω καθεξῆς ὅτι οἱ ἐκασταχοῦ Ἕλληνες ἡξέυρουσι πολλὰς καὶ καλὰς λέξεις καὶ σημασίας καὶ μεταφορὰς καὶ τύπους κλπ. κλπ., νομίζετε ὅτι δι' αὐτὸ αἱ λέξεις αὗται μετὰ τῶν σημασιῶν καὶ τῶν τύπων αὐτῶν εἶναι χρήσιμοι εἰς φιλολογικὰ ἔργα καὶ ὅτι δύναται νὰ γίνῃ χρήσις αὐτῶν, ἂν μὴ πρότερον δι' ἐργασίας μακρᾶς καταγραφῶσι καὶ γνωσθῶσιν; Βεβαίως οὐχί, διότι τὰ βιβλία ἐν οἷς θὰ ἐφέρετο ὁ πλοῦτος ἐκάστων, θὰ ἦσαν ὅλως ἄγνωστα τοῖς ἐξ ἄλλων χωρῶν ὀρμωμένοις, ὡσεὶ ἦσαν γεγραμμένα ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ. (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 229 τὰ τοῦ κ. Γ. Ἐπαχτίτη).

Πρόσθετε τοῦτοις ὅτι καὶ ἂν καθ' ὑπόθεσιν πάντα ταῦτα ἦσαν γνωστὰ τοῖς γράφουσιν ὅπερ παντάπασιν ἀνάληθες, πάλιν δὲν θὰ ἦσαν πολὺ χρήσιμα αὐτοῖς· διότι ἀφοῦ πᾶσα λέξις γλώσσης τινὸς ἐκφράζει τοσοῦτον πλάτος καὶ βάθος ἐννοίας ὅσον τὸ μεταχειριζόμενον τὴν λέξιν ταύτην ἔθνος συνάπτει μετ' αὐτῆς, δῆλον ὅτι καὶ πᾶς ὁ θησαυρὸς τῶν λέξεων τούτων, καὶ ἂν συνελέγετο ἐπὶ τὸ αὐτό, θὰ ἐξέφραζεν ἀκριβῶς τοσαύτας ἐννοίας ὅσας εἶχε τὸ ἔθνος τότε. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὅτι ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων ἔθνους τινὸς τοσαύτας ἐννοίας παριστᾷ ὅσας τὸ ἔθνος τοῦτο συνάπτει μετ' αὐτῶν, καὶ δὴ πλοῦτος φραστικότητος τῆς γλώσσης καὶ πλοῦτος διανοίας τοῦ ἔθνους ταυτίζονται,

τοῦτο εἶναι ἀξίωμα τῆς γλωσσικῆς οὐδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως ἐπιδεικνύ-
κόν. Ἀλλὰ τότε ἐρωτᾶται τίνας καὶ πόσας ἐννοίας καὶ γνώσεις ἡδύ-
ναντο νὰ ἔχουν οἱ ταλαίπωροι πατέρες ἡμῶν κατὰ τοὺς δεινοὺς ἐκεί-
νους τῆς δουλείας, πτωχείας, καὶ παχυλῆς ἀγνοίας αἰῶνας, ἵνα ἔχουν
καὶ ἀρκούντως πλουσίαν γλῶσσαν; Καὶ θὰ ἦτο ἄρα γε δυνατόν νὰ γίνη-
τις χρῆσις τοῦ τοιοῦτου ὕλικου εἰς ἔκφρασιν ἰδεῶν ὅπωςδῆποτε ἀνω-
τέρων τοῦ κοινοῦ πάτου καὶ ὅμως νὰ εἶναι πάλιν σαφῆ τὰ γεγραμ-
μένα; Ἴνα δυνηθῇ τις νὰ νοήσῃ ὅπωςδῆποτε τὴν ἑκτακτον κατὰ
τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους αἰῶνας τῆς γλώσσης ἡμῶν πενίαν, ὀφείλει νὰ
ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του ἐπὶ φαινόμενα πολλὰ, ὧν σπουδαιότατα
νομίζω τάδε: πρῶτον ἡ χρῆσις τῶν συνωνύμων περιωρίσθη σφόδρα
ὥστε μία λέξις παρέμεινεν εἰς ἔκφρασιν ποικιλωτάτων, τὸ πάλαι διὰ
διαφόρων λέξεων ἢ διὰ διαφόρων συνθέτων ἐκφραζομένων ἐννοιῶν,
πρβλ. λ. χ. ζητῶ καὶ ἐπὶ τοῦ ζητεῖν καὶ αἰτεῖν καὶ ἀπαιτεῖν καὶ ἐ-
παιτεῖν· ἀφίνω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφίημι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐῷ καὶ ἐπὶ τοῦ
λείπω καὶ καταλείπω καὶ ἐγκαταλείπω κλπ.· δεύτερον παρέμειναν
μὲν πολλαὶ ἀρχαῖαι λέξεις, ἀλλὰ κυρίως μόνοι οἱ φθόγγοι, τὸ σῶμα
αὐτῶν ὡς εἶπεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ σημασία, ἡ ψυχὴ· λ. χ. θεσπίζω ἐν
Κρήτῃ = προσπαθῶ, ὀρχεῖομαι (= ὀρχοῦμαι) μόνον ἐπὶ τῶν παι-
ζόντων ἀμνῶν καὶ ἐρίφων, σαμαῖα = σημείον ἐπὶ τοῦ ὥτος τῶν προ-
βάτων καὶ αἰγῶν, τρύφος (ὁ) ἐν Κρήνῃ ἐπὶ τῶν ψυχίων τῆς ἐν τῷ
ὀρφῷ ὑπολειπομένης μυζήθρας, πορτάκι ἐν Κρήτῃ ἐπὶ μικροτάτου ὄρ-
μου ἐν βραχῶδει παραλίᾳ, ἀστένεια αὐτόθι ἐπὶ τοῦ στέρσεως, πείνα,
ἀχτῆρα ἐπὶ μόνῃς τῆς τοῦ ἡλίου ἀκτίνος, ταυπεῖ (τυπεῖον) ἐπὶ μόνων
τῶν ταλάρων κτλ. Ὁμοίως τὸ ῥῆμα πλάσσω ἐσώθη μέχρι σήμε-
ρον, ἀλλὰ λέγεται ἐπὶ μόνῃς τῆς κατεργασίας τοῦ ἄρτου· ὅτε δὲ πρό-
τινος χρόνου τῶν νεωτέρων τις ποιητῶν ἔγραψεν αὐτῷ Φειδίας μὲ τὸ
σκαλιστήρι του ξανάπλαθε τοὺς θεοὺς», ἐσφάλη δεινῶς, διότι τὸ νῦν
πλάθω δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ἀρχαίου πλάσσω ἢ πλάττω (πλάθω
μὲ τὸ σκαλιστήρι!), ὥστε εἰσεβίασεν εἰς τὴν νέαν λέξιν τὴν σημασίαν
τῆς ἀρχαίας. Αὐτόδηλον δ' ὅτι οὐδεὶς ἀγνοῶν τὸ ἀρχαῖον πλάττω θὰ
ἐννοήσῃ τί λέγει ὁ ποιητής. Ἄν τις ἄρα θέλῃ τὸ νέον πλάθω νὰ μετα-
χειρίζεται, δὲν δύναται νὰ εἴπῃ εὐπλαστος φύσις ἢ τῶν παιδῶν, ἀπλα-
στον ἦθος, αὐτὸ εἶνε πλάσμα, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ πλάστου,
ἀργεοπλαστική, ἢ πλαστικὴ τέχνη, ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καλλιτεχνίᾳ

λέγεται, *πλαστοὶ ἢ πεπλασμένοι λόγοι, πλαστὸν ἦθος, πλαστογράφος* κτλ. κτλ. διότι ἐν πᾶσι τούτοις κεῖται τὸ ἀρχαῖον, ἀνεπτυγμένον καὶ πολυσήμαντον *πλάσσω*, οὐχὶ δὲ τὸ ἔρημον καὶ πτωχὸν *πλάθω* τῆς νεωτέρας. Τὴν παρατήρησιν ταύτην δύναται νὰ κάμῃ τις περὶ πάσης σχεδὸν λέξεως, ὅτε μανθάνει εὐκόλως, ποῖα θὰ ἦτο ἡ νεωτέρα ἡμῶν γλῶσσα ἄνευ τῆς ἀρχαίας. Βεβαίως θὰ ἔβριθε ξένων λέξεων ὅπως καὶ ἡ Βουλγαρική καὶ λοιπαὶ νέαι γλῶσσαι. Μετὰ τῆς φοβερᾶς δὲ πενίας ταύτης τῶν σημασιῶν ἡδελφωμένη ἔβαινε παραλλήλως καὶ ἡ καταπληκτικὴ σπάνις φράσεων ἐτοιμῶν πασιγνώστων καὶ ἐκφραστικῶν, αἰτινες πανταχοῦ δικαίως ὑπολαμβάνονται μέγας πλοῦτος τῆς γλώσσης· ὁμοίως δ' ἡλαττώθη σφόδρα καὶ ἡ μεταφορικὴ χρῆσις τούτων. Πῶς λοιπὸν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συνταχθῇ ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ βιβλίον ἐκτενὲς καὶ σαφές; πόθεν θὰ ἐλαμβάνοντο αἱ λέξεις διὰ τὰς ἀπαιτουμένας σημασίας καὶ αἱ φράσεις ἐκάστοτε; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν κατωρθοῦτο, τίνας κόπους θὰ ἀπῆτει ἡ συναγωγὴ καὶ κατεργασία τοῦ διεσπαρμένου καὶ ἀψύχου ὄγκου τούτου; Καὶ τίς θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους καὶ πρὸς τί, ἀφοῦ πρόχειρος ἦτο ὁ τῆς ἀρχαίας γλώσσης ποικίλος καὶ θαυμάσιος θησαυρὸς τῶν λέξεων, τῶν σημασιῶν, τῶν τύπων κλπ. καὶ οὗτος πᾶσι μὲν διὰ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς βιβλίοις χρῆσιν γνωστός καὶ αἰεὶ ὁ αὐτός, ἀρχαιοθὲν δὲ τὴν εὐγένειαν (1) καὶ τὸ κλέος ἔχων;

Ἀλλὰ θὰ μ' ἐρωτήσῃ τις: Λοιπὸν πῶς ἡδυνήθησαν οἱ ἄλλοι λαοὶ καίτοι βεβαίως οὐδαμῶς τῶν Ἑλλήνων σοφώτεροι νὰ διαμορφώσωσι κατὰ μικρὸν γραπτὴν γλῶσσαν ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς τινος διαλέκτου αὐτῶν, καὶ ἡμεῖς δὲν ἡδυνήθημεν; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι ἤδη δεδομένη τὸ μὲν ἐν Ἀθηνᾶς Τομ. Β'. σελ. 174 κέξ. τὸ δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω. Ἐν τοῖς λαοῖς ἐκείνοις καὶ διὰ τὰς πολιτικὰς τύχας καὶ διὰ τῆς γλώσσης τὴν μεγάλην ἀλλοίωσιν ἐπῆλθε διάρρηξις τῆς ιστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἀρξάμενοι δ' ἔπειτα κατὰ μικρὸν νὰ διαπλάττωνται εἰς πολιτικὰ κράτη ὅπωςδὴποτε εὐνομούμενα δὲν ἡδύναντο φύσει ἄλλην ἢ τὴν λαλουμένην ὑπ' αὐτῶν γλῶσσαν νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ διέπρεπον ἐν τοῖς πολεμικοῖς καὶ ἐφρο-

(1) Ὁ κ. Ποίδης δισχυρίσθη ἄλλοτε ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῆς εὐγενείας καὶ δυσγενείας τῶν τύπων εἶναι ὅλως διόλου νεοελληνική, ἀγνοῶν, ὡς φαίνεται, ὅτι πολλῶν τραχύτερον ἐξεργάζοντο περὶ τούτων οἱ μεταγενέστεροι Φρόνιχος, Μοῖρις κλπ.

νουν μέγα, ἡ γλῶσσα αὐτῶν οὔτε παρεβάλλετο πρὸς παλαιότεραν, τελειότεραν γλωσσικὴν φάσιν οὔτε ἐνομιζέτο ὑπ' αὐτῶν ἀγροϊκόν τι καὶ διεφθαρμένον ἰδίωμα, ἀλλὰ τούναντίον ὅπως καὶ τᾶλλα τῶν λαλούντων αὐτὴν, εὐγενής· τούτου δ' ἕνεκα πᾶν ὅ,τι παρελαμβάνετο ἐκ τῆς Λατινικῆς καὶ μικρὸν ἐκάστοτε ἦν καὶ αἰεὶ ἐν προσθήκης μέρει κατετάσσετο, καὶ δὴ δὲν ἡδύνατο ἢ νὰ συμμορφωθῇ τῷ τύπῳ τῆς γλώσσης εἰς ἣν εἰσήγετο. Παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα ἐγένοντο ὅλως διαφύρως, καὶ ἐντεῦθεν τὰ διάφορα ἀποτελέσματα. Παρ' ἡμῖν ἡ ἱστορικὴ καὶ γλωσσικὴ συνάφεια οὐδέποτε διεκόπη· παρ' ἡμῖν τὰ ἀρχαῖα, τὰ δόκιμα ἤδη ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐθαυμάζοντο καὶ ὡς πρότυπα κάλλους καὶ τελειότητος πάντοτε ἀδιαλείπτως προέκειντο καὶ προεκάλουν εἰς μίμησιν· παρ' ἡμῖν ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἦτο καὶ διὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τῶν βιβλίων ἐπὶ μακρὸν καὶ διὰ τῆς διοικήσεως ὡς εἰπεῖν καθηγιασμένη καὶ ἐπιβεβλημένη· παρ' ἡμῖν αἱ γλωσσικαὶ ἀλλοιώσεις οὐχὶ τοσαῦται ὅσαι ἐν ταῖς Νεολατινικαῖς γλώσσαις κτλ. Πάντ' ἄρα, ὅσα αἱ νεώτεραι ἀνάγκαι ἐκ τῆς λαλουμένης νεωτέρας ἐπέβαλλον ἐκάστοτε ἐπὶ τὴν καθεστηκυῖαν γραφομένην, ἦσαν ὀλίγα καὶ δὲν ἀπετέλουν τὸν πυρῆνα, τὸ σπουδαῖον μέρος τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ πάρεργον, τὴν προσθήκην. Διὰ τοῦτο τὰ νέα ταῦτα προστιθέμενα δὲν ἡδύναντο νὰ ἐπιβάλωσι τὸν τύπον τῶν ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, φωνητικῷ, συντακτικῷ κλπ. πεπηγυῖαν ὡς εἰπεῖν ἀρχαίῳθεν γλῶσσαν (1). Πρόσθετες ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ καταρτισμὸς τοῦ γραπτοῦ λόγου ἔβαινε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κανονικῶς καὶ πάντοτε παραλήλως πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν· παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὰς ἐκτεθείσας αἰτίας πρὸ μὲν τῆς Ἀλώσεως ἐπεκράτει ἡ ἀρχαία καὶ ὑπὲρ τῆς συγχρόνου λαλουμένης οὐδὲν σχεδὸν ἐγίνετο, μετὰ δὲ τὴν Ἀλωσιν διὰ τὰ ἐπισκῆψαντα δεινὰ παρῆλθε πολὺς χρόνος μέχρις οὗ τὸ

(1) Οὗτος εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν καὶ σήμερον ἔτι αἱ ἀρχαῖαι λέξεις δὲν ἔλκονται πρὸς τὸν τύπον τῶν νέων, ἀλλ' ἀντιστρόφως αἱ νέαι πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων. Ἴδου τί ἀναγινώσκω ἐν τῷ Ἄστει τῆς 2 Φεβρουαρίου ἐ.ε. α' Ἐπειδὴ αὐτὲς ἡ ἀναθεματισμέναις ἡ ἀρχαῖαι λέξεις δὲν παίρνουν τόσο εὐκόλα τὸν δημοτικὸν τύπον, ἢ καὶ ἂν τὸν πάρουν, θὰ τὸν πάρουν δι' ἀπαίσου καὶ ὀχληροτάτου βιασμοῦ, ὅπως λέει καὶ ὁ Παπαδιαμάντης, καὶ καμιά φορὰ μάλιστα εἰς τὴν φορὰν τοῦ λόγου ἔχουν τὴν αὐθάδειαν νὰ τραβοῦν (γρ. τρανοῦν) πρὸς τὸ μέρος τους καὶ τῆς δημοτικῆς . . . ». Ταῦτα γράφει ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς!

Ἑλληνικὸν ἀνανήψῃ ἐκ τοῦ φοβεροῦ ἀτυχήματος, τότε δ' ὅμως ὁ πολιτισμὸς τῆς Δύσεως ἦν τὰ μέγιστα ἀνεπτυγμένος, ὥστε οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους ἐσπούδαζον μὲν τὰς ξένας φιλολογίας καὶ ἐλάμβανον ἐκεῖθεν πολιτισμὸν ἀπείρῳ ἀνώτερον καὶ ποικιλώτερον τοῦ παρ' ἡμῖν, ἠναγκάζοντο δὲ ν' ἀγωνίζωνται ὅπως μεταφέρωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐκφράσωσι δι' αὐτῆς σύμπαντα τὸν πνευματικὸν θησαυρὸν ὃν ἐκεῖθεν παρελάμβανον. Τοῦτο δ' ὅμως ἦτο πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως, ἀφοῦ ἡ λαλουμένη γλῶσσα ἦτο τοσοῦτον πτωχή, αἱ δὲ ἐκφραστέαι ἔννοιαι οὕτω πολλαὶ καὶ ὑψηλαί, ὥστε ἐξ ἀνάγκης κατέφυγον εἰς τὴν ἀρχαίαν. Καὶ μεγάλοι καὶ ἐνδοξοὶ συγγραφεῖς ἂν ἐγεννῶντο κατὰ τοὺς μέσους ἢ καὶ τοὺς νεωτέρους πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους, δυσκόλως πάνυ θὰ κατάρθουν ν' ἀντιταχθοῦν πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἱστορίας ταύτης, ἀτυχῶς δ' ὅμως οὐδ' ἐφάνησαν, ὥστε οὐδ' ἐπεχειρήθη κἄν ὁ κατὰ τῆς ἀρχαιότητος κληρονομηθείσης ἡμῖν καταστάσεως ταύτης ἀγών.

Αὐτόδηλον δ' ὅτι, ἀφοῦ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἡ νεωτέρα οὕτω παρηγκωνίσθη μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν τοῦ ἔθνους, ἐγκατελείφθη ἀκαλλιέργητος καὶ ἄγνωστος καὶ **πτωχή** οὐχὶ μόνον κατὰ τὰς λέξεις ἀλλὰ μάλιστα πάντων κατὰ τὰς σημασίας, κατὰ τὴν μεταφορικὴν αὐτῶν χρῆσιν, κατὰ τὴν συντακτικὴν αὐτῶν πλοκὴν κττ. Καὶ ἡ πολυπλαπλῇ καὶ φοβερᾷ αὕτῃ πτωχείᾳ καὶ δυσαναλογία μεταξὺ ἐννοιῶν ἐκφραστῶν καὶ γλώσσης ἐκφραζούσης καθίσταται καὶ νῦν ἔτι δῆλη εὐθύς ὡς ἐπιχειρήσῃ τις νὰ μετεγγίσῃ εἰς αὐτὴν ὅσας ἐκ τῆς ἀναγνώσεως καὶ μελέτης ἀλλογλῶσσων φιλολογικῶν ἀρύεται ποικίλας γνώσεις. Τότε δ' ἀναγκάζονται ἐκόντες ἄκοντες οἱ γράφοντες νὰ ὁρμῶσιν ἐπὶ τὸν ἀκένωτον καὶ ὁπωσδήποτε ἐγνωσμένον θησαυρὸν τῆς ἀρχαίας. Ἀλλὰ τοῦτο ποιοῦντες ἀποδεικνύουσιν διὰ τῶν πραγμάτων (ἂν ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ, ἀδιάφορον), ὅτι ἡ λαλουμένη γλῶσσα ἡμῶν εἶναι λίαν πτωχή ἢ ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ ἄκρατος καὶ ἀμιγῆς εἰς φιλολογικὰ ἢ ἐπιστημονικὰ ἔργα, καὶ οὐδεμία ἀπαρίθμησης ἢ ἄλλη τις μαχικὴ δύναμις θὰ δυνηθῇ ν' ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον. Ἐν μόνον δύνανται αἱ τοιαῦται συζητήσεις περὶ τοῦ πλούτου αὐτῆς ν' ἀποδείξουν τόδε, ὅτι οἱ ταῦτα διατεινόμενοι δὲν ἠξεύρουσιν ἀληθῶς ποῦ κεῖται ὁ πλοῦτος τῶν γλωσσῶν.

ἡ μὲν ἀρχαία

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Οἱ ξένοι.

Ἐν τῷ ἑκτῷ κεφαλαίῳ ὁ κ. Ῥοίδης πειρᾶται καὶ ἄλλην παραδοξοτέραν πῶς ἀποδείξειν νὰ προσαγάγῃ κατὰ τῆς νεωτέρας γραφομένης ἡμῶν γλώσσης, λέγω δὲ παραδοξοτέραν, διότι ὁ κ. Ῥοίδης δὲν ἀναλαμβάνει πλέον νὰ ὁμιλήσῃ ἐν ὀνόματι τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ προσάγει γνώμας λογίων τινῶν τῆς Δύσεως ἀποφαινομένων κατὰ τῆς γραπτῆς ἡμῶν γλώσσης. Τὰς γνώμας τῶν ἀνδρῶν τούτων θὰ ἐλογιζόμην καὶ ἐγὼ σπουδαιοτάτας καὶ δὴ ἀξίας νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἂν ὁ κ. Ῥοίδης ἢ τις ἄλλος ἀπεδείκνυε πρότερον ὅτι οὗτοι οὐ μόνον εἶναι κάτοχοι γενικῆς τινος γλωσσικῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἀκριβεῖς γνώσται τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων· διότι τότε μόνον θὰ ἠδυνάμην νὰ πείσω ἑμαυτόν, ὅτι οὗτοι ἐξήτασαν μὲν καὶ ἐβάσανισαν πάντα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ συμβαλόντα εἰς τὴν τοιαύτην, ὅποια σήμερον πρόκειται, διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης ἡμῶν, ἐπεὶ σθησαν δὲ μετὰ ὥριμον περὶ τούτων σκέψιν ὅτι καὶ κακῶς ἐγένετο τὸ γενόμενον καὶ ἦτο καὶ εἶναι ἔτι σήμερον δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως. Διότι εἶναι, νομίζω, δίκαιον, ὅταν πρόκειται ν' ἀκούσωμεν ξένων συμβουλίας, ὅπως κατ' αὐτὰς κανονίσωμεν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἥτοι αὐτὸν τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν ἄρτον, νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ μάθωμεν πρῶτον τίνας εἶναι οἱ καλοὶ κάγαθοι σύμβουλοι οὗτοι, καὶ τίνα βαρύτητα δύνανται νὰ ἔχωσιν αἱ συμβουλαὶ των. Ὁ κ. Ῥοίδης οὐδ' ἐπειράθη καὶ ν' ἀποδείξῃ τὴν, καθὰ εἶπον, ἀπαιτουμένην ἀρμοδιότητα τῶν συμβούλων τούτων, τούναντίον μάλιστα ῥητῶς εἶπεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἀπροσδιόριστοι κριταὶ ἀόσακίς ἀφίνοντες τὰ γενικὰ προβαίνουν εἰς φιλολογικὰς ἐκτιμήσεις τῆς γλώσσης τῶν παρ' ἡμῖν πεζῶς ἢ ἐμμέτρως γραφόντων». Ὡστε κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι προκειμένου μὲν περὶ ὠρισμένων γραμματολογικῶν ἀρχῶν καὶ συγκεκριμένων, εἰδικῶς Ἑλληνικῶν, πραγμάτων εἶναι ἀπροσδιόνυτοι, προ-

κειμένου δὲ περὶ τῶν γενικῶν ζητημάτων τῆς γλώσσης, περὶ πραγμάτων δηλ. ἄτινα ἀμφίβολον ἂν ἐφαρμοζονται ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἶναι ἀρμοδιώτατοι!

Ἄλλ' ὁ κ. Ροῖδης οὔτε τοῦτο εὐρίσκει περίεργον, οὔτ' ἐξετάζει καθόλου ἂν οἱ κριταὶ οὗτοι ἔχωσιν ἀρμοδιότητά τινα εἰδικὴν περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι, ὡς λέγει, οἱ γενικοὶ περὶ τῆς γλώσσης νόμοι εἶναι πανταχοῦ οἱ αὐτοί, καὶ αὐτὸ νὰ ἰσχυρίζεται τις ὅτι ὡς ἐκ τῆς εὐγενεστερας καταγωγῆς καὶ ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν περιστάσεων δὲν ὑπόκειται εἰς τούτους ἡ Ἑλληνική, εἶναι τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ὡς ἂν ἔλεγεν ὅτι διαφέρει ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοῦ Ἑλλήνος ὁ ὀργανισμὸς ἢ ὅτι κατὰ διάφορον τοῦ ἁλλαχοῦ τρόπον ἀναπτύσσονται τὰ ζῶα, θάλλουσι τὰ φυτὰ καὶ ἀποκρυσταλλοῦνται τὰ ἄλατα ὑπὸ τὸν ἥλιον τῆς Ἑλλάδος» (σελ. 39). Ἄλλ' οἱ διὰ τῶν ἀτόπων τούτων παρομοιώσεων ἐκφραζόμενοι δισχυρισμοὶ εἶναι παντάπασιν ἄστοχοι· οὐχὶ ἡ «εὐγενεσττέρα καταγωγή», ὅπερ ὡς μεταφορικὴ ἐκφρασις οὐδὲν ἀληθῶς λέγει, ἀλλ' αἱ ἰδιαιτέρας ἱστορικαὶ περιστάσεις ἐπιβάλλουσιν ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν. Ἐπειτα εἶδομεν ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι φυσικὸν προϊόν, ὅπως τὰ φυτὰ οὐδὲ τὰ ἄλατα κτλ., ἀλλὰ ἀνθρωπίνη, τ. ἔ. τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν λειτουργία, καὶ δὴ καὶ ὅτι οἱ γενικοὶ νόμοι ταύτης οὐχὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀπαράλλάκτως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐφαρμοζονται, οὐδὲ δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν. Εἶδομεν λ. χ. ὅτι ὑπάρχει μὲν ὁ καθολικὸς γλωσσικὸς νόμος τῆς εὐκολίας ἢ φειδοῦς, ἀλλ' ὅτι οὗτος ἐμφανίζεται ἁλλαχοῦ μὲν ὡς καταστροφεὺς τῶν βραχειῶν καὶ ἀτόνων συλλαβῶν, ἁλλαχοῦ δ', ὅπως παρ' ἡμῖν, ὡς σωτὴρ αὐτῶν. Τοῦτ' αὐτὸ δύναται νὰ δειχθῇ καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν γενικῶν λεγομένων τῆς γλωσσικῆς νόμων. Δὲν πρέπει ἄρα νὰ νομίζωμεν ὅτι τὸ γενικόν, τὸ ρηθὲν ὀρθῶς περὶ τινος γλώσσης ἢ καὶ περὶ τινων γλωσσῶν, ἰσχύει καὶ περὶ πασῶν ἀπαράλλάκτως. Εἶναι τὸ αὐτὸ ὡσεὶ τις ἡξίου, ἵνα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν πᾶσι τοῖς Κράτεσιν ἐμφανίζονται ἐφαρμοζόμεναι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου, τῆς θρησκείας κλπ. Ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἐξετάζωμεν ἐκάστην γλῶσσαν χωρὶς, ἵνα μανθάνωμεν τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν καὶ οὕτως εὐρίσκωμεν ὑπὸ τίνα μορφήν ἐμφανίζονται ἐν αὐτῇ οἱ γενικοὶ γλωσσικοὶ νόμοι, εἰς τοῦτο δ' ἀπαιτοῦνται ὁμολογουμένως ἀρμόδιοι δι' ἐκάστην γλῶσσαν ἰδιαιτέρως καὶ οὐχὶ καθολικῶς μόνον διὰ

πάσας κριταί. Τοιοῦτοι δὲ βεβαίως δὲν εἶναι πάντες οἱ ὑπὸ τοῦ κ. 'Ροΐδου μνημονευόμενοι ξένοι.

Ἐγὼ ἓνα μόνον τῶν ὑπὸ τοῦ κ. 'Ροΐδου μνημονευθέντων ἀνδρῶν εὐρίσκω ἔχοντα τὰς ἀνωτέρω ἀρετὰς ταύτας ἐν τινι μέτρῳ, τὸν κ. Κάρολον Krumbacher· διότι οὗτος καὶ τῆς ἐιδικῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης καὶ τῆς λοιπῆς καθόλου ἱστορίας τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ἱκανῶς ἔμπειρος εἶναι· διὰ ταῦτα δ' ὁ κ. Krumbacher θεωρεῖ τὸ ζήτημα τοῦτο ὀρθότατα οὐχὶ γλωσσικόν, ἀλλ' ἱστορικόν, καὶ καθὰ λέγει ὁ κ. 'Ροΐδης (283) εἶναι «ἐπεικειστέρος» εἰς τὴν κρίσιν του. Καὶ οὗτος ὁμως ἀνομολογεῖ ὅτι «ἡ μετάνοια ἐπῆλθε πλέον ἀργά» . . . ὅτι «ἡ γραφομένη ἐρριζοβόλησεν εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν γραφόντων» κτλ. ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι τὸ βέβαιον, τὸ ἀναντίλεκτον, τὸ ἱστορικόν γεγονός εἶναι ὅτι ἐνώπιον ἡμῶν ἔχομεν καθεστὼς ἐπιβληθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἱστορίας τρισχιλίων ἐτῶν εὐδοξίας καὶ ἀδοξίας, κατορθωμάτων καὶ παθημάτων, καὶ ὅτι τοῦτο ἐλλείψεις μὲν καὶ ἐλαττώματα βεβαίως ἔχει, δὲν εἶναι δ' ὁμως δυνατόν οὔτε δι' ἐξορκισμῶν οὔτε διὰ συζητήσεων ματαιοσχόλων νὰ θεραπευθῇ, ἀλλὰ μόνον δι' ἔργων.

Οἱ δ' ἄλλοι κριταί καὶ κατακριταί οἱ εὐκόλως περὶ τῆς γλώσσης ἡμῶν ἀποφαινόμενοι ὅ,τι ἂν ἐπέλθῃ αὐτοῖς, εἶναι παντάπασιν ἀπροσδιόнуσοι· ἐσφάλησαν δὲ διὰ δύο λόγους, Α' ὅτι εἰς τὰς κατακρίσεις αὐτῶν πάντοτε ὥρμωντο ἐκ τῆς ἐσφαλμένης προϋποθέσεως, εἰς ἣν ὁμως καὶ πολλοὶ τῶν παλαιότερων Ἑλλήνων παρέσχον ἀφορμὴν, ὅτι τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων σκοπὸς ἦτο νὰ ἐξαρχαίξουν τὴν γραφομένην αὐτῶν γλῶσσαν ἀδιαλείπτως μέχρις οὗ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν τοῦ Πολυβίου ἢ καὶ τὴν τοῦ Ξενοφώντος. Τοῦτο βεβαίως ἐφαίνετο, καὶ σφόδρα διακαίως, ἐκείνοις πάλαισμα μέγα καὶ αὐτόχροημα ἀδύνατον. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Fauriel ἐδίδασκεν ἡμᾶς ὅτι ἡ δόξα τοῦ ἔθνους ἡμῶν δὲν κεῖται ἐν μόνῳ τῷ παρελθόντι ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ δὴ ὅτι μᾶλλον πρέπει νὰ φροντίζωμεν πῶς πρέπει νὰ λαλήσωμεν πρὸς ἅπαν τὸ ἔθνος σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ἢ πῶς ἐλάλουν οἱ ἀρχαῖοι κτλ., ἄλλος δ' ὅτι ματαιοπονοῦμεν ἐπιδιώκοντες τὴν ἀνάστασιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης κτλ. Ἄλλ' ἡ αἰτία τῶν μομφῶν τούτων ἐξέλιπεν ἤδη πρὸ ἐτῶν πολλῶν· πρὸ 12 ὁλῶν ἐτῶν ἐγὼ εἶχον τὸ θάρρος νὰ χαρακτηρίσω ὡς ἐθνικὴν συμφορὰν τὴν ἐπάνοδον τῆς γραφομένης εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἤθελεν συντελεσθῇ, ὅπερ βεβαίως ἀπίθανον,

καὶ νὰ βοήσω τρόπον τινά «Μὴ περαιτέρω»! Τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην ἐξέφρασαν καὶ ἄλλοι ἔκτοτε, καὶ σήμερον ἀμφιβάλλω ἂν τῶν παρ' ἡμῖν λόγου καὶ προσοχῆς ἀξίων λογίων εὕρισκῃται τις ἐμμένων τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ, τῇ διὰ τοῦ ἀγῶνος μάλιστα ἐμπνευσθεῖσι, δοξασίᾳ. Ὡστε τούτου ἕνεκα οὐδεμία τοῦ λοιποῦ δύναται νὰ ἐκφέρηται καθ' ἡμῶν μομφή.

Β') Ὅτι φύσει ἐν πάσῃ διαλέκτῳ ἐνυπάρχει τι τὸ ἀφελές, τὸ ἡδύ, ὅπερ συνήθως ἐλλείπει ἐν τῇ γραφομένῃ. Ἡ μὲν εἶναι χωρικῶν παιδὲς ἀνυπόδητοι τρέχοντες ἐν ταῖς ὁδοῖς πλήρεις ζωῆς καὶ εὐθυμίας, ἡ δὲ πολιτῶν παῖδες πορευόμενοι εἰς τὸ σχολεῖον φέροντες τὰ βιβλία ὑπὸ μάλης, κεκαλυμμένοι βαρυτάτοις ἐνδύμασι! Ὅτε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν Βερολίῳ ἐμελέτων τὰ ἔργα τοῦ Fritz Reuter, οὕτως ἡρεσκόμην τῇ ἀφελείᾳ, τῇ χάριτι τῆς γλώσσης αὐτοῦ, ὥστε ἦλθε στιγμή καθ' ἣν ἐθεώρησα τὴν γλῶσσαν ταύτην προτιμωτέραν τῆς γραπτῆς τῶν Γερμανῶν. Τὸ ἀφελές, τὸ χάριεν τῶν περιγραφομένων χαρακτήρων μετέφερον ἐπὶ τὴν γλῶσσαν, τὰς ἀρετὰς δηλ. τοῦ περιεχομένου ἐπὶ τὸ περιέχον! Ταῦτόν συμβαίνει καὶ τοῖς ξένοις ἀναγινώσκουσι τὰ δημοτικὰ ἡμῶν προϊόντα, ἥτοι θαυμάζουσιν, ὅπως καὶ ἡμεῖς, αὐτῶν τὴν χάριν, τὴν ζωὴν, τὴν διαύγειαν, τὴν ἐν αὐτοῖς φιλοπατρίαν κτλ., καθ' ὃν τρόπον θαυμάζουν τὴν φύσιν, τὰ ἐνδύματα τῶν γενναίων ἀρματωλῶν καὶ κλεφτῶν κττ. Ἀλλὰ — καὶ ἐδῶ ἔρχεται, βλέπετε, πάλιν τὸ ἄλλᾳ — καθ' ὃν τρόπον οἱ Γερμανοὶ ἀναγινώσκουσι μὲν ἡδέως τὰ τοῦ Reuter καὶ τὰ τῶν ἄλλων διαλεκτικῶν ποιητῶν καὶ μυθιστοριογράφων, ἡξεύρουν δ' ὅμως ὅτι ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν γραπτὴ γλῶσσα καίπερ στερουμένη τῶν ἀρετῶν τοῦ λόγου ἐκείνων, οὐχ ἥττον διὰ λόγους ιστορικοὺς κατέστη ἀναγκαία, ὅτι ἔχει καὶ ἄλλην ἀποστολὴν, οὐχὶ μόνον τὴν πρὸς στιγμήν τέρψιν, οὐδέποτε ἐφαντάσθησαν νὰ ἐκβάλουν αὐτὴν ἐκ τῆς χρήσεως εἰσάγοντες τὴν τῆς κάτω ἢ πεδινῆς Γερμανίας. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ κάμνωμεν, θὰ συνεβοῦλευον δ' ἀναμφηρίστως καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι, ἂν ἤξευρον τὰς ιστορικὰς ἡμῶν ἀνάγκας καὶ τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκωμεν διὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, τῆς ἅμα μὲν ἐνούσης ἡμᾶς πάντας σήμερον, ἅμα δὲ καὶ συνδεούσης πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν προγόνους καὶ εὐκολυνούσης ἡμᾶς, ἵνα ἐκείθεν ἀρῶμεθα τὰ σοφὰ τῆς ἀληθοῦς φιλοπατρίας, τῆς ἀληθοῦς σοφίας, τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ καὶ καθόλου τοῦ ἀληθοῦς ἀνθρωπίνου βίου κλπ. διδάγματα.

Ἐκτὸς τούτων εἶναι γνωστόν, ὅτι ὅπως οἱ σήμερον πλήρεις ζωῆς καὶ εὐρωστίας χωρικῶν παῖδες καταταχθέντες εἰς τὰς τοῦ καλοῦ λεγομένου κόσμου τάξεις καὶ μεταλαβόντες τῶν συνθηθεῶν ἐκείνου ἐνδύονται καὶ ἐξημεροῦνται καὶ γίνονται ἄλλοι ἄνθρωποι ἀποβάλλοντες πάντα ἐκεῖνα δι' ὧν ὡς ἀγροτῶν παῖδες εἴλκυον τὴν προσοχὴν καὶ τὸν θαυμασμόν ἡμῶν, οὕτω συμβαίνει καὶ εἰς τὰ δημοτικὰ ιδιώματα· εὐθὺς ὡς γίνωσι γραπταὶ γλῶσσαι ἀποβάλλουσι τὴν προτέραν ζωὴν, ἀποκρυσταλλοῦνται, γίνονται συνθηματικά. Καὶ ἂν ἄρα σήμερον ἡμεῖς ἠθέλομεν πεισθῇ ἄλλοις, ἀνιστορήτοις, καὶ ἠθέλομεν παραλάβει ὡς γραπτὴν γλῶσσαν τὴν νῦν λαλουμένην, μετὰ τινα χρόνον ἢ θὰ ἐπανηρχόμεθα εἰς ἣν κατάστασιν εὐρισκόμεθα σήμερον, ἢ πάντως θὰ εἴχομεν γλῶσσαν στερουμένην τῶν ἐν τοῖς χωρικοῖς ιδιώμασι παρατηρουμένων καὶ ὑπὸ τῶν ξένων μάλιστα θαυματούμενων ἀρετῶν.

Ἐπειτα δὲν εἶναι ἀληθές ὅτι ἀπαξάπαντες οἱ γλωσσικοὶ καὶ σοφοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐμπαίζουσι τὴν γλῶσσαν ἣν γράφομεν. Διότι ἐγὼ τοῦλάχιστον οὐδέποτε ἤκουσα τοιοῦτόν τι παρὰ τῶν ἐπισταμένων τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν πρώτων τῆς Γερμανίας γλωσσικῶν Delbrück καὶ Brugmann· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς βιβλίοις τούτων καθὼς οὐδ' ἐν τοῖς τοῦ Paul, Gabelenz, εὐρίσκεται τι κατ' αὐτῆς. Ὁ δὲ γλωσσικὸς ἄμα καὶ φιλόσοφος Steinthal ἐνθυμούμενος τὸ Σωκρατικόν «ἐν οἷδα ὅτι οὐδὲν οἶδα» ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀναρμόδιον κριτὴν εἰπὼν κάλλιστα καὶ φιλοσοφικώτατα: «Ἄλλ' ὁμως ἴσως ἡξεύρουσιν οἱ Ἕλληνες καλύτερον ἢ ἡμεῖς τί δύνανται καὶ τί ὀφείλουν νὰ πράξουν. Μήπως δὲν εἶναι πᾶσα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίησις πεποιημένη ἐν τεχνητῇ γλώσσῃ; κτλ.» πρβλ. Ἀθηναὶς Τομ. Β'. σελ. 171 σημ. Καὶ ἀληθῶς πῶς θὰ ἠδύνατο ἄνθρωπος ἐχέφρων νὰ μεμφθῇ λαόν τινα διότι ταύτην μᾶλλον ἢ ἐκείνην τὴν λέξιν, καὶ τοῦτον μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον τὸν τύπον κττ. εὕρισκε ἐκφραστικώτερον, ἀρμοδιώτερον διὰ τὸν γραπτὸν αὐτοῦ λόγον; Τοῦτο φαίνεται καὶ εἶναι προφανῶς τοσοῦτο περατώδες, ὥστε οὐδέποτε οὐδαμοῦ περὶ οὐδεμιᾶς οὐδενὸς ἔθνους γλώσσης ἔγινεν οὐδὲ περὶ τῆς ἡμετέρας βεβαίως θὰ ἐγίνετο, ἂν μὴ, καθὰ εἶπον, ἐπεκράτει ἡ πρόληψις περὶ τοῦ κατὰ μικρὸν παντελοῦς ἑξαπτικισμού, καὶ ἂν μὴ ἡμεῖς μὲν ἡμεῖς μικροὶ καὶ ἀσθενεῖς, ἐκεῖνοι δὲ ἀνῆκον εἰς ἔθνη μεγάλα καὶ ἰσχυρά. Ἀλλὰ νῦν, ἐπειδὴ ἡ μὲν πρόληψις ἐκείνη κατέπεσε παρ' ἡμῖν καὶ θὰ καταπέσῃ, ἂν μὴ κατέ-

πесен ἤδη, καὶ παρ' ἐκείνοις, ἡ δὲ πολιτικὴ ἰσχὺς καὶ τὸ μεγαλεῖον δὲν λαμβάνονται, φρονῶ, ὑπ' ὅψιν προκειμένου περὶ ἀληθείας ἐπιστημονικῆς, καιρὸς εἶναι ἢ ἐκεῖνοι νὰ παύσουν συμβουλευόντες, ἢ τοῦλάχιστον, ὅπερ καὶ εὐκολώτερον, ἡμεῖς νὰ παύσωμεν προσέχοντες αὐτοῖς.

Ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ἐπήνεσε τὴν γραπτὴν ἡμῶν γλώσσαν, ὡς ἔχουσιν ζωὴν, χάριν, εὐκαμψίαν, καὶ ἄλλας πολλὰς ἀρετὰς ἀνὴρ Γερμανὸς καὶ γλωσσικὴν καὶ ἄλλην παιδείαν οὐ μετρίαν κεκτημένος καὶ πρὸς τούτοις ἐπὶ μακρὸν παρ' ἡμῖν, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις, διαμείνας καὶ τὴν ἡμετέραν γλώσσαν καὶ τὰ ἡμέτερα πράγματα καθόλου ὅπως οὐδεὶς ἴσως ἄλλος ἐκ τῆς Ἑσπερίας καταμαθὼν καὶ μεταχειριζόμενος ἐν τῷ προφορικῷ καὶ γραπτῷ λόγῳ, λέγω τὸν κ. Κάρολον Foy, ὅστις δημοσίᾳ ἐν τῇ Ἑφημερίδι τοῦ Κορομηλᾶ ὀρθοτάτην ἐξέφρασε καὶ ἐπαινετικωτάτην περὶ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης γνώμην. Ὅτι δὲ καὶ ἄλλοι ὑπὲρ ταύτης ἔγραψαν, ἐλέχθη ἤδη ἐν τῷ προμνημονευθέντι τῆς Ἀθηνᾶς τόπῳ· ἀλλ' ἐμοὶ ἀρκεῖ ἡ γνώμη τοῦ Steinthal καὶ τοῦ Foy.

Τὸ ἐπιχείρημα ἄρα τοῦ κ. Ποίδου κατὰ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης, ὅτι πάντες ἀνεξαίρετως οἱ ξένοι βοῶσι κατ' αὐτῆς (1), εἶναι πρῶτον μὲν ἀσήμενον, ἀφοῦ, ὡς ἀληθῶς ἀπεδείχθη, οὗτοι εἶναι ἀπροσδιδόνουσι κριταί, ἅτε ἀγνοοῦντες μὲν τὰς ἡμετέρας ἱστορικὰς ἀνάγκας πρὸς αἷς παλαιομέν ἀπὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν, κρίνοντες δὲ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης κατ' ἀναλογίαν τῶν ἑαυτῶν γλωσσῶν ἦτοι πλημμελῶς, ἔπειτα δὲ καὶ ἐσφαλμένον, ἀφοῦ οὐ μόνον πλεῖστοι καὶ μάλιστα οἱ ὄντως λόγου ἄξιοι Paul, Delbrück, Gabelenz, Brugmann, Osthoff κλπ. οὐδὲν οὐδέποτε εἶπον ἢ ἔγραψαν κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἦτοι ἐπιστάμενοι τὰ ἡμέτερα διαρρήδην ἐπήνεσαν αὐτήν, ὅπως ὁ κ. Foy, ἢ φιλοσοφικῶς ἦτοι ἀληθῶς ἐπιστημονικῶς

(1) Μετὰ χαρᾶς πολλῆς παρατήρησα ὅτι ἡ ἐπὶ κλησὶς αὕτη τῶν ἀλλογλωσσῶν εἰς τὸ ἀποφαίνεσθαι περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἤρchiσε ν' ἀπαρέσχη καὶ εἰς ἄλλους ἐξ ἄλλων λόγων ὀρμωμένους· οὕτω λ. χ. ἀνέγνων ἐν Ἀστει τῆς 31 Ἰανουαρίου «Τὸ μόνον σοβαρὸν ἀποτέλεσμα τὸ ὅποιον ἔχουν ἐπὶ τοῦ πνεύματός μας αἱ τοιαῦται (τῶν ξένων δηλ. περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης) ἀποφάνσεις, εἶναι τὸ νὰ μᾶς ἐνθυμίζουν κάπου καὶ τὰ λαϊκὰ ἐκεῖνα ἀποφθέγματα, περὶ τοῦ ὅτι ὅ,τι ξέρει ἓνας τρελλὸς νοικοκύρις δὲν τὸ ξέρουσι δέκα φρόνιμοι γεῖτόνοι, καὶ περὶ τοῦ ὅτι ὁ βρισκόμενος ἐξ' ἀπὸ τοῦ χορῶ ξέρει παρά πολλὰ τραγούδια».

κρίνοντες ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς μὲν ἀναρμοδίους κριτάς, ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ὡς μόνους ἀρμοδίους, ὅπως ὁ Steinthal.

Τοσαῦτα ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου ὡς ἐκ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης εἰλημμένα προήνεγκεν ὁ κ. Ῥοίδης, (ἐν τοῖς ἐξῆς δὲν ὀμιλεῖ πλέον ἐν ὀνόματι τῆς γλωσσικῆς). Οὐδὲν τούτων ἠθέλησα γ' ἀφήσω ἀβασάνιστον, ἐλπίζω δ' ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντα ἀρκοῦν νὰ πείσουν καὶ αὐτὸν τὸν Θωμᾶν, ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ῥοίδου παρατεθέντα ὡς δῆθεν τῆς ἐπιστήμης, περὶ ἧς ὁ λόγος, βέβαια καὶ ἀσάλευτα πορίσματα καὶ διδάγματα εἶναι δοξασίαι ἀπηρχαιωμέναι καὶ ἀπόβλητοι. Ἀπηρχαιωμέναι, λέγω, ἀπεδείχθησαν αἱ δοξασίαι α') ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς γλώσσης ἔρευνα ἄλλοτρία τοῦ γλωσσοδίδου, β') ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη περιορίζεται ἐν μόνοις τοῖς φωνητικοῖς καὶ τυπικοῖς, ἀφίνει δ' ἀνεξέταστα τὰ τῆς σημαντικῆς, τῆς συντάξεως, τῆς κατασκευῆς τῶν λέξεων κλπ., γ') ὅτι εἶναι παντάπασι διάφορος τῆς τε φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλολογίας καὶ καταλέγεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, δ') ὅτι ὁ γενικὸς γλωσσικὸς νόμος τῆς εὐκολίας ἐπήνεγκε καὶ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν τηλικαύτην ἀνάλυσιν ἡλικίην καὶ ἐπὶ τὰς νεολατινικὰς γλώσσας καὶ ὅτι δι' αὐτὸν αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι ἐβραχύνθησαν (καὶ φαντάσθητε ὅτι ἡμεῖς σχεδὸν δὲν ἔχομεν μονοσύλλαβα, ἐνῶ ἡ ἀρχαία εἶχεν!) ε') ὅτι ἐν τῷ βίῳ τῶν γλωσσῶν παρατηροῦνται διάφοροι περίοδοι ἀκμῆς καὶ παρακμῆς, ἀσυνειδήτου καὶ συνειδητῆς δημιουργίας κτλ. ς') ὅτι κατὰ λόγον τῆς ἡλικίας τῶν γλωσσῶν προσγίνεται αὐταῖς ἡ τῶν φθόγγων καὶ τύπων φθορά· ζ') ὅτι κατὰ λόγον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαλούντων τὰς γλώσσας ἔθνων ἀποβάλλουσιν αἱ λέξεις τοὺς τύπους καὶ τοὺς φθόγγους καὶ ἀντὶ μονολεκτικῶν τύπων μεταχειρίζονται περιφραστικούς, ὥστε ὅσῳ μᾶλλον ἐκπολιτίζεται τὸ ἔθνος, τοσοῦτ' πενεστέρα τύπων γίνεται ἡ γλῶσσα· η') ὅτι ἡ παλαιοτάτη Ἰνδικὴ γλῶσσα εἶχε πολυσυλλαβωτάτας λέξεις αἱ τοσοῦτ' μείζονες φαίνονται ὅσῳ μᾶλλον ἀνερχόμεθα εἰς ἀπωτέρω χρόνους· θ') ὅτι ἡ ἀνάλυσις τῶν γλωσσῶν σημαίνει σαφήνειαν, ἡ δὲ σύνθεσις ἢ τὸ μονολεκτικὸν ἀσάφειαν· ι') ὅτι αἱ ἱστορικαὶ περιστάσεις οὐδὲν ἄλλο δύνανται ἐπὶ τὴν ἀλλοίωσιν τῶν γλωσσῶν ἢ ὅσον καὶ ἐπὶ τὴν τῶν φυσικῶν σωμάτων λ. χ. τὴν πῆξιν τῶν ἀλάτων αἱ καιρικαὶ μεταβολαί· ια') ὅτι πασῶν τῶν γλωσσῶν ἡ ἰκανότης πρὸς δῆλωσιν τῶν γραμματικῶν σχέσεων

εἶναι ἀπολύτως ἡ αὐτή· ιβ') ὅτι ἡ λαλουμένη εἶναι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας (πλὴν ἐν Τσακωνίᾳ καὶ Πόντῳ) μία, ἐνιαία, σαφὴς καὶ γνωστὴ πᾶσιν· ιγ') ὅτι ἡ λαλουμένη δὲν εἶναι πτωχὴ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἔχει τοσαύτας λέξεις, ἐνῶ περὶ τῶν σημασιῶν, τῶν τε κυρίων καὶ μεταφορικῶν, τῶν συντάξεων αὐτῶν, περὶ τῶν ἐτοιμῶν φράσεων κτλ. οὐδεὶς ἐγένετο λόγος· ιδ') ὅτι οἱ ξένοι ἀπαξάπαντες κατηγοροῦσιν ἡμᾶς ὅτι τοιαύτην ἔχομεν γλῶσσαν. Αὐτόδηλον δ' ὅτι, ἀφοῦ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐπιστημονικὰ δῆθεν ἐπιχειρήματα ταῦτα ἐξηλέγχθησαν ἀνυπόστατα, πάντα τὰ ἐκ τούτων πορίσματα περὶ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης εἶναι ἐπ' ἴσης σφαλερὰ καὶ ἀσύστατα. Θὰ ἡδυνάμην ἄρα νὰ καταπαύσω ἐνταῦθα τὸν ἔλεγχον τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ροΐδου, ἂν σκοπὸς τῆς μελέτης ταύτης ἦτο μόνη ἡ ἐξέλεγχξις τῶν ἐπιστημονικῶν σφαλμάτων καὶ ἂν μὴ τὰ ἐξῆς παρεῖχόν μοι εὐκαιρίαν εἰς ἐκθεσιν πραγμάτων τινῶν· διὰ ταῦτα θὰ ἐξακολουθήσω τὴν βάσανον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Λεπτομέρειαι καὶ πορίσματα τῆς γλωσσικῆς.

Ἐν τῷ τελευταίῳ, ἐβδόμῳ, κεφαλαίῳ καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ὁ κ. Ροΐδης γίνεται πολὺ βιαιότερος ἢ μέχρι τοῦδε καὶ εἰς πλείονας περιπίπτει πλάνας καὶ ἀντιφάσεις. Διακριτέοι, λέγει οἱ παλαιότεροι ἀττικισταὶ τῶν νεωτέρων, διότι ἐκεῖνοι ὠνειροπόλουν τὴν ἀνάστασιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης τοῦ Περικλέους, οὗτοι δὲ ἀφοῦ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιχειρήσεως, τί θέλουν καὶ ἐπιμένουσιν εἰς τὴν καθαρεύουσαν καὶ μάλιστα εἰς τὸν περαιτέρω αὐτῆς ἐξαρχαϊσμόν; Ἀλλὰ πρῶτον οὐχὶ πάντες οἱ παλαιότεροι ὠνειροπόλουν τὴν ἀνάστασιν ταύτην (λ.χ. οὐχὶ ὁ Κοραΐς), ἔπειτα οἱ νεώτεροι εὐρεθέντες ἐνώπιον τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, τῆς ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων καταρτισθείσης γλώσσης, ἠναγκάσθησαν ἐκόντες ἄκοντες νὰ χωρῶσιν ἐπὶ τῆς κεχαραγμένης

όδοῦ. Ὁ κ. Ροΐδης ἀρνείται καὶ δὲν θέλει ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ιστορικὴν φύσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, καὶ ὅμως αὐτὸς οὗτος ἐν τέλει ἀντιφάσκων ἑαυτῷ καὶ τῇ καθόλου ἐπιβολῇ τοῦ βιβλίου του ἀποφαινεται σελ. 364 «εἰς ἡμᾶς τοὺς συνειθίσαντας ἀπὸ ἑκατὸν ἤδη ἔτη νὰ τὰς μεταχειρίζομεθα (ἦτοι τὰς λέξεις) κατὰ τύπον ἀρχαίων, προξενεῖ δυσάρεστον ἀίσθησιν ὁ μεταπλάσμός. Τὰ κάπως δυσκατάποτα ἢ ἀνθρωπότη τῆς ἀνθρωπότης, ἢ ἡ ἀνθρωπότητα τῆς ἀνθρωπότητος μεταξὺ τῶν ὁποίων πρόκειται ἡ ἐκλογή. . . » Καὶ « Ἀφοῦ τῷ ὄντι ὁ κυριώτατος λόγος τῆς προτιμήσεως τῆς λαλουμένης ὡς γραπτῆς γλώσσης εἶναι ἡ ἀνικανότης τῆς καθαρευούσης νὰ ικανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καλαισθησίας, κάπως ἀντιφατικὸν θὰ ἦτο νὰ θεωρήσωμεν θεμιτὴν τὴν χρῆσιν γλωσσικῶν στοιχείων ἀσυμβιβάστων πρὸς ταύτην. Εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ μεγίστη καὶ μόνη δυσχέρεια τῆς χρήσεως τῆς δημώδους εἰς σπουδαῖον λόγον ». Καὶ 353 « Ἡ πληγὴ αὕτη εἶπε μὲν μέχρι τινὸς κληροδότηρα προαιωνίου πλάτης. . . » καὶ 334 Μόνη ἡ ἐφαρμογὴ δὲν εἶναι δυστυχῶς ἐξ ἴσου εὐχερής. . . προσκρούουσα ἐνίοτε κατὰ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς εὐφωνίας καὶ τῆς γραπτῆς συνηθείας ». Καὶ 396 « Ἡ τοιαύτη ἐκ τῆς μακρᾶς χρήσεως τεχνιτῆς γλώσσης διαστροφὴ τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν αἰσθήματος εἶναι μὲν ἀξιοθρήνητος, ἀλλὰ καὶ ὑποτελεῖ ἤδη ἀνεπίδεκτον ἐξαιρέσεως παράγοντα τοῦ προκειμένου εἰς λύσιν προβλήματος ». Ἀλλὰ τί ἄλλο, παρακαλῶ, διατεινόμεαι ἐγὼ ἀπὸ τοσοῦτων ἐτῶν ἢ αὐτὸ τοῦτο, εἰς ὃ ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι τοῦ βιβλίου του ἀναγκάζεται νὰ μοι συμφωνήσῃ ὁ κ. Ροΐδης; Ἐπειτα, ἐρωτῶ, εἶναι ἄρά γε τὸ ἀπαιτούμενον ἔργον τοσοῦτον εὐκόλον, ὥστε νὰ ὑποθεθῇ ὅτι θὰ ἠδύναντο οἱ νεώτεροι, οἱ ὅπαδοι τῆς γραφομένης νὰ ἀποβάλωσιν αὐτήν, νὰ εἰσαγάγωσι δ' ἀντ' αὐτῆς τὴν λαλουμένην; Βεβαιότατα ὅχι, καὶ τὴν αἰτίαν τούτου ἀνομολογεῖ αὐτὸς ὁ κ. Ροΐδης, ὅστις γράφει ἐν σελ. 359-60 « Εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον εἰς ἓνα ἄνθρωπον νὰ ἐκτελέσῃ μόνος ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην τὸ ἔργον, τὸ συντελεσθὲν ἀπαταχοῦ διὰ πολυχρονίου ἀγῶνος πυκνῆς φάλαγγος λογίων, ἕκαστος τῶν ὁποίων προσεκόμενε τὸν λίθον του εἰς τὸ οἰκοδόμημα, λέξιν δηλ., σύνταξιν ἢ φράσιν ἀκριβῶς συμφωνοῦσαν πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ζωταντῆς λαλιᾶς καὶ δεκτικὴν συγχωρεύσεως μετὰ ταύτης. Τοῦτο ἀκριβῶς πρέπει νὰ πράξῃ ὁ ἐπιχειρῶν νὰ μεταχειρισθῇ τὴν γλῶσσαν

τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς δήλωσιν ἐννοιῶν, πρὸς τὰς ὁποίας οὐδὲν ἔχει κοινὸν οὔτε ὁ ἑλληνικὸς οὔτε ἄλλος οἰοσδήποτε λαός· τὸ ἔργον ὁμῶς εἶναι ἀνώτερον τῶν δυνάμεων παρτὸς συγγραφέως. Τοῦτο δὲν περι-
ρίζεται τῷ ὅτι εἰς τὸν σχετικῶς εὐκόλῳ μεταπλασμῶν τῶν ἀρχαίων
καταλήξων, ἀλλ' ἀπαίτεῖ καὶ τὴν εὐρεσιν ἢ δημιουργίαν φράσεων
εὐαρμόστων ἢ τοῦλάχιστον μὴ ἀσυμβιβάστων πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς
δημοτικῆς λαλιᾶς. Μικρὸν τῷ ὅτι κέρδος θὰ ἦτο ἡ ἀντικατάστασις
τῆς φραγκατικῆς διὰ γλώσσης φραγκορωμείκης, ὅσα ἡ τῶν Καπουκί-
ων τῆς καθολικῆς προπαγάνδας. . . Ὁ μὴ θέλων τὰ ξερίση, δύνα-
ται μὲν διὰ πολλοῦ κόπου καὶ ἀπαύστου μελέτης τῶν ὀλιγίστων δημο-
τικῶν μνημείων ἢ ἀνεύρη φράσεις τινὰς γρησίας νεοελληνικὰς, ἀνε-
παρκῆς ὁμῶς θὰ ἦτο ἡ διάρκεια συνήθους ἀνθρωπίνου βίου, ὅπως μό-
τος συγκομιῇ ἢ φιλοτεχνήσῃ τὰς ἀρκούσας πρὸς συγγραφὴν βιβλίον. . .
Καὶ 363-4. Ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἀποδειχθείσης ἀχρήστου εἰς
καλλιτεχνικὸν λόγον καθαρευούσης διὰ τῆς ζωντανῆς γλώσσης τῶν
Ἑλλήνων εἶναι μὲν κατορθωτὴ διὰ κοινῷ ἀγῶνος τῶν λογίων, ἀλλὰ
καὶ ἀδύνατον σήμερον εἰς οἰοσδήποτε αὐτῶν τὰ συγγράψῃ δημοτικῶς
ὀλόκληρον βιβλίον ἀρεστὸν εἰς τοὺς ἀναγνώστας. . . ». Καὶ 369 σημ.
« Ἡ ἄνευ τῆς δεούσης παρασκευῆς ἄμεσος χρῆσις τῆς ἀμιγροῦς λαλου-
μένης εἶναι διὰ λόγους σχετικοὺς πρὸς τὴν καλαισθησίαν ἢ μᾶλλον
τὴν στρέβλωσιν τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν αἰσθήματος ὑπὸ τοῦ λογιωτα-
τισμοῦ, δυσχερὲς εἰς μόνα τὰ φιλολογικὰ (littéraires δηλ.) ἔργα,
πολὺ ὁμῶς εὐκολωτέρα εἰς τὰ καθαρῶς ἐπιστημονικὰ. . . ». Διὰ
τούτων ὁ κ. Ῥοίδης θέλει νὰ δικαιολογηθῇ διατὶ δὲν γράφει τὴν
λαλουμένην καὶ εἶναι ὄντως ταῦτα κάλλιστα καὶ ἄριστα εἰρη-
μένα· ἀλλὰ τίς δὲν βλέπει ὅτι τὰ κάλλιστα εἰρημένα ταῦτα ἀπο-
τελοῦσιν ἅμα τὴν μεγίστην κατηγορίαν τῆς λαλουμένης, ἀφοῦ ἀπο-
δεικνύουσιν ὅτι αὕτη (ἀδιάφορον τῶρα τίνων ἕνεκα λόγων) ὁμολο-
γεῖται νῦν παντάπασιν ἀνίκανος καὶ ἀδύνατος νὰ χρησιμεύσῃ εἰς
γραπτὸν καλαισθητικὸν λόγον; Ἀλλ' ἀφοῦ ἡ χρῆσις τῆς λαλουμέ-
νης εἰς τὸν γραπτὸν λόγον, καὶ κατ' ἀρχὰς διὰ τὴν μεγάλην καὶ
παχυλὴν ἀμάθειαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν καὶ δὴ διὰ τὴν ἑλλειψιν πά-
σης προεργασίας ἦτο δυσκολώτατον καὶ ἔπειτα διὰ τὸν γενόμενον ὑπὸ
τῶν παλαιότερων καταρτισμῶν καὶ εἰσαγωγῇ τῆς γραπτῆς ἡμῶν
γλώσσης κατέστη ἔτι δυσκολώτερον, ὅπως ὁμολογεῖ καὶ ὁ κ. Ῥοίδης,

τότε είναι δίκαιον νὰ κατηγορηται τὸ ἔθνος τὸ σήμερον ταῖς ἱστορικαῖς ταύταις ἀνάγκαις πειθόμενον καὶ τὴν συνήθη γραπτὴν γλῶσσαν μεταχειριζόμενον ;

Οὗτοι εἶναι οἱ λόγοι δι' οὓς καὶ ὅσοι δύνανται τῶν νεωτέρων, δὲν γράφουν τὴν ἀρχαίαν, τ. ἔ. οὗτοι δὲν εἶναι εἰσηγηταὶ καινῶν τῶρα ἀρχῶν, ἀφοῦ ἡ εἰσαχθεῖσα ἐπεκράτησεν καὶ κατὰ τὸν κ. 'Ροῖδην «ἐστρέβλωσε τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν αἶσθημα». Οὗτοι ἀρκοῦνται τῇ κρατούσῃ συνηθείᾳ, χωροῦσι τὴν τετριμμένην ἥδη ὁδόν, οὐδὲ βλέπουν τὴν ἀνάγκην καινοτομίας ἢ καὶ ἂν ἐπιθυμοῦν αὐτήν, δὲν αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Ὅτι δ' ὁ κ. Κόντος δὲν γράφει τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, διότι δὲν ἠξέυρει τὴν χρῆσιν τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐγκλίσεων καὶ τῶν μορίων αὐτῆς, ὅτι εἶναι αἰδιώτης, ἀπειρος γραμματικῆς» κττ., ταῦτα βεβαίως δὲν χρήζουσιν ἀναιρέσεως, καθὼς οὐδ' ἡ ἑτέρα κατηγορία καθ' ἣν «τὸ κοινὸν γνῶρισμα τῶν ὁπαδῶν τοῦ κ. Κόντου εἶναι ἡ στείρωσις τοῦ πνεύματος καὶ ἔλλειψις εὐρετικότητος τελεία» (1). Διὰ τοιούτων φιλοφρονημάτων δὲν λύονται βεβαίως οὔτε ἐπιστημονικὰ οὔτε ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα ὅπως τὸ παρόν.

Ἄλλ' ὁ κ. 'Ροῖδης εἰ καὶ παραδέχεται συνηθείας, στρεβλώσεις γλωσσικοῦ αἰσθήματος, κληροδοτήματα κττ., οὐχ ἥττον ἀντιφάσκων ἑαυτῷ διισχυρίζεται ὅτι καὶ ἡ γλωσσικὴ συγκαταλέγεται ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα οὐχὶ ἱστορικόν! Ἡ δὲ συγκρουσις αὕτη ἡ ἐπελθοῦσα εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἐκδοχῆς τῆς γλωσσικῆς ὡς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ὡς ὑπὸ ταύτην τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ὑπαγομένου καὶ κατὰ τὰ ἀμετακίνητα καὶ ἀσάλευτα πορίσματα καὶ διδάγματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὀφείλοντος νὰ ἐξετάζεται καὶ κρίνεται, τοῦτο δ' ἐκ τῆς λο-

(1) Τοιαύτας κρίσεις περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν καὶ περὶ τῆς Ἀθηνᾶς οὐχὶ σπανίως ἀκούει τις ἐνταῦθα. Οὕτω λ. χ. πέρυσιν ἀξιότιμός τις βουλευτὴς ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ βήματος εἶχε τὴν εὐγένειαν νὰ χαρακτηρίσῃ πάντας τοὺς ἐταίρους δι' ὀνομάτων ἃ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀξιώματος ὃ ἔφερεν δὲν ἀναγράφω. Ἐν δὲ τῇ Ἑφημερίδι τῆς 1ης Μαρτίου γράφει ἄλλος περὶ τῶν αὐτῶν ἀνδρῶν τάδε: «... οὔτινες μέχρι τῆς σήμερον οὐδὲν προσεεργχόντες εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὡς παράσιτοι ἐκ τῶν ψυχίων ξένων τραπέζων αἰτιζόμενοι ἔχουσι συμφέρον...». Δὲν σὰς φαίνεται ὅτι τὸ τοῦ φθόνου καὶ τῆς μισαλληλίας πάθος παρ' ἡμῖν ὑπερβάν πᾶν ὄριον ἐτύφλωσεν ἡμᾶς ὅλως καὶ ἀπειλεῖ δεινὰς συμφοράς!

γικῆς βίας αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τῆς βίας τῶν ἱστορικῶν ἀναγκῶν ἡμῶν, ἡ σύγκρουσις, λέγω, αὕτη ἐγένετο πασιδηλός, καθὰ καὶ ἀνωτέρω ἐν σελ. 148 παρετήρησα, καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ τοιοῦτου συμπερασματίου ἐκ τηλικούτων προηγουμένων προτάσεων. (Διότι καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω σελ. 200 ἐλέχθη, δυοῖν θάτερον, ἢ εἶναι φυσικὴ, θετικὴ καὶ ἀκριβὴς ἐπιστήμη ἡ γλωσσικὴ καὶ τὰ πορίσματα καὶ διδάγματα αὐτῆς ἀμετακίνητα καὶ ἀσάλευτα, ἰσχυρὰ κατὰ πάντας τοὺς τόπους καὶ χρόνους, καὶ τότε οὔτε «περὶ συνηθειῶν οὔτε περὶ δυσαρέστων ἢ εὐαρέστων αἰσθήσεων, οὔτε περὶ κληροδοτημάτων οὔτε περὶ διαστροφῆς τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος ἀξιοθρηνήτου μὲν ἀλλὰ καὶ ἀνεπιδέκτου ἐξαιρέσεως παράγοντος τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος» οὔτε περὶ οὐδενὸς τούτων οὐδεὶς δύναται νὰ γίνηται λόγος καὶ οὐδὲν τούτων δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ὡς σημαίνοντι. (Μήπως ἐν τοῖς φυσικοῖς καὶ χημικοῖς φαινομένοις καὶ νόμοις δύνανται ταῦτα τίποτε;). Καὶ τότε φύσει ἐπιβάλλεται ἄλλο συμπέρασμα πολὺ γενναιότερον τοῦ ἀπλοῦ καθαρισμοῦ τῆς καθαρευούσης. Ἡ πάντων τούτων τῶν λεχθέντων οὐδὲν εἶναι ἀληθές, ἥτοι οὔτε ἡ γλωσσικὴ εἶναι θετικὴ ἐπιστήμη ἀλλ' ἱστορικὴ οὔτε τὰ διδάγματα καὶ οἱ νόμοι αὐτῆς αἰώνιοι καὶ πανταχοῦ ἰσχυροὶ ἀλλὰ χρονικῶς καὶ τοπικῶς περιωρισμένοι καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξηρητημένοι, καὶ δὴ οὐδὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα δύναται νὰ ἐξετάζηται καὶ κρίνηται κατὰ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἱστορικὰς, καὶ τότε καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀναγκῶν ἐπιβαλλόμενον καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν κ. 'Ροῖδην συμπέρασμα περὶ τῆς ἀναγκαίας χρήσεως τῆς νῦν γραφομένης, ἀναγκαιότατον καὶ ὀρθόν.

Τὰ μέσα ῥήματα, λέγει ὁ κ. 'Ροῖδης, ἔχουν ποικίλην ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσῃ σημασίαν, δὲν ὑπάγονται ὑπὸ κανόνα, δὲν τὰ αἰσθανόμεθα, λοιπὸν τί τὰ θέλομεν; διατὶ δὲν μεταχειριζόμεθα τοὺς παθητικούς καὶ ἐνεργητικούς τύπους ἀντὶ τούτων, ἀφοῦ καὶ οἱ παλαιοὶ ἔλεγον ἀναμιξ αἰτῶ καὶ αἰτοῦμαι, ἐδεξάμην καὶ ἐδέχθην κττ.; («οὐδεὶς δύναται σήμερον νὰ διακρίνῃ τὴν λεπτότητα τῆς προτιμήσεως ἐκάστοτε» σελ. 323). Ταῦτα βεβαίως δὲν θὰ ἔγραφεν ἀνὴρ ἔχων φιλολογικὴν τινα παιδείαν, ἀλλ' ὁ κ. 'Ροῖδης δὲν εἶναι φιλόλογος καὶ ἐξαιρεῖται, ἥτοι δύναται νὰ θεωρῇ ταῦτα πάντα ἰσοδύναμα, ἐγὼ δὲν θὰ θελήσω νὰ ἐξελέγξω αὐτά, παρατηρῶ δὲ μόνον ὅτι τὸ ζήτημα ὁ κ. Κόντος ἔθηκεν οὐχὶ ὅπως ὁ κ. 'Ροῖδης, τ. ἔ. ὁ κ. Κόντος δὲν

θεωρεί ένα μόνον ή δύο τύπους, όπως ο κ. 'Ροΐδης, άλλ' ως αληθής επιστήμων κάτοχος της 'Ελληνικής γλώσσης, τὸ σύνολον αὐτῶν καὶ οὕτω κρίνει. Τὴν γνώμην ταύτην, καθ' ἣν τὰ φαινόμενα τῆς γλώσσης ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωνται κατ' ἄτομα, ἀλλὰ κατὰ γένη, συστηματικῶς, ἐξέθηκα ἐγὼ πρὸ ἐτῶν ἐν Μελέτῃ σελ. 67—8 εἰπὼν ὅτι ὁ γράφων, ἔβαλα, ἔκαμα, ἔφαγα, ἔλαβα κττ. ὀφείλει δυοῖν θάτερον ἢ νὰ μὴ σχηματίζῃ μετοχὰς τούτων παντάπασιν ἢ νὰ σχηματίζῃ καθὰ καὶ τὰς τῶν ἄλλων εἰς -α' ἀορίστων, τ. ἔ. εἰς -ας -αντος, οἷον βάλας βάλαντος, κάμας, φάγας, λάβας κττ. οὐχὶ δὲ βαλῶν, λαβῶν κττ. Τούτων τὸ β' βεβαίως εἶναι ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τὸ α' ἐπιζήμιον, διότι τότε πρέπει καὶ τῶν ἄλλων ῥημάτων αἱ μετοχαὶ ν' ἀποβληθῶσιν, ὅπερ βεβαίως ζημία. Συνεπέρανα δὲ ὤδε: 'Ὅπως λοιπὸν ἕκαστος βλέπει, αἱ τῇ πρώτῃ καὶ ἐλαχίστῃ μεταβολῇ μέλλουσαι ν' ἀκολουθήσωσιν ἀναγκαίως καὶ πολλαὶ εἶναι καὶ σπουδαιόταται....! Καὶ «'Ἡ μία μεταβολὴ θὰ συνεπαγάγῃται εὐθὺς καὶ ἑτέραν ἢ μάλλον καὶ ἑτέρας. Διότι ὅπως ἐν αὐτῇ οἰκοδομήματι ἡ ἐξαιρέσις ἐνὸς λίθου γίνεται πολλάκις αἰτία τῆς ἐξαιρέσεως καὶ ἀντικαταστάσεως καὶ ἄλλου ἢ καὶ ἄλλων, οὕτω καὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ». Τὴν γνώμην μου ταύτην εὐρίσκει ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ὁ κ. 'Ροΐδης καὶ καταχωρίζει ἐν σελ. 396 τοῦ βιβλίου του, ἀλλὰ δυστυχῶς καίπερ ὀρθὴν δὲν τηρεῖ αὐτήν, ἀλλ' ἀποφαίνεται ὅτι δυνάμεθα νὰ λέγωμεν αἰτῶ ἀντὶ αἰτοῦμαι, σημειῶ ἀντὶ σημειοῦμαι, ἐδέχθην, ἰσχυρίσθην ἀντὶ ἐδεξάμην, ἰσχυρίσάμην (322).

* Ἀν ὁ κ. 'Ροΐδης ἐξήταζε τὰ φαινόμενα ταῦτα μὴ κατ' ἄτομα ἀλλὰ κατὰ συστήματα, πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν θὰ ἐτόλμα ν' ἀποφαίνεται οὕτως εὐκόλως. Διότι θὰ ἐδίσταζε βεβαίως νὰ προτείνῃ καὶ συστήσῃ ἀορίστους οἷον ὁ κ. ὑπουργὸς ἤφθῃ τοῦ ζητήματος ἀντὶ ἤψατο τοῦ ἄπτομαι, ὁ κ. εἰσηγητὴς εἰσηγήθῃ τὴν ὑπόθεσιν ἀντὶ εἰσηγήσατο, ὁ ἱατρὸς ἰάθῃ τὸν ἀσθενῆ ἀντὶ τοῦ ἰάσατο τοῦ ἰῶμαι, ἡτιάθῃ ἀντὶ ἡτιάσατο τοῦ αἰτιῶμαι, ἐνεμήθῃ ἀντὶ ἐνεύματο τοῦ νέμομαι, διετάθῃ ἢ καὶ τὸ γελοιότερον διατάθῃ ἀντὶ διετείρατο τοῦ διατεινομαι, ἐλωβήθῃ ἀντὶ ἐλωθήσατο τοῦ λωβάσθαι, ἐλυμάνθῃ ἀντὶ ἐλυμήνατο τοῦ λυμαινομαι, κττ. κττ. Πάντες οὗτοι οἱ εἰς -θην χρόνοι ὁμολογοῦνται σήμερον ἀφόρητοι, καὶ δὴ καὶ οἱ μέλλοντες οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς -θῶ. Ἀλλὰ τότε τί πρέπει νὰ γίνῃ; πῶς θὰ λυμαινώμεθα καὶ ἰώμεθα καὶ διατεινώμεθα κττ. κττ; Προφα-

νῶς ἢ πρέπει νὰ βιάσωμεν καὶ τῶν ῥημάτων τούτων τοὺς τύπους σήμερον ἡμεῖς καθ' ἃ ἡ λαλουμένη ἀπὸ πολλοῦ κάμνει διὰ τῶν ἐδέχθηκα, ὑποσχέθηκα, ἐγγ(υ)ήθηκα, ἀπεκρίθηκα, ὑποπτεύθηκα, ἐμπιστεύτηκα, ἐργάστηκα, ἐπαρουσιάστηκα, ἐπεμελήθηκα, ἐσκέφθηκα, ἐπ-, εὐχήθηκα, ἐκαταγράστηκα, ἐμεταχειρίστηκα, ἐσυλλογίστηκα, ἐδιαμαρτυρήθηκα κττ., ἢ πρέπει ν' ἀποβάλωμεν παντάπασι τὸν ἀόριστον καὶ μέλλοντα τῶν ῥημάτων τούτων, σχηματίζοντες αὐτὰ ἑλλειπτικῶς, ἥτοι *λυμαίνομαι - ἐβλάψα, - θὰ βλάψω, ἀπολυμαίνομαι - ἐκαθάρισα - θὰ καθαρίσω, διατείνομαι - δισχυρίσθην, - θὰ δισχυρισθῶ, ἰῶμαι - ἐθεράπευσα θὰ θεραπεύσω, ἄπτομαι, - ἤγγισα θὰ ἐγγίσω* κτλ., ἢ τρίτον ἀνάγκη νὰ σχηματίζωμεν τοὺς ἀορίστους αὐτῶν κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον εἰς - *αμην - ομην (ἀφικόμην ἐγενόμην . . .)* Τί τούτων τῶν τριῶν προτείνει ὁ κ. 'Ροίδης, δὲν ἤξεύρομεν, διότι, εἰ καὶ διατείνεται ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου του, ὅτι συνέγραψε τοῦτο, διότι «οὐδεὶς οὔτε τῶν ἀρχαιότερων οὔτε τῶν σημερινῶν λογίων ἐθεώρησε πρέπον νὰ ἐξετάσῃ τὸ σύνολον τοῦ ζητήματος συστηματικῶς», δι' ὧν ὑπεμφαίνει ὅτι αὐτὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ἐξήτασεν οὕτω τὸ ζήτημα, οὐχ ἥττον δὲν διαλαμβάνει περὶ ἐκάστου πράγματος προσήκόντως ἥτοι καθολικῶς καὶ μερικῶς ἀλλὰ μόνον κατ' ἄτομα. Οὕτω μανθάνομεν τί φρονεῖ περὶ τοῦ *ἐδέχθη καὶ δισχυρίσθην* ἀλλ' οὐχὶ περὶ τοῦ *ἐλυμάνθη, τοῦ ἰάθη* κττ. κττ. ἥτοι περὶ τοῦ συνόλου γένους τῶν ὁμοίως ἐχόντων καὶ ὁμοίως ὀφειλόντων νὰ κριθῶσι φαινομένων. Τὸ δεύτερον ἐκτελεῖται συνήθως ἐν τῇ πράξει, ἥτοι ἀποφεύγομεν ὅλως τοὺς παρωχημένους τῶν ῥημάτων τούτων, καὶ οὕτω καὶ τὰς συγχρούσεις πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα, ὃ ἔχομεν τῶν ἀρχαίων τύπων. "Οτι δ' ὅμως οὕτως εἰσάγονται εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον ἀνωμαλίας, διότι τοιαῦται βεβαίως εἶναι τὰ ἑλλειπῇ, προφανές. Τὸ τρίτον προτείνει ὁ κ. Κόντος, καὶ τοῦτο φαίνεται μοι φυσικώτατον, διότι ὡς ἐπιστήμων ἀνὴρ ἔχων ἐνώπιόν του τὸ σύνολον τῶν ὁμοίων φαινομένων, οὐχὶ ἐν ἡ δύο παραδείγματα, θεωρεῖ καὶ ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἐν τῷ συνόλῳ, καί, ὥς κάτοχος καὶ θαυμαστής τῆς ἀρχαίας γλώσσης, εὐρίσκει—οὐδὲ δύναται τις ν' ἀπορήσῃ ἐπὶ τούτῳ—ὅτι σήμερον ἡ χρῆσις πάντων τῶν εἰς - *θην* ἀορίστων τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἀντὶ τῶν μέσων ἐπὶ ἐνεργητικῆς ἢ μέσης σημασίας εἶναι τι ἀποτρόπαιον, ἅτε διαφθεῖρον τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλώσσης, καὶ ταῦτα

ἐνῷ κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἰσχύοντα ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἄλλοις ἡ ὀρθότης παρ' ἡμῖν ἐκρίνετο κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων, τῶν δοκίμων καὶ μεταγενεστέρων, χρῆσιν. Διὰ ταῦτα δέ, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὑπ' ἄλλων ἐγένετο ἡ εἰσαγωγή καὶ μάλιστα πολλαχῶς πλημμελῶς, τῶν μέσων ἀορίστων — διότι, τοῦτο σημειωτέον, ὁ κ. Κόντος δὲν εἶναι εἰσηγητὴς τούτων, ὅπως ὁ κ. 'Ροίδης φρονεῖ —, ἔκρινε προτιμότερον νὰ προτείνῃ τὴν παραδοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν νέαν ἡμῶν γλώσσαν, ἥτις μέχρι τοῦδε πλειστάκις καὶ εἰς πλείστα ἐφάνη εὐένδοτος, ἢ νὰ ἐγκρίνῃ διάστροφον χρῆσιν τῶν ἀρχαίων στοιχείων, ἀφοῦ καὶ κατὰ τὸν κ. 'Ροίδην, «τὰ ἐννέα τοῦλάχιστον δέκατα τῶν εὐχρηστών εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ῥημάτων εἶναι κοινὰ εἰς τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν γλώσσαν» (σελ. 331). Οὐδ' ἠδύνατο ὁ κ. Κόντος νὰ προτείνῃ, ὅπως ὁ κ. 'Ροίδης πράττει, τὴν ἀποβολὴν καθ' ὁλοκληρίαν τῆς χρήσεως τῶν ῥημάτων τούτων ἐν τῷ παθητικῷ καὶ τῷ μέσῳ ἀορίστῳ, διότι ἐνόει κάλλιστα πόσας ἀνωμαλίας, ἥτοι πόσα ἑλλειπῇ θὰ ἐγένενα ἡ πρότασις τοῦ αὐτοῦ. Ὡσαύτως δὲν ἠδύνατο βεβαίως ὁ κ. Κόντος νὰ ἐκφράσῃ ὅπερ λέγει ὁ κ. 'Ροίδης ἐν σελ. 327 ὅτι «τὸ ἀληθινὸν καὶ ἀσυγχώρητον σφάλμα ἐγκτεται οὐχὶ εἰς τὴν τυχὸν ἐσφαλμένην, ἀλλ' εἰς τὴν οἰανδήποτε τοιούτων στοιχείων (δηλ. τῆς ἀρχαίας γλώσσης) χρῆσιν», ἀφοῦ ἤδη ἐπὶ ἓνα ὄλον καὶ ἐπέκεινα αἰῶνα ἡ ἐναντία ἀρχὴ ἐπεκράτησε καὶ τοσούτων ἀγαθῶν τῷ γραπτῷ ἡμῶν λόγῳ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοσούτων ἀρχαίων λέξεων καὶ φράσεων κλπ. ἐγένετο πρόξενος.

Τὸ λεχθὲν περὶ τῶν ἀορίστων καὶ μελλόντων τῶν ἀποθετικῶν καὶ ἄλλων ῥημάτων ἰσχύει καὶ περὶ τῆς χρήσεως ἐνεργητικῶν τύπων ἀντὶ μέσων, λ. χ. ἄπτω ἀντὶ ἄπτομαι, εἰσηγῶ ἀντὶ εἰσηγοῦμαι, ἐπιλαμβάνω ἀντὶ ἐπιλαμβάνομαι, αἰτιῶ ἀντὶ αἰτιῶμαι, ἰῶ ἀντὶ ἰῶμαι, ἀποφαίνω ἀντὶ ἀποφαίνομαι κττ. κττ. καθὼς ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἐν τῇ δημοτικῇ λέγεται χαρίζω, ψηφίζω, ἐξηγῶ, (ἀλλὰ δ(ι)ηγοῦμαι, ἀφηγοῦμαι) κττ. 'Επ' ἰσῆς δὲ ὁ αὐτὸς λόγος ἰσχύει καὶ περὶ τῆς αὐξήσεως ἐν τοῖς μετὰ προθέσεων συντεθειμένοις ῥήμασιν. Ὁ κ. 'Ροίδης πάλιν ὁμιλεῖ περὶ μερικῶν περιπτώσεων, οὐχὶ περὶ τοῦ συνόλου τῶν φαινομένων συστηματικῶς. Ἀποβάλλει τὴν ἐσωτερικὴν αὐξήσιν ἐν τῷ προσέχῳ προσέχον προσέσχον, καὶ σιωπᾷ περὶ τῶν παρῳχημένων τύπων τοῦ ἀνέχῳ, ἀπέχῳ, κατέχῳ, συνέχῳ κττ., ὥστε ἂν πει-

θόμενοι αὐτῷ λέγωμεν ἐπρόσεχα, ἐπρόσεξα, ὅπως ἐν τῇ λαλουμένῃ ἀληθῶς σχηματίζεται, τί θὰ εἰπωμεν ἀντὶ τοῦ ἀνείχον ἀνέσχον, ἀπειχον ἀπέσχον, κατείχον, κατέσχον, συνείχον συνέσχον; μὴ ἐσύνηξα, ἄφεξα ἢ ἀπεξα ἢ τί ἄλλο;

Ἐπειτα τὸ συνέτριω καὶ συνέπινα κηρύσσονται ὑπὸ τοῦ κ. Ροΐδου ἀποδεκτά, διότι, ὡς λέγει, κανὼν τῆς τε ἀρχαίας καὶ νεωτέρας γλώσσης εἶναι, ὅτι «αὐξάνουσιν ἔσωθεν τὰ σφύζοντα ἐναργῆ καὶ ἀθόλωτον τὴν ἔννοιαν τῆς προθέσεως καὶ ἔξωθεν τὰ ἄλλα», καὶ «ὁ κανὼν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ τὸ κῦρὸς τοῦ ἀπομένει ἀδιάσειστον». Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω τὴν ἀκρίθειαν τοῦ κανόνος, τοσοῦτον μόνον παρατηρῶ, ὅτι, ἂν οὗτος ἤθελε τύχει ἐφαρμογῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν γλώσσῃ, μεγάλης συγχύσεως θὰ ἐγίνετο παραίτιος· διότι, ἐρωτῶ, δὲν εἶναι ἐναργῆς, σαφὴς καὶ ἀθόλωτος ἡ ἔννοια τῆς κατὰ εἰς τὸ κατατρώγω, καταπίνω, καταχώνω κττ., τῆς μετὰ ἢ ματὰ καὶ ξανα- εἰς τὸ ξανακάνω, ματακάνω, ξαναπερνῶ, ματαπερνῶ, ξαναπίνω, ξανατρώγω κτλ., τῆς διὰ εἰς τὸ διασκελίζω, διαβαίνω κττ.; Πρέπει ἄρα γε ταῦτα νὰ αὐξάνωνται ἔσωθεν; Αὐτόδηλον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τοῦ λοιποῦ περὶ ἐνὸς ἐκάστου συνθέτου θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνηται φιλολογικὴ ἐξέτασις τῆς σημασίας τοῦ τε ἀπλοῦ ῥήματος καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ προθέσεως, ἵνα εὐρεθῇ, ἂν εἶναι ἡ πρόθεσις ἐναργῆς ἢ μὴ, καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κυριολεκτικῆς σημασίας θὰ αὐξάνηται ἔσωθεν, ἐπὶ δὲ τῆς μεταφορικῆς ἔξωθεν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι μερίστη σύγχυσις ἐκ τῶν ἀτομικῶν τούτων κρίσεων κατ' ἀνάγκην θὰ προκύψῃ, εἶναι πασίδηλον. Ἀλλὰ τίς τότε θὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀκολασίαν ταύτην; Μὴ καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ροΐδης δὲν ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι «ἡ ἔξωθεν, ἐν ἀρχῇ τῆς προθέσεως, αὖξησις πάντων τῶν συνθέτων ῥημάτων δὲν εἶναι εὐχερὴς, προσκρούουσα ἐνίοτε κατὰ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς εὐφωνίας καὶ τῆς γραπτῆς συνηθείας», καὶ μὴ δὲν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκρίνῃ τὸ συνέτριω καὶ συνέπινα; Καὶ τίνα ἀξίαν ἢ τίνας ἐλπίδας ἐπιτυχίας δύνανται νὰ ἔχουν προτάσεις προσκρούουσαι κατὰ τῆς εὐφωνίας, ἥτοι κατὰ τῶν θεοποιηθέντων φωνητικῶν νόμων καὶ τῆς συνηθείας;

Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῆς προτάσεως τοῦ κ. Ροΐδου, ἵνα τὰ εἰς-ότης καὶ -ύτης θηλυκὰ ἀφρημένα, ἅτε εἰς τὴν γ' κλίσειν ὑπαγόμενα, ἐκβληθῶσιν ἐκ τῆς χρήσεως· ἥτοι καὶ ἐνταῦθα δὲν βλέπει τὸ σύνολον τῶν φαινομένων, ἀλλὰ μόνον μονάδας τινὰς αὐτῶν· διότι ἔστω, ἂν

ἀπαλλαχθῶμεν οὕτως τῶν εἰς -της, τί θὰ γίνουιν τὰ εἰς -εύς, τὰ εἰς -ης, -υς, -ος, -τήρ -τωρ, -ωρ καὶ τοσαῦται ἄλλαι τάξεις; Κρίνει τις εὐκολωτέραν τὴν χρῆσιν τοῦ *νύξ* *ρυκτός*, *φλέψ* *φλεβός*, *γάλα* *γάλακτος*, *βοῦς* *βοός*, *πάχος* *πάχους* *πάχη* *παχῶν*. . . κτλ. τῆς χρήσεως τοῦ βαρύτης βαρύτητος, νεότης νεότητος, ἀνθρωπότης ἀνθρωπότητος; Ἡ κρίνει τις ὅτι οὔτε παχύτης οὔτε πάχος, οὔτε βαρύτης οὔτε βάρος, οὔτε πάθος οὔτε πένθος πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ λέγωμεν; ἀλλὰ τότε πῶς θὰ ὀνομάζωμεν αὐτά; ἢ θὰ φύγη τότε ἐκ τῆς Ἑλλάδος πᾶν πένθος καὶ πᾶν πάθος καὶ μετ' αὐτῶν καὶ πᾶν χρέος; ἐπὶ τῷ ὄρφ τούτῳ, γενέσθω ἡ ἐκβολή.

Δὲν εἶναι δ' ὀρθότερα οὐδὲ τάδε τοῦ κ. 'Ροΐδου. Τὰ ἐκ τῆς ἀρχαίας παραλειφθέντα στοιχεῖα, ἥτοι οἱ τύποι, αἱ λέξεις κτλ. δὲν ἀπετέλεσαν, λέγει, μετὰ τῶν νέων ἐν ὅλον, ἀφοῦ κρᾶμα γραμματικῶν τύπων εἶναι καὶ ἀπεδείχθη ἀδύνατον ὑπὸ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης κτλ. Καὶ ὁμῶς αὐτὴ αὐτὴ ἡ γλῶσσα ἦν συνιστᾶ ὁ κ. 'Ροΐδης εἶναι κρᾶμα, ἅτε παρέχουσα συμβεβηκός, πεπαιδευμένος, γεγονός, διδάσκαλος, πεπρωμένος, τῆς πόλεως (1) κτλ. παρὰ τὰ καθαρισμένος πελεκημένος κτλ., καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς δὲ καθ' ἐκάστην ἀκούομεν τῆς πόλεως καὶ τῆς πόλις, ἐπωφελοῦμαι τῆς περιστάσεως καὶ ἐπωφελοῦμαι τὴν περίστασιν, ἡ ἀστυρομία παρὰ τὸ καρδιά κτλ.

Ἀλλὰ πάλιν ἐνθαῦθα διὰ τῶν ἐγκρινομένων ὑπ' αὐτοῦ τούτων παραβαίνει τὸ κύρος τῶν φωνητικῶν καὶ τυπικῶν νόμων, οἵτινες κατὰ τὸν παλαιὸν Σοφοκλέα, «*πρόκειται ὑψίποδες, οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες, ὧν Ὀλυμπος πατήρ μόνος, οὐδὲ νῦν θρατὰ φύοις ἀνέρων ἔτικτεν, οὐδὲ μὴν ποτε λάθαι κατακοιμάσει, μέγας ἐν τούτοις θεὸς οὐδὲ γηράσκει*!», ἔπειτα ἔρχεται πάλιν ἐπ' αὐτοὺς καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μεγάλης αὐτῶν δυνάμεως καὶ τοῦ ἀπαρabiάστου ἀποφαίνεται ἐν σελ. 333 ὅτι «*θεωρεῖ ὡς λογογραφικὸν κακούργημα τὴν χρῆσιν παντὸς τύπου δυναμένου νὰ ἐλκύσῃ ἐφ' ἑαυτὸν τὴν προσοχὴν*». Τὴν

(1) Παράδοξον ἀληθῶς φαίνεται πῶς ὁ κ. 'Ροΐδης καταδικάζει μὲν τὴν γραφομένην ὡς στερουμένην ἀκριθείας, χάριτος καὶ εὐφωνίας, καὶ μετ' αὐτῆς καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν διὰ τὸ πλῆθος, ὡς λέγει, τοῦ τελικοῦ *ν*, *λ*, *χ*. ἐν τῷ «*τὸν βίον τῶν ἰδιωτευόντων μὲν ἐπικριτῶς δὲ πραττόντων ἢ τὸν τῶν τυραννεύοντων*» ὅ, διατείνεται, ἡχεῖ ὡς παρέλασις ποιμένης προβάτων κωδωνοφόρων· δὲν εὕρισκε δ' ὁμῶς ἔπειτα τὸ συμβεβηκός κακῶφωνον, ἐπειδὴ τὸ εἶπεν ὁ Βηλαρᾶς, ὁμοίως οὐδὲ τὸ *τετελεσμένον*, ἐπειδὴ ἔτυχε τῆς εὐτυχίας νὰ γραφῇ ὑπὸ τοῦ Καταρτζῆ!

ιδεάν ταύτην ἐξέφρασε καὶ ἄλλοτε ὁ κ. Ροΐδης, οἷον ἐν Παρέργων σελ. ιβ'. εἰπὼν ὅτι ἡ μετάθεσις ἐνὸς τόνου ἀρκεῖ πολλάκις νὰ καταστρέψῃ τὰ πάντα· ὅτι λ. χ. ἄλλα ἀνακαλεῖ εἰς τὸν νοῦν τὸ *Βυζαντινός* καὶ ἄλλα τὸ *Βυζαντινός*· καὶ κβ'. «πρὸς ἀπεικόνισιν οἰουδὴποτε αἰσθήματος ἀδύνατον εἶναι νὰ χρησιμεύσωσι λέξεις κατὰ ἓν ἰῶτα ἢ μίαν κεραίαν διάφοροι ἐκείνων, τὰς ὁποίας αὐτομάτως ἐκστομιζομεν ὑπὸ τὸ κράτος εὐρισκόμενοι τοῦ αἰσθήματος τούτου» καὶ ιβ'. «αἱ λέξεις τότε μόνον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐκπληροῦσαι τὸν προορισμὸν αὐτῶν, ὅσakis παρελαύνουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου ἐντελῶς ἀπαρατῆρητοι» καὶ σελ. ιγ'. «εἰς παράστασιν ἀμιγυῶς ἐννοίας δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι μόνον ἐντελῶς ἄχροι, ἄοισμοι καὶ ἄυλοι οὕτως εἰπεῖν λέξεις» καὶ ιε'. «Ἄλυτον δι' ἐμὲ αἰνιγμα εἶναι πῶς διέφυγε τὸν φιλόσοφον νοῦν τοῦ Κοραῆ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ μετὰ μέτρου καὶ κρίσεως διόρθωσις τῶν τύπων τῆς λαλουμένης ἤθελεν ἔχει ἄφευκτον ἀποτέλεσμα νὰ διχοτομῇ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου μεταξὺ τῆς γενομένης διορθώσεως καὶ τοῦ σηματομένου τῆς λέξεως, καθιστῶσα ἀδύνατον τὴν ἀποκλειστικὴν ἐκείνην εἰς μόνην τὴν ἐννοίαν προσήλωσιν, ἄνευ τῆς ὁποίας ὅζει πᾶν ἀνάγνωσμα γυμνάσματος μαθητικοῦ. Τὸ ἐπιχείρημα ὠνομάσαμεν ἀκαταμάχητον, διότι ὁ μὴ διχασμὸς τῆς προσοχῆς μεταξὺ τῆς ιδέας καὶ τῶν ὑλικῶν τῆς παραστάσεως αὐτῆς μέσων οὔτε ἀτομικὴ ἡμῶν γνώμη εἶναι βεβαίως, οὔτε κανὼν μόνης τῆς τέχνης τοῦ γράφειν, ἀλλὰ στοιχειώδης ὅρος πάσης καλλιτεχνίας... Πᾶσα ἐφ' ἑαυτὴν καὶ οὐχὶ ὑπὸ μόνου τοῦ σηματομένου αὐτῆς ἐλκύουσα τὴν προσοχὴν λέξις προξενεῖ ἐν τῷ λόγῳ αἰσθησιν, οἷαν παράκρουσις ἐν συναυλίᾳ, κηλὶς ἐπὶ εἰκόνος» καὶ ιθ'. «Ἄν ἡμεῖς πιστεύωμεν ἀπαραίτητον τῶν λέξεων προσὸν τὸ νὰ παρέρχωνται ἐντελῶς ἀπαρατῆρητοι, «ῥέουσai ἡσυχῇ» ὡς τὸ ὕδωρ τῆς Σιλωάμ...».

Εἰς ταῦτα ἐγὼ παρετήρησα ἤδη πρὸ δέκα ὅλων ἐτῶν ὅτι ὁπῶς ὁ ἀναγνώστης βλέπει, τὴν ἀρχὴν τῆς αἰσθητικῆς ταύτης ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν λαμβανομένην μεταφέρει ὁ κ. Ροΐδης καὶ ἐπὶ τὸν τρόπον τοῦ γράφειν, πράττει δὲ τοῦτο ἐπανειλημμένως καὶ ἀγωνίζεται νὰ συστήσῃ αὐτὴν πάσῃ δυνάμει καὶ ἀκαταμάχητον ὀνομάζει ἐπιχείρημα. Ἐν τούτοις ἡ σύγκρισις αὕτη τῆς διὰ τῶν λέξεων παραστάσεως ἐν τῷ λόγῳ πρὸς τὴν διὰ τῶν χρωμάτων ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ

διὰ τῶν ἤχων ἐν τῇ μουσικῇ κττ. φαίνεται μοι οὐ πάνυ ἐπιτυχής. Διότι ἡ κηλὶς καὶ ἡ παράκρουσις εἶνε πάντοτε κηλὶς καὶ παράκρουσις καὶ ἂν μυριάκις παρατηρήσῃ τις τὴν κηλίδαν ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἢ ἀκούσῃ τὴν παράκρουσιν ἐν τῇ συναυλίᾳ, πάντοτε θὰ αἰσθάνηται τὸ αὐτὸ αἶσθημα, ἀλλ' οὐχ οὕτως αἰείποτε καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ. Ἐν ταύτῃ συμβαίνει συχνότατα τούναντίον νὰ ἐθιζώμεθα διὰ τῆς χρήσεως εἰς ἄλλα ἢ τὰ συνήθη, ὥστε ἐπὶ τέλους τὰ διάφορα ἐπελθόντα καὶ ἀναπτυχθέντα νὰ φαίνωνται ἡμῖν φυσικά, τὰ δὲ παλαιότερα, τὰ πρῶην συνήθη, νὰ ἐμποῶσιν ἡμῖν τὸ αἶσθημα τοῦ ξένου. Ἀναντιρρήτως ὁ πρῶτος εἰπὼν π.χ. *ράβω σκάβω ἀλείβω* κττ. ἢ *γυραῖκα ὁ πατέρας* κττ, ἐνεποίησεν εἰς τοὺς ἄλλους τὸ αἶσθημα τοῦ ἄλλοκοτότου, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν οἱ τύποι οὗτοι ἐπεκράτησαν καὶ ἐξέβαλον τοὺς ἀρχαιοτέρους *ράπτω, σκάπτω, ἀλείφω, ἢ γυνή, ὁ πατήρ* κττ. Οὕτω δ' ἐρμηνεύεται τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐν τῇ γλώσσῃ μεταβολῶν, καὶ ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα αἰείποτε μεταβάλλεται καὶ δὴ μεταβολαὶ ποικίλαι καθ' ἑκάστην νέαν ἐμφανίζονται, ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι αἰείποτε ἡ προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστου ἐν πολλαῖς λέξεσι, τύποις κττ. διχάζεται μεταξύ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ παριστάνοντος αὐτὴν μέσου, τῆς λέξεως, τῶν φθόγων, τῶν τύπων, τῆς συντάξεως κττ.

Ὁ κ. Ροΐδης φαντάζεται, ὅτι ὅπως τὰ σημεῖα τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης $+$, $-$, $\times$, $=$, 0 , $\sqrt{\quad}$, κττ. εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθηματικοῦ οὐδὲν ἄλλο διεγείρουσιν αἶσθημα ἢ τὴν ὑπ' αὐτῶν παριστανομένην ἔννοιαν τῆς προσθέσεως, ἀφαιρέσεως κτλ., καὶ ὅπως τὰ μουσικὰ σημεῖα οὐδὲν ἄλλο ἢ τοὺς ὑπ' αὐτῶν παριστανομένους ἤχους, οὕτως ὀφείλουσι καὶ αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι καὶ αἱ συντάξεις κττ. ν' ἀποκρυσταλλωθῶσι καὶ ἀποτριβῶσι καὶ ἀφαιρεθῶσι πᾶν χρῶμα, ὥστε ἐν τούτοις οὐδὲν πλέον νὰ ἐμβλέπωμεν ἢ ὡς ἐν τοῖς μουσικοῖς καὶ μαθηματικοῖς σημείοις τὰ ὑπ' αὐτὰ νοήματα. Ἀλλὰ πόσον χρωματισμόν, πόσῃ δυνάμει, πόσῃ χάριν δὲν θ' ἀπέβαλλεν οὕτως ὁ λόγος! φαντάσθητε τὰς παρηγήσεις, τὰ ἀντίθετα, τὰ ὁμοιοτέλευτα, τὴν ἐκ τῆς καλῆς ἀπαγγελίας ἡδονὴν (διότι οὐδ' εἰς ταύτην θὰ ἐπετρέπετο νὰ προσέχῃ τις ὡς ἀπάγουσαν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου), καὶ τόσα ἄλλα! Τίς ἀγνοεῖ τὰ λεγόμενα περὶ τῆς ἁρμονίας τῶν στίχων ἢ τῶν φθόγων, περὶ τῆς μουσικῆς τῆς γλώσσης κττ.;

Τοσαῦτα εἶπον περὶ τούτου πρὸ δέκα ἐτῶν, ἔπειτα δὲ κατὰ τὸ 1890

ἐφρόντισα ν' ἀποδείξω διὰ μαρτυριῶν παλαιῶν καὶ διὰ παραδειγμάτων ἐπιγραφικῶν καὶ ἄλλων ἐν Ἀθηνᾶς Τομ. Β'. σελ. 173 κέξ. ὅτι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὸ μὲν φωνητικὸν καὶ τυπικὸν καὶ συντακτικὸν τῆς γλώσσης ἡμῶν σφόδρα ἦτο μεταβεβλημένον ἀλλ' οἱ τότε συγγραφεῖς δὲν ἔγραφον ὅπως ἐλάλουν, ἀλλὰ πολυειδῶς ἐκάνονίζον τὸν λόγον κατὰ τὴν παλαιὰν ὀρθογραφίαν, τὸ παλαιὸν τυπικόν, τὴν παλαιὰν σύνταξιν. Τῶν ἐκεῖ παρατεθέντων οὐδὲ ἓν ἐξήλεγξεν οὔτε ὁ κ. Ροῖδης οὔτε τις ἄλλος ὡς ἐσφαλμένον. Θὰ εἶναι ἄρα πάντα ἀληθῆ, τ. ἔ. μάρτυρες ἀψευδεῖς τῆς τότε διαφορᾶς τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ προφορικοῦ κατὰ τε τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὸ φωνητικὸν καὶ τυπικόν. Ἀλλὰ καὶ περὶ παλαιότερων χρόνων διαλαμβάνων εἶπον αὐτόθι Τομ. Β'. σελ. 215. ὅτι «οὐδ' οἱ παλαιοὶ λυρικοὶ καὶ τραγικοὶ ἀνεμίγνουν πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν τὰ Δωρικὰ καὶ Αἰολικὰ καὶ ἐπικά στοιχεῖα (καθ' ὃν τρόπον οὐδ' ἡμεῖς οἱ νεώτεροι τὰ ἀρχαῖα καὶ νέα), ἀλλ' ὅπως ἐκεῖνοι, ἂν καὶ ποικίλως ἀνεμίγνουν, μίαν ἀνάμικτον μὲν σαφῇ δ' ὁμῶς καὶ λαμπρὰν ἔγραφον γλῶσσαν, οὕτω καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεξαίρετως μίαν, τὴν κεκραμένην ταύτην, μεταχειρίζομεθα, καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ κ. Σουρῆς ἐν τῷ «Ῥωμῆῳ».

Εἰς ταῦτα ἀπαντῶν ὁ κ. Ροῖδης ἐν σελ. 372-3 διατείνεται ὅτι, «οἱ Αἰολισμοὶ καὶ Δωρισμοὶ ἀνεμιγνύοντο οὐχὶ εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην (τὴν τῶν Ἀττικῶν), ἀλλ' εἰς μόνα τὰ ἔσχατα τοῦ τραγικοῦ χοροῦ...». Καὶ ὅτι «οὐδ' ἦτο ἡ τοιαύτη ἀνάμιξις οὔτε εἰς τὰ χορικά μέλη οὔτε εἰς αὐτὰς τὰς ᾠδὰς τοῦ Πινδάρου αὐθαίρετος, ἀλλ' εἶχε λόγον καὶ κανόνας κττ.». Εἰς ταῦτα παρατηρῶ πρῶτον ὅτι ἂν ἡ ἀνάμιξις εἶχε λόγον καὶ κανόνας ἢ μὴ, ἂν ἦτο ἢ μὴ ἦτο αὐθαίρετος, τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα (οὐδ' ἐγὼ, νομίζω, δισχυρίσθην ὅτι αὐθαίρετως ἀνεμιγνύοντο πάντα, ἀλλ' ὅτι οὐχὶ κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε ἀναλογίαν, καὶ δὴ ἦτο περιττὸν νὰ διδάσκωμαι τῶρα τοῦτο (1)). τὸ ζήτημα περὶ οὗ νῦν πρόκειται εἶναι, ἂν ἀνεμίγνουν καθόλου, καὶ ἂν ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐντύπωσις ἢ ἐκ τοῦ λόγου των τούτου, τοῦ ἀνα-

(1) Ἀριστα κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ διέλαβε περὶ τούτων ὁ πολὺς Ahrens ἐν Verhandlungen der 13ten Versammlung deutscher Philologen in Göttingen τῷ 1852 σελ. 55-79, ἐνθα ὁ βαθεὺς γνώστης τῶν διαλεκτικῶν ἐφυλοκρίνησε καὶ ὥρισε ταῦτα ἀποδείξας ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀναμίξεως ἐξήρτηται ἐκ τῆς πορείας τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς ἐν σχέσει πρὸς τὰς διαφορὰς φυλάς.

μίκτου, τοῦ ἐλκύοντος ἀδιαλείπτως τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατοῦ ἐπὶ τὰς παρηλλαγμένας λέξεις καὶ τύπους καὶ φθόγγους, ἢ ἐντύψεις, λέγω, αὕτη, ἥτο ὁμοία πρὸς κηλῖδα ἐπὶ εἰκόνας ἢ πρὸς παράκρουσιν ἐν συναυλίᾳ, ἀφοῦ «πᾶσα ἐφ' ἑαυτὴν καὶ οὐχὶ ὑπὸ μόνου τοῦ σημαίνοντος αὐτῆς ἐλκύουσα τὴν προσοχὴν λέξις» προξενεῖ τὰ αἰσθήματα ταῦτα.

Δεύτερον ὅτι δὲν εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν μόνοις τοῖς χορικοῖς ᾄσμασι καὶ ταῖς ᾠδαῖς τοῦ Πινδάρου ἐγένετο ἡ ἀνάμιξις τῶν Αἰολικῶν, Δωρικῶν καὶ ἐπικῶν ἢ καθόλου ἀρχαϊκῶν στοιχείων, διότι καὶ ἐν τοῖς ἰάμβοις, τὸ δὲ μάλιστα περιέργον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πεζῷ λόγῳ ἐγένετο (ἴδε κατωτέρω). Ἄν δέ τινες ἀγνοῶσι τοῦτο καὶ διατείνωνται τάναντία, δὲν εἶναι, φρονῶ, δίκαιον νὰ παραπέμπωμαι ἐγὼ εἰς αὐτούς, ἵνα δῇθεν μάθω τὰ πράγματα.

Ὅτι δ' οὐδὲ σήμερον ἐν τῇ νῦν γραπτῇ ἡμῶν γλώσσῃ ἀπεργάζεται ἡ τοιαύτη ἀνάμιξις ἀρχαίων καὶ νέων στοιχείων τηλικαῦτα κακὰ ὅποσα ἐκ τῶν λόγων τοῦ κ. Ροΐδου πάντως θὰ ἡδυνάτο τις νὰ συμπεράνῃ, μαρτυρεῖ μοι πάλιν αὐτὸς οὗτος, ὅστις ἐνῷ κηρύττει τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον ἀπόβλητον διὰ τὸν λόγον ὅτι στερεῖται ἀκριβείας, ζωηρότητος, χάριτος, εὐφωνίας καὶ δὲν ἡξέυρω τίνων καὶ πόσων ἄλλων ἀρετῶν, ὅτι «εἶναι ἄσπονδος πολέμιος πάσης εὐφωνίας καὶ εὐαρμοστίας» (306), καὶ ὅτι «τὸ κυριώτατον καὶ ψηλαφητὸν ἐλάττωμα αὐτῆς εἶναι ἡ ἑλλειψὶς ἐκφραστικῆς ζωηρότητος καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀχρηστία πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν λογογραφίαν» (355) καὶ ὅτι «δὲν δύναται οὔτε νὰ λαληθῇ οὔτε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς κἀνὲν γνωστὸν συγγραφῆς εἶδος (356)» κττ. (1), ἔπειτα ὁ αὐτὸς πάλιν ἄλλα-χοῦ σελ. 87 διατείνεται ὅτι «ἡ παρ' ἡμῖν λεγομένη καθαρεύουσα . . . δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καὶ πῶς ἐπαρκεστέρα εἰς παράστασιν τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν πολιτικὴν . . .» ὅτι «ἐκφράζει *ζωηροτέραν τὴν ἀπεικόνισιν τῆς κομματικῆς πάλης* . . .» ὅτι λέξεις οἷον «ἐγκάθετος

(1) Δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαράτηρητον ὅτι ἄλλοι πάλιν ἐπ' ἴσης λογοτέχναι ταύτην τὴν οὕτως ἀναθεματιζομένην γραφομένην ἐπαινοῦσιν ἀκριβῶς ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις, τ. ἔ. ὅτι ἐνέχει τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ, τῆς εὐρυθμίας καὶ τῆς κομψότητος, ὧν στερεῖται, λέγουσιν, ἡ λαλουμένη, ὅτι μόνῃ ἡ γραφομένη δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐκπολιτιστικῶς ἐπὶ τὸ ἔθνος. Οὕτω λ. χ. ὁ κ. Κλέων Παγκαδῆς, ὁ Κ. Ἀναστασόπουλλος, Κ. Ν. Παῖδος ('Αθηνᾶς τόμ. Γ'. 268), Ἀγγελος Βλάχος, Δημ. Βερναρδάκης καὶ ἄλλοι, ὥστε οὐδὲ τοῦτο τοῦ κ. Ροΐδου εἶναι πᾶσιν ὁμοίως ἀποδεκτόν.

λόγος αὐτοῦ
ἐκφραστικῆς
ζωηρότητος

ἐπιτροή, πολιτικὸς φίλος, ἐπιτήδειος, ἐξοικονομῶ, ρεῦμα, μαυρίζω, καταπίσεις, ὄργια, ἐμπάθεια, συναλλαγή καὶ αἱ ὅμοιαι ἔχουσιν ἤδη οὐ μόνον ἀκριβῆ ἀλλὰ καὶ ἰδιάζουσιν νεοελληνικὴν σημασίαν . . . ». Καὶ ὁμως (ἅς ἐπιστήση, παρακαλῶ, ὁ ἀναγνώστης τὴν διάνοιαν ἐπὶ τοῦτο καλῶς), καὶ ὁμως, λέγω, αἱ λέξεις αὗται κλίνονται μὲν κατὰ τὴν ἀρχαίαν κλίσιν καὶ προσλαμβάνουσιν ἰῶτα καὶ τύπους ἀρχαίους καὶ μεταβάλλουσι κεραίας καὶ τόνους κτλ., ἀλλ' ὁμως συγκινοῦσιν ἡμᾶς, ἔχουσιν ἀκρίθειαν, ζωηρότητα καὶ δὲν ἡξεύρω τίνας ἄλλας ἀρετάς. Καὶ διὰ τί, ἐρωτῶ, τοῦτο; πάντως δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διότι τῶν λέξεων τούτων ἕνεκα τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἐγένετο μέχρι τοῦδε μεγάλη χρῆσις ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ διὰ τὴν πολυχρηστίαν προσέλαβον τὰς ἀρετάς ταύτας. Λοιπὸν, ἂν τὸ παράδειγμα τῶν πολιτικῶν τούτων λέξεων ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅπως τὴν πολιτικὴν, οὕτω καὶ τὰς ἄλλας ὅψεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, λ. χ. τὰς καλὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν κλπ. κλπ. ἐκαλλιεργοῦμεν οἱ Ἕλληνες μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἐπιμονῆς μεθ' ἧς τὴν πολιτικὴν, ἔστι τις ὁ ἀμφιβάλλων ὅτι καὶ αἱ τῶν πραγμάτων τούτων σημαντικαὶ λέξεις θὰ καθίσταντο ἐθνικὸν κτῆμα, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι ὁ τόπος αὐτῶν; Τὸ παράδειγμα ἄρα τῶν λέξεων τῆς πολιτικῆς ἀποδεικνύει τρανῶς (καὶ τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ ἐννοήσουν οἱ κατὰ τῆς γραφομένης καὶ ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς κοπτόμενοι), ὅτι ὁ τύπος τῶν λέξεων δὲν εἶναι μέγα κώλυμα πρὸς τὴν εὐχρηστίαν, τὴν ζωηρότητα, τὴν ἀκρίθειαν καὶ λοιπὰς ἀρετάς τοῦ λόγου. Ἄν δὲ μόναι αἱ πολιτικαὶ λέξεις ἐγένοντο ἐθνικὸν κτῆμα, ὅπως λέγει ὁ κ. Ροίδης, ἡ αἰτία τούτου δὲν κεῖται ἐν τῷ τύπῳ τῶν ἄλλων λέξεων, ἀλλ' ἐν τῇ ἔλλιπεί μετὰ λόγου καὶ ζήλου ἀναπτύξει τοῦ καθόλου ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου.

Ὁ κ. Ροίδης ἀπονέμει μὲν εἰς τὴν γραφομένην γλῶσσαν «ικανότητα νὰ χρησιμεύῃ χονδρικῶς ὡς ὄργανον συνεννοήσεως» (σελ. 368), προτείνει δ' ἀντ' αὐτῆς οὐχὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λαλουμένης ὅπως λαλεῖται, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς λέγει καθαρισμὸν τῆς καθαρευούσης, τ. ἔ. τὴν ἀποβολὴν τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεργητικοῦ παρακειμένου, τοῦ μέσου ἀορίστου, τοῦ 6' ἀορίστου, τῶν εἰς - μι ρημάτων, τῶν εἰς - ὠ, τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ, «τῆς διπλῆς, ἀττικῆς, ἀνωμάλου, κακοφώνου ἢ ἐπισκοτιζούσης τὴν ἔννοιαν τοῦ ῥήματος αὐξήσεως, τῶν ἐνενηκόντα

έννέα τουλάχιστον εκατοστῶν τῆς δοτικῆς ιδίως δὲ τῆς τριτοκλίτου», πρὸς δὲ «καὶ ἄλλων τινῶν κατηγοριῶν τεράτων» ἀπροσδιορίστων ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθέντων (391). Καθόλου, λέγει, ἀπόβλητα πάντα ὅσα δύνανται ν' ἀποβληθῶσιν «ἄνευ δυσαρέστου προσκρούσεως εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ ἀναγνώστου». Ἐπικαλεῖται δ' εἰς τὴν ἐκβολὴν ταύτην καὶ ἄλλους βοηθοὺς, «ἂν καὶ ἄλλοι θεωρήσωσι πρέπον νὰ ἐλαφρῶσιν τὸν γραπτὸν λόγον των, ἔστω καὶ ἀπὸ ἑνα μόνον ἕκαστος νεκρὸν τύπον . . . » (395). Ἀλλὰ πρῶτον μὲν παρατηρῶ ὅτι ὀφθαλμοφανῶς ὑπερβαλλόντως μεγάλη ἀφίνεται ἐλευθερία ἐνεργείας κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ ἐργασίαν ταύτην εἰς τοὺς συγγραφεῖς, καὶ ὡς εἰκὸς τὸ κακὸν θὰ εἶναι μικρόν, ἂν τύχη νὰ εἶναι καλλιτέχναι τοῦ λόγου ὅποιοι ὁ κ. 'Ροῖδης, ἀλλ' ἂν μὴ, καὶ τοιοῦτοι βεβαίως εἶναι οἱ πλείστοι τῶν ἐπὶ τοῦ ὑπομνηστικοῦ χάρτου ἐργαζομένων παρ' ἡμῖν, τότε ἐπικούρουν ἔχοντες καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἀρχαίου λόγου, κατὰ τὴν συνταγὴν τοῦ κ. 'Ροῖδου, οὐδεὶς ἤξεύρει ποῦ θὰ καταλήξωσιν. Ἐπειτα νομίζω ὅτι ἐπὶ πολλῶ ἐυρυτέρων βάσεων ἔθηκα ἐγὼ τὸ ζήτημα ἐν 'Αθηνᾶς Ε'. 213 κέξ. εἰπὼν ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγουν οἱ καλλιτέχναι πᾶν ὅ,τι ἐν ταῖς αἰθούσαις ἡμῶν λεγόμενον θὰ ἐνεποιεῖ κακὴν αἴσθησιν εἴτε ὡς ἀρχαιοπινὲς εἴτε ὡς χωρικόν, ἐνθα καὶ διὰ παραδειγμάτων κατέστησα τὸ πρᾶγμα σαφές. Πρόσθετε τούτοις ὅτι, ἂν μὲν αἱ ἐμαὶ ὁδηγαὶ αὗται ἤθελον τύχει ἐφαρμογῆς ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν, τὰ ἔργα αὐτῶν θὰ συνετάσσοντο εἰς γλωσσικὸν τύπον μόνιμον, ἢ τουλάχιστον μεταβαλλόμενον βραδύτατα, ἥτοι μόνον μετὰ τῆς λαλουμένης γλώσσης· ἂν δὲ αἱ τοῦ κ. 'Ροῖδου (προτείνοντος οὐχὶ διὰ μιᾶς ἀποβολὴν τῶν μέχρι τοῦδε εἰσαχθέντων, διότι τούτου τὰς ἱστορικὰς ἀνάγκας ἀναγνωρίζει ἤδη καὶ αὐτός, ἀλλὰ βαθμιαίαν κατὰ μικρὸν ἀπλοποίησιν), ὁ λόγος τῶν καλλιτεχνῶν δὲν θὰ ἀπαρτίσῃ τὴν μέλουν τοῦ ἔθνους γλῶσσαν, ἀλλ' ἀπλῶς μίαν, τὴν πρώτην, τῶν πολλῶν μεταβατικῶν μορφῶν, ἃς καθὰ αἱ ψυχὰι κατὰ τοὺς παραδεχομένους τὴν μετεμψύχωσιν, μέλλει νὰ διέλθῃ ὁ γραπτὸς λόγος παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς πλήρους ἀποκαταστάσεώς του ἐν τῇ μέλλοντι — αἰῶνι.

Διότι ὁ κ. 'Ροῖδης δὲν προτείνει ἀληθῶς ὠρισμένον τύπον τῆς γλώσσης εἰς χρῆσιν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀνὰ παύσῃ μὲν ἢ κυβέρνησις δαπανῶσα χάριν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως (ἀναντιλέκτως ἡρωϊκώτατον

φάρμακον!)(1) νὰ μεταγραφῶσι δ' οἱ κώδικες καὶ τὰ διδασκτικὰ βιβλία εἰς γλῶσσαν συμφωνοτέραν (δηλ. ὅποιαν ἀνωτέρω ἡπλοποιημένην εἵδομεν ὅτι συνιστᾷ), καὶ εἰς αὐτὴν νὰ συντάσσωνται τὰ δημόσια ἔγγραφα, ν' ἀγορεύωσιν οἱ εἰσαγγελεῖς, νὰ ἐκδίδωσι τὰς ἀποφάσεις τῶν οἱ δικασταὶ κττ.». Γενομένης δὲ τῆς γλώσσης ταύτης οὕτω γνωστῆς νὰ προβαίνωμεν τοῦ λοιποῦ περαιτέρω καθαρίζοντες καὶ ἀποβάλλοντες καὶ ἀπλοποιούντες καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρις οὗ ἔλθωμεν εἰς τὸν ποθητὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἥτοι εἰς τὴν πλήρη ταύτισιν αὐτοῦ πρὸς τὸν προφορικόν.

'Αλλ' εἰς ταῦτα παρατηρῶ πρῶτον ὅτι, ὥς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ιστορίας πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν, οὐδαμοῦ ἡ Κυβέρνησις προηγείται, ἀλλὰ τὸναντίον αἰέποτε ἔπεται προκειμένου περὶ τῶν τοιούτων, τ.ἔ. αἰέποτε ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε μοναρχικὸν εἴτε δημοκρατικὸν εἴτε ἄλλον τύπον φέρει τὸ πολίτευμα, καθὼς καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας ἀρχαιοπρεπεστέρα φροντίζει νὰ εἶναι. Καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ τὸ πρᾶγμα τοῦτο οὕτως εἶχεν. Καὶ τὰς αἰτίας τούτου ἐννοεῖ ἕκαστος οἰκοθεν. Οὐδὲ παρ' ἡμῖν ἄρα φαίνεται ὅτι δύναται νὰ συμβῇ ἄλλως. 'Αλλ' ἐλησμόνησα ὅτι ἡ χώρα ἡμῶν εἶναι ἣ θέλει νὰ εἶναι πρωτότυπος! "Ἐπειτα ὅτι τὰ περὶ τῆς ταυτίσεως τοῦ γραπτοῦ πρὸς τὸν προφορικὸν λόγον λεγόμενα παρ' ἡμῖν φαίνονται μοι οὐ μόνον ἄτοπα ἀλλὰ καὶ ἀπροσδόκητα. Ὁ κ. Ῥοῖδης ἐξακολουθεῖ δηλ. νὰ διατείνεται ὅτι αὐτοῦτου εἶδους διγλωσσίας, τύπους δηλ. τοῦ γραπτοῦ λόγου γελοίους εἰς τὸν προφορικόν, οὐδ' ἔχνος δύναται ν' ἀνευρεθῇ εἰς οὐδενὸς ἡμερωμένου ἔθνους τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' εἶναι πληγὴ, συμφορά, κατάρρα, Ἐρινὺς τῆς γλώσσης μας μοναδικῇ 353», καὶ αὐτοαὐτὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν τύπων τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου δὲν γνωρίζομεν ἡμεῖς εἰς οὐδενὸς ἡμερωμένου ἔθνους τὴν γλῶσσαν καμμίαν, οὐδ' ἔτυχέ ποτε ν' ἀκούσωμεν περὶ ὑπάρξεως τοιαύτης εἰς ἄλλας γλώσσας πλὴν τῆς τῶν Ἀράβιδων, τῶν Ἀτζέμιδων, τῶν Τζιφούτιδων καὶ τῶν Ἑλλή-

(1) Καθ' ἃ ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. Γ'. 265 ἐλέχθη, καὶ ἄλλος ἐξέφρασε τὴν παραδοξολογίαν ταύτην, ὅτι «χάρῃς εἰς τὰς κυβερνήσεις, χάρις εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας κατορθώσαμεν νὰ μὴ ὑπάρχῃ λαὸς ἀναγινώσκων». Καὶ ἐκεῖνος μὲν δικαιολογεῖται πως ὅτι ὀργιζόμενος διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεώς του (ἐκδόσεως δηλ. τοῦ Πατριῶτου του) εἶπε ταῦτα, ἀλλ' ὁ κ. Ῥοῖδης!

νων λογίων» (1) 347' ταῦτα, λέγω, εὐρίσκω ἄτοπα καὶ ἀπροσδόκητα· πρῶτον μὲν διότι ἀκριβῶς μικρὸν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν Εἰδῶλων χρόνον ἀπέδειξα ἐν Ἀθηνᾶς τομ. Ε'. σελ. 181 κέξ. διὰ ῥητῶν μαρτυριῶν ἀνδρῶν ὀνομαστώων ὅτι οὐ μόνον παρ' ἡμῖν ἀλλὰ καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Σουηδίᾳ ὑπάρχουσι παρ' ἀλλήλας δύο διακεκριμέναι γλώσσαι, ἡ γραφομένη καὶ ἡ λαλουμένη, καὶ ὅτι ὁ πλουτισμὸς ἐκατέρας εἶναι διάφορος. Ἐπειτα δὲ διότι καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ροίδης ἐν σελ. 385 λέγει ὅτι «ἀτρύτους καταβάλλουσι κόπους πρὸς κατάκτησιν τοῦ πλεονεκτήματος τούτου (τ.ἔ. τῆς ταυτότητος τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου) οἱ λαλοῦντες μὴ γραφομένας γλώσσας», ὥστε ὑπάρχουσι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν κ. Ροίδην ἄνθρωποι, ὧν ὁ προφορικός λόγος πολὺ ἀφίσταται τοῦ γραπτοῦ, ἀφοῦ λαλοῦσιν γλώσσας οὐ γραφομένας. Τρίτον διότι ἐν πάσῃ χώρᾳ ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι γραπτὸν λόγον, μάλιστα δὲ ὅπου ἀπὸ μακροῦ χρόνου τοῦτον κατήρτισαν, ὑπάρχει τοιαύτη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οὐσιώδης διαφορὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ προφορικοῦ ἀναφερομένη οὐ μόνον εἰς τὰς λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντάξεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς τύπους. Ἀσιατικοὶ τινες λαοὶ μάλιστα ἔχουσι φρασεολογίαν τοῦ γραπτοῦ λόγου οὐ μόνον διάφορον ὅλως τῆς τοῦ προφορικοῦ, ἀλλὰ καὶ τούτου ἀκόμη διάφορον κατὰ τὰ πρόσωπα πρὸς ἃ ἀποτείνονται καὶ πρὸς τὴν ἐκάστοτε περίστασιν. Ταῦτα δὲ πάντα εἶναι γεγονότα οὕτω γνωστά, ὥστε, ἐπαναλαμβάνω, ἀπορῶ σφόδρα πῶς ὁ κ. Ροίδης δύναται νὰ ἐξακολουθῇ ἰσχυριζόμενος τὸ ἐναντίον. Ἴνα δὲ μηδεμίαν ὑπολειφθῇ τι ἀμφιβολία, ἀναγράφω μαρτυρίας τινάς.

Ἄρχομαι ἀπὸ τοῦ Steinthal ὅστις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν γλωσσικῶν μελετῶν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις σελ. 387 (τῆς πρώτης ἐκδ.) γράφει «Ἡ γραπτὴ γλῶσσα οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ ταυτίζεται τῇ λαλουμένῃ· διότι ἡ λαλουμένη καὶ ὅταν ἀκόμη ἐκτείνηται ἐπὶ μικρᾶς χώρας καὶ ἐπὶ εὐαρίθμου πληθυσμοῦ, πάντοτε περιέχει ποικιλίας, διαλέκτους ἢ σπέρματα τούτων. Ἐκτὸς τούτου πᾶς λαὸς (καὶ αὐτὸς ὁ οὐδεμίαν ἔχων γραμματείαν, πολλῶ μᾶλλον ὁ ἔχων

(1) Πολὺ ἐπεθύμουν νὰ μάθω πόθεν ἔλαθεν ὁ κ. Ροίδης τὰς εἰδήσεις ταύτας περὶ τῶν ἀνωτέρω γλωσσῶν, βεβαίως ἐμνημόνευσε τούτων ἀπλῶς καὶ μόνον, ἵνα παρατάξῃ τοὺς βαρβάρους ἐκείνους πρὸς τοὺς λογίους Ἑλληνας ὡς ὁμοίους. Ὡς βλέπετε, ὁ κ. Ροίδης φιλεῖ τὴν δεινότητα.

ἀνεπτυγμένην) κέκτηται ἐκφράσεις καταλλήλους διὰ τὰ διάφορα ἐπιτηδεύματα λ. χ. διὰ τὴν οἰκιακὴν χρῆσιν, διὰ τὴν θρησκευτικὴν κττ. καὶ μόνον δι' αὐτά· ἔχει λέξεις, ὧν κάμνει χρῆσιν μόνον ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ πάθους, ἄλλας αἵτινες θεωροῦνται χυδαῖαι, οἰκειακαί, σεβασμοῦ δηλωτικαὶ κττ., ἐν μιᾷ λέξει ὑπάρχουσι πανταχοῦ σπέρματα πρὸς ὑψηλότερον καὶ ταπεινότερον τρόπον τοῦ λέγειν. Ὁ δὲ συγγραφεὺς καὶ ἰδιαιτέρως ὁ ἀφελής, ὁ θεωρῶν τὴν ἐργασίαν του ὡς ὑψηλόν τι, ὡς ἔκτακτον, ἂν μὴ αὐτόχρημα ἱερὸν, πάντοτε καὶ ζητεῖ καὶ κατασκευάζει τὴν εὐγενεστέραν, ἀποφεύγει δὲ τὴν χυδαίαν ἐκφρασιν... Ὅσοι περισσότερα γράφονται, τοσούτω ὀλιγώτερον θὰ εἰσέρχωνται τὰ ἰδιάζοντα τῇ διαλέκτῳ τοῦ ἐκάστοτε συγγραφέως εἰς τὸν γραπτὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τοσούτω μᾶλλον θὰ διαμορφῶται γραπτὴ γλῶσσα, ἥτις καὶ ὡς πρὸς τὰς λέξεις καὶ ὡς πρὸς τὰς συντάξεις καὶ φράσεις οὐδεμιᾷ τῶν λαλουμένων διαλέκτων θὰ ταυτίζεται. Ἀλλὰ τοιαύτη γραπτὴ γλῶσσα δὲν εἶναι νεκρά διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν λαλεῖται, εἶναι τεχνητή, ἀλλ' ὅμως ζῇ ἰδανικὴν ζωὴν καὶ ἡ ζωὴ αὕτη δύναται νὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἰσχυρά ὅσον καὶ ἡ τῆς λαλουμένης. Ἐκατέρα τούτων ἀνήκει ὠρισμένη μερίδι τῶν παραστάσεων τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν αὗται εἶναι ὑγιεῖς καὶ ἐργάζονται προσηκόντως... θὰ παραμένῃ καὶ ἡ γλῶσσα ἐν πλήρει ἀκμῇ, ἡ μὲν τεχνητὴ ὡς ἐκφράσις τῶν ὑψηλοτέρων παραστάσεων, ἡ δὲ λαλουμένη ὡς ἐκφράσις τῶν ταπεινοτέρων... Γονιμωτέρα εἶναι ἡ λαλουμένη, καθαρωτέρα καὶ εὐγενεστέρα ἡ τεχνητή... Ἡ δὲ γνώμη αὕτη περὶ τῆς σχέσεως τῆς γραπτῆς πρὸς τὴν λαλουμένην γλῶσσαν ἐπιβεβαιοῦται μάλιστα πάντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ γραμματείας. Οἱ Ἕλληνες δεικνύουσιν ἡμῖν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ ἀκριβὴς ἀμφοτέρων χωρισμός, ἡ ἀπόστασις αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων δύναται νὰ εἶναι σφόδρα μεγάλη, ἀρκεῖ μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ νὰ εἶναι ἱκανῶς ἰσχυρόν, ὥστε ἀμφοτέρας ἀδιαλείπτως νὰ συνάπτῃ πρὸς ἀλλήλας. Μάλιστα ἐὰν εὐτυχεῖς περιστάσεις διασώζωσι τὴν σύνδεσιν ταύτην διαρκῶς ἰσχυράν, ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι καθ' ὃν τρόπον πάντοτε ἡ τελειότης τῶν ὀργανισμῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀκριβεστεροῦ χωρισμοῦ τῶν μερικῶν ὀργάνων, οὕτω καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς τεχνητῆς γλώσσης εἶναι τοσούτω καθαρωτέρα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἰσχυροτέρα, ὅση μᾶλλον ἀφίσταται τῆς συνηθούς λαλιᾶς. Τοῦτο δ' ἀκριβῶς διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἑλληνικὴ γραμματεία. Διότι ἡ τεχνητὴ

γλώσσα τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῆς εἶναι οὕτω καθαρά, οὕτω κεχωρισμένη τῆς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου λαλουμένης, ὅσον ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ γραμματεῖα. . . ».

Ἐν δὲ σελ. 29 τῶν Ἀκαδημ. Ἀναγνωσμάτων διδάσκει ὁ Whitney ὅτι: « Ὑπάρχουσι λέξεις καὶ σημασίαι λέξεων, αἵτινες δὲν εἶναι πλέον ἐν παγκοίνῳ χρήσει, ἀλλ' ἀπηρχαιώθησαν ἢ τώρα ἀπαρχαιοῦνται, αἵτινες ὁμως δὲν δύνανται νὰ ἐξαρισθῶσιν ἐκ τῆς γραφομένης γλώσσης ». Καὶ 33 « Κατ' αὐτὰ δὲν εἶναι προφανῶς παράδοξος ἡ γνώμη μου ὅτι ἐνῷ ἡμεῖς πάντες ἀνεξαιρέτως ὁμιλοῦμεν τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, οὐχ ἥττον δὲν ὑπάρχουν δύο Γερμανοὶ ὁμιλοῦντες ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν Γερμανικὴν, τ. ἔ. τὴν αὐτὴν Γερμανικὴν ὡς πρὸς τὸν τύπον, ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ».

Πολλάκις δ' ἐγὼ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Βερολίῳ ἤκουσα νὰ γίνηται λόγος περὶ ἐλλεινῆς Γερμανικῆς γλώσσης τῶν ἀπαιδεύτων (scheussliches Deutsch), (περὶ τῆς ὅλως διαφόρου γλώσσης τῆς πεδινῆς Γερμανίας (Plattddeutsch) ἢ περὶ τῶν σφόδρα διαφόρων ἀπὸ τῆς γραφομένης διαλέκτων, λ. χ. τῆς Σουαβικῆς, Βαυαρικῆς κλπ. κλπ. οὐδεὶς λόγος), ἐκάκιζον δὲ οἱ λέγοντες ταῦτα καὶ φθόγγους καὶ τύπους καὶ συντάξεις κλπ. κλπ. Γνωστὸν δ' εἶναι ὅτι ἀντὶ τῆς γενικῆς τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ γίνεται ἐν τῇ Γερμανικῇ λαλουμένη συνήθως χρῆσις τῆς δοτικῆς καὶ τῆς κτητικῆς ἀντωνυμίας, τ. ἔ. ἀντὶ τῆς φράσεως das Haus des Vaters, die Bücher des Sohnes (= ὁ οἶκος τοῦ πατρός, τὰ βιβλία τοῦ υἱοῦ) κττ. λέγουσι dem Vater sein Haus, dem Sohne seine Bücher! Οὐχὶ δὲ σπανίως κατ' ἀρχὰς ἐν Γερμανίᾳ ἐλέγετο πρὸς ἐμὲ ὑπὸ Γερμανῶν Sie sprechen wie ein Buch = ὁμιλεῖτε τὴν γλῶσσαν τῶν βιβλίων. Ὡστε καὶ ἡ γραφομένη Γερμανικὴ κατὰ πλεῖστα ἰῶτα καὶ κατ' ἀπείρους κεραίας διακρίνεται τῆς λαλουμένης, ἀλλ' ὁμως δὲν ἐμποιεῖ τοῖς Γερμανοῖς ἐντύπωσιν οἷαν κηλὶς ἐπὶ εἰκόνοιο ἢ παράκρουσις ἐν συναυλίᾳ. Εἶναι δ' ἐκτὸς τούτου γνωστὸν ὅτι διὰ τὴν κατάχρησιν παμπόλλων ξένων λέξεων ἡ γλῶσσα τῶν Γερμανικῶν ἐφημερίδων δὲν εἶναι πάντοτε καταληπτὴ πᾶσι τοῖς Γερμανοῖς, ἐνῷ παρ' ἡμῖν πᾶς ἐπιστάμενος ἀνάγνωσιν νοεῖ τὰς ἐφημερίδας ὅπως δὴποτε.

Καὶ περὶ τῆς γλώσσης τῶν Σινῶν εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁμοίως διχάζεται εἰς γραφομένην καὶ λαλουμένην. Παραλαμβάνω δύο φράσεις

περί τούτου ἐκ τῆς Νέας Ἐφημερίδος 25 Ἰανουαρίου 1895 «Ἡ δὲ πρώτη ἀνυπέρβλητος δυσχέρεια (εἰς ἐκμάθησιν τῆς Σινικῆς) συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τις ὀφείλει κυριολογικῶς νὰ μάθῃ δύο γλώσσας· διότι ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ γλώσσῃ ὑφίσταται τοσοῦτον μεγάλη ἢ διαφορά, καθάπερ ἐν τῇ Σινικῇ, μετὰξὺ τῆς καθωμιλημένης καὶ τῆς γραπτῆς...» Ἡ διαφορὰ δ' αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀλλ' ὁμως δὲν ἐκώλυσε τοὺς Σίνας νὰ παραγάγῃσι καὶ φιλολογικὰ ἔργα θαυμάσια καὶ καλλιτεχνικὸν πεζὸν λόγον ὅποιον οἱ Ἕλληνες. Καὶ ὁ κ. Δημ. Βικέλας ἐν τῷ προλόγῳ τῶν Διαλέξεων καὶ Ἀναμνήσεων αὐτοῦ λέγει ὅτι, «οὐδενὸς ἔθνους ἡ γραπτὴ φιλολογικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἀπαράλλακτος μὲ τὴν λαλουμένην. Τὸ ὁμοιόμορφον οὐδαμοῦ ἀπολύτως ἀπεκτέθη. Λέγεται καὶ νομίζεται συνήθως ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ ὑπερέχει τῶν ἄλλων γλωσσῶν ὡς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἐὰν ἀνοίξῃ τις οἰονδήποτε Ἀγγλικὸν μυθιστόρημα... θὰ ἴδῃ ὅτι ἐνῷ ἡ ἀφήγησις γίνεται εἰς τὴν συνήθη φιλολογικὴν γλῶσσαν, οἱ διάλογοι γράφονται εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν διαλεγομένων προσώπων, γλῶσσαν δυσνόητον εἰς τοὺς ξένους τοὺς γινώσκοντας μόνην τῶν βεβλίων τὴν γλῶσσαν. (Ἀκριβῶς δηλ. ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν γίνεται). Ἡ τοιαύτη διγλωσσία δὲν σκανδαλίζει τοὺς Ἀγγλους, διατί νὰ μὴ τὴν ἀνεχθῶμεν καὶ ἡμεῖς;» Χάριν δὲ περιεργίας ἀναγράφω διάλογον δύο Σκώτων ἐκ τῶν Ἀκαδημ. Ἀναγνωσμ. τοῦ πολλοῦ Max Müller Τομ. Β' σελ. 129 (τῆς Γερμανικῆς ἐκδ. τοῦ 1893). Τῶν Σκώτων τούτων ὁ μὲν εἶναι ἔμπορος ἐρίων, ὁ δὲ ἀγοραστής· προσέρχεται ὁ ἀγοραστής καὶ ἐρωτᾷ (δεικνύων τὰ ἔρια) Οο? (= wool = μαλλί;). Ὁ ἔμπορος: Αy, oo (= yes, wool = ναί, μαλλί;).

Ἀγοραστής: Α' οο? (= all wool = ὅλο μαλλί;).

Ἐμπορ. Αy, a' oo (= yes, all wool).

Ἀγορ. Α' ae oo?. (= all same wool = ὅλο τὸ ἴδιο μαλλί;)

Ἐμπορ. Αy, a' ae oo (= yes, all same wool).

Ταῦτα βεβαίως παρέθηκεν ὁ κ. Müller ὡς δεῖγμα τρανὸν τῆς φοβεράς ἀποβολῆς τῶν φθόγγων καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀλλοιώσεως τῆς γλώσσης· ἐγὼ ἀρκοῦμαι εἰς τοῦτο ὅτι τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ τυπικὸν τῆς λαλουμένης ἐν Ἀγγλίᾳ πλεῖστον διαφέρει τοῦ τῆς γραφομένης.

Περὶ δὲ τῆς Ἰταλικῆς μυθιστοριογραφίας διαλαμβάνων ὁ Ἰταλὸς κ. Ἀντ. Φραβασίλης ἐν Παρνασῷ Τομ. Γ' σελ. 574 γράφει τὸ φοβερόν ὅτι α' Ὁ Ἰταλὸς συγγραφεὺς στερεῖται τοῦ ὀργάνου τοῦ ἀπαι-

τουμένου, ἵνα διαδώσῃ εἰς τὰ πλήθη τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν ἔρωτα τοῦ καλοῦ· στερεῖται γλώσσης κοινῆς εἰς σύμπαν τὸ ἔθνος, ὠρισμένης, ζώσης. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέως σπανίως διαπερᾷ τὰ ὅρια ὅχι τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἐν ἣ ἐγράφη» (1).

Ἡ αὐτὴ δὲ διγλωσσία ὑπῆρχε καὶ ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν χρυσοῦν λεγόμενον αἰῶνα τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας· διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἄλλην γλῶσσαν ἐλάλουν μετὰ τῶν φίλων, συζύγων, τέκνων, δούλων καὶ ἄλλην ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τῇ συγκλήτῳ κλπ. Οὕτω διαλαμβάνει ὁ Κοϊντιλιανὸς ἐν XII, 10, 40 περὶ συνήθους λόγου (*proletarius, cotidianus sermo*), *quo cum amicis, conjugibus, liberis, servis loquimur*. Περὶ ταύτης τῆς γλώσσης, *lingua rustica* λεγομένης ἄλλως, διδάσκει ὁ Gabelenz σελ. 193 ὅτι ἀπέβαλε τὰς πτωτικὰς καταλήξεις, τὸν μέλλοντα, τὸν τύπον τῶν παθητικῶν ῥημάτων, ἐνίας τῶν πολυτιμοτάτων βοήθητικῶν λέξεων κττ. Ἦρχισαν δὲ αἱ φθοραὶ αὐταὶ οὐχὶ ἀπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ ἐξῆς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων, τῶν προδοκίμων. Ἦδη ὁ Κικέρων διηγεῖται ἐν *Orator* 48, 161 ὅτι ἡ παράλειψις τοῦ τελικοῦ *s*, *omnibu(s) princeps*, ἢ τὸ *ti subrusticum*, *olim autem politius erat*. Εἶναι δὲ γνωστὸν ἐκ τῆς μετρικῆς ὅτι τὸ τελικὸν *s* τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ αἰὲν τὴν πρὸ αὐτοῦ βραχεῖαν συλλαβὴν θέσει μακράν, καὶ ἂν ἔπηται ἄλλο σύμφωνον, λ. χ. *tempu(s) fert, volvendu(s) per aethera vagit*. Καὶ τὸ τελικὸν *m* δὲν ἀπηγγέλλετο ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ τῶν δοκίμων καὶ τῶν παλαιότερων χρόνων, πρβλ. Seelmann *Auspr. des Lat.* 362 κέξ.· ἀλλὰ τοῦτό τε καὶ τὸ *s* ἐγράφετο καὶ ἀπηγγέλλετο σχεδὸν πάντοτε ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἢ καλλιτεχνικῇ λόγῳ. Καὶ περὶ τοῦ δασεοῦ πνεύματος λέγει ὁ Κικέρων ἐν *Orator* 48, 160 ὅτι, ἵνα νοῆται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, παρέλειπεν αὐτό: *Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam nisi in vocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, Cetegos, triumphos, Kartaginem di-*

(1) Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο τῆς πανταχοῦ ἀνὰ πάντα τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καταλήψεως τῶν γραφομένων πειρῶνται σήμερον νὰ ἐξαφανίσουν οἱ ἐπιχειροῦντες νὰ γράφουν τὰ πονήματα αὐτῶν ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς ἐπαρχίας των, οὐδ' ἔννοοῦν ὅτι διὰ τούτου περιορίζουν αὐτά, ὥσπερ καὶ τοῖς Ἰταλοῖς συμβαίνει, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Φραβασίλη. Καὶ ἐν μὲν τῇ μεγάλῃ Ἰταλίᾳ ὁ συγγραφεὺς καὶ περιοριζόμενος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του εὐρίσκει πάντοτε ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀναγνωστῶν, ἀλλ' ἐν τῇ μικρᾷ καὶ ἀμαθεῖ ἔτι Ἑλλάδι;

cerem...» Ἀλλὰ καὶ ἡ κλίσις τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἶχε πάθει ἥδη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ περιόδῳ δεινὰς ἀπωλείας. Οὕτω λ. χ. εἶναι γνωστὸν ὅτι τύπος οἷον *natura, matrona* ἠδύνατο ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ νὰ εἶναι καὶ ὀνομαστικῆς καὶ γενικῆς καὶ δοτικῆς καὶ κλητικῆς τοῦ ἐνικοῦ καὶ ὀνομαστικῆς τοῦ πληθυντικοῦ!

Καθόλου δ' εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Λατινικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Λατινικῆς γραμματικῆς ὅτι τὰ παλαιότερα Ῥωμαϊκὰ συγγράμματα καίτοι συντεταγμένα ἐν γλωσσικῷ τύπῳ ὁμοιοτάτῃ τῇ λαλουμένη ἦσαν ἄθλια (ἴδε Ὁρατίου Ἐπιστολ. II, 1), ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἦτο ἀσταθὴς καὶ ἀσύντακτος, ῥευστή, πολυτυπίαν καὶ ἀτυπίαν ἅμα παρέχουσα, καὶ ὅτι διὰ τῶν γραμματικῶν μελετῶν πολλῶν λογίων κατωρθώθη σὺν τῷ χρόνῳ ὁ καθορισμὸς ὠρισμένων τύπων, ὠρισμένης ὀρθογραφίας κλπ. καὶ ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἦσαν ἅμα καὶ γραμματικοὶ καὶ ποιηταὶ ἡ πεζογράφοι.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ἄλλοθεν καὶ ἐκ τοῦ Κικέρωνος (ἐν *Orator* καὶ ἐν Ἐπιστολαῖς πρὸς Ἀττικὸν VII, 3), ὅτι δὲν ὑπελαμβάνετο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μικρολογία τὸ συζητεῖν μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων περὶ τοῦ *conjungere vocales* (*Orator* 44, 150), περὶ τοῦ *distrahere* καὶ *contrahere voces* (αὐτόθι 45, 152), περὶ τῶν ἐπιτρεπομένων τύπων τῆς κλίσεως, λ. χ. *deum* ἢ *deorum*, *scripsere* ἢ *scripserunt*, *eisdem* ἢ *iisdem*, *insipiens* ἢ *insapiens*, περὶ τῆς διαφόρου ποσότητος τοῦ *i* ἐν τῷ *indoctus* καὶ *insanus*, *infelix* (48, 159), περὶ δασύνσεως ἢ οὐχὶ δασύνσεως τῶν συμφώνων, περὶ τῆς προφορᾶς ἢ παραλείψεως τοῦ τελικοῦ *s*, περὶ τῆς προσλήψεως Ἑλληνικῶν φθόγων καὶ Ἑλληνικῆς κλίσεως ἐν ταῖς παρειλημμέναις Ἑλληνικαῖς λέξεσιν, ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ πάντων τῶν γραμματικῶν ζητημάτων. Ὁ δὲ Σουητώνιος ἐν τῷ *De Grammaticis* 11 λέγει περὶ τοῦ Π. Οὐαλερίου Κάτωνος: «*Cato grammaticus Latina Siren, qui solus legit ac facit poetas. Is scripsit praeter grammaticos libellos etiam poemata, ex quibus praecipue probantur Lydia et Diana...*» Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κάϊσαρ δὲν ἀπηξίωσε ν' ἀσχοληθῇ περὶ γραμματικὰ ζητήματα, διὸ καὶ ἔγραψε *de Analogia*.

Ἐπ' ἴσης εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις ὑπῆρχον δύο μερίδες, ἡ τῶν καθαρευόντων καὶ ἡ τῶν δημοτικῶν, καὶ ὅτι δεινῶς ἠγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλας, ὁ δὲ Κάτουλλος καὶ σκώπτει τοὺς λεγομένους ἐθνικοὺς

(=δημοτικούς), ὁ δὲ Ὀράτιος ψέγει μάλιστα τῶν παλαιότερων τὸ πολυειδῶς κακόζηλον καὶ ἀκανόνιστον καὶ ἀόριστον. Καθόλου δὲ τὰ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τότε συμβαίνοντα πλείστην καὶ μεγάλην ὁμοιότητα ἔχουσι πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν. Καὶ τώρα ἡμεῖς ἔχοντες τὸ πείραμα ἐκεῖνο τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων δὲν πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν, ὅποτέρως ἄρα μερίδος τὰ ἔργα ὑπῆρξαν τελειότερα, ὠφελιμώτερα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀθάνατα, καὶ νὰ κανονίσωμεν τὴν πορείαν ἡμῶν κατὰ τὸ δίδαγμα τοῦτο;

Ἄλλ' οὐ μόνον ὅπου ἔθνη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἔχουσι καταρτίσει φιλολογικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἔθνη ἐχθές καὶ πρῶην μόνον ἐσχηματίσαν γραπτὸν λόγον, καὶ αὐτόθι διαφέρει σήμερον οὗτος τοῦ προφορικοῦ. Πρὸ διετίας ἔλαβον παρὰ τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ λογίου κ. Δημ. Ματιον πραγματείαν τινὰ Βουλγαριστὶ γεγραμμένην καὶ διαλαμβάνουσαν περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Βουλγαρικῆς γλώσσης. Ἐπειδὴ δ' ἀτυχῶς δὲν εἶμαι κάτοχος τῆς γλώσσης ταύτης, ἐζήτησα καὶ εὔρον Βούλγαρόν τινα φοιτητὴν, ὅστις ἐλάλει τὴν Βουλγαρικὴν ὡς μητρικὴν γλῶσσαν καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ μοι ἐρμηνεύσῃ πιστῶς χωρίον τι, ἐν ᾧ, ὡς ἐφαίνετο, ἐγίνετο λόγος περὶ τοῦ *Morea* καὶ τοῦ κ. *Σάθα*. Τὸ βιβλίον ἔλαβε μεθ' ἐαυτοῦ ὁ νέος ἐκεῖνος καὶ ἐμελέτησεν, ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ νοήσῃ τί ἔλεγεν, ἐπειδὴ δὲν εἶχε παιδευθῇ τὴν Βουλγαρικὴν γραφομένην γλῶσσαν, ὥστε οὐδ' ἂν ὁ κ. Ματιον παρεδέχετο τὴν γνώμην τοῦ κ. Σάθα ἢ μὴ, ἠδυνήθη νὰ με βεβαιώσῃ. Οὕτω ταυτίζεται καὶ ἐν τῇ χθесинῇ Βουλγαρίᾳ ὁ γραπτὸς λόγος μετὰ τοῦ προφορικοῦ!

Ἄλλ' ὁ κ. Ροῖδης ἐπιμένων ν' ἀνακηρύττῃ τὴν διγλωσσίαν ἀποκλειστικὸν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων κτῆμα ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ αὐτὴν ἐν μόνοις τοῖς φθόγγοις καὶ τοῖς τύποις: ὥστε κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην δύναται τις ν' ἀναμιγνύῃ ἀρχαίας λέξεις, συντάξεις, σημασίας, καὶ καθόλου ἀρχαίας χρήσεις, μόνον ἀρχαίους τύπους καὶ φθόγγους οὐχί· καὶ οὕτω ποιῶν οὐδὲν κακὸν ἀπεργάζεται, διότι ἡ γλῶσσα τότε διαμένει ζωηρά, σαφής, χαρίεσσα καὶ δὲν ἡξεύρω τί ἄλλο ἀκόμη. Ἡμεῖς εἶδομεν ἀνωτέρω σελ. 200-1 ὅτι ἡ ἀρχαιοτρόπος σύνταξις καὶ σημασία τῶν λέξεων καθιστᾷ τὸν λόγον πολὺ δυσληπτότερον ἢ οἱ τύποι αὐτῶν, ὥστε ἡξεύρομεν ὅτι ταῦτα δὲν ἔχουσιν οὕτως. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπιθυμῶ νὰ μὴ μείνῃ ἀπόρρητον οὐδὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὀχύρωμα,

παραθέτω ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τοιαῦτα τεκμήρια, δι' ὧν ἀναμφισβητήτως ἀποδείκνυται, ὅτι οὐδ' ὁ δισχυρισμὸς οὗτος τοῦ κ. Ροΐδου εἶναι ἀκριβής. Τὰ παραδείγματα ἔλαβον ἐκ τῶν τοῦ Εὐριπίδου, οὕτινος ὡς γνωστὸν ὁ λόγος εἶναι ἤττον παρηλλαγμένος ἢ ὁ τῶν ἄλλων τραγικῶν καὶ προσεγγίζει σχεδὸν τῷ πεζῷ (1).

Ἐκάβη 3 παῖς γεγώς τῆς Κισσέως, 24 σφαγεῖς Ἀχιλλέως παιδὸς ἐκ μιαιφόνου, καὶ 499 Ἀγαμέμνονος πέμψαντος, ὦ γύναι, μέτα, καὶ Ὀρέστη 69 ἂν τι μὴ ἐκείνου πάρα σωθῶμεν, 702 τῶν ἅ σοι πάρα, 1040 ἐκ τοι με τήξει, 1064 τί γὰρ προσήκει καθθανεῖν σ' ἐμοῦ μέτα, 1065 σῆς ἐταιρείας ἄτερ· 1091 καθθανούμεθα, 1093 καθθάνοιμι, 1775 Φοινίσσαις καθθανεῖν, 504 ἀντολάς, 1399 ἀπὸ δ' ἔθραυσεν, 876 ἐκ δ' ἔπνευσ' αὐτοῖς ἀράς, 1264 ἐξελθε δόμων πάρος, 1271 αὐτεῖς τῶνδε δωμάτων πάρος, 1326 δόμων ὕπερ, 1090 γῆς ὕπερ-θανῶν. Ἐκάβη 1189 ἐν φάει, καὶ Ὀρέστη 376 φάος δ' ὄρω, Φοινίσσαις 84 ὦ φαεννάς· Ὀρέστη 28 μητέρ' ἢ σφ' ἐγείνατο, Μηδεῖα 33 ὅς σφ' ἀτιμάσας ἔχει, Φοιν. 1657 ἐγὼ σφε θάψω, κἂν ἀπενέπη πόλις· 1168 ἀλλὰ νιν πάλιν κυναγὸς ὡσεὶ, παῖς σός, 1175 μηδ' ἂν τὸ σεμνὸν πῦρ νιν εἰργασθῇ Διός, ὁμοίως κεῖται τὸ νῖν καὶ 1181, 1417, 1419, 1602 καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ· Ὀρέστη 843 διοιχόμεσθα, 703 προσηγόμεσθα, 1115 θησόμεσθα γόους, 1216 ὀπλιζόμεσθα, 1260 ἀπωλόμεσθα, 1354 πευσόμεσθα, 1590 φευζόμεσθα κλπ· Ὀρέστη 1087 Φωκέων ἀκροπτόλιον, 1129 νύμφας ἔθηκεν ὀρφανὰς ξυναόρων, 1482 χεροῖν, ὁμοίως Φοινίσ. 1694 χερί, καὶ 754 καὶ 1699 χέρα, καὶ 1374 χερός, Μηδ. 4 χέρας κλπ· Ὀρέστ. 1581 παῖδα δὲ κτενῶ σέθεν, καὶ Μηδ. 64 σύνδουλον σέθεν, Ὀρεστ. 1584 τὸ παρὸν αἷμα μητέρος, Φοιν. 1157 λᾶαν ἐμβαλὼν κάρα, 1159 ξανθὸν δὲ κρᾶτα διεπάλυνε, 1182 χθών, 1184 ἐς χθόνα, 1244 πρόμον χθονός, 1246 ἔσταν = ἔστησαν κτλ. Μηδ. 1 Αἰθ' ὦφελ' Ἀργοῦς, 2 κυανέας Συμπληγάδας, 32 γαῖαν, Φοιν. 608 Μυκῆναις = ἐν Μυκῆναις κτλ. κλπ· Ὀμοίως λέγει ὁ Σοφοκλῆς Ἀθάνα, Ἀθάνας Αἶαντι 14, 74, 91,

(1) Πρὸλ. Ἀριστομένους Βατράχοις στ. 939

«ὡς παρέλαβον τὴν τέχνην παρὰ σοῦ τὸ πρῶτον εὐθὺς οἰδοῦσαν ὑπὸ κομπασμάτων καὶ ῥημάτων ἐπαχθῶν, ἴσχνανα μὲν πρῶτιστον αὐτὴν καὶ τὸ βάρος ἀφείλον ἐπὺλλοις καὶ περιπάτοις μικροῖς τε τευτλίοισι χυλὸν διδοὺς στωμυλμάτων ἀπὸ βιβλίων ἀπηθῶν...»

112, Τυρσηνικῆς 40 κλπ. Καί τώρα ἐρωτῶ πάντα ἐμπειρίαν τινά ἔχοντα τοῦ ἀρχαίου λόγου, εἶναι ταῦτα πάντα, τύποι καί φθόγγοι, γνήσια τοῦ Ἀττικοῦ λόγου προϊόντα ὅποιοι ἐλαλείτο τὸν πέμπτον αἰῶνα π. Χ;

Ἀλλὰ καί αὐτός ὁ Ἡρόδοτος συνέμισγε τὴν Ἰάδα τῇ ποιητικῇ καὶ «ποικίλῃ τῇ Ἰάδι ἐχρήτο» πρὸς δὲ καί ὁ Θουκυδίδης γράφων τὰς λέξεις διὰ διπλοῦ σσ καὶ ρσ μετέβαλλε τὴν Ἀττικὴν προφοράν, διότι ἀρχαίῳθεν ἐν Ἀττικῇ τε ρρ ἀπηγγέλλετο, πρβλ. Meisterhans² σελ. 76-77. Ὁμοίως ἀλλότριον τῆς συνήθους ἐν Ἀθήναις λαλουμένης εἶναι τὸ *τετάραται, ἐφθάραται* κλπ. κλπ. Ὡσαύτως εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. ἐκλείπουν οἱ τύποι εἰς -οισι καὶ -αῖσι τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ἐν τοῖς Βατράχοις ἀκόμη γράφει τοῖς μὲν γὰρ *παιδαρίουσιν* ἐστί κτλ., *πασίγνωστον* δ' εἶναι καὶ τοῦ Ξενοφῶντος τὸ *ἀμβάτης ἀμβολὰς* κτλ. κτλ. Καθόλου ἄρα ὁ γραπτὸς λόγος τῶν ἀρχαίων διέφερε τοῦ προφορικοῦ καὶ ὡς πρὸς τὰς λέξεις καὶ ὡς πρὸς τὰς συντάξεις καὶ ὡς πρὸς τοὺς τύπους καὶ ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους. Ὅτι δὲ οὐδ' ἐνόουν οἱ τότε Ἀθηναῖοι ἀκριβῶς τὰ τῶν συγχρόνων ποιητῶν, τοῦτο διδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Βατράχοις στ. 926 κέξ., πρβλ. τὰ ἐν Τομ. Ε' τῆς Ἀθηνᾶς σελ. 225 παρατεθέντα καθὼς καὶ τὰ αὐτ. σελ. 226 τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς παρηλλαγμένης μὲν σεμνῆς δ' ὅμως λέξεως. Ὡστε ἂν ἦτο ἀληθὴς ὁ φοβερός ἀφορισμὸς τοῦ κ. Ροΐδου σελ. 327, καθ' ὃν «ἡ χρῆσις τῶ ὄντι πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ στοιχείων τὰ ὅποια δὲν αἰσθάνεται, εἶναι τι ἀνάξιον λογικοῦ ὄντος, ὑποβιβασμὸς εἰς ψιττακὸν τοῦ ἀνθρώπου» οὐδ' ὑπάρχει, ἐπιφέρει, εἰς τὴν παρομοίωσιν ταύτην ἀνακριθεὶά τις ἢ ὑπερβολή, ἂν, λέγω, ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἦτο ἀληθής, οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι θὰ κατεβιβάζοντο ἀπαξάπαντες ἀναυλα εἰς τὴν τάξιν τῶν ψιττακῶν. Λοιπὸν καιρὸς εἶναι, νομίζω, νὰ παύσῃ πᾶς λόγος περὶ διγλωσσίας, ὡς ἰδιαιτέρως ἰδιαζούσης ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν, ἀφοῦ ἀπεδείχθη διὰ τῶν πραγμάτων ὅτι καὶ πανταχοῦ ἦτο καὶ εἶναι αὕτη οἷα καὶ παρ' ἡμῖν, καὶ μέγα κακὸν δὲν δύναται νὰ κριθῇ. (Πρβλ. τὰ ἀνωτέρω σελ. 262 λεχθέντα περὶ τῶν λέξεων τῆς πολιτικῆς διαμάχης).

Οἱ Ἀττικισταί, διατείνεται ὁ κ. Ροΐδης (σελ. 338-9), «ἐτόλμησαν... νὰ παρουσιάσωσι τοὺς τύπους τῆς ἐφευρέσεώς των, οὐχὶ ὡς

ἰδικούς των εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν λογίων, ἀλλ' ὡς ὀρθούς. . . » Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι παντάπασιν ἀνακριβές· διότι οὐδένα τύπον ἰδίας αὐτῶν ἐφευρέσεως, ἀλλ' αἰείποτε ἀρχαίους τύπους ἐμφανίζουσιν ὡς ὀρθούς ἀπαξάπαντες οἱ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι σήμερον ὑπὲρ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης ἐργαζόμενοι. Οὐδὲ σημαίνει τι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Ροΐδου αὐτ. ὅτι τὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὀρθὰ εἶναι ὀρθὰ ὅταν τις γράφῃ τὴν ἀρχαίαν, ἀλλ' ὅταν γράφῃ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, ὀρθὰ εἶναι μόνα τὰ αὐτῆς. Διότι μέχρι τοῦδε ἄλλη ἐπεκράτησε συνήθεια, καὶ ἡ συνήθεια αὕτη δὲν εἶναι εὐκολον νὰ διαγραφῇ. Πολλῷ δὲ χεῖρον ἐστὶν τὰ ἀκόλουθα «ἐπειδὴ δὲν γράφομεν οὔτε ἀρχαία οὔτε νέα, ἀλλὰ μῆγμα, οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ ὀρθότητος, ἤτοι περὶ ὑποταγῆς εἰς τοὺς κανόνας εἴτε τῆς ἀρχαίας εἴτε τῆς νέας γραμματικῆς, ἀφοῦ τὸ μῆγμα συνεπάγει κατ' ἀνάγκην τὴν παράθεσιν ἀμφοτέρων». Διότι τοῦτο σημαίνει ἀληθῶς πλήρη ἀκολασίαν, ἥς τὰ φοβερά ἀποτελέσματα δυσκόλως δύναται τις νὰ ἀναμετρήσῃ. Ὁμοίως τὰ ἐν σελ. 382 «καθ' ὃν τρόπον τὸ ἔσχατον γύραιοι ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὅπως Ἄγγλοι τυχοδιῶνται πανταχοῦ τοῦ κόσμου ἀγνοοῦσι μὲν τὴν ὀρθογραφίαν καὶ εἶναι τελείως ἄσχετοι πρὸς τὰς φιλογολικὰς μελέτας, ἀναδεικνύονται δ' ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα δόκιμοι συγγραφεῖς, οὕτως ὀφείλει νὰ γίνῃ καὶ παρ' ἡμῖν, οὐχὶ δὲ νὰ ταυτίζωμεν μετὰ τοῦ λογιστάτου, τὸν συγγραφέα, περιλαμβάνοντες εἰς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ τὴν καλλιέργειαν τῆς γραμματικῆς». Διότι οὐδεμία ὑπολείπεται μοι ἀμφιβολία, ὅτι τούτων γενομένων ἡ πλήρης καὶ παχυλωτάτη ἀμάθεια θὰ ἐξηπλοῦτο τάχιστα ἀνὰ πάντα τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον· ἐπειδὴ οἱ μὲν Γάλλοι καὶ Ἄγγλοι καὶ ὅταν ἀκόμη μηδεμίαν ἔχωσι γνῶσιν ἀρχαίας τινὸς γλώσσης καὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, δύνανται διὰ τὰς ἐν ταῖς νεωτέραις αὐτῶν γλώσσαις ἐκτενεῖς, πολυμερεῖς καὶ σπουδαίας γραμματείας νὰ μάθωσι τὸν ἀρχαῖον καὶ τὸν νέον πολιτισμόν, οἱ δὲ νεώτεροι Ἕλληνες οὐχί. Πρόσθετες τούτοις ὅτι παρ' ἐκείνοις μὲν τοῖς μεγάλοις λαοῖς ἡ γλῶσσα ἀναπτυχθεῖσα ἤδη καὶ καταρτισθεῖσα λεξιλογικῶς, φρασεολογικῶς, σημασιολογικῶς, συντακτικῶς κλπ. δύναται κάλλιστα νὰ καλλιεργηθῇ καὶ γραφῇ καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀγνοούντων ὅλως τὴν ἐτυμολογικὴν, σημασιολογικὴν, ἱστορικὴν κλπ. κλπ. αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὴν Λατινικὴν· παρ' ἡμῖν δ' ὅμως ὅλως τάναντία, οὐδὲν ἐγένετο τούτων· διὰ ταῦτα δὲ ἐκεῖ μὲν ἡ γλῶσσα

κατέστη ἀνεξάρτητος ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας, παρ' ἡμῖν δ' οὐχί, καὶ μέγα μέρος τῆς νῦν χρήσεως κρέμαται ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως ἐκ τῆς ἀρχαίας, μεθ' ἧς αἰέποτε εὐρίσκετο μέχρι τοῦδε εἰς στενωτάτην συνάφειαν (ὄρα ὀρθογραφίαν, τονισμόν!), ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ μικρὸν μὲν παρηλλαγῇ, διὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας αἰεὶ ἐγινώσκετο καὶ ἀνεγνωρίζετο.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι ἀκόμη δὲν πρέπει νὰ παρασιωπηθῇ. Ἄν ἐν τῇ μεγάλῃ Γαλλίᾳ ἀμαθῇ γύναια (πάντως σπάνια), ἐταῖραι ἢ καὶ ἄλλαι, κατορθοῦν διὰ τὴν φυσικὴν τοῦ ἔθνους ἐκείνου φιλοκαλίαν καὶ δι' ἐκτάκτου εὐφυίας καὶ θυμοσοφίας τινὸς νὰ ἐκφράζωνται ἐπιχαρίτως, εἰ καὶ ἀνορθογράφως, φρονεῖ τις ὅτι καὶ ἡμεῖς, ἐν οἷς ἡ φιλοκαλία δὲν εἶναι ἀκόμη τοσοῦτον ἀνεπτυγμένη, οἵτινες τοσοῦτον ὀλίγοι καὶ καθόλου ἀμαθεῖς ἀκόμη εἴμεθα, θὰ ἐπιτύχωμεν νὰ κατορθώσωμεν ἄνευ παιδείας καὶ μορφώσεως ὅ,τι εὐαριθμοὶ τινες Γαλλίδες ἠδυνήθησαν; Καὶ δὲν εἶναι φόβος μήπως τοῦναντίον ἢ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἀπομάκρυνσις ἀποδῶσῃ ἡμῖν ὀλεθρίους καρποὺς καὶ ὥς πρὸς τὰ γράμματα καὶ ὥς πρὸς τὴν ἡμέρωσιν καὶ ὥς πρὸς τὴν φιλοπατρίαν, καὶ ὥς πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν; Ἐγὼ ὁμολογῶ, ὅτι σφόδρα φοβοῦμαι τοῦτο, διὸ καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα κρίνω τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ κ. Ῥοῖδου ὀλεθριωτάτην καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐθνοφθόρον. Ὅτι δὲ δὲν εἶναι ὑπερβαλλόντως μεγάλη ἀπαίτησις, ἵνα οἱ μέλλοντες συγγραφεῖς μελετοῦν καὶ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ γραμματικὴν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἵνα εἶναι ἓν τινι μέτρῳ καὶ γραμματικοί, τεκμήριον τούτου ἔστωσαν πλὴν ἄλλων οἱ μνημονευθέντες Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς, οἵτινες συνέγραφον καὶ ἅμα γραμματικῶς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἐξήταζον καὶ ἐρρύνμιζον.

Οὐδὲ τὴν ὑπὲρ τῶν ξένων λέξεων συνηγορίαν τοῦ κ. Ῥοῖδου ἐν σελ. 247 καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ εὐρίσκω ἐγὼ ἀβλαβῇ· διότι ἀποφεύγων νὰ ἐλέγξῃ τοὺς κατὰ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἐν Ἀθηνᾶς Τομ. Ε' σελ. 210 κεξ. καὶ 227 μνημονευθέντας λόγους πειρᾶται κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ διὰ μιᾶς παρομοιώσεως νὰ συστήσῃ αὐτάς: «Κάπως παράδοξον, λέγει, φαίνεται, ἐνῶ παρέχομεν εἰς πάντα ἄλλοδαπὸν δικαίωματα Ἕλληνας πολίτου μετὰ τινα ἔτη διαμονῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ ἐπιμένωμεν θεωροῦντες ὡς ξένας λέξεις παμψηφεί ὑπο τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπ' αἰώνων πολιτογραφηθείσας». Καὶ ὅμως πλὴν τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ ὀνομασθέντι τόπῳ μνημονευθέντων ὑπάρχουσι καὶ ἄλ-

λοι σοβαρώτατοι λόγοι κατὰ τῆς χρήσεως αὐτῶν, ὧν ἓνα ἀναγράφω. Ἐπειδὴ οἱ μὲν Ἕλληνες τῶν Ἰονίων νήσων ἀπὸ αἰῶνων ἔχουν πολιτογραφῆσαι πλείστας Ἰταλικὰς, οἱ δὲ τῆς Ἠπείρου πλείστας Ἀλβανικὰς, οἱ δὲ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας πλείστας Σλαυικὰς, οἱ δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οὐκ ὀλίγας Τουρκικὰς καὶ ὀλίγας Ἀρμενικὰς κλπ., δὲν εἶναι δὲ δυνατόν εἰς ἕκαστον ἑκασταχοῦ νὰ ἡξεύρῃ τίνες ξεναὶ λέξεις εἶναι πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐν χρήσει καὶ τίνες ἐν μόνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ του, διὰ ταῦτα οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐπιτραπείσης τῆς χρήσεως τούτων τῶν μὲν Ἰονίων ὁ γραπτὸς λόγος θὰ βρίθῃ Ἰταλικῶν, τῶν δὲ Μακεδόνων καὶ Θρακῶν Σλαυικῶν, τῶν Ἠπειρωτῶν Ἀλβανικῶν, τῶν δὲ Ἀσιατῶν Τουρκικῶν, Ἀρμενικῶν κλπ., ὅτι δηλαδὴ θὰ ἐπέλθῃ διάσπασις τῆς γραπτῆς ἡμῶν γλώσσης καὶ δὴ καὶ τοῦ μόνον γλωσσικῶς καὶ θρησκευτικῶς, οὐχὶ δὲ δυστυχῶς καὶ πολιτικῶς συνδεδεμένου ἔθνους ἡμῶν. Ἐπειτα κατὰ τί ἄρά γε ὑπερέχει τὸ ξένον *νάρκι* ἢ *ταρίφφα* τοῦ Ἑλληνικοῦ *διατίμησις* παρ' ὃ καὶ ῥῆμα *διατιμῶ* καὶ παθητικὴ μετοχὴ *πρᾶγμα διατιμημένον* κτλ. ἢ τὸ *πολίτσα* τῆς *ἀστυνομίας* ὅτε ἔχομεν καὶ τὸν *ἀστυνόμον* καὶ τὸν *ἀστυνομικόν κλητῆρα* κττ., ἢ τὸ *κουμμέρκι* τοῦ *τελωνεῖον* ὅτε ἔχομεν καὶ *τελώνης* καὶ *τελωνίζω* καὶ *τελωνιακοὺς φόρους* κτλ. κτλ., ἐγὼ ὁμολογῶ παρρησίᾳ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ νοήσω. Ἐκεῖνο ὅπερ καὶ ἐγὼ καὶ πᾶς ἄλλος Ἕλλην προφανῶς βλέπομεν, εἶναι ὅτι αἱ ξεναὶ λέξεις εἶναι ἡμιόνων δίκην ἄγονοι, αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ τάχιστα ὑπαγόμεναι ὑπὸ τὸν γενικὸν τῆς γλώσσης διάκοσμον καθίστανται γονιμώταται, ὅπερ μέγα προτέρημα ὠνόμασε καὶ ὁ Κοραΐς.

Καὶ τώρα καταπαύων τὸν λόγον προβάλλω τὸ ἐρώτημα: Λοιπὸν τί λέγει ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος; Λέγει ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐκβληθῇ εἰς τὴν θάλασσαν ἡ γραφομένη; ὅτι εἶναι νεκρά, ἄχαρις, ἄτονος, καὶ δὲν ἡξεύρω τί ἄλλο; ὅτι μόνον τότε τὰ καθ' ἡμᾶς θὰ εὐροήσουν ὅταν ἐναγκαλισθῶμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ οἰνοπωλείου κττ.; Οὐχί, οὐδὲν τούτων. Ἡ ἐπιστήμη—καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ καθαλλιστικῆς τινος μαθήσεως περὶ ἄγνωστα καὶ σκοτεινὰ ἀσχολουμένης, ἀλλὰ περὶ ἐπιστήμης τῆς γλώσσης, ἥτοι πράγματος προσπίπτοντος εἰς τὴν αἴσθησιν ἐκάστου, καὶ ἀναπτυσσομένου κατὰ νόμους ψυχολογικοὺς καὶ ἱστορικοὺς προσιτοὺς εἰς τὴν διάνοιαν παν-

τὸς λογικοῦ ἀνθρώπου (1)—ἡ ἐπιστήμη, λέγω, τῆς γλώσσης διδάσκει ὅτι ταῦτα πάντα ὅσα κηρύττουσιν οἱ ψευδοπροφήται καὶ ψευδοδιδάσκαλοι τῆς ἐπαίνων χρηζούσης γλωσσικῆς ἐκείνης, εἶναι πλημμελῆ καὶ ἀπόβλητα· ὅτι δὲ τὰ ἀληθῆ διδάγματα καὶ πορίσματα προκύπτουσιν ἐκ μόνων τῶν πραγμάτων, ἐκ μόνης τῆς ἱστορίας. Αὕτη δὲ μεγαλοφώνως βοᾷ πρὸς τοὺς ἔχοντας ὦτα ἵνα ἀκούωσι, καὶ ὄμματα, ἵνα βλέπωσι, καὶ νοῦν, ἵν' ἀντιλαμβάνωνται, ὅτι αἱ μὲν ἐπανειλημμένως ἀπὸ αἰώνων μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι τῆς εἰσαγωγῆς ἀκράτου γλώσσης εἴτε τῆς λαλουμένης εἴτε τῆς ἀρχαίας ἀπέτυχον, καὶ τοῦτο ἀνομολογοῦσι πάντες ἄνευ ἀντιλογίας τινός, ἡ δὲ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων μερίδων πολεμουμένη ἀνάμικτος κατίσχυσεν. Δὲν διατείνεται ἡ ἐπιστήμη ὅτι καλῶς ἢ κακῶς τοῦτο ἐγένετο, ἀλλ' ἀποφαίνεται μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ ἱστορικὰ ταῦτα βέβαια καὶ ἀναντίλεκτα σήμερον γεγονότα, προῆλθον πάντως ἐκ πολλῶν καὶ ἰσχυροτάτων λόγων. (Πρὸ βλ. 'Αθηνᾶς Τομ. Β' σελ. 169 κέξ.). Οἱ λόγοι δ' οὗτοι ἰσχύουσι μέχρι σήμερον ἀδιαλείπτως καὶ θὰ ἐξακολουθοῦν πάντως ἀκόμη νὰ ἰσχύουν καὶ νὰ ἐπιβάλλωνται, ἐφ' ὅσον ἄλλοι ἐπ' ἴσης ἰσχυροὶ ἢ καὶ ἰσχυρότεροι δὲν ἀντιταχθῶσιν αὐτοῖς. Τὰ δυνάμενα δὲ ν' ἀντιταχθῶσι μετ' ἀποτελέσματος πρὸς τούτους δὲν δύνανται νὰ εἶναι κενοὶ λόγοι, ἀλλ' ἔργα, γεγονότα ἱστορικά, μεγάλα, ὅποια ἀκριβῶς καὶ τὰ μέχρι νῦν ἰσχυρά, τ. ἔ. συγγραφεῖς νέοι καὶ συγγραφέων ἐξαισία πονήματα νέα.

Κάλλιστα ἐξέφρασε τὴν δύναμιν ἣν οἱ παλαιότεροι δόκιμοι συγγραφεῖς ἔχουσιν οὐ μόνον ἐπὶ τὴν ἐπιβολήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν διατήρησιν τῆς γραπτῆς γλώσσης ὁ κ. Michel Bréal γράφων ἐν σελ. 13 τῆς 'Ιστορίας τῶν Λέξεων «Grand et inestimable bienfait pour une nation d'avoir dans sa littérature un livre sacré, lu et connu de tous! La langue peut ensuite subir toute sorte d'atteintes; il existe pour elle une source de purification. C'est le service que the HOLY BIBLE de 1611 a rendu à l'anglais, la traduction de LUTHER à l'allemand». Καὶ τώρα ἐρωτῶ, ποῦ εἶναι αἱ τοιαῦται αὐθενταὶ παρ' ἡμῖν, αἵτινες καὶ θὰ ἐπέβαλλον καὶ θὰ διετήρουν τὸν ἐπιβληθέντα γλωσσικὸν τύπον; Ἄν τινες σήμερον

(1) Ὁρθότατα διατείνεται ὁ κ. Παλαμᾶς ἐν «Ἐφημερίδι» Κορομηλᾶ 29 Ἰανουαρίου ἔ. ἔ. ὅτι «ἡ ἐπιστήμη (τῆς γλώσσης) δὲν εἶναι τόσο ἀμελικτός καὶ τόσο ἀπρόσιτος θεότης, ὥστε κτλ.

αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς τηλικαύτην δύναμιν, ἃς τολμήσουν ν' ἀντιπαρ-
 βληθῶσι καὶ ἀντιταχθῶσι τοῖς ἀρχαίοις καὶ δώσουν ἡμῖν τὰ ποθητὰ καὶ
 ἀναγκαῖα νέα πρότυπα· ὅσοι δ' ὁμως στεροῦνται ταύτης (1), φρονίμως
 θὰ πράξουν, ἂν ἀφήσουν κατὰ μέρος τὰ φαντασιόπληκτα πειράματα
 (ἀρκοῦσι τὰ μέχρι σήμερον γενόμενα), διότι οὕτω πράττοντες καὶ
 ἑαυτοὺς ζημιοῦσι, ἐπειδὴ τάχιστα ἀντιπαρέχονται καὶ λησμονοῦνται,
 καὶ τὸ ἔθνος βλάπτουσι, ἐπειδὴ ἀποστρεφόμενον τὴν γλῶσσάν των δὲν
 μελετᾷ τὰ πονήματα αὐτῶν καὶ δὴ δὲν μορφοῦται ὅπως ὤφειλεν. Ἄς
 ἐννοήσουν τέλος πάντων ὅτι τὸ ἔθνος πιεζόμενον ὑπὸ ἀμειλίκτων ἱστο-
 ρικῶν ἀναγκῶν καὶ πρότερον ἔκρινεν ὅπως ἔκρινεν καὶ νῦν κρίνει ὅπως
 κρίνει καὶ ἀρέσκειται εἰς αὐτά, διὸ καὶ μόνους ἐκείνους τῶν νεωτέρων
 ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἀναγινώσκει ὅπως οὐδέποτε, ὦν ἡ γλῶσσα
 οὔτε φαίνεται εἰς αὐτὸ ὄζουσα καπηλείου καὶ ἐπαρχίας, οὔτε προσπί-
 πτει ἀκατάληπτος, τῶν δ' ἄλλων τὰ ἔργα ἢ ἅπαξ ἢ οὐδέποτε ἀνα-
 γινώσκει. Ἐγὼ τοῦλάχιστον πρὸ ἐνὸς ἔτους παρὰ πλείστων ἤκουσα
 ὅτι περιοδικόν τί πολλοῦ λόγου πρότερον ἄξιον, διὰ τὴν ἐπ' ἐσχάτων
 χρῆσιν τῆς λαλουμένης «ἐξεγυδαῖσθη, κατέστη ἀσαφὲς καὶ ἀηδὲς» καὶ
 ὅτι δὲν τὸ λαμβάνουν πλέον ἀνὰ χειρας, καὶ ὅντως σχεδὸν κατεστράφη.
 Ἐ! λοιπὸν εἶναι δίκαιον, νομίζω, νὰ διδαχθῶσιν οἱ νεώτεροι ἡμῶν
 συγγραφεῖς ἐκ τοῦ παθήματος, ἐκ τοῦ νέου πειράματος καὶ νεωτάτου
 ἱστορικοῦ διδάγματος τούτου. Ἄλλως τε ἃς ἴδωσι καὶ τὰ περίξ αὐ-
 τῶν συμβαίνοντα καὶ ἃς κρίνουν! Ὁ μὲν φωνάζει «Κάτω ἡ γραμ-
 ματική!» (2), ὁ δὲ «Πρὸς Θεοῦ, τὴν Γραμματικὴν προσέχετε!» Ὁ
 μὲν ἐκβάλλει ὅλως τὴν γραφομένην, ὁ δὲ τὴν καθαρίζει μόνον, ὁ δὲ
 πάλιν προτείνει, ὡς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης δῆθεν ἐπιβαλλόμενα, ὡς ἀλά-
 θητον πανάκειαν, μετὰ μεγάλου πατάγου κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ δι-
 δάγματα, ἅτινα ὁ κ. Παλαμᾶς ἐν ἄρθρῳ τῆς «Ἐφημερίδος» 29

(1) Κατηγορήθη πρὸ ἐτῶν ὅτι ἐγὼ δὲν τολμῶ νὰ γράφω τὴν δημοτικὴν, ἐπειδὴ,
 ὡς εἶπεν ὁ κατηγορήσας, «δὲν με βαστοῦν τὰ κάσια». Ὁμολογῶ παρρησία, ὅτι δὲν
 αἰσθάνομαι ἑμαυτὸν ἱκανόν ν' ἀντιμετρηθῶ καὶ ἀντιταχθῶ πρὸς τοὺς ἀρχαίους καλλι-
 τέχνας τοῦ λόγου, καὶ ὅτι δι' αὐτὸ οὐχὶ νὰ παρευδοκίμησω ἐκείνους, ἀλλὰ νὰ γίνω
 μαθητὴς αὐτῶν ἐπιθυμῶ, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ ἐγὼ οὔτε καλλιτέχνης, ἀλλ' ἐπιστήμων
 εἶμαι, οὔτε ὡς καλλιτέχνου ἀλλ' ὡς ἐπιστήμονος ἔργα ἀξιῶ νὰ κρίνονται ὅσα γράφω.

(2) Καθὰ ἐν Ἀθηνᾶς Τομ. Γ' σελ. 263 ἐλέχθη, τὴν αὐτὴν συμβουλὴν «Νὰ ριχθῇς
 τῆς Γραμματικῆς καὶ νὰ τὴν κάμης κομμάτια» ἔδωκε καὶ ἐφημερίς τις κατὰ τὸ ἔτος
 1890.

Ἰανουαρίου 1895, ὁρθῶς χαρακτηρίζει ὡς «*κατόνας τοὺς ὁποίους καὶ πᾶς, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον Ἑλληρ συγγραφεὺς, θὰ ἦτο δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ, καὶ ἀδύνατον νὰ ἐφαρμόσῃ!*» Ἄς λάβωσι πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τοῦτο ὅτι ἂν σήμερον πᾶς φιλόπατρις Ἑλληρ λυπῇται σφόδρα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ πολλῇ κακοδαιμονίᾳ καὶ ἀδοξίᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἣτις ἐκδηλοῦται ἐν τῇ καθολικῇ ἐξαρθρώσει καὶ παραλύσει παντὸς ὅ,τι συγκρατεῖ τὰ ἔθνη, εἰς τοῦτο ἴσως οὐ μικρὸν συμβάλλεται καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα παρ' ἡμῖν σύγχυσις ἐν τῷ ζητήματι τῆς γραπτῆς γλώσσης. Διότι ὁ κηρύξας ἐαυτὸν ἀνεξάρτητον πάσης ὑποχρέωσεως πρὸς τὰ παραδεδομένα καὶ κεκυρωμένα τῆς γλωσσικῆς καὶ γραμματικῆς συνθείας, δὲν χρειάζεται, φρονῶ, ἄλλο ἰδιαίτερον θάρρος, ἵνα πράξῃ τοῦτο καὶ πρὸς τὰς ἄλλας παραδεδομένας καὶ κεκυρωμένας ἱεράς, ἐθνικάς, ἠθικάς κλπ. παραδόσεις. Ἐντεῦθεν φερόμεθα πάντες μακρὰν μὲν τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων, δι' ὧν οἱ πατέρες ἡμῶν πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἐμεγαλουργήσαν, ἐγγὺς δὲ τῆς ἀδοξίας καὶ παρακμῆς. Προφανές δ' εἶναι ὅτι ἡ ἀταξία καὶ ἀκολασία ἐν τινι κλάδῳ τοῦ ἐθνικοῦ βίου δὲν δύναται ἢ νὰ ἐπιδράσῃ ὀλεθρίως καὶ ἐπὶ τοῖς λοιποῖς, μάλιστα δὲ πάντων ἡ ἀκολασία ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, τῆς γλώσσης. Ἄς ἐνθυμηθῶσι προσέτι ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἡ γραφομένη γλῶσσα παντὸς ἔθνους δὲν κατηρτίσθη ἐκ συγκολλήσεως ἢ συγχωνεύσεως τῶν κατὰ τόπους διαλέκτων εἰς ἓν κρᾶμα, ἀλλὰ δι' ἐκβολῆς μὲν τῶν πολλῶν διαλέκτων, ἐπικρατήσεως δὲ μιᾶς μόνης ἕνεκα λόγων ἱστορικῶν· τοῦτο διδάσκει ἡ πείρα, οὐδ' ἦν ἄλλως γενέσθαι· διότι γραπτὴ ἐνιαία γλῶσσα σημαίνει οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐνότητα τύπων, λέξεων, συντάξεων, σημασιῶν κττ. Λοιπὸν πῶς θὰ ἡδύνατό ποτε νὰ ἐπιβληθῇ παρ' ἡμῖν μία τις διάλεκτος ἐκβαλοῦσα τὰς ἄλλας, ἀφοῦ μέχρι σήμερον ἐν οὐδεμιᾷ διαλέκτῳ συνέγραψαν ἔξοχοι συγγραφεῖς δόκιμα ἔργα τοιαῦτα, ὅποια νὰ καταστῶσι προσφιλὲς ἀνάγνωσμα καὶ ἐντρύφημα τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ μετὰ τῶν ἰδεῶν τῶν νὰ ἐπιβάλῃσι καὶ τὴν χρῆσιν τῶν καθόλου; Ἡμεῖς κατὰ τόπους λέγομεν ἤρχουμον, ἐρχόμενε, ἐρχόμενα, ἀγαποῦμαι, ἀγαπιέμαι, ἀγαπειοῦμαι, ἀγαπιῶμαι, ἀγαπειοῦνται, ἀγαποῦνται, ἀγαπῶντησαν, ἀγαπιῶντησαν, φέρε μού το καὶ φέρε τό μου, δός μού το καὶ δός τό μου, οἱ πατέρες καὶ οἱ πατέριδες, λέγω σε τοῦτο καὶ λέγω σου τοῦτο, θὰ διῶ καὶ θὰ ἰδῶ καὶ θὰ 'δῶ,

ἡξεύρω πῶς μ' ἀγαπᾷ καὶ ἡξεύρω ποῦ μ' ἀγαπᾷ, ζυγιάζω καὶ ζυγιάζου, κτλ. κτλ. Πάντα ταῦτα πρῶτον μὲν δὲν ἀποτελοῦσιν ἀληθῆ πλοῦτον τῆς λαλουμένης, ἐπειδὴ δὲν διαφέρουσι σημασιολογικῶς ὅπως οἱ ποικίλοι τύποι τῆς Ἀττικῆς καὶ Κοινῆς, ἔπειτα δὲ εἶναι γραμματικῶς ἴσα, ἥτοι πάντα ἐρμηνεύονται ὑπὸ τῆς Γραμματικῆς καὶ ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα. Προφανὲς δ' ὅμως εἶναι ὅτι πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἅμα ἡ χρῆσις ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ εἶναι διὰ πασιγνώστους λόγους ἀπλούστατα ἀδύνατος· λοιπὸν τίνα θὰ προτιμηθῶσι τῶν ἄλλων καὶ τίς ὁ δικάσων; Ὁ Γραμματικὸς καὶ ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἤθελεν ἡξεύρει πάσας τὰς πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ χρήσεις λέξεων, τύπων, συντάξεων, σημασιῶν, πλοκῶν κλπ. κλπ. καὶ ἤθελε δύνασθαι νὰ ἐρμηνεύσῃ πάντα ταῦτα προσηκόντως (ἀμφοτέραι αἱ ὑποθέσεις παντάπασιν ψευδεῖς καὶ ἀδύνατοι ἐν τῷ παρόντι), πάλιν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὴν προτίμησιν εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν χρῆσιν, διότι ὡς ἱστορικὸς αἰτιολογεῖ καὶ ἐρμηνεύει τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ δὲν δικάζει περὶ τῶν ἀρετῶν ἢ ἐλαττωμάτων αὐτῶν καὶ δὴ οὔτε καθορίζει οὔτε ἐκλέγει. Μόνη ἡ χρῆσις ὠρισμένων λέξεων, τύπων, σημασιῶν, συντάξεων κλπ. γενομένη ὑπὸ ἐξόχων συγγραφέων καὶ σύμφωνος οὔσα πρὸς τὸ γλωσσικὸν τοῦ ἔθνους αἶσθημα (οὐχὶ βεβαίως τοῦ Ἀχιλλέως, Ζυγιάζω, Ἑβρώπ κτλ. κτλ.) θὰ κατώρθωνεν ἀληθῶς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὀριστικὴν κατίσχυσιν τινων καὶ τὴν ἀποβολὴν ἄλλων. Τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία πάσης πανταχοῦ τοῦ κόσμου γραπτῆς γλώσσης. Παρ' ἡμῖν δ' οὔτε πρότερον ἔγινε τοιαύτη ἐργασία οὔτε σήμερον γίνεται προσηκόντως· διότι νεωτερίζοντες οἱ ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι ἡμῶν δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην φιλοπονίαν, ἵνα μελετήσουν ὅπωςδῆποτε τὴν γλώσσαν ταύτην ἐν ᾗ φιλοτιμοῦνται νὰ ἐναποταμιεύουν τὰ διανοήματα αὐτῶν, ἀλλὰ φρονοῦσιν ὅτι κηρύξαντες ἑαυτοὺς ἀπηλλαγμένους καὶ ἀνωτέρους τῶν ἀπαιτήσεων τῆς γραφομένης κατέστησαν πάντῃ πάντως ἐλεύθεροι καὶ ἀπηλλαγμένοι πάσης ἄλλης ἀπαιτήσεως, ἐντεῦθεν τολμῶσιν ὅσας ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς οὔτ' ἐφαντάσθη οὔτ' ἐνόησέ ποτε χρήσεις. Ὁρθότατα δὲ παρετήρησεν ὁ γράφων ἐν τῷ «Ἀστει» τῆς 29 Ἰανουαρίου 1895 πρὸς τοὺς καινοτομοῦντας καὶ λέγοντας τρόπον τινὰ πρὸς τὸν λαὸν «αὐτὴν τὴν σημασίαν δὲν τὴν εἶχε, πρὲς εἰς τὸ μέλλον γὰρ τὴν πάρης» ὅτι «ἐν τῇ τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ δυστυχὴς ἀναγνώστης ἐξανίσταται, οὐδὲν συγκατατίθεται γὰρ πάρη, καὶ

τάρα πολὺ ἀνεκτικὸς ἕως θὰ εἶναι, ἐὰν δὲν εἴπῃ καὶ αὐτὸς ἐξακριβύ-
μετος πρὸς τὸν αὐθάδη συγγραφεὰ «ἐργεσαι γὰ μ' ἀφήσης ἤσυχον;»

Ταῦτα εἶχον νὰ παρατηρήσω ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ
κ. Ῥοίδου, ὅπερ, ὡς ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντός
δεῖ, ὅποιον ὑπὸ τε τοῦ κ. συγγραφέως συνιστᾶται καὶ ὑπὸ τινων
παρ' ἡμῖν νομίζεται, ἀλλὰ τούναντίον καθ' ὁλοκληρίαν ἐσφαλμέ-
νον καὶ μάλιστα περὶ τὰς πρώτας καὶ κυρίας τῆς ἐπιστήμης βά-
σεις. Τὸν ἐκτενῆ καὶ ἀκριβῆ ἔλεγχον τοῦτον ἐπέβαλέ μοι ὡς
ἀπαραίτητον καθήκον αὐτὸ τὸ περὶ οὗ πρόκειται ζήτημα καὶ οὐχ
ἥκιστα ἡ ἐπιστήμη ἐξ ὀνόματος τῆς ὁποίας ἐνεφανίσθη καὶ ἐζή-
τησε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸ Κοινὸν ὁ κ. Ῥοίδης. Διότι ἀφοῦ ἐγὼ ἐπε-
τράπην ὑπὸ τῆς πολιτείας τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων τῆς
γλωσσικῆς, δέν μοι ἐπιτρέπεται νὰ σιωπῶ, ὅταν κακῇ τῆς ἐπιστήμης
ταύτης γίνεται χρῆσις καὶ ἐσφαλμέναι περὶ αὐτῆς καὶ τῶν διδαγμά-
των καὶ πορισμάτων αὐτῆς ἐκφέρωνται γινῶμαι, ἥκιστα δὲ πάντων
ὅταν αὐτὴ ἡ θέσις τῆς μαθήσεως ταύτης ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐπιστημῶν
μετακινήται, διότι τὰ ἐκ τούτου δυνάμενα νὰ προκύψωσι δεινὰ εἶναι
ἀνυπολόγιστα. Καθ' ἃ δηλαδὴ καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὸ ζήτημα λαμ-
βάνει τὴν ἀκόλουθον διατύπωσιν: ἥ ἡ γλωσσικὴ εἶναι φυσικὴ ἐπι-
στήμη, καὶ τότε δύναται ἕκαστος ἄνευ ἀκριβοῦς ἱστορικῆς, φιλολογικῆς
γνώσεως τῆς γλώσσης νὰ γλωσσολογῇ, ἀρκούμενος εἰς τοὺς γενικω-
τάτους καὶ μικρὰν ἔχοντας ἀξίαν καὶ ἐφαρμογὴν γλωσσικοὺς νόμους,
καὶ ὡς εἰκὸς σφαλλόμενος εὐθὺς ὡς ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων ἔλθῃ
ἐπὶ τὸ ἐλάχιστον μερικὸν φαινόμενον. Τοιαύτη μάθησις εἶναι βεβαίως
εὐκολωτάτη καὶ αὐτὸ τοῦτο τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐννοῶ νὰ
γίνῃ εἰσηγητὴς αὐτῆς εἰς τὴν πατρίδα μου. Ἡ ἡ γλωσσικὴ εἶναι
ἱστορικὴ ἐπιστήμη, εἶναι μέρος τῆς καθόλου φιλολογίας ἀναπόσπα-
στον καὶ ἀπαραίτητον, καὶ τότε αὐτόδηλον ὅτι μόνος ὅστις ἀκριβῶς,
ἱστορικῶς, φιλολογικῶς ἐπίσταται τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, δύναται νὰ
γλωσσολογηθῇ ὀρθῶς. Ταύτης ἐγὼ τῆς μαθήσεως διδάσκαλος θέλω νὰ
εἶμαι καὶ ταύτης μέχρι τοῦδε ἐν πᾶσιν οἷς ἔγραψα καὶ ἐδίδαξα ποιοῦ-
μαι χρῆσιν καὶ, ἂν μὴ σφόδρα σφάλλωμαι, οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς, καὶ ταύτην
ἐπιθυμῶ καὶ ἐργάζομαι ἀδιαλείπτως ἵνα εἰσαγάγω εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲ
παύομαι κηρύττων ὅτι ὅς ἂν μὴ φιλολογῇ, ἀδύνατον νὰ γλωσσολογῇ.

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΑΔΑΚΙΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

A circular postmark from the Russian Empire, dated 1905. The text "РОССИЙСКАЯ ИМПЕРІЯ" (Russian Empire) is curved along the top, and "ПОЧТА" (Post) is curved along the bottom. The date "1-10-1905" is on the right. In the center is a coat of arms featuring a double-headed eagle. The word "КАЗАНЬ" (Kazan) is partially visible at the bottom.

			No 3
--	--	--	------

400

ΧΑ

Χατζιδάνις, Γεώργιος.

ΕΙΔΩΛΩΝ ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ

ἀριθ. χρ. 181

σημεία
ροφής

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας